

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

О. М. ВІЛЕНЧУК

**АГРАРНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПАРАДИГМА СТАНОВЛЕННЯ
ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ**

Монографія

**Житомир
Видавець О. О. Євенок
2019**

УДК 338.43:368.5

В 44

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Житомирського національного агроекологічного університету від 25 вересня 2018 р. протокол № 2

Рецензенти:

Скидан О. В. – доктор економічних наук, професор (Житомирський національний агроекологічний університет);

Черевко Г. В. – доктор економічних наук, професор (Львівський національний аграрний університет);

Шпикуляк О. Г. – доктор економічних наук, професор (Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”).

Віленчук О. М. Аграрне страхування в Україні: парадигма становлення та В 44 стратегія розвитку: монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2019. – 380 с.

ISBN 978-617-7752-42-3

У монографії досліджено сутність і роль аграрного страхування у подоланні невизначеності і ризикованості в сільському господарстві. Відображено теоретико-методологічні засади відтворення страхових відносин в аграрній сфері. Сформульовано стратегічні орієнтири інституціоналізації та модернізації даного сегменту страхування в Україні.

Запропоновано парадигму розвитку ринку аграрного страхування. Розкрито базові принципи та понятійний апарат страхування сільськогосподарських ризиків. Акцентовано увагу на необхідності актуарної збалансованості інтересів стейкхолдерів у страховому процесі. Висвітлено досвід надання страхових послуг в агробізнесі закордонних країн. Проведено аналітичну оцінку тенденцій розвитку внутрішнього ринку аграрного страхування для виявлення можливих траєкторій його зростання. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення управління бізнес-процесами та підвищення капіталізації страховиків для забезпечення спроможності суб'єктів ринку розширювати страхове покриття сільськогосподарських ризиків.

Для науковців, спеціалістів аграрних підприємств, керівників страхових компаній, представників органів державної влади та всіх небайдужих до проблем нейтралізації ризиків у сільській місцевості.

УДК 338.43:368.5

ISBN 978-617-7752-42-3

© О. М. Віленчук, 2018

ЗМІСТ

Передмова	5
ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ	8
1.1. Генезис та еволюція теорії страхування	8
1.2. Парадигма ринку послуг аграрного страхування	20
1.3. Періодизація становлення форм страхової діяльності	35
1.4. Відтворення страхових відносин в аграрній сфері	40
1.5. Інституціональна основа страхового процесу	46
1.6. Інфраструктура ринку страхових послуг	50
1.7. Інституціональна спроможність учасників ринку аграрного страхування	56
1.8. Ризик та ризикогенність у страховому бізнесі	58
1.9. Страхові інструменти у сфері аграрного підприємництва	67
ГЛАВА 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ	71
2.1. Методологічні проблеми аграрного страхування	71
2.2. Гіпотетичні орієнтири інституціональних трансформацій	79
2.3. Сутність і витоки принципів страхування	86
2.4. Ринкова інтерпретація принципів аграрного страхування	88
2.5. Ідентифікація та специфікація релевантного понятійного апарату	95
2.6. Концепція маркетингу у страховій діяльності	103
2.7. Класифікація страхових продуктів та їх призначення	108
2.8. Аргументація актуарної збалансованості інтересів стейкхолдерів у страховому бізнесі	116
2.9. Організаційні основи збутової та інформаційно-комунікаційної діяльності на ринку страхових послуг	125
ГЛАВА 3. СТАН І ДИНАМІКА РИНКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ У ЗАКОРДОННИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ	135
3.1. Базові моделі та програми функціонування аграрного страхування за кордоном	135

3.2. Тенденції розвитку ринку страхування в агробізнесі закордонних країн	140
3.3. Динаміка змін ключових параметрів внутрішнього ринку страхових послуг	146
3.4. Комплексний аналіз стану аграрного страхування в Україні	150
3.5. Виявлення причинно-наслідкових зв'язків у формуванні ринку страхових послуг	159
3.6. Експертне оцінювання рівня заінтересованості суб'єктів у страховому процесі	170
3.7. Матричний підхід до обґрунтування бізнес-процесів	184
3.8. Визначення потенційних можливостей розвитку аграрного страхування	193
ГЛАВА 4. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПОДАЛЬШОГО СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	206
4.1. Інституціалізація та модернізація ринку аграрного страхування	206
4.2. Удосконалення управління бізнес-процесами страхових компаній	217
4.3. Урізноманітнення цінових стратегій на ринку аграрного страхування	230
4.4. Посилення ролі некомерційних інститутів у страховому захисті	241
4.5. Зростаюча місія державно-приватного партнерства на страховому ринку	252
4.6. Актуалізація соціальних та морально-етичних аспектів страхових відносин	260
4.7. Диверсифікація джерел капіталізації страхового бізнесу	270
4.8. Моделювання параметрів капіталізації страхових компаній	272
4.9. Прогнозування ключових індикаторів розвитку ринку аграрного страхування	281
Післямова	293
Список використаних джерел	299
Додатки	

ПЕРЕДМОВА

Фундаментальні цінності сучасного буття полягають у відтворенні стійкої спроможності реалізовувати соціально-економічні та екологічні потреби людства за умов своєчасної локалізації найрізноманітніших ризиків оточуючого середовища. Таке твердження повною мірою стосується процесу виробництва сільськогосподарської продукції. Адже попит на продукти харчування у світовому вимірі має сталу тенденцію до зростання, що безумовно потребує вжиття цілеспрямованих дій, орієнтованих на запобігання прояву небажаних подій природного та антропогенного характеру. Вирішення окреслених проблем перебуває у площині управління потенційними ризиками, передусім, здійснення їх розподілу та перерозподілу інструментами страхування. Загальносвітові тенденції розвитку аграрного страхування впродовж останніх десятиліть засвідчують широке застосування даного методу протидії ризикам, оскільки його унікальність полягає в спроможності забезпечувати покриття непередбачених витрат, спричинених настанням страхової події.

Наукова необхідність проведення даного дослідження полягає в обґрунтуванні фундаментальної ролі страхування в ієрархії відтворення безпечних умов життєдіяльності людства та віддзеркаленні основних підходів, форм і методів координації взаємовідносин між учасниками аграрного страхування. Теоретико-методологічний базис монографії сформовано на основі глибокого усвідомлення потреби суттєвого посилення страхового захисту товаровиробників аграрної продукції, а відтак, і підвищення організаційної, інституціональної та фінансово-економічної спроможності страхових компаній надавати високоякісні страхові послуги на регулярній основі. Крім того, постала необхідність відображення взаємовідносин між виробниками аграрної продукції (потенційними страхувальниками), страховими компаніями та державою в особі центральних і місцевих органів влади з метою подолання негативного впливу ризиків на розвиток територій.

Складність формування страхових відносин в аграрній сфері пояснюється багатьма суб'єктивними та об'єктивними причинами, а саме: недостатньою довірою потенційних страхувальників до самого інституту страхування; обмеженістю оборотних ресурсів для інвестування їх у страховий захист; відсутністю налагоджених інформаційно-комунікаційних зв'язків між учасниками страхового процесу щодо поєднання їх майнових інтересів. Для компаній ключовими стримуючими факторами здійснення професійної діяльності на даному сегменті страхового ринку є: недостатність сформованого попиту на відповідні послуги серед товаровиробників; високий рівень ризикованості аграрного страхування, що загрожує збитковістю страховим компаніям; відсутністю актуарної збалансованості між суб'єктами страхування, а також необхідністю докапіталізації страховиків заради гарантування прийняттого стану платоспроможності та забезпечення рентабельності страхових операцій. Вирішення вищезазначених проблем створює підґрунтя подальшого розвитку аграрного страхування в Україні.

У першому розділі “Теоретичні засади аграрного страхування” відображено еволюцію наукової думки про страхування та подано інтерпретацію даної категорії як невід’ємного елемента соціально-економічного розвитку суспільства. У процесі дослідження розроблено парадигму взаємодії суб’єктів та об’єктів страхового ринку, конкретизовано стратегічну мету, визначено ключові пріоритети та інструменти розвитку аграрного страхування. Встановлено макро- і мікрочинники, які визначають об’єктивну необхідність відтворення страхових відносин у сільській місцевості. Усвідомлення ролі та значення страхування у теперішньому економічному середовищі зумовило необхідність відображення інституціональної основи страхового процесу, розкриття змісту поняття розвитку інфраструктури страхових послуг та формування критеріїв інституціональної спроможності суб’єктів ринку аграрного страхування. Взаємообумовленість категорій “ризик” та “страхування” зумовило необхідність розмежування ризиків на страхові та нестрахові, а також відображення можливостей страхових інструментів (самострахування, мікροстрахування, страхування та перестрахування) у формуванні безпечного середовища в аграрній сфері.

У другому розділі “Методологія дослідження ринку аграрного страхування” здійснено наукове відображення методологічних проблем щодо організації взаємовідносин між учасниками страхового процесу. У науковому дослідженні обґрунтовано гіпотетичні орієнтири інституціональних трансформацій на ринку аграрного страхування. В основу методологічних досліджень покладено ключові принципи, які використовуються для дотримання нормативно-правових, соціально-економічних, інституціональних, морально-етичних норм поведінки усіма суб’єктами страхового ринку. Ідентифікація та спеціалізація релевантного понятійного апарату сприяла віддзеркаленню ролі та значення понять “страховий інтерес” і “страховий захист” у забезпеченні функціонування страхових відносин в аграрній сфері. З огляду на визначальну роль маркетингових інструментів на страховому ринку використано концептуальний підхід до відображення основ продуктової діяльності страховика, зокрема, проведено класифікацію страхових продуктів та визначено їх призначення. Аргументовано необхідність формування актуарної збалансованості інтересів стейкхолдерів у страховому бізнесі як основи для цінової політики страхових компаній. Крім цього, у монографії висвітлено організаційні основи збутової та інформаційно-комунікаційної діяльності на ринку страхових послуг.

У третьому розділі “Стан і динаміка ринку аграрного страхування у закордонних країнах світу та Україні” охарактеризовано базові моделі функціонування аграрного страхування за кордоном. Відображено наявні тенденції трансформації ринків страхування в агробізнесі закордонних країн. Здійснено аналіз динаміки ключових параметрів внутрішнього ринку страхових послуг. У територіальному, галузевому та інституціональному вимірах виявлено основні закономірності розвитку ринку аграрного страхування в Україні. Наступним етапом дослідження стало виявлення причинно-наслідкових зв’язків між розміром застрахованих площ, економічними показниками діяльності сільськогосподарських підприємств та параметрами розвитку страхового ринку.

Для з'ясування експертних думок відносно формування системи страхового захисту в сільській місцевості проведено соціологічне опитування серед спеціалістів страхових компаній та сільськогосподарських підприємств (потенційних страхувальників). Використання матричного підходу сприяло виявленню пріоритетності бізнес-процесів, окремо для страхувальників і страховиків. Значну увагу в дослідженні приділено питанням оцінювання потенційних можливостей розвитку аграрного страхування, виходячи з наявних посівних площ у країні та фінансово-економічної спроможності суб'єктів ринку приймати участь у страховому процесі.

У завершальному *четвертому розділі* “Стратегічні орієнтири подальшого становлення ринку аграрного страхування” обґрунтовано необхідність і послідовність здійснення інституціоналізації та модернізації учасників ринку аграрного страхування. Насамперед, акцентовано увагу на удосконаленні процесу управління бізнес-процесами страховика, які дозволяють синхронізувати розподіл ризиків і відповідальності у просторі й часі. За результатами проведеного *SWOT*-аналізу сформульовано пропозиції щодо урізноманітнення використання цінових стратегій на ринку аграрного страхування. Обґрунтовано доцільність і своєчасність розвитку некомерційного сегменту страхового ринку, йдеться про функціонування товариств взаємного страхування та страхових кооперативів. Зважаючи на сучасні тенденції розвитку страхового середовища, окреслено основні соціальні та морально-етичні аспекти взаємовідносин між учасниками страхового процесу. Наголошено на зростаючій місії державно-приватного партнерства у сфері посилення страхового захисту товаровиробників аграрної продукції. На основі моделювання параметрів капіталізації встановлено залежність між застрахованими площами, страховими сумами та обсягом капіталу страхових компаній, що визначає їх спроможність виконувати взяті зобов'язання, а відтак, гарантувати надійність і безпечність страхового захисту. Здійснено прогнозування ключових параметрів розвитку аграрного страхування в Україні з урахуванням альтернативних варіантів можливого розвитку подій (без державної підтримки та з державною підтримкою). Узагальнюючи результати дослідження обґрунтовано потенційні можливості використання аграрного страхування у сприянні вирішенню соціально-економічних та екологічних проблем розвитку сільських територій.

Висловлюю щирі слова подяки моєму науковому консультанту доктору економічних наук, професору В. В. Зіновчуку за неоцінені інтелектуальний внесок та професійну допомогу у проведенні даного дослідження. Слова вдячності спрямовую доктору економічних наук, професору Є. І. Ходаківському, кандидату економічних наук, професору Д. І. Демі, доцентам Н. О. Куровській та Л. В. Недільській, шановним колегам – науковцям кафедри фінансів і кредиту, хто сприяв у написанні даної монографії. І звичайно, особливу подяку адресу моїм батькам, Миколі Олександровичу та Світлані Михайлівні за турботу, мудрі поради, безмежну підтримку і постійне заохочування до самореалізації.

ГЛАВА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Генезис та еволюція теорії страхування

Сучасний цивілізаційний поступ потребує посиленої уваги до проблем підвищення надійності, безпечності та прогнозованості соціально-економічних явищ і процесів, що активно відбуваються в усьому світі. Еволюція людського буття завжди перебуває під впливом значної кількості найрізноманітніших ризиків, спричиняючи суттєві загрози функціонування економік на територіальному, національному та глобальному рівнях. Для нейтралізації і подолання потенційних ризиків оточуючого середовища та забезпечення циклічності відтворювальних процесів широко використовується механізм страхування з метою надання гарантій захисту майнових інтересів підприємницькому середовищу та забезпеченню життя громадян.

У багатьох постіндустріальних країнах світу страхування розглядається як незамінний інструментарій формування взаємовигідних фінансово-економічних відносин, спрямованих на розподіл (перерозподіл) ризиків між учасниками страхового процесу. Доцільність використання такої форми розподілу ґрунтується на необхідності мінімізації навантаження на державний та місцеві бюджети; сприяння соціально-економічної та політичної стабільності в державі, забезпечення циклічності функціонування суб'єктів національної економіки за рахунок формування і використання страхових та інших фондів у разі настання такої необхідності, а також підвищення рівня соціальної захищеності громадян. За своєю суттю та призначенням страхування у житті суспільства протягом тривалого історичного періоду розглядалося як стратегічний сегмент економічних взаємовідносин на локальному, національному та глобальному рівнях.

Етимологічне походження терміну страхування пов'язувалось зі словом “страх”. Протягом тривалого історичного періоду вираз “страхування” вживається у значенні “підтримка”, “гарантія успіху” тощо. За сучасних умов цей термін найчастіше використовується в якості інструмента захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб як елемент відшкодування матеріальних втрат при настанні страхового випадку.

Необхідно зазначити, що в іноземних мовах дане поняття розглядається, як: “insurance” – в англійській, “versicherung” – у німецькій, “assicurazione” – в італійській, “seguro” – в іспанській, “застраховка” – у болгарській, “pojištení” – у

чеській, “*asigurare*” – у румунській, “*ubezpieczenie*” – у польській. Іноземні філологи вважають, що термін “страхування” походить від латинських слів “*securus*” і “*sinecura*”, що означають “безтурботний” [94, с. 10]. Звідси можна констатувати, що термін “страхування” необхідно ототожнювати з такими загальноприйнятими поняттями: застереження, захист та безпека.

Зміст поняття страхування в науковій літературі розглядається як боротьба із різного роду небезпеками та наслідками згубного впливу небажаних подій, що зумовлює суспільні відносини щодо попередження, подолання, зменшення і відшкодування за рахунок заздалегідь акумульованих коштів [173, с. 38]. Очевидно, що поряд з пошуками можливостей економічного розвитку, відповідно зростає науковий і практичний інтерес до страхування, як інструмента протидії різноманітним ризикам та забезпечення сталого розвитку. Історично склалося так, що завдяки становленню капіталістичного укладу економічних відносин у суспільстві (XVIII-XIX ст.) все активніше укладалися страхові договори, збільшувалась кількість страхових компаній, почали формуватися наукові засади даної економічної категорії.

Пізнання теорії страхування в якості об'єкта наукових досліджень започатковано у XIX ст. Перше трактування економічної сутності страхування належить французькому досліднику Е. Ребу. Він стверджував, що “страхування необхідно розглядати як усунення випадку в людських підприємствах і, продовжуючи дану думку автор наголошував на необхідності перетворення нещастя у малозначуще явище за допомогою страхування. Саме страхування знищує дію зла, розподіляючи небезпеку, яка загрожує усьому оточуючому середовищу, забезпечуючи при цьому суспільну користь та служить мірилом виробничої потужності” [289, с. 63]. А. Сміт відзначив, що страхові підприємства забезпечують значну стійкість стану окремих осіб, розподіляючи між багатьма людьми ті збитки, які б зруйнували окрему особу, вони полегшують їх для всього суспільства [376, с. 428].

З другої половини XIX ст. у багатьох європейських країнах спостерігався активний розвиток страхової науки, набували поширення товариства, які займалися розробкою страхової теорії, з'являлися спеціалізовані навчальні заклади, в яких здійснювалось викладання страхових дисциплін. К. Маркс [129, с. 409-410] та А. Маршал [130, с. 87-88] страхування вбачали в якості необхідної складової процесу суспільного відтворення. Німецький економіст А. Вагнер у своїй науковій праці “Держава і страхування” (1881 р.) зазначав, що страхування слід розглядати не як комерційний інститут, а як “загальну потребу”, при цьому “індивідуальний момент відступає назад, соціальний – виступає вперед” [386, с. 98]. Варто відмітити наукові погляди А. Вагнера, Г. фон Шмолера про те, що “страхування наскрізь пронизане почуттям симпатії та виконання соціальних зобов'язань” [208, с. 98].

У Німеччині в 1906 р. була опублікована перша наукова праця, присвячена питанням комерційного страхування під загальною назвою “Основи страхової справи” за авторством німецького вченого А. Манеса. Досліджуючи місце та

роль страхування в системі економічних знань він зазначав, що “наука про народне господарство або політична економія бере свій початок з того моменту, коли людина набуває засобів, необхідних для матеріального благополуччя і розпочинає існуючими засобами користуватися. В цій загальній науці страхуванню має бути відведено видатне місце, оскільки за усіма своїми видами даний механізм є зручним та надзвичайно доцільним способом забезпечення матеріального добробуту людини” [357, с. 5].

Важливими здобутками тогочасного періоду розвитку страхової науки було те, що страхування розглядалося як необхідний атрибут успішного функціонування підприємницької діяльності. Один з основоположників вітчизняної теорії страхування В. Воблий визначає страхування як вид господарської діяльності на базі солідарності і відплатності, метою якого є покриття майбутнього збитку або потреби, зумовленої настанням випадкової і одночасно статистично вловимої події [37, с. 22]. У 1915 р. вийшла у світ наукова праця В. Воблого “Основы экономии страхования”, де автор вперше в Україні розглядав страхування з економічної точки зору. Вчений акцентував увагу на прагненні органічно пов’язати страхування з іншими економічними явищами. Він зазначав, що страхування є важливим народногосподарським інститутом, котрий посідає своє особливе місце в соціальному господарстві й визначним чином впливає на різноманітні сторони економічного життя [36, с. 7]. Страхуванням, за його думкою, саме в такому сенсі “тільки і може цікавитися економіст” [36, с. 32].

Епоха економічного лібералізму в Європі у ХХ ст. значно сприяла становленню наукових та практичних аспектів формування системи страхування як економічної категорії. На цьому етапі страхування все активніше набувало комерційних засад, створювались перші акціонерні товариства, розширювались та урізноманітнювались види страхування (морське страхування, страхування від пожежі, страхування життя тощо). Це дає підстави констатувати, що той фундамент теорії та практики страхування, який був закладений у ХІХ-ХХ ст. й досі забезпечує сучасне наукове розуміння даної категорії у світлі економічних трансформацій.

Іноземні економісти відображають страхування з позиції фінансового посередництва, в результаті якого створюються спеціальні фонди засобів, що використовуються для відшкодування майнових або інших видів збитків від випадкових явищ [66, с. 22], і, водночас, розглядають страхування у вигляді засобу протидії певним загрозам та як метод фінансування наслідків ризиків. У відомому підручнику “Економікс” П. Самуельсон і В. Нордхаус визначають страхування як “поширену форму розподілу ризику” [231, с. 228].

Безумовно, ризик займає одне з центральних місць у взаємовідносинах між суб’єктами страхування. Наявність ризиків можна вважати першопричиною становлення та розвитку страхових відносин у суспільстві. Уникнення або мінімізація ризикових ситуацій для власників страхових полюсів свідчить про подолання невизначеності, збереження власності та отримання захисту

майнових інтересів. Нобелівський лауреат з економіки Д. Норт (1993 р.) наголошував, що найважливішим елементом політики економічного зростання є формування такої політичної системи, яка могла б створити ефективну систему прав власності й забезпечити їх надійний захист [155].

Консенсусним поглядом переважної більшості теоретиків і практиків страхування є те, що дана економічна категорія нерозривно пов'язана з необхідністю ефективного і своєчасного подолання негативних наслідків впливу найрізноманітніших ризиків на процеси суспільного відтворення. Польський вчений В. Стшелецькі пов'язував страхування з діяльністю господарської організації, яка має на меті задоволення майбутніх потреб або прагне до відновлення знижених (втрачених) випадковими подіями матеріальних благ [379]. Інший польський дослідник Я. Лазовські провів аналогію страхування з чинним господарським механізмом, що забезпечує відшкодування майбутніх майнових потреб, спричинених у окремих осіб випадковою подією, яка відрізняється певною закономірністю, шляхом розподілу суми цього відшкодування між багатьма особами, яким саме ці випадкові події загрожують [344]. Погоджуємося з точкою зору В. Гомелля, який сутність страхування розглядає як цільову та органічно поєднану сукупність товарно-грошових відносин, метою та визначальним мотивом яких є захист економічних інтересів (у формі майнових правовідносин) суб'єктів від випадкових небезпек певної ймовірності (частоти), які відчують потребу у такому захисті [49, с. 89].

Домінуюча думка вітчизняних вчених полягає у тому, що страхування – це, передусім, економічні відносини, які ґрунтуються на розподілі наявних ризиків між страховиком та страхувальником на випадок настання страхових подій. Зокрема, В. Базилевич економічну природу страхування вбачає у грошовому відшкодуванні потерпілим збитків, що виникли внаслідок непередбачувальних або передбачувальних, але невідворотних згубних подій за рахунок внесків тих, хто потенційно може зазнати шкоди від цих подій і погоджується або зобов'язується законом чи договором сплачувати їх (внески) завчасно, тобто до настання самих подій [250, с. 29]. О. Хавтуру наголошує на доцільності інтерпретації сутності страхування як “виду господарської діяльності спеціалізованих установ, пов'язаної із формуванням грошових фондів за рахунок сплати страхових внесків (премій, платежів) юридичними і фізичними особами з метою покриття їх майбутньої потреби у захисті інтересів у разі настання страхових випадків та з поповненням цих фондів у процесі ефективного розміщення тимчасово вільних коштів” [284, с. 21].

У словнику за редакцією А. Загороднього страхування визначається як система заходів щодо створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктом господарювання від непередбачених обставин (стихійних лих, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань збанкрутованими контрагентами тощо) та надання допомоги громадянам (чи їх сім'ям) у разі настання страхових випадків – досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо [71, с. 433]. У

наведеному трактуванні страхування розглядається у двох аспектах: по-перше, як засіб залучення грошових ресурсів; по-друге, як спосіб відшкодування понесених збитків за страховими подіями. Проте не враховується специфіка двосторонніх відносин при укладанні договорів страхування, а також не розглядається страхування в якості інструменту підприємницької діяльності та можливості отримання страховиком прибутків від страхової діяльності. На нашу думку це дещо звужує понятійний апарат страхування, особливо за умов формування економічного середовища ринкового типу.

С. Осадець трактує страхування як “двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, зумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності” [249, с. 24]. Дане визначення, на нашу думку, повно та гармонічно характеризує сутність страхування та достатньою мірою відображає специфіку страхових відносин, які формуються й реалізуються між учасниками страхового процесу. Разом з цим, з метою об’єктивного та критичного аналізу сутності страхування вважаємо за доцільне висвітлення різних наукових підходів, які стали важливими теоретичними здобутками розвитку страхової науки.

С. Навроцький запропонував таку дефініцію страхування: “страхування є суспільно-економічним інститутом, полягає в з’якшенні негативних наслідків випадкових подій шляхом розкладання ваги цих наслідків на багато одиниць, яким загрожують дані події” [142, с. 36]. Л. Позднякова визначає страхування як “систему суспільних відносин – економічних, фінансових, правових, інформаційних, що виникають при створенні страховиком за рахунок страхових премій страхувальника страхового фонду і використання його для виплат страхових сум та страхових відшкодувань” [184, с. 8-9]. Дане визначення має дещо дискусійний характер, оскільки страховий фонд створюється не за рахунок страхових премій, а формується завдяки внесків засновників (акціонерів) страхової компанії. Водночас, страхові премії відповідно до чинного законодавства спрямовуються на формування гарантійного фонду та технічних резервів страховика.

Відповідно до Закону України “Про страхування” (1996 р.), страхування розглядається як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [201]. Виходячи з сутності, змісту та економічної природи страхування необхідно зазначити, що дане поняття має також яскравий прояв і в інших галузях знань: філософії;

психології; економіці; фінансах; соціальній сфері; екології; правознавстві тощо. Розкриття понятійного апарату страхування за допомогою різноманітних наукових напрямів дає змогу глибше та предметно досліджувати його роль у системі суспільного відтворення (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Багатоаспектність страхування у світлі різноманітних наукових напрямів

Джерело: власні дослідження.

Соціально-економічний поступ суспільства завжди був і буде пов'язаний з ризиками, поява яких спричиняється різноманітними природними, антропогенними, техногенними, екологічними, соціально-економічними явищами та процесами. Але, якщо у минулому надзвичайні ситуації мали, як правило, локальний характер, то за останні десятиріччя їх вплив поширюється на загальнонаціональний, а в деяких випадках на глобальний рівень.

Суспільство стає все уразливішим стосовно наявних та потенційних небезпек, що потребує забезпечення відповідного захисту майнових та особистих інтересів громадян і юридичних осіб як у теперішньому часі, так і в майбутньому. У цьому контексті доцільним є подання наукової позиції В. Виговської, яка стверджує, що страхування “є одним з ефективних інструментів гарантування якісних змін в економіці України, її активної інтеграції та взаємодії зі світовим економічним простором, підвищення конкурентоспроможності та іміджу країни, врахування викликів нової економіки та принципів формування соціально відповідальної держави” [33, с. 125]. Розвиваючи дану наукову думку необхідно зазначити, що О. Козьменко розглядає страхування як “один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з довкіллям, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів на ринкові можливості страховиків і страхувальників” [106, с. 12].

Розвиток сучасної теорії і практики страхування нерозривно пов’язаний з багатьма соціально-економічними та фінансовими процесами, що активно відбуваються в житті суспільства. Поділяємо точку зору В. Фурмана, який стверджує, що страхування – це: інституційна форма економічних відносин і перерозподілу національного доходу, акумулювання, примноження й витрачання коштів страхового фонду, що будуються з урахуванням солідарності у розподілі й перерозподілі ризику за умов платності у забезпеченні необхідного захисту життя, здоров’я, працездатності населення, майнових інтересів фізичних і юридичних осіб та їхньої відповідальності перед третіми особами у разі завдання останнім шкоди; платна система фінансової компенсації фізичним та юридичним особам у ситуаціях, пов’язаних з економічними збитками, породжуваними об’єктивними чинниками, що будується з урахуванням як вірогідності несприятливої події, так і її можливих наслідків, а також згідно зі встановленими кваліфікованими умовами, дієвий інструмент реалізації соціальної політики держави, основа системи соціального захисту населення; специфічна галузь як національної економіки, так і світового господарства [280, с. 10]. Дане визначення, на нашу думку, найбільш повно віддзеркалює економічний зміст і роль страхування на сучасному етапі його розвитку.

Вразливість світової економіки від високої ймовірності настання стихійних лих і нещасних випадків пов’язана з постійним збільшенням потреби у споживанні найрізноманітніших ресурсів заради відтворення матеріальних благ та підвищення добробуту громадян, що порушує нестійку рівновагу між інтересами та можливостями суспільного розвитку. За висловом У. Бека сучасна цивілізація перетворюється на “суспільство ризику” [16, с. 366]. Таке твердження німецького соціолога дає підстави констатувати, що у найближчій перспективі роль страхування в економічному житті лише зростатиме. М. Клапків у даному контексті акцентував увагу на тому, що розвиток суспільних відносин характеризується наявністю певних трансформації, послідовність яких буде

такою: “Аграрне суспільство – Індустріальне суспільство – Суспільство розвитку – Суспільство ефективного захисту своїх економічних інтересів через систему страхування” [101]. Ланцюг таких трансформацій зумовлює потребу у запровадженні механізмів взаємодії суб’єктів страхового процесу.

Звідси постає необхідність у координації дій суспільства з приводу формування та розподілу відповідальності між усіма учасниками страхового процесу для зниження ризику настання нещасних випадків і катастроф та мінімізації завданих ними збитків. Йдеться насамперед про формування грошового страхового фонду. У відповідності до національного законодавства [201] страховий фонд формується професійними суб’єктами страхової діяльності з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховання). Завдяки використанню сформованих коштів забезпечується процес гарантування страхового захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб, які володіють страховим покриттям.

Для глибшого та комплексного аналізу змісту поняття страхування та відображення його ролі у забезпеченні сталості економічних систем необхідно систематизувати основні теоретичні концепції, які еволюціонували протягом XIX-XXI ст. (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Систематизація наукових концепцій, що використовуються у страхуванні

Джерело: власні дослідження.

Поняття Концепція (від латинської “*conceptio*”), в перекладі означає розуміння, система [106]. Використання наукових концепцій формування теоретичних засад страхування спрямоване на поступове забезпечення еквівалентності майнових інтересів учасників страхового процесу.

До основних теоретичних концепцій, що використовуються у сфері страхової діяльності, належать:

- *теорія корисності* – використовується для обґрунтування рішення страхувальником стосовно доцільності передачі ризиків страховику на їх утримання. За своєю природою страхування має переважно добровільний

характер, що надає право потенційним страхувальникам самостійно визначитися стосовно мінімізації наявних ризиків. Дана теорія ґрунтується на законі спадаючої корисності, згідно з яким найвигіднішою ситуацією для страхувальника є забезпечення сталого доходу. Це означає, що задоволення від можливого відшкодування втрає значно більше за задоволення, яке страхувальник втрачає, сплачуючи страхову премію й не отримуючи відшкодування [250, с. 40];

- *теорія відшкодування шкоди* – визначає страхування як спосіб уникнення непередбачуваних матеріальних втрат у разі настання страхової події. Зміст вказаної теорії полягає в тому, що шкода є результатом певної події, яка знищує або пошкоджує майно. Звідси науковці вважали основним завданням страхування здійснення відшкодування або зменшення розмірів шкоди. Проте, дана теорія не позбавлена недоліків, які полягають у тому, що страхування доцільно розглядати не лише як можливість покриття збитків при реалізації майнових ризиків, але й як убезпечення страхувальника (або третьої особи) від втраченої вигоди або недоотримання очікуваного доходу (використовується при особистому страхуванні);

- *теорія евентуальної потреби* – розглядається, як інтерес, що може виникнути у страхувальника через певний проміжок часу при настанні страхової події. Варто погодитись з науковою позицією таких економістів, як: У. Гобі та В. Дельсон, які вбачали основну мету страхування у задоволенні випадкових потреб страхувальників. Спроможність страховиків до реалізації майнових інтересів страхувальників створює необхідний фундамент для розвитку страхових відносин у суспільстві;

- *теорія страхового фонду* – полягає у забезпеченні процесу акумулювання коштів та їх розподілу за наявністю договірних зобов'язань суб'єктів страхових правовідносин. У теорії страхування питання формування страхового фонду посідає одне з ключових місць тому, що даний фонд є основою для організації та введення страхової діяльності. Роль страхового фонду у системі страхових відносин полягає у забезпеченні належного рівня захисту майнових та особистих інтересів осіб, які мають на це право відповідно до договірних зобов'язань між суб'єктами страхування;

- *теорія страхового ризику* – відображає загальну потребу суспільства у розвитку страхових відносин. Адже наявність ризику зумовлює певну небезпеку, наслідки якої необхідно мінімізувати за допомогою страхування. Ризики, що приймаються на страхування мають відповідати певним критеріям: цілковитої випадковості настання страхової події; ймовірності спричинення матеріальних збитків; спроможності оцінювання можливих втрат страхувальника у грошових одиницях тощо. Застрахований ризик означає передачу за відповідну плату страхувальником страховику певного об'єму матеріальної відповідальності на випадок настання страхової події;

- *теорія страхового договору* – розглядається через систему страхових відносин, які формуються та реалізуються за фактом укладання та дії договорів

страхування, відповідно до ст. 16 Закону України “Про страхування” [201]. Договір страхування розглядається як письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно якої страховик бере на себе зобов’язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов’язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору [201]. Дана теорія розглядає досить обмежене коло питань. Проте її роль досить істотна, оскільки від умов страхування закладених у договорі залежить рівень захисту економічних інтересів учасників страхового процесу;

- *теорія страхових відносин/правовідносин* – розглядається на підставі реалізації цивільно-правових зв’язків, що виникають між суб’єктами страхування з приводу забезпечення майнових інтересів страхувальників. Загальноприйнятим у науковій літературі є твердження, що страхові правовідносини є врегульованими нормами права суспільними відносинами, які виникають в сфері економіки між суб’єктами господарювання та іншими учасниками, з приводу компенсації завданих збитків за рахунок заздалегідь акумульованих коштів шляхом формування спеціально створеного страхового фонду особам, які постраждали внаслідок настання страхових випадків [174, с. 97]. Реалізація прав та виконання обов’язків суб’єктами страхування створює фундамент захисту економічних інтересів усіх зацікавлених осіб;

- *теорія страхового захисту* – формується для досягнення мети страхування, яка полягає у наданні страхового захисту майновим інтересам страхувальників у разі настання страхової події. У класичному розумінні страховий захист розглядається як економічні відносини перерозподілу, які мають місце в процесі запобігання, подолання і відшкодування збитків, заподіяних конкретним об’єктам, матеріальним цінностям юридичних та фізичних осіб, життю і здоров’ю громадян. Наявність страхового захисту у юридичних та фізичних осіб створює певні межі економічної безпеки стосовно їх майнових та особистих інтересів.

Подані теоретичні концепції мають відмінності стосовно термінологічних особливостей, широти підходу до страхового відшкодування, специфіки видів страхування, організації взаємовідносин між суб’єктами страхування, механізмів надання страхового захисту тощо. Значимість розглянутих теоретичних концепцій полягає у необхідності висвітлення багатоаспектності проявів сутності страхування у процесі захисту економічних інтересів членів суспільства. Теоретичні концепції формують підґрунтя для наукових досліджень у сфері страхування та необхідні умови для розвитку ринку страхових послуг у контексті мінливого ризикогенного сучасного середовища. Практична цінність теоретичних концепцій зумовлена потребою у забезпеченні методологічної узгодженості соціально-економічних інтересів між учасниками страхового процесу.

Дослідження закономірностей розвитку трансформаційних економік та специфіки їх прояву за сучасних умов, дають підстави розглядати страхування саме як економічну категорію. Взагалі у науковій літературі поняття економічна категорія інтерпретується в якості теоретичного вираження, осмислених форм економічних відносин щодо їх взаємодії з розвитком продуктивних сил, економічних явищ і процесів, які реально існують [139, с. 29]. Відомий теоретик В. Шахов розглядає страхування у ракурсі самостійної економічної категорії [294, с. 18], а також не виключає можливості її використання як регулятора економічних процесів у державі.

Досить аргументовано вважаємо позицію Г. Мамонової, яка стверджує, що “категорія страхування має підпорядкований характер відносно фінансів, але є самостійною категорією економічних відносин, оскільки відображає специфічні відносини та має свою сферу застосування” [127, с. 200]. А. Самойловський акцентує увагу на тому, що страхування, “незважаючи на зовнішню схожість, не вміщується в рамках традиційного розуміння категорії страхування” [230, с. 6]. Поділяємо наукове твердження Л. Нечипорук, яка констатує, що “страхування має риси, які з’єднують його з категоріями “фінанси” та “кредит”, і водночас виконує характерні тільки для нього функції та тільки йому властиву роль, що дозволяє розглядати страхування як самостійну економічну категорію [147, с. 11].

Акцентування уваги на самостійності економічної категорії “страхування” зумовлено наявністю двох ключових аспектів. По-перше, страхування поєднує суб’єктивізм і об’єктивізм суспільних відносин, оскільки виражає необхідне та реально існуюче середовище економічних відносин, у рамках яких вирішуються протиріччя між людиною та довкіллям, а також у процесі самого суспільного виробництва. По-друге, фінансові відносини як і необхідні для їх реалізації фонди, перебувають, переважно, у грошовій формі, водночас страхування може бути й натуральним.

Визначення категоріальної сутності, місця та ролі страхування в ринкових трансформаціях економічного середовища передбачає усвідомлення їх функцій. Серед науковців існують різні точки зору щодо складу функцій страхування. Зокрема, С. Осадець виокремлює три функції: ризикову; функцію створення та використання страхових резервів; функцію заощадження коштів [249, с. 26-27]. Іншої точки зору дотримується В. Базилевич, який виділяє сім функцій: взяття страховиком за певну плату на певний строк матеріальної відповідальності перед страхувальником за наслідки від реалізації ризику; формування страхового фонду (резерву); грошове відшкодування збитків; заощаджувальна функція; превентивна (запобіжна, попереджувальна); репресивна функція та інвестиційна функція [250, с. 32-35]. О. Гаманкова обґрунтовує доцільність виділення трьох функцій страхування: захисної; розподільної та капіталотворювальної [42, с. 44-45]. С. Навроцький виділяє чотири функції: страхового захисту; попереджувальна функція; акумулятивна функція та функція забезпечення продовольчої безпеки [142, с. 79-109].

Таке різноманіття підходів до визначення функцій страхування пов'язано з декількома причинами: по-перше, існуванням різних інтерпретацій категоріального змісту і ролі страхування у процесі суспільного відтворення; по-друге, багатоманітністю форм, видів, галузей й підгалузей страхування, які мають певні відмінності у процесі реалізації страхових інтересів суб'єктів страхування (наприклад, інвестиційна та соціаджувальна функції страхування, як привило, властиві для довгострокових видів страхування на дожиття, пенсій, ренти тощо). Реалізація будь-якої функції пов'язана з виконанням певних дій, заходів або установ, що мають суспільне призначення. Виходячи з того, що страхові відносини формуються з метою збалансування соціально-економічних та фінансових інтересів суб'єктів страхування з приводу урегулювання майнових та особистих потреб у разі настання страхової події, вважаємо за необхідне виділити такі функції страхування: ризикова, резервоутворююча та розподільча.

Ризикова функція пов'язана з тим, що основним мотивом формування та функціонування страхових відносин у суспільстві виступає ризик. Зміст даної функції полягає у передачі страхувальником страховику ризику (або його частки) за відповідну плату і у разі настання страхової події страховик сплачує страхувальнику (або третій особі) страхове відшкодування (або страхову суму) в межах вставленої суми відповідальності. Іманентність даної функції полягає в тому, що поки буде існувати ймовірність настання ризиків, доти буде потреба у страхуванні.

Резервоутворююча функція спрямована на акумуляцію грошових коштів страховика з метою виконання ним взятих зобов'язань за договорами страхування. У відповідності до ст. 31 Закону України “Про страхування” [201] страхові резерви утворюються страховиками для забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховання). Джерелом накопичення резервів страховика виступають страхові платежі (внески, премії) страхувальників. Завдяки виконанню даної функції, страховики забезпечують капіталізацію технічних резервів, тим самим створюючи необхідні умови для фінансово-економічної безпеки страхової діяльності. Наявність достатнього обсягу сформованих резервів страховика – це ознака його надійності, ефективності та конкурентоспроможності на ринку страхування.

Розподільча функція розглядається як об'єктивний та цілеспрямований процес формування та використання фондів та резервів страховика. Призначенням даної функції є активізація руху грошових коштів між учасниками страхового процесу та іншими фінансово-економічними інституціями (комерційними банками, інвестиційними та пенсійними фондами тощо) з метою надання страхового захисту юридичним та фізичним особам. Саме завдяки резервоутворюючій та розподільчій функції забезпечуються рух статутного капіталу, гарантійного фонду та технічних резервів заради раціонального і ефективного використання накопичених коштів в інтересах суб'єктів страхування.

Кожна з перерахованих функцій страхування є певним відображенням страхових відносин у суспільстві. Забезпечення єдності у реалізації вказаних функцій створює необхідні передумови для використання потенціалу теорії та практики страхування у суспільному відтворенні. Об'єктивні та суб'єктивні зміни соціально-економічного середовища постійно вносять корективи у форми й види страхування, що безумовно впливає на заміну існуючих та появу нових функцій, які формують соціально-економічні, правові, культурні та інші взаємовідносини у сфері страхової діяльності.

Узагальнюючи ключові позиції теорії страхування, вважаємо за необхідне сформулювати власне бачення щодо трактування даної економічної категорії. *Страхування, варто розглядати з позиції формування двосторонніх або багатосторонніх соціально-економічних відносин учасників ринку відповідних послуг, спрямованих на здійснення зрівноваженого розподілу та перерозподілу ризиків і відповідальності у просторі й часі, враховуючи їх спроможність задовольняти наявні страхові інтереси у межах договірних зобов'язань.* При формуванні даного трактування автор поділяє позицію інших теоретиків, що категоріальний зміст страхування повинен максимально враховувати власні інтереси і прагнення всіх суб'єктів страхування, які перебувають у системі страхових правовідносин.

Еволюція формування теорії страхування засвідчує, що дана економічна категорія є невід'ємним елементом соціально-економічного розвитку суспільства. Завдяки функціонуванню страхових відносин в економічному середовищі створюються та використовуються за призначенням цільові грошові фонди, які дозволяють зберегти й примножити створені людством блага протягом тривалого періоду часу. Дослідження теорії страхування дає можливість перейти до розгляду парадигми страхування у ринковій економічній системі.

1.2. Парадигма ринку послуг аграрного страхування

Формування сучасних страхових відносин у суспільстві нерозривно пов'язано з необхідністю локалізації найрізноманітніших ризиків (природно-кліматичних, антропогенних, техногенних, екологічних, соціально-економічних, фінансових, цінкових тощо), які стримують розвиток економіки на локальному, національному і глобальному рівнях. Нейтралізація небезпечних явищ та процесів потребує формування страхових відносин у суспільстві з відповідним розподілом (перерозподілом) ризиків і відповідальності між учасниками страхового процесу. Роль страхування у розвитку ринкової економічної системи

розглядається як незамінний інструмент захисту майнових і особистих інтересів фізичних та юридичних осіб за умов настання страхових подій.

Сучасні цивілізаційні виклики та пов'язані з ними небезпеки потребують використання парадигмального підходу в організації страхових відносин у суспільстві. Взагалі поняття парадигми в науковій літературі розглядається як феномен, який має декілька проявів: по-перше, це цілісний світогляд, в якому існує певна наукова теорія, з її посиланнями та висновками; по-друге, це визначена система теоретичних і методологічних передумов, установок, ідей поглядів та понять, уявлень, сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів; по-третє, це модель та універсальний метод ухвалення фундаментальних рішень, загальна схема їх організації; по-четверте, це засіб, що забезпечує цілісність і межі наукового співтовариства [156]. Американський вчений Т. Кун в своїй відомій праці “Структура наукових революцій” розглядав поняття “парадигма” як визнані усіма науковими досягнення, які протягом певного часу надають науковому співтовариству модель постановки проблеми та її вирішення. У даному контексті автор зазначає, що парадигми змінюються під впливом наукових революцій [353].

Американський футуролог і бізнес-мислитель Дж. Баркер поняття парадигми розглядає як “набір правил (письмових чи усних), які виконують дві функції: встановлюють кордони і показують, як діяти в межах заданих кордонів для досягнення успіху” [15, с. 25]. Існує точка зору, що парадигму необхідно розглядати як “методологічний конструкт, який інтегрує основоположні наукові теорії, що пояснюють будову світу, способи пошуку нових знань про нього та пріоритетні ціннісні орієнтації наукового співтовариства” [23, с. 4]. Звідси можна констатувати, що парадигма – це, передусім, еволюційний процес набуття наукових знань, їх систематизація з метою досягнення поставлених цілей наукового дослідження.

Відносно формування парадигми в страхуванні постає завдання у відтворенні такої моделі взаємовідносин між ключовими суб'єктами страхового процесу, за якої будуть максимально враховані та мінімізовані їх ризики під час укладання та виконання договірних зобов'язань. Різновекторність страхових інтересів ключових учасників страхового ринку (страховиків і страхувальників) вимагає максимальної консолідації зусиль, спрямованих на розвиток страхової індустрії в країні. Парадигмальне осмислення страхування потребує віддзеркалювання найістотніших ознак даної економічної категорії, що проявляються під час взаємодії суб'єктів страхового процесу:

1. Страхування завжди асоціюється з наявністю перерозподільних відносин між страховиком та страхувальником (при страхуванні відповідальності ще і третьою особою) з приводу сплати страхових платежів за надані послуги та, відповідно, з виплатою страхових відшкодувань або страхових сум при настанні страхових подій;

2. Відправною точкою розвитку страхових відносин у суспільстві є наявність страхового ризику. Генерування ризиків завжди супроводжується

пошуком можливих варіантів захисту від негативних наслідків їх прояву. Чим вища ймовірність ризиків, тим більша об'єктивна потреба у страхуванні;

3. Консолідуючим принципом взаємовідносин учасників страхування виступає страховий інтерес. Завдяки реалізації страхового інтересу, страхувальник отримує за певну плату захист у вигляді перекладання існуючих ризиків на відповідальність страхової компанії. Страховий інтерес страховика полягає у наданні відповідних послуг юридичним і фізичним особам для забезпечення самоокупності та рентабельності страхових операцій;

4. Для страхування властива замкнута та солідарна система розподілу збитків. Це означає, що страховик несе відповідальність перед страхувальником (або третьою особою) у межах наявного обсягу відповідальності (страхової суми), а страхувальник за умов вступу у договірні відносини зі страховиком зобов'язаний сплати страховий платіж (страхову премію) згідно з умовами, що закладені у договорі страхування;

5. Страхування ґрунтується на еквівалентності інтересів учасників страхових відносин. Сплачуючи страхові платежі, страхувальник розраховує на адекватне покриття ризиків та за необхідності отримання страхових виплат відповідно до чинного законодавства або договору страхування. Разом з цим, страховик зацікавлений у відсутності подій, які можуть інтерпретуватися, як страхові та забезпечувати поступову капіталізацію страхової діяльності за рахунок збільшення гарантійного фонду та технічних резервів страховика;

6. Страхові відносини завжди реалізуються відповідно до договірних зобов'язань між учасниками страхового процесу. Зміст та умови страхування визначаються в залежності від форми страхового захисту. Договір страхування має юридичну силу та передбачає права й обов'язки всіх суб'єктів страхових правовідносин;

7. Основою для розвитку страхових відносин у суспільстві виступає страховий ринок. Завдяки функціонуванню даної інституції формується попит та пропозиція на страхові послуги, укладаються договори страхування та перестраховання, переплітаються різноманітні майнові й особисті інтереси суб'єктів страхування. Страховий ринок вважається невід'ємним елементом функціонування сучасного фінансово-економічного середовища не лише на регіональному, національному, а й на глобальному рівнях.

Генерування ринкових відносин у суспільстві це об'єктивний, багатограний процес формування та реалізації соціально-економічних інтересів і потреб громадян та підприємницьких структур розподілених у часі та просторі. У енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона ринок розглядається як місце торгівлі товарами, що має витoki з Єгипту та Ассирії. У древніх греків дане поняття носило назву *Agora*, у древніх римлян – *Forum* [302]. Насамперед поняття ринок ототожнюється з такими сферами: обміном; встановленням ціни під впливом попиту та пропозицій; наявністю широкого кола покупців та продавців, які задовольняють власні (або групові) інтереси через акт купівлі-продажу товарів (робіт та послуг), організацією виробництва щодо розподілу та

перерозподілу суспільних благ між його членами тощо. З давніх часів поняття ринок завжди трактувалося з позицій можливостей реалізувати потреби та забезпечувати найрізноманітніші соціально-економічні, технологічні, екологічні та інші інтереси громадян і юридичних осіб.

Еволюція наукової думки щодо визначення сутності поняття ринок має досить багату історію. Значна кількість вчених економістів вважали за необхідне в своїх працях відобразити роль та значення ринку як суспільно-економічного явища. Перше визначення сутності ринку приписують французькому економісту О. Курно, який дане поняття не пов'язував з конкретним ринковим майданчиком, на якому купуються та продаються певні товари, а в цілому будь-який район, де відносини покупців і продавців на стільки вільні, що ціни на одні й ті ж товари мають тенденцію легко змінюватися та вирівнюватися [131, с. 6].

Відомий італійський вчений А. Пазенті розглядав ринок як те уявне місце, куди сходяться виробники товарів, які пропонують свій товар покупцям, та споживачі, які активізують попит на товар [169, с. 143]. Узагальнивши визначення багатьох економістів про ринок, він називав його центральним явищем економіки [169, с. 144]. Французький вчений Р. Бойє наводить п'ять концепцій ринку, розглядаючи його як: 1) місце, де регулярно зустрічаються продавці і покупці в процесі торгівлі; 2) територію, на якій відбувається процес купівлі-продажу; 3) сумарний платоспроможний попит, що пред'являється на певний вид товарів (послуг); 4) саморегулюючий механізм попиту і пропозицій; 5) економічну систему, в якій саморегулюючий (ринковий) механізм є панівною формою господарства [75, с. 10].

Лауреат Нобелівської премії в сфері економіки (1976 р.) М. Фрідмен визначає ринок як спосіб координації дій учасників, який забезпечує їм свободу вибору, наділяє ринок рисою цілеспрямованості з елементами ринкової і директивної економічної координації [277]. Відомий шведський економіст К. Енклунд розглядає ринок як місце, де кожен день мільйони споживачів і тисячі підприємств зустрічаються і домовляються про ціни на ті товари та послуги, які купуються і продаються” [64, с. 71]. Таким чином, протягом декількох століть поняття “ринок” було об'єктом дослідження багатьох вчених-економістів, оскільки завдяки його розвитку створюються необхідні умови для підвищення ділової та інвестиційної активності національних економік та стимулюється їх розвиток на майбутнє.

Безумовно, функціонування ринків товарів та послуг відіграє важливу інформаційну, комунікаційну та організаційну роль у процесі формування економічних відносин у суспільстві. За сучасних умов інтеграції, глобалізації та інформатизації ринок набуває особливих ознак, пов'язаних із: вільним переміщенням матеріальних, фінансових, людських та інших ресурсів; широким доступом до необхідної інформації про товари, послуги, ціни тощо; підвищеною конкуренцією між виробниками товарів (робіт та послуг), як на національному, так й на міжнародному рівнях; універсальністю товарно-грошових відносин між суб'єктами економічних відносин; необхідністю використання сучасного

інструментарію, здатного захистити економічні інтереси учасників ринку у разі виникнення такої потреби. Зважаючи на об'єктивні і суб'єктивні чинники формування та функціонування ринкових відносин у суспільстві, доцільно розглядати страховий ринок невід'ємним складовим елементом загальної економічного простору. Таке твердження ґрунтується на трьох основних позиціях:

1. Страховий ринок функціонує в системі економічних координат, балансуючи майнові та грошові інтереси суб'єктів страхування, виходячи з функцій та принципів побудови страхової справи.

2. Страховий ринок розвивається у відповідності до загальноекономічних законів, таких як конкуренції, вартості, попиту та пропозиції тощо.

3. Страховий ринок за своїм змістом – це певний економічний простір на якому відбувається розподіл (через механізм страхування) та перерозподіл (через механізм перестраховування) ризиків між учасниками страхового процесу з приводу збалансування їх страхових інтересів.

Розвиток страхового ринку нерозривно пов'язаний із забезпеченням поступального соціально-економічного розвитку держави, безпечного функціонування суб'єктів господарювання, підвищення добробуту населення, убезпечення різних сфер його життєдіяльності [75, с. 8]. Сучасний страховий ринок – це результат історичного процесу формування та розвитку особливого типу економічних відносин між людьми (страхових відносин), основою яких виступає об'єктивна необхідність захисту майна громадян та/або юридичних осіб від негативних явищ, спричинених випадковими подіями. Звідси постає необхідність у розкритті категоріальної сутності та відображення ролі страхового ринку в процесі формування сучасних соціально-економічних відносин у суспільстві.

Інтерпретація поняття “страховий ринок” поєднує в собі дві категорії, а саме: “ринок” та “страхування”. Ринок розглядається через механізм формування економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів (робіт та послуг), а також систему інститутів, для забезпечення організації процесів обміну. У свою чергу, страхування як економічна категорія характеризує певний вид економічних відносин між учасниками страхового процесу з приводу розподілу фінансово-економічної відповідальності за ризики, реалізація яких пов'язана з настанням страхових подій [70, с. 208]. Завдяки поєднанню цих двох економічних категорій у науковій літературі сформувалися різні підходи до визначення страхового ринку. По-перше, це сфера економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист; по-друге, це форма організації економічних відносин у сфері грошового обігу стосовно формування та використання страхового фонду й інших фондів та ресурсів страховика за допомогою купівлі-продажу страхових продуктів; по-третє, це сукупність страховиків, страхувальників, посередників, які беруть участь у реалізації відповідних послуг; по-четверте, це середовище, у якому функціонують страхові компанії; по-п'яте, це механізм перерозподілу фінансових ресурсів страхувальників та страховиків [70, 105, 273].

За визначенням В. Фурмана, страховий ринок – це система стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, які пов'язанні з формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямиї страховий захист і перестраховування, що матеріалізується у страхових, перестраховальних та супутніх послугах у даній країні, групі країн чи міжнародному масштабі [282, с. 116]. В. Базилевич дану категорію визначає як цілісну систему економічних відносин, що виникають у процесі купівлі продажу специфічного товару – страхового захисту, і в межах якого (страхового ринку) виникає попит і пропозиція, встановлюється ціна на даний товар [10]. Логічною є наукова позиція Л. Нечипорука про те, що об'єктивна основа розвитку страхового ринку полягає у необхідності забезпечення безперервності виробничого процесу шляхом надання грошової допомоги постраждалим у випадку настання непередбачувальних несприятливих обставин [149, с. 65]. Досить поширеним є твердження, що страховий ринок пов'язується з певним середовищем, в умовах якого централізовано здійснюються процеси передання і прийняття ризиків на страхування, визначаються попит і пропозиція та діють спеціалізовані суб'єкти, які економічно зацікавлені в реалізації цього механізму [153, с. 8].

Функціонування страхового ринку пов'язано з переплетінням багатьох соціально-економічних та інших інтересів різних учасників страхового процесу. Постає необхідність у чіткій теоретичній інтерпретації різних аспектів взаємодії всіх учасників страхового ринку. Зокрема, О. Кузьменко, досліджуючи організаційно-економічні особливості функціонування страхового ринку, визначає його як: 1) самостійний сегмент фінансової системи країни; 2) сукупність інститутів і механізмів створення, купівлі-продажу та споживання страхових послуг; 3) систему економіко-правових відносин між покупцями та продавцями послуг зі страхування та перестраховування, а також їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів; 4) одну з ланок загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку суспільства, що забезпечує стабільне функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності й ризику, а також озброює уповноважені органи інструментами страхової політики [75, с. 13].

Аналіз наукової літератури у сфері теорії й методології страхування дає можливість досліджувати страховий ринок як: об'єктивну економічну закономірність; систему суспільних, економічних, фінансово-економічних чи грошових відносин; особливу соціально-економічну структуру; економічне середовище функціонування страховиків; економічний простір; сукупність страхових компаній; форму взаємозв'язку між учасниками страхових правовідносин; частину фінансового ринку; окрему сферу послуг; форму функціонування сукупного страхового фонду [105 с. 44]. Різноманітність форм та методів взаємодії учасників страхового ринку зумовлює необхідність проведення його класифікації. У філософській енциклопедії поняття класифікації визначається як система поділу певних явищ, процесів, предметів

(в емпіричному знанні), понять (у логіці) на класи, групи, види тощо за спільними ознаками, властивостями рисами [40, с. 483].

Досліджуючи необхідність здійснення класифікації В. Базилевич зазначає, що її метою є встановлення певної ієрархії, упорядкованої шляхом поділу на гетеромонні (різноманітні) між собою множини, які внутрішньо є гомогенними (однорідними) [250, с. 89-90]. Здійснення класифікації страхових ринків обумовлено необхідністю виявлення ознак, які визначають умови формування і функціонування страхового середовища, де узгоджуються майнові інтереси суб'єктів страхового процесу. В основу класифікації страхових ринків покладено систематизацію основних ознак за трьома групами (рис. 1.3).

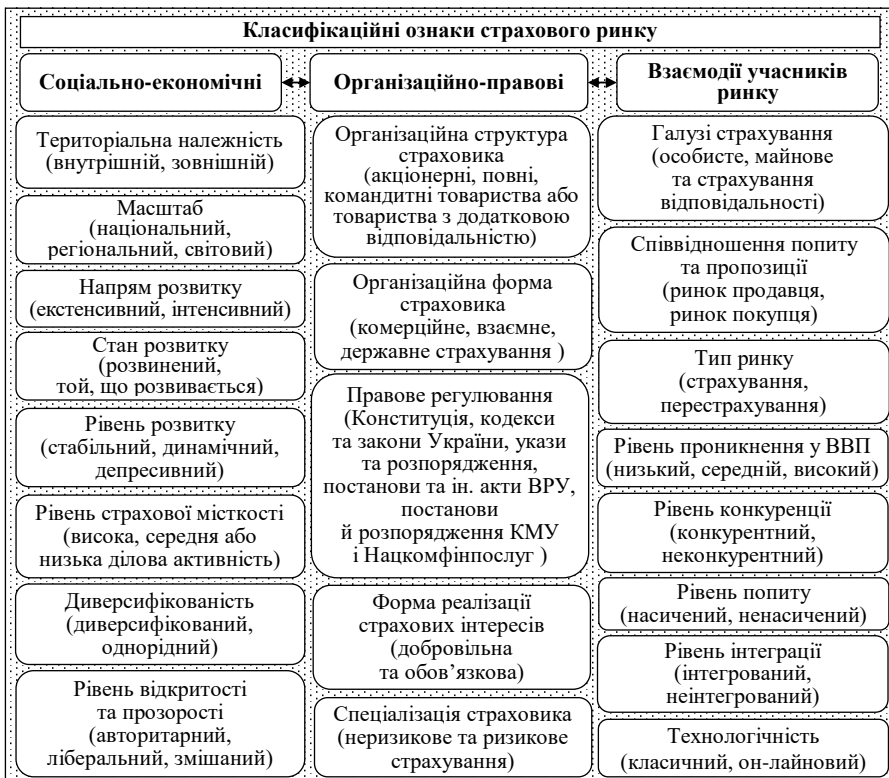

Рис. 1.3. Класифікація страхових ринків

Джерело: власні дослідження.

1. Соціально-економічні ознаки (територіальна належність, масштаб, напрям, стан розвитку, рівень страхової ємкості, диверсифікованість та рівень відкритості й прозорості) відображають умови функціонування та взаємодії між

учасниками страхового ринку. Ідентифікація соціально-економічних ознак страхового ринку зумовлена специфікою прояву страхових інтересів суб'єктів страхування. Завдяки забезпеченості різноманітних соціально-економічних інтересів учасників страхового процесу створюються необхідні умови для формування та функціонування страхового ринку.

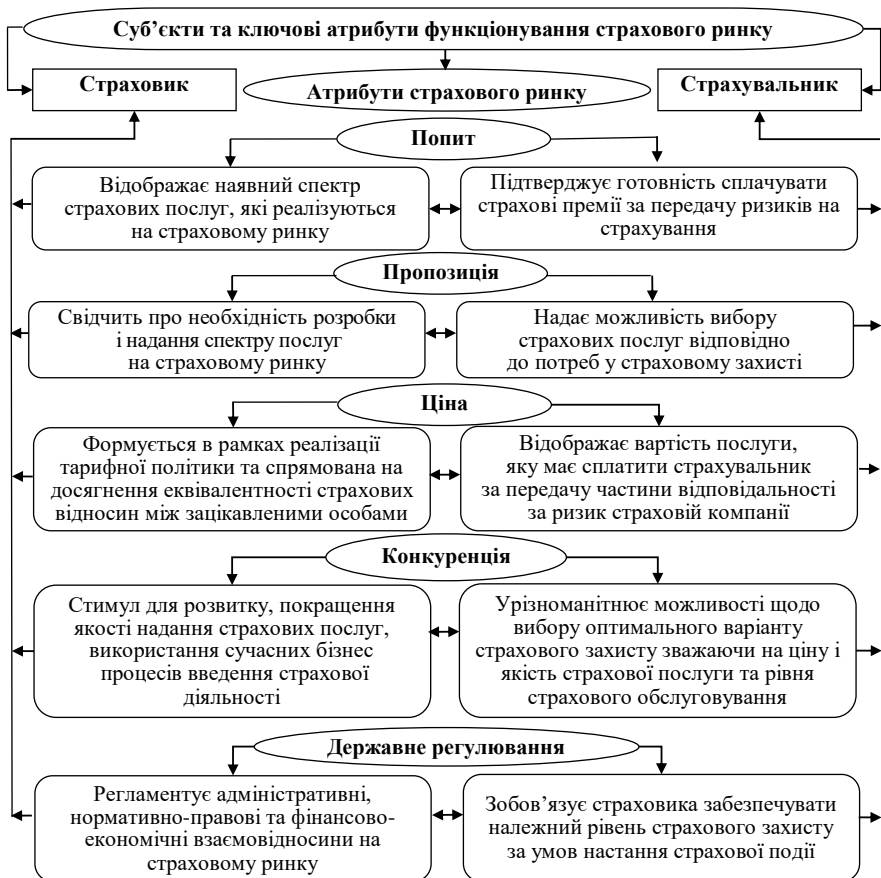
2. Організаційно-правові ознаки (організаційна структура й форма страховика, правове регулювання, форма реалізації страхових інтересів, та спеціалізація страховика) характеризують умови функціонування страхового середовища відповідно до чинного законодавства та регламентуючих норм і правил діяльності страховика. У процесі реалізації прав та обов'язків суб'єктів страхування формуються страхові відносини, створюються організаційні передумови для якісної взаємодії учасників страхового процесу. На законодавчому рівні регламентуються умови діяльності страховиків, а також базові принципи, форми, методи та види страхування, які представлені на страховому ринку.

3. Ознаки взаємодії учасників ринку (галузі страхування, співвідношення попиту й пропозиції, тип ринку, рівень проникнення у ВВП, рівень конкуренції, платоспроможний попит, рівень інтеграції та технологічність) свідчать про стан та тенденції розвитку страхового ринку. Активізація ділової активності на страховому ринку пов'язана зі збільшенням укладених договорів за різними видами страхування, розширенням страхового покриття, мінімізацією ризиків за рахунок їх передачі на страхування тощо. Роль та значення страхування розглядається як індикатор стабільності, безпечності та прогнозованості розвитку мікро- та макросередовища. Всебічне розкриття змісту функціонування страхового ринку потребує відображення його ключових атрибутів (рис. 1.4).

Визначальними елементами взаємодії між суб'єктами страхового процесу виступають попит, пропозиція і ціна на страховий захист. Генерування попиту на страховому ринку можливе за умов наявності майнового інтересу і фінансово-економічної спроможності потенційних страхувальників сплачувати премії за трансфер ризику страховику на договірних засадах. Поділяємо точку зору Л. Нечипорука про те, що попит на страхову послугу “це така кількість страхових послуг, яку споживачі хочуть і можуть купити за певною ціною (тарифною ставкою) протягом певного періоду на певному ринку” [148, с. 912]. Водночас, Р. Пікус виокремлює основні фактори, що обмежують попит на страхування: “відсутність достатньої кількості грошей у суб'єктів громадського життя; завищена ціна страхового товару; негативна мотивація у суб'єктів; особливості споживання страхового товару зі сторони страхувальника” [180, с. 39].

Здійснюючи опис особливостей прояву попиту на страховий товар В. Гомелль акцентує увагу на трьох аспектах: по-перше, на страховому ринку присутні потенційні й реальні страхувальники (покупці); по-друге, перетворення потенційного страхувальника у реального залежить від прозорості страхового товару; по-третє, лише зрозумілий (прозорий) страховий товар збуджує ефективний попит [49, с. 148]. Задоволення попиту страхувальників у страховому захисті

здійснюється у процесі формування пропозицій на страхові послуги. Носіями пропозицій на страховому ринку виступають страхові компанії, які згідно чинного законодавства у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю [201], надають страховий захист юридичним та фізичним особам. На обсяг і структуру пропозицій усього спектру страхових послуг впливають такі фактори, як спеціалізація страховика, попит на страхові послуги серед страхувальників, ринкова кон'юнктура, стан конкуренції, рівень витрат на розробку, продуктова політика на страховому ринку тощо.

Рис. 1.4. Відображення ключових атрибутів та їх вплив на функціонування суб'єктів ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Ключовим інструментом регулювання попиту і пропозиції на страховому ринку виступає страховий тариф. У ст. 10 Закону України “Про страхування” страховий тариф розглядається як ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування [201]. Цінотворення на страхові послуги здійснюється завдяки використанню актуарних розрахунків, які синтезують в себе теорію ймовірностей та теорію математичної страхової статистики [49, с. 245].

Основи теорії актуарних розрахунків були закладені ще у XVII ст. в роботах Д. Граунта, Яна де Віта та Є. Галлея. З середини XIX ст. страхові компанії Європи стали проявляти значний інтерес до актуарних розрахунків [104, с. 9]. У 1848 р. в Лондоні був започаткований інститут актуаріїв і факультет актуаріїв в Единбурзі у 1856 р. [99 с. 227]. Починаючи з 1895 р. національні суспільства актуаріїв Бельгії, Франції, Німеччини, Великобританії і США організували міжнародну асоціацію актуаріїв (ММА) з штаб квартирою у Брюсселі й кожні 4 роки проводять конгреси, на яких обговорюють сучасні проблеми актуарної науки і практики в світлі удосконалення існуючих методик розрахунку страхових тарифів з різних видів страхування [261].

Відповідно до основоположної теорії й практики страхування, структура страхового тарифу (брутто-ставка) в майнових видах страхування поділяється на дві частини нетто-ставка та навантаження. Основна частина страхового тарифу (нетто-ставка) формується заради здійснення виплат страхового відшкодування. Нетто-ставка відображає ціну страхового ризику, що передбачає необхідність створення та використання страхових резервів для гарантування достатнього рівня фінансової безпеки страховика при виконанні ним взятих зобов’язань за договорами страхування. Навантаження як частина страхового тарифу формується страховою компанією для здійснення поточних адміністративних витрат.

Процес ціноутворення в страхуванні базується на тарифній політиці, сутність якої розглядається як цілеспрямована діяльність страховика щодо встановлення, диференціації та зміни страхових тарифів в інтересах ефективного розвитку страхування. Така діяльність спрямована на упорядкування страхових тарифів з метою забезпечення поєднання інтересів учасників страхових відносин: успішного та безбиткового розвитку страховика та встановлення раціональної ціни на страхові послуги для страхувальників [12, с. 13-14]. Тарифна політика формується відповідно до обраної тактики і стратегії кожної страхової компанії, водночас механізм ціноутворення має бути орієнтований на забезпечення еквівалентності страхових відносин між усіма учасниками страхового процесу.

За умов наявної конкуренції на страховому ринку, професійність актуаріїв набуває першочергового значення для страхових компаній. Від обґрунтованості тарифів, ліміту страхової відповідальності та суми майбутніх виплат за страховими подіями залежить фінансово-економічний стан страховика. Аналіз фахової літератури з теорії і практики страхування [105, 149, 153] дають підстави констатувати, що функціональні зобов’язання актуаріїв зводяться до: формування

страхових тарифів та визначення суми страхових платежів за страхові послуги; оцінювання та формування оптимального складу страхового портфеля; аналізу грошових потоків та моделювання активів і зобов'язань для визначення інвестиційної стратегії, розподілу капіталу та інвестиційного прибутку за різними класами бізнесу і прибутковості капіталу; прогнозування фінансово-економічних показників страхової діяльності компанії та оцінки рівня страхових резервів, які забезпечують потрібний рівень надійності для виконання прийнятих компанією страхових зобов'язань; вибору структури та оптимізації страхового портфеля страховика.

Невід'ємною ознакою сучасного функціонування страхових компаній є наявність конкурентного середовища, що постійно мотивує їх до удосконалення своєї операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Взагалі конкурентне середовище страхового ринку в науковій літературі розглядається як “специфічний простір конкурентної взаємодії страхових компаній, поведінка яких зумовлена впливом сукупності чинників, що визначають відповідний рівень розвитку ринку” [69, с. 225]. Вважаємо обґрунтованою позицію В. Кравчук, яка стверджує, що конкуренцію на страховому ринку необхідно розглядати як “економічний процес, який полягає у взаємодії взаємозв'язку та боротьби діючих на певному сегменті ринку страхових компаній та направлений на забезпечення кращих можливостей для реалізації страхових послуг, задоволення потреб клієнтів і одержання максимального прибутку” [114, с. 12].

Підвищенню конкуренції на страховому ринку сприяє механізм державного регулювання страхової діяльності. У науковій літературі зміст державного регулювання страхового ринку розглядається, як “система методів, форм й інструментів регулювання, за допомогою яких державні органи впливають на всі грані функціонування страхового ринку” [182, с. 210-211]. Державне регулювання страхової діяльності доцільно розглядати у сенсі формування багатограних нормативно-правових, соціально-економічних та інших взаємовідносин між страховиками, страхувальниками, страховими посередниками (прямими та непрямими) і державою з приводу організації та функціонування страхового ринку.

О. Зальтов зазначає, що мета державного регулювання страхового ринку полягає у забезпеченні сприятливих умов його подальшого розвитку, підвищення інвестиційної привабливості та відновлення довіри споживачів страхових послуг. Ключовими напрямками такого регулювання є: дерегуляція та спрощення регуляторного середовища; удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду; захист інтересів споживачів страхових послуг та відновлення довіри до страхового ринку; регуляторний вплив на розвиток страхового ринку [73, с. 35]. Звідси можна констатувати, що необхідність державного регулювання в страховій галузі полягає у створенні сприятливого соціально-економічного середовища, орієнтованого на забезпечення прав й інтересів усіх учасників страхового процесу.

Регулювання страхової діяльності у багатьох країнах світу здійснюється через органи страхового нагляду, які мають статус державних органів виконавчої влади. Зокрема, у США відсутня федеральна система регулювання страховою діяльністю, але в усіх штатах діють відділи з нагляду за страховими операціями, в Канаді регулювання страхового ринку здійснюється через структури, які є підвідомчими міністерству фінансів, у Великобританії – департамент торгівлі та промисловості, у Німеччині – федеральне агентство з питань нагляду за страховою діяльністю, у Франції діє комісія страхового контролю, у Швеції – страховий інспекторат [68, с. 14]. В Україні функції державного регулювання страхової діяльності покладено на Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Основне призначення таких органів страхового нагляду полягає у необхідності контролю страховиків щодо дотримання ними чинного законодавства у частині забезпечення їх платоспроможності й ліквідності, дотримання принципів чесної конкуренції та недопущення монопольного становища на ринку.

З метою упорядкування та систематизації надання страхових послуг 24 липня 1973 р. Першою Директивою Ради 73/239/ЄЕС було прийнято рішення щодо поділу страхування на “*Life-insurance*” (страхування життя) і “*Non-life (General) insurance*” (загальні види) [176]. Таке розмежування видів страхування пов’язано з певними особливостями взаємовідносин між суб’єктами страхового процесу, об’єктами страхування, страховими ризиками, страховими подіями, терміном страхування тощо. Вже більше 40 років зазначене розмежування видів страхування є загальноприйнятим для світової практики, у тому числі й для України.

Страхування життя у багатьох країнах світу є важливим інструментом соціального захисту населення і необхідним джерелом інвестування в національній економіці. Завдяки реалізації функції нагромадження грошових коштів від страхування життя та інших видів особистого страхування акумулюються значні інвестиційні ресурси, які спрямовуються на розвиток різних сфер національної економіки [42, с. 161]. У науковій літературі довгострокове страхування (страхування життя і пенсій) відображається як забезпечення життя [74, с. 30]. Даний термін використовується для управління ризиками або наслідками певних подій в житті людини або її смерті. Безпечення життя передбачає стимулювання щодо зростання заощаджень населення, відшкодування втрат в доходах у зв’язку з погіршенням стану здоров’я або смертю, організацією надання медичної допомоги у разі захворювання або нещасного випадку. За сучасних умов розвитку страхового ринку забезпечення життя використовується також для придбання житла, оплати навчання дітей, і навіть для того, щоб розпочати власну справу [74, с. 55-56].

Іншою сферою страхових відносин виступає майнове страхування, предметом якого можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов’язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном [201]. Економічний зміст майнового страхування полягає у формуванні страховиком політики протидії найрізноманітнішим ризикам та захисту майнових інтересів

страхувальників та/або третіх осіб (страхування відповідальності) у разі настання страхової події, передбаченої договором страхування. Майнове страхування нині займає найбільший сегмент страхового ринку України, його питомо вага у 2016 р. за показником страхових премій становила майже 80 % [91].

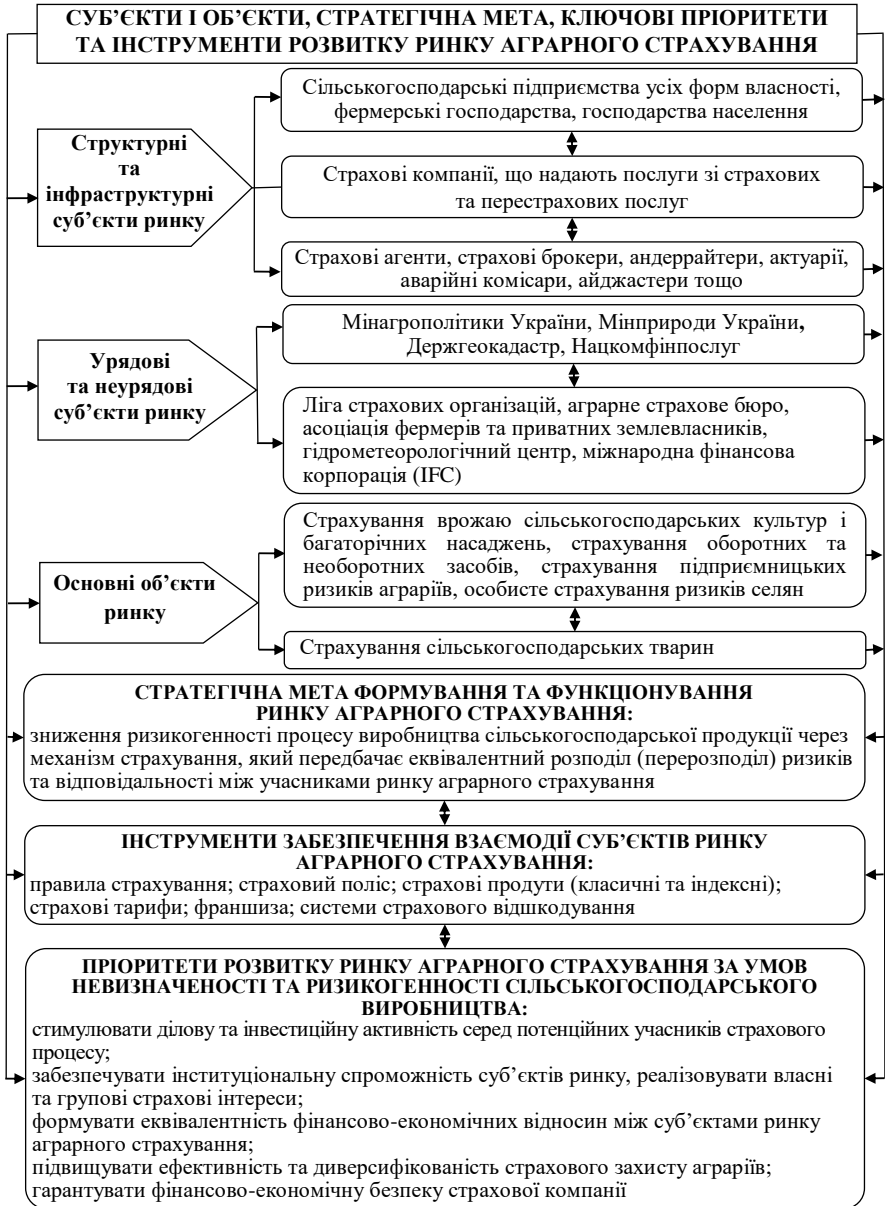
Складовою ланкою ринку майнового страхування є ринок аграрного страхування, на якому здійснюється страхування (перестраховання) ризиків, пов'язаних з процесом виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Даний сегмент страхового ринку спеціалізується на захисті майнових і особистих інтересів аграріїв, які здійснюють виробничо-господарську та інші види діяльності, не заборонені чинним законодавством України на сільських територіях. Виходячи з наявних суб'єктів і об'єктів, сформульованої стратегічної мети, окреслених пріоритетних завдань та визначених інструментів, розроблено парадигму розвитку ринку аграрного страхування (рис. 1.5).

Основою для формування і функціонування страхових відносин є процес взаємодії суб'єктів і об'єктів ринку аграрного страхування. Змістовне наповнення параметрів розвитку страхового ринку відбувається завдяки взаємодії структурних і інфраструктурних учасників. Відповідно до організаційно-правових форм реалізації підприємницької діяльності в аграрній сфері, споживачами страхових послуг можуть бути сільськогосподарські підприємства (всіх форм власності), фермерські господарства та господарства населення. Об'єктами страхового захисту можуть бути сільськогосподарські культури і багаторічні насадження; оборотні (сировина, матеріали, готова продукція тощо) та необоротні засоби (устаткування, обладнання, технології, тощо); підприємницькі ризики товаровиробників (наприклад, пов'язані із зміною кон'юнктури цін на сільськогосподарську продукцію); ризики, пов'язані із життям, здоров'ям та працездатністю) селян.

На ринку аграрного страхування діяльність страхових компаній розмежована відповідно до умов нагромадження та розподілу наявних страхових ресурсів. Страхові компанії відповідно до обраної організаційно-правової форми здійснюють свою діяльність на комерційній (акціонерній, повних командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю) або некомерційній (кооперативній) засадах. Альтернативність форм ведення страхової діяльності надає право вибору варіантів участі у страховому процесі потенційним суб'єктам ринку. Урізноманітнення організаційно-правових форм діяльності страховиків на ринку аграрного страхування зумовлено об'єктивною необхідністю виробників сільськогосподарської продукції у мінімізації негативного впливу ризиків на процес виробничо-господарської діяльності у сільській місцевості.

Комерційні страхові організації основним пріоритетом своєї діяльності вважають забезпечення капіталізації власних прибутків від реалізації страхових послуг. Водночас, товариства взаємного страхування та страхові кооперативи функціонують як неприбуткові організації та займаються наданням страхових послуг аграріям з метою захисту їх фінансово-економічних інтересів на випадок настання страхових подій.

Рис. 1.5. Парадигма функціонування ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Використання сучасної моделі страхових відносин в сільській місцевості зумовлено необхідністю розвитку страхового посередництва як основи для забезпечення комунікаційних та інформаційних зв'язків між структурними учасниками ринку аграрного страхування. Важлива роль у сфері регулювання, стимулювання, контролю та створення умов для реалізації інноваційних підходів в страховій діяльності належить урядовим та неурядовим установам. Їх діяльність спрямована на підвищення ділової, інвестиційної та фінансово-економічної активності, уникнення монополізму та забезпечення прозорої конкуренції між суб'єктами ринку аграрного страхування з метою реалізації страхових інтересів всіх учасників страхового процесу.

Виходячи з фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхового ринку, сформулюємо стратегічну мету функціонування ринку аграрного страхування, яка полягає у зниженні ризикогенності процесу виробництва сільськогосподарської продукції за допомогою механізму страхування, який передбачає еквівалентний розподіл (перерозподіл) ризиків і відповідальності між учасниками ринку аграрного страхування.

Вирішення пріоритетних завдань розвитку ринку аграрного страхування потребує використання певного набору заходів спрямованих на забезпечення еквівалентності страхових відносин у сільській місцевості. До основних інструментів страхового ринку відносять: правила та договір страхування; умови і термін страхування; права й обов'язки суб'єктів страхового ринку. Наявність різноманітних страхових продуктів (класичних та індексних) надає страхувальникам можливість вибору об'єкта і предмета страхового захисту, обсягу страхового покриття тощо. Заради визначення соціально-економічних умов взаємодії суб'єктів і об'єктів страхового процесу використовують такі інструменти: страхові тарифи, франшизу та системи страхового відшкодування.

Для досягнення стратегічної мети мають бути визначені ключові пріоритети розвитку ринку аграрного страхування за умов невизначеності і ризикогенності сільськогосподарського виробництва. За таких умов вектор взаємодії суб'єктів і об'єктів страхового процесу спрямовується на забезпечення: стимулювання ділової та інвестиційної активності серед потенційних учасників страхового процесу; інституціональної спроможності суб'єктів ринку реалізовувати власні та групові страхові інтереси; еквівалентності фінансово-економічних відносин між суб'єктами ринку аграрного страхування; ефективності та диверсифікованості страхового захисту аграріїв; гарантування фінансово-економічної безпеки страхової компанії за умов надання послуг з аграрного страхування.

Отже, парадигму страхування в ринковій економічній системі необхідно розглядати в якості поступального, багатогранного процесу формування страхових відносин в суспільстві під впливом ризикогенності, невизначеності та оточуючого середовища. Визначальною умовою розвитку особистих і майнових видів страхування є наявність страхового ринку, функціонування якого забезпечує механізм розподілу (перерозподілу) ризиків і відповідальності між

учасниками страхового процесу. Запропонована парадигма ринку аграрного страхування орієнтована на організацію і розвиток страхових відносин в аграрній сфері, виходячи зі стратегічної мети пріоритетних завдань та інструментів забезпечення фінансово-економічних інтересів страхувальників і страховиків. У наступному параграфі відображено періодизацію становлення та розвитку різних організаційно-правових діяльності страхової діяльності у сільській місцевості.

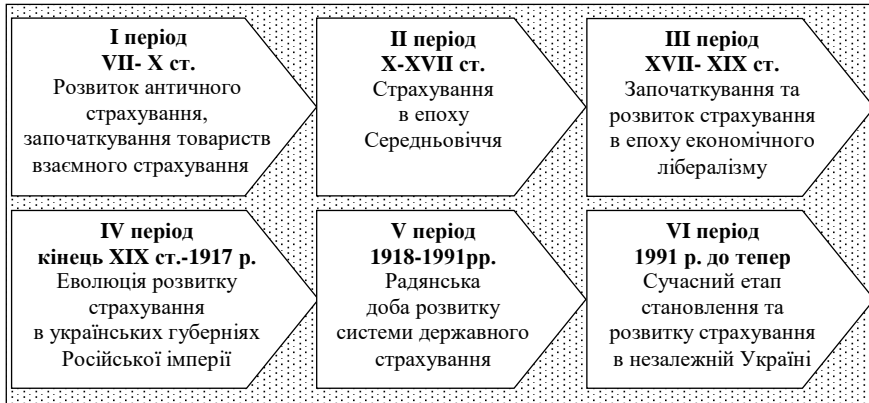
1.3. Періодизація становлення форм страхової діяльності

Формування та функціонування страхових відносин в аграрній сфері нерозривно пов'язано з еволюційним процесом організації процесу виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Дослідження становлення та розвитку страхування необхідно розглядати як важливий етап усвідомлення його сутності й значимості у процесі нейтралізації ризиків аграрної сфери. Так, відомий український вчений К. Воблий ще на початку ХХ ст. зазначав: "Історія страхової справи є природною і невід'ємною частиною економіки страхування" [37, с. 20]. Підтверджуючи ці слова, професор С. Осадець надає особливого значення історії страхування та зазначає: "...теоретичне знання історії страхової справи, її витоків, генезису допомагають практикам орієнтуватися у процесах, що відбуваються на страховому ринку, прогнозувати тенденції його розвитку, будувати страхові право відносини з урахуванням досвіду, нагромадженого за багаторічну історію зарубіжного та вітчизняного страхування" [249, с. 14].

Періодизація еволюційних етапів розвитку аграрного страхування нерозривно пов'язана з: перманентними суспільно економічними трансформаціями, які мають, зазвичай, циклічний характер; розвитком товарно-грошових відносин; формуванням правил, норм й культури страхових відносин у суспільстві; усвідомленням суб'єктами страхування економічної необхідності та доцільності спільної співпраці тощо. З огляду на особливості становлення теорії та практики страхування варто виокремити шість основних періодів його розвитку (рис. 1.6). Відображення такої періодизації у розвитку страхових відносин дозволить сформулювати необхідне бачення щодо перспектив подальшого формування та функціонування аграрного страхування в Україні.

На території сучасної України майнове страхування виникло ще за часів античності та було пов'язано з розвитком морської торгівлі. Першою організаційно-правою формою діяльності страховиків вважається товариство взаємного страхування, яке було засноване ще у ХІІ ст. в Ісландії [94, с. 41].

Сільськогосподарське страхування як окремий вид страхування з'явився значно пізніше. Зокрема, з 1720 р. у Німеччині надавали послуги щодо страхування падежу тварин у зв'язку з хворобами [341], а з 1797 р. здійснювалось страхування посівів від градобоя (страхова компанія Mecklenburg Nail Insurance Association) [368].

Рис. 1.6. Періодизація історичних та соціально-економічних формацій розвитку аграрного страхування в Україні

Джерело: власні дослідження.

У Франції в 1750 р. група фермерів об'єдналась у товариство взаємного страхування сільськогосподарських посівів. З того часу практично у всіх економічно розвинутих країнах світу функціонують різноманітні схеми страхування, зокрема страхування сільськогосподарських культур; страхування доходів, а також програми щодо стабілізації доходів [20, с. 16]. Характерною ознакою функціонування товариств взаємного страхування є те, що їх діяльність була заснована на кооперативних засадах.

У фаховій літературі страхові кооперативи розглядаються у формі об'єднань, організованих для забезпечення покриття застрахованих ризиків, що формують фонд виплат за рахунок пайових внесків і діють на неприбутковій основі. У багатьох країнах світу страхові кооперативи займають значний сегмент страхового ринку, особливо в агропромисловій сфері [140]. А. Пантелеймоненко зауважує на низці переваг які отримують члени-учасники товариств взаємного страхування, зокрема забезпечать себе послугами на рівні собівартості, зможуть встановити найбільш прийнятні умови для здійснення страхування, уникнуть недоліків, пов'язаних із діями недобросовісних страховиків – посередників матимуть можливість встановити взаємовигідні партнерські зв'язки з міжнародними кооперативними організаціями [171, с. 519-520]. Дослідження наукових джерел свідчить про тотожність економічної природи між товариствами взаємного страхування та страховими кооперативами [84, 171].

Механізм взаємного страхування базується на некомерційній формі страхового захисту. Ініціаторами створення товариств взаємного страхування є фізичні або юридичні особи, що мають однакові майнові інтереси та еквівалентні страхові ризики [256, с. 51]. У документах Європейської Комісії “Взаємні товариства в розширеній Європі” (*“Mutual Societies” in an enlarged Europe*) визначено, що метою діяльності цих товариств є не отримання прибутку на вкладені кошти, а надання якісних і доступних за ціною страхових послуг, тому свою діяльність вони будують на безкоштовному членстві, відсутності акцій, субсидіарній солідарності, незалежності та демократичності управління [320]. Поділяємо наукову позицію В. Зіновчука про те, що “...кооперативи при сільських громадах являють собою обнадійливий інструмент відродження повноцінного функціонування не лише аграрного виробництва сімейного типу, але і забезпечення сільського розвитку в цілому” [76, с. 5-6].

Варто погодитись з думкою О. Манжура про те, що відмінність таких організаційно-правових форм, як товариство взаємного страхування і страховий кооператив пов’язані не з методом створення страхових продуктів, а з поділом або відсутністю поділу капіталу цих організацій на частки, а також із обсягом прав членів кожної з цих організацій на отримання виплат інших, ніж страхове відшкодування [128, с. 77]. Створення і функціонування товариств взаємного страхування та страхових кооперативів стало важливою передумовою розвитку громадян у товариства зі взаємного страхування стало можливим подальше становлення інших організаційно-правових форм страхового захисту аграріїв.

Початковий етап розвитку страхування на теренах сучасної України пов’язується з відміною кріпацтва у 1861 р. в Російській імперії та прийняттям Закону про взаємне земське страхування, яким встановлено дозвіл на проведення страхових операцій з обов’язкового (окладного) та добровільного страхування [135, с. 13]. Наявність різних форм страхування (обов’язкової і добровільної) забезпечувало можливість покриття страхуванням майнових ризиків у залежності від соціально-економічного становища страхувальника. Епоха економічного лібералізму значно сприяла активізації процесу формування страхових відносин в цілому, так і аграрного страхування зокрема. У Київській, Подільській, Волинській, Харківській та ін. губерніях Російської імперії створювалися й успішно функціонували акціонерні товариства, а особливо товариства взаємного страхування, які надавали страхові послуги аграріям щодо покриття їх ризиків, спричинених знищенням майна від вогню, втратою сільськогосподарської продукції тощо. Розвиток страхового співтовариства в аграрній сфері створювало якісні умови для безпечного розвитку сільськогосподарського виробництва.

Наступний етап розвитку аграрного страхування (1918-1991 рр.) пов’язаний з процесом монополізації страхової діяльності в країні. Характеризуючи даний період формування страхових відносин у суспільстві, Л. Кінащук стверджує, що всі капітали і майно страхових товариств мало

перейти у власність держави [97, с. 19]. Тобто відбувалася суцільна монополізація страхової діяльності. За умов відсутності ринкового середовища страхування не могло виконувати свої функції у повній мірі. Це пов'язано з декількома причинами: по-перше, відсутність ринкових механізмів у формуванні попиту та пропозиції на страхові послуги; по-друге, при централізації розподілу товарно-матеріальних і грошових ресурсів втрачається сенс самого страхування, оскільки економічні суб'єкти практично позбавлені страхового інтересу; по-третє, низький рівень мотивації суб'єктів страхування щодо розширення страхової діяльності.

У післявоєнний період аграрне страхування продовжувало розвиватися на засадах всезагальності та обов'язковості. Відповідно до нормативно-правових актів було максимально розширено обсяг відповідальності з обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур. Майно, що належало колгоспам, підлягало державному обов'язковому страхуванню, зокрема, врожай, тварини, птиця, кролі, хутрові звірі та сім'ї бджіл, будівлі, споруди, передавальні пристрої, силові, робочі та інші машини, транспортні засоби, обладнання, знаряддя лову, інвентар та багаторічні насадження.

Домінування обов'язкової форми страхування над добровільною було пов'язане, насамперед, з економічною політикою держави. Високий рівень монополізації соціально-економічних, виробничо-господарських відносин у суспільстві надавав широку можливість щодо розвитку саме обов'язкового страхування, заснованого на принципах всезагальності, безперервності та примусовості. За умов відсутності ринкового середовища, страхування не могло виконувати свої функції повною мірою. Це пов'язано з декількома причинами: по-перше, відсутність ринкових механізмів у формуванні попиту і пропозиції на страхові послуги; по-друге, при централізації розподілу товарно-матеріальних і грошових ресурсів втрачається сенс самого страхування, оскільки економічні суб'єкти практично позбавлені страхового інтересу; по-третє, низький рівень мотивації суб'єктів страхування щодо розширення страхової діяльності.

Першими кроками на шляху до демонополізації страхової справи стало прийняття Закону СРСР “Про кооперацію в СРСР” у 1988 р., який встановив право кооперативів страхувати своє майно та майнові інтереси в органах державного страхування, а також створювати страхові установи, визначати умови та порядок страхування [196]. Прийняття даного Закону не забезпечило належного розвитку недержавних форм страхування, оскільки понад 60 років, страхова діяльність перебувала під жорстким та невиправданним контролем держави. Процес відновлення довіри до інституції страхування потребує досить тривалого часу з відповідним теоретико-методичним забезпеченням та оволодінням практичними навиками взаємодії між усіма суб'єктами страхових відносин.

Відліком часу щодо нормативно-правового регулювання страхової діяльності у незалежній Україні вважається прийняття Декрету Кабінету Міністрів України “Про страхування” від 10 травня 1993 р. № 47-93 [200].

Декретом було закладено засади системи правового регулювання страхової діяльності в Україні, визначено основні поняття, пов'язані з ринком страхових послуг, конкретизовано принципи здійснення державного регулювання та нагляду за страховою діяльністю. Він втратив свою чинність у 1996 р. у зв'язку з прийняттям Закону України “Про страхування” [201], який до нині є базовим Законом, що регламентує умови здійснення страхової діяльності в Україні.

Даний нормативно-правовий акт містив норми щодо здійснення обов'язкового страхування сільськогосподарської продукції. Зокрема, п. 26 ч. 1 ст. 6 даного Закону передбачав здійснення обов'язкового страхування сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень у радгоспах та інших державних сільськогосподарських підприємствах. Досліджуючи вплив даного Закону на забезпечення страхового захисту аграріїв, В. Уркевич зазначає, що таке обов'язкове страхування поширювалося лише на обмежене коло сільськогосподарських товаровиробників – державні сільськогосподарські підприємства, а інші аграрні товаровиробники суб'єктами обов'язкового страхування не були [268, с. 45]. Проте необхідно зазначити, що у законодавстві державної підтримки на страхування аграрних ризиків не було передбачено.

З прийняттям Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [193] було запроваджено механізм надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції. Завдяки дії даного Закону у 2005 р. з Державного бюджету України на компенсацію страхових премій було виділено у 2005 р. 5,8 млн грн, у 2006 – 12,5 млн грн, у 2007 р. – 47,8 млн грн, у 2008 р. – 72,8 млн грн [116, с. 196-197]. За період 2008-2016 рр. в наслідок різних соціального-економічних і політичних аспектів державні субсидії на здешевлення вартості страхових премій для аграріїв практично не виділялися. Лише у 2012 р. сума державних субсидій на страхування становила 0,086 млн грн, що звісно не забезпечило потреби аграріїв у страховому захисті [225].

Важливим етапом розвитку аграрного страхування стало прийняття у 2012 р. Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” [197]. Відповідно до виконання положень даного Закону була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 813 [195], якою визначено, що державна підтримка надається сільськогосподарським виробникам, які: а) здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції на території України; б) уклали зі страховиком стандартний договір страхування сільськогосподарської рослинницької продукції з державною підтримкою від сільськогосподарських виробничих ризиків; в) сплатили страховику страховий платіж за договором страхування у розмірах, розрахованих виходячи із стандартних страхових продуктів; г) не перебувають на стадії ліквідації та стосовно яких не порушено справу про банкрутство; д) не мають прострочену більш як на шість місяців заборгованість перед державним (місцевим бюджетом) та Пенсійним фондом України. Погоджуємося з науковою позицією В. Уркевич, який вважає прийняття даного Закону позитивним явищем

у регулюванні відносин з агрострахування [269, с. 211] та його реалізацію елементом державного аграрного протекціонізму вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників [270, с. 132].

Отже, історичний та соціально-економічний поступ теорії і практики страхування свідчить, що вектор цивілізаційного розвитку суспільних відносин завжди орієнтувався на створення безпечних умов життя та працездатності громадян. Періодизація етапів розвитку аграрного страхування в Україні нерозривно пов'язана з глибокими історичними, правовими, економічними, фінансовими, політичними, психологічними, ментальними та іншими трансформаціями, які відбувалися у суспільстві протягом багатьох століть. Усвідомлення виробниками сільськогосподарської продукції потреби у страховому захисті створює необхідний фундамент для розвитку страхових відносин в аграрній сфері.

1.4. Відтворення страхових відносин в аграрній сфері

Аграрний сектор економіки за своїми природними, кліматичними, територіальними та організаційними ознаками створює фундамент соціально-економічного розвитку країни, забезпечуючи існуючий попит у продовольстві, як основи життєдіяльності нинішніх та майбутніх поколінь. Сучасні уявлення про розвиток аграрного сектору національної економіки базуються на самодостатності й багатofункціональності розвитку сільських територій та зростанні якості життя на селі. За умов євроінтеграційної політики перед виробниками сільськогосподарської продукції постають стратегічні завдання, з'являються нові можливості щодо адаптації їх виробничо-господарської діяльності до загальноприйнятних норм та правил, які відповідатимуть принципам конкурентоспроможності, паритетності та захисту прав виробників й споживачів сільськогосподарської продукції.

Беззаперечним є той факт, що галузь сільського господарства посідає одне з провідних місць у системі світової економіки, зважаючи на її монопольне становище щодо виробництва і переробки продуктів харчування та їх постачання споживачам. Сучасні виклики, які постали перед аграрним сектором економіки, пов'язанні з необхідністю своєчасного та ефективного нівелювання потенційних загроз (ризиків), а також створення умов для гарантування продовольчої безпеки в країні. В ієрархії ризикогенності аграрний сектор економіки належить до найбільш небезпечних видів підприємницької діяльності, оскільки виробникам сільськогосподарської продукції необхідно протидіяти системним ризикам, пов'язаним, насамперед, із загрозами природно-кліматичного характеру та з

можливими наслідками несприятливої фінансово-економічної ситуації. Звідси можна констатувати, що страхування є одним з ключових інструментів нівелювання негативного впливу потенційних ризиків в аграрній сфері.

У науковій літературі відбувається дискусія щодо тотожності й відмінностей понять сільськогосподарського та аграрного страхування. Класичне розуміння суті сільськогосподарського страхування зводиться до того, що це, насамперед, система економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де з одного боку виступають страховики – фінансово-кредитні установи, а з іншого – страхувальники: сільськогосподарські підприємства, орендарі та фермерські господарства, які за певну плату передають свої ризики майнових і фінансових втрат в сільськогосподарській діяльності з метою отримання відшкодування за настанням страхової події [121, с. 58]. Сільськогосподарське страхування характеризується комплексністю, оскільки включає в себе страхування врожаю культур і багаторічних насаджень, тварин, машин, будинків, транспортних засобів, насіння, готової продукції, відповідальності товаровиробників тощо [205, с. 48].

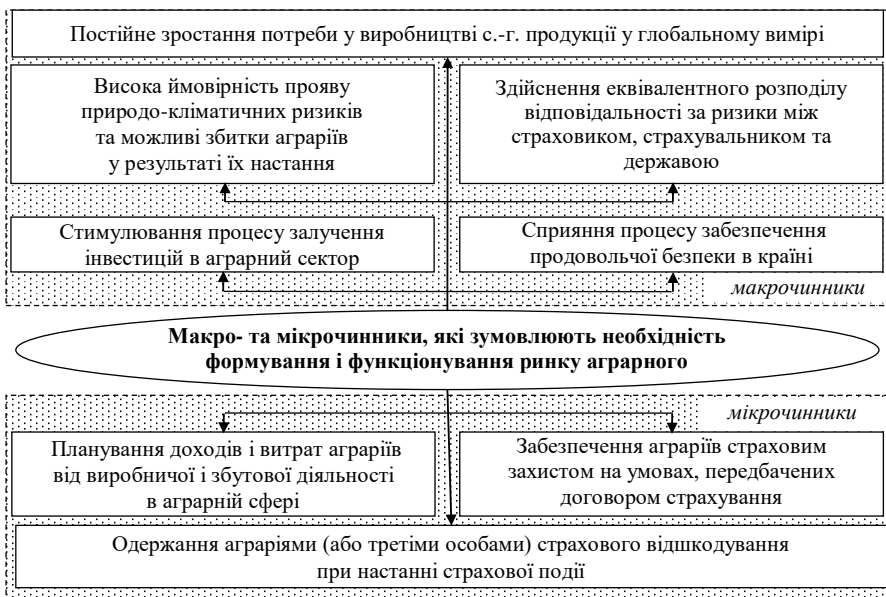
Аналіз страхової термінології, що використовується в аграрній сфері, засвідчує про наявність різних трактувань даної економічної категорії. Зокрема, у нормативно-правових документах зазначений термін здебільшого інтерпретується в якості страхування сільськогосподарської продукції [201, 97] та страхування аграрних ризиків [202], а також використовуються такі поняття, як: страхування сільськогосподарських культур, страхування посівів, страхування сільськогосподарських товаровиробників, страхування урожаю тощо. Для країн з розгалуженою системою інфраструктурного забезпечення страхового захисту найбільш вживаним є термін “аграрне страхування”, що передбачає взаємодію страховиків, страхувальників за активної участі держави щодо нейтралізації найрізноманітнішого спектру ризиків аграрної сфери.

За сучасного розуміння агрострахування – це первісний механізм управління сільськогосподарськими ризиками, який забезпечує баланс інтересів усіх сторін або учасників: аграріям – захист прибутків при втраті врожаю, кредиторам – повернення кредитів, узятих на сільськогосподарські потреби, державі продовольчу безпеку [236, с. 28]. Вважаємо, що дане визначення має дещо незавершений характер, оскільки не відображає ролі страхових компаній у забезпеченні страхового процесу. Існує точка зору про те, що аграрне страхування є найважливішим інструментом мінімізації ризиків сільськогосподарського механізму [132, с. 159]. Серед науковців домінує наукова позиція про те, що дизайн систем агрострахування має бути таким, у якому б забезпечувалась прозорість ухвалених рішень із залученням державних органів, страхових компаній та виробників сільськогосподарської продукції [213, с. 215].

Зважаючи на доцільність аграрного страхування, О. Зоря зазначає, що використання даного інструменту дає змогу найвигідніше поєднувати інтереси учасників ринку і держави щодо забезпечення стабільного економічного зростання, добробуту громадян та їх соціального захисту [80, с. 13]. Аграрне

страхування варто розглядати у вигляді адекватної відповіді учасників страхового ринку на потенційні ризики функціонування сільських територій. Селяни завжди відчували потребу в захисті своїх майнових інтересів, пов'язаних з виробництвом аграрної продукції.

Багатогранність страхових відносин в аграрній сфері зумовлює потребу у відображенні об'єктивної необхідності їх формування з позицій захисту національних інтересів щодо безпечного розвитку аграрного сектору економіки та соціально-економічних інтересів окремих виробників сільськогосподарської продукції. У цьому зв'язку доцільно виокремити макро- і мікрочинники, які обґрунтовують доцільність функціонування ринку аграрного страхування (рис. 1.7). Розмежування наявних чинників зумовлено специфічною роллю та значенням страхування у забезпеченні відтворювальних процесів в аграрній сфері.

Рис. 1.7. Сукупність макро- та мікрочинників, які формують об'єктивну необхідність розвитку і функціонування ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Макроекономічний аспект розвитку аграрного страхування зумовлений необхідністю підтримання достатнього рівня продовольчої безпеки на національному та глобальному рівнях. Світова динаміка виробництва і споживання сільськогосподарської продукції свідчить про всезростаючий попит на продукти харчування в різних країнах світу. За оцінками експертів ООН в екстреному постачанні продовольства із-за кордону мають потребу

36 країн світу, з яких 21 – з Африки, 10 – з Азії, ще 5 – з Центральної та Південної Америки [203].

Статистичні дані французького Національного інституту демографічних досліджень свідчать, що збільшення кількості земель з 6 до 7 млрд відбулося всього за 12 років. За аналогічний період населення у свій час зросло з 5 до 6 млрд [276]. На думку експертів, за умов достатніх інвестицій вітчизняному аграрному сектору може належати ключова роль у вирішенні проблем дефіциту продовольства у світі. За прогнозами ООН та Організації економічного співробітництва і розвитку до 2019 р. за темпами приросту аграрного виробництва Україна поступатиметься тільки Бразилії і випередить Китай та Індію [168]. За аналітичними оцінками у 2011 р. частка України у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією становила 0,69 % (у тому числі в експорті – 0,79 %) [308], а до 2023 р. згідно оціночних прогнозів продовольчої та сільськогосподарської організацій ООН (ФАО) вітчизняні аграрії можуть розраховувати на 5 % світового ринку пшениці та на 12 % фуражного зерна [267].

Доцільність розвитку системи аграрного страхування експерти Міжнародної фінансової корпорації (ІФС, Група Світового Банку) обґрунтовують такими чинниками: 1) страхування покликане запобігти різким коливанням доходу виробників сільськогосподарської продукції; 2) страхування покращує доступ страхувальників до кредитних ресурсів; 3) розвиток страхування сільськогосподарського виробництва матиме позитивні соціальні наслідки (у разі часткової чи повної втрати урожайності, аграрії можуть розраховувати на достойну компенсацію понесених збитків і з упевненістю зможуть надалі займатися сільськогосподарським бізнесом); 4) страхування є стимулом для виробника використовувати у своїй діяльності сучасні технології та технологічні досягнення, зокрема, надійні засоби захисту врожаю [111, с. 3-4]. У Проєкті єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 рр. йдеться про збільшення заходів підтримки “зеленого кошика” СОР, зокрема розвитку програм агрострахування [204]. Звідси можна констатувати про єдність поглядів серед міжнародних та вітчизняних експертів відносно необхідності розвитку в Україні сучасної моделі аграрного страхування.

Погоджуємося з думкою академіка Ю. Лупенко про доцільність створення дорожньої карти реформування сільськогосподарського страхування, яка передбачає життя таких заходів: формування якісної системи страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників із розширенням їх інституціональних складових; відновлення дії державної програми часткової компенсації страхових премій для сільськогосподарських товаровиробників; вдосконалення вимог до вступу страховиків до профільних асоціацій; запровадження андеррайтингу, врегулювання збитків і перестрахування по всіх стандартних програмах з державною підтримкою; покращення гарантійного механізму виконання страховиками зобов'язань перед сільськогосподарськими товаровиробниками [125, с. 32]. Вважаємо, що системна реалізація основних положень Дорожньої

карти стане вагомим кроком у формуванні сприятливого страхового середовища в аграрній сфері. Дієвість системи страхового захисту має ґрунтуватися на спільності економічних інтересів: держави як гаранта продовольчої безпеки; товаровиробників сільськогосподарської продукції та страхових компаній, які приймають за відповідну плату ризики на власне утримання і обслуговують їх відповідно до умов, закладених в договорі страхування.

З мікроекономічної точки зору об'єктивна необхідність страхування базується на тому, що аграрії потребують додаткового джерела компенсації збитків, заподіяних внаслідок настання непередбачуваних страхових подій, пов'язаних зі специфікою сільськогосподарського виробництва. Слушною є наукова позиція Р. Пушко, який стверджує, що об'єктивна економічна необхідність страхування в сільському господарстві пояснюється недостатніми можливостями держави й ринку щодо забезпечення широкої маневреності фінансовими ресурсами господарюючих суб'єктів [207, с. 113]. Розподіл ризиків між учасниками страхового процесу надає можливість аграріям здійснювати тактичне і стратегічне планування доходів від операційної та інших видів діяльності, уникаючи при цьому зайвих витрат генерованих дією різноманітних ризиків. Визначальним мотивом участі товаровиробників у страховому процесі є забезпечення належного рівня страхового захисту їх фінансово-економічних інтересів з метою досягнення беззбиткового процесу виробництва.

Сучасне уявлення про розвиток аграрного страхування має базуватися на урізноманітненні варіантів страхового захисту юридичних та фізичних осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність в аграрній сфері. Крім традиційних видів страхування у рослинництві та тваринництві дедалі більшої актуалізації набувають питання щодо страхування відповідальності за екологічне забруднення, страхування відповідальності за погіршення якості лісових ресурсів, а також види страхування, що пов'язані зі страховим захистом життя мешканців сільських територій. Вважаємо, що доступність аграріям широкого спектру страхових послуг варто розглядати як вагомий аргументи у забезпечення сільського розвитку.

За своєю сутністю та значимістю сільський розвиток передбачає використання різноманітних ресурсів сільських територій із метою підвищення життєвого рівня їхніх жителів (у тому числі за рахунок диверсифікації економічної діяльності та джерел доходів осіб, зайятих у сільському господарстві), зміцнення сільських громад, поліпшення їхньої демографічної, освітньо-кваліфікаційної та соціальної характеристик [254, с. 32]. У сучасних наукових дослідженнях відбувається певна зміна акцентів щодо функціонування сільських територій. Ще в минулому столітті світова наука і практика почали розглядати аграрне зростання не як кінцеву мету, а як засіб соціально-економічного розвитку, передусім, його сільської складової [28, с. 56].

Виходячи з людиноцентричних позицій постає завдання в забезпеченні особистих інтересів селян пов'язаних зі стимулюванням довгострокових видів страхування, а саме страхування життя, здоров'я та працездатності селян; страхування від нещасних випадків; медичне страхування; накопичувальні види

страхування. О. Зальотов досліджуючи багатогранність категорії забезпечення життя акцентує увагу на необхідності його сприйняття, як: методу управління ризиками (смерть або інвалідність годувальника, старість); господарського механізму, який забезпечує захист майнових інтересів громадян, пов'язаних з потребою одержання додаткової грошової допомоги; форми організації централізованого страхового фонду з децентралізованих джерел; механізму управління демографічними ризиками; цивільно-правих відносин, які передбачають обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором забезпечення [74, с. 54-55]. Багатогранність економічної категорії забезпечення життя поєднує в собі дві основні можливості отримання страхового захисту: по-перше страхуванням покриваються ризики, пов'язані із життям, здоров'ям та працездатністю селян; по-друге, створюються умови для капіталізації доходів аграріїв.

Здійснення суспільних трансформацій аграрного сектору передбачає необхідність відтворення паритету соціально-економічного розвитку сільських територій. Вирішення цієї назрілої проблеми пропонується завдяки активізації процесу інклюзивного зростання [342]. Ключовим положенням інклюзивного зростання є наявність кореляції між темпами зростання економіки і вирішенням широкого кола соціальних проблем, а саме – більш справедливий розподіл створених у суспільстві доходів [312]. Акцентуючи увагу на пошуку можливих стратегій сільської економіки, Т. Зінчук стверджує, що з позиції потреб інклюзивне зростання має на меті максимально створити умови для розвитку людини і гарантії та можливості для її участі у всіх сферах життєдіяльності [79, с. 135].

Досліджуючи можливості розвитку аграрного страхування в рамках реалізації інклюзивного зростання варто зазначити, що страховий захист задовольняє одну із ключових потреб життєдіяльності людини, тобто потребу у безпечності, надійності та прогнозованості. За умов демографічної кризи, недостатнього рівня соціального захисту мешканців сільських територій, пошуку альтернативних джерел формування доходів постає необхідність у забезпеченні страхового покриття особистих і майнових ризиків на короткострокову та довгострокову перспективу. Функціонування налагодженого механізму страхування економічних, соціальних, екологічних та інших ризиків підвищує інвестиційну привабливість і ділову активність підприємницької діяльності в сільській місцевості.

Отже, відображені макро- та мікрочинники зумовлюють об'єктивну необхідність поступального розвитку страхових відносин в аграрній сфері. Використання потенційних можливостей страхування сільськогосподарської продукції надає товаровиробникам додаткові гарантії надійності, прогнозованості й безпечності їх операційної та інвестиційної діяльності. Подальше функціонування внутрішнього ринку аграрного страхування потребує інституціоналізації його структурних елементів і розвитку сучасного інфраструктурного забезпечення з метою ефективної взаємодії учасників страхового процесу. Цим питанням присвячено наступні параграфи монографії.

1.5. Інституціональна основа страхового процесу

Ринок аграрного страхування необхідно розглядати як складне, взаємопов'язане соціально-економічне середовище щодо захисту майнових інтересів учасників страхового процесу з приводу розподілу та перерозподілу ризиків сільськогосподарського виробництва. Ядром функціонування даного середовища виступають страхові відносини, які формуються завдяки розумінню необхідності створення безпечних і прогнозованих умов для забезпечення циклічності процесу виробництва, переробки, реалізації та споживання аграрної продукції. Усвідомлення багатоаспектності страхових відносин, що виникають на ринку аграрного страхування, зумовлює необхідність у дослідженні інституціонального середовища, тобто визначення основних правил та принципів організації та введення страхової діяльності у сфері аграрного виробництва за ринкових умов.

Для відображення інституціональної побудови ринку аграрного страхування постає завдання детального дослідження природи інституцій, оцінки їх ролі та впливу на соціально-економічні процеси ринкового типу. В теорії інституціональної економіки виокремлюється дві фундаментальні категорії інституції та організації. Один із фундаторів теорії інституціональних змін лауреат Нобелівської премії Д. Норт (1993 р.) розглядає інституції з різних точок зору: по-перше, як “правила гри” в суспільстві або створені людиною обмежувальні рамки, що організовують взаємовідносини між людьми; по-друге, як правила, механізми, що забезпечують їх виконання, та норми поведінки, які структурують взаємодії між людьми, що повторюються; по-третє, як формальні правила, неформальні обмеження та способи забезпечення дієвості обмежень; по-четверте, як вигадані обмеження, які структурують взаємодії людей, їх формальні (правила, закони, конституції) й неформальні обмеження (соціальні норми та кодекси поведінки), механізми примусу їх виконання. Вони визначають структуру стимулів у суспільствах та їхніх економіках [154, с. 18].

В рамках теорії інституціоналізму низка вчених використовують не дві, а три категорії – “інституція”, “інститут” та “організація” [154]. Найявність різних наукових дефініцій зумовлена відсутністю уніфікованих підходів до визначення базових економічних категорій, що створює певні методологічні розбіжності в обґрунтуванні економічних явищ та процесів. Варто погодитись з думкою О. Іншакова та Д. Фролова, які зазначають, що “кожному явищу має відповідати єдине поняття як завершений, визнаний і вкорінений результат синтезу його

багатьох визначень” [93, с. 54]. У сучасній науковій літературі переважно використовується категорія “інституція”, у той час у вітчизняній фаховій літературі поряд з цим вживається також поняття інституту. З метою уникнення різночитання наукової термінології в подальшому дослідженні обмежуємося розкриттям сутності й ролі інституції та інфраструктурного забезпечення щодо формування і функціонування ринку аграрного страхування.

Аналіз наукових джерел свідчить, що функціонування інституцій розглядається в якості підґрунтя для організації та взаємодії, морально-етичних, суспільно-економічних, фінансових, правових та інших відносин, необхідних для забезпечення поступу сучасного цивілізаційного суспільства. Звідси постає актуальність проблеми розкриття змісту поняття інвестиційного середовища. На думку американського економіста О. Уільямсона, “інституційне середовище – це правила гри, що визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність” [265, с. 31] і “це основні політичні, соціальні і правові умови, які є базою для виробництва, обміну і споживання” [266, с. 5]. Е. Фуруботн визначає інституціональне середовище як “правила загального характеру, основне призначення яких полягає в зниженні трансакційних витрат” [283].

В економічній літературі поняття інституціональне середовище висвітлюється достатньо широко та розглядається як: сукупність основоположних соціальних, політичних та економічних правил, що обмежують людську поведінку [257, с. 287]; основні політичні, соціальні та правові норми для виробництва, обміну й споживання [32, с. 5]; механізм регулювання і впорядкування суспільного життя, діяльності та поведінки людей, що можуть бути закріплені й оформлені у вигляді нормативного акту, звичаїв, порядку, традицій, які консолідують обмеження і стимули, створюють економічні відносини [298, с. 115-116].

Досить ґрунтовну теоретичну інтерпретацію поняття інвестиційного середовища сформулював А. Олейнік, який дану категорію розглядає, як економічну конституцію, інституційну структуру економіки, інституційні рамки – характеристики зовнішнього середовища, які є значущими для економічної діяльності, сукупність цінностей, формальних і неформальних норм, що впливають на співвідношення стимулів у діяльності і зумовлюють досягнення мінімальної згоди між людьми [158]. Узагальнення наукових позицій щодо даного поняття дає можливість стверджувати, що інституціональне середовище формує спільні орієнтири взаємодії та координації дій економічних агентів з метою досягнення поставлених цілей.

Сутність інституціонального підходу полягає в тому, що суспільство розглядається у вигляді цілісної системи, а механізми і зв'язки суб'єктів ринкових відносин досліджуються у нерозривному взаємозв'язку із соціальними, політичними, правовими, організаційними, психологічними

явищами, які характерні для даного суспільства у конкретно-історичний момент розвитку [48]. Безпечний розвиток економіки визначається якістю інститутів, які регулюють економічний порядок, що зумовлює забезпечення інституціонального аналізу для дослідження взаємозв'язку і взаємозумовленості формальних і неформальних інститутів у формуванні страхового ринку, для оцінки впливу інституційних факторів на ефективність його функціонування [150, с. 131]. Логічною та обґрунтованою є позиція авторів, які стверджують, що функціональна змістовність економічних відносин інституціональна за змістом та принципами організації господарських взаємодій, вона наслідує принципи системності, саморегулювання і конкуренції учасників, кожен з яких намагається якнайповніше реалізувати свій вибір в умовах обмеженості ресурсів [86, с. 45].

У науковій літературі виокремлюється три групи інституціональної теорії: “класичний” інституціоналізм (формування концептуальних інституціонального підходу до вивчення економічних явищ і процесів); “традиційний” (або “старий”) інституціоналізм (зосередився на вивченні проблем “обмеженої раціональності” ринку та недосконалості інструментів ринкового саморегулювання господарських систем, а також на обґрунтуванні прийнятних меж, форм і засобів державного регулювання ринкової економіки); “нова інституціональна теорія” (“новий інституціоналізм” або неоінституціоналізм [266].

Відтак, здійснення подальшого дослідження сучасної теорії та методології страхових відносин в аграрній сфері потребує інституціалізації даного процесу. Загалом, ринок аграрного страхування доцільно розглядати з позиції взаємодії формальних, неформальних та інституціональних інституцій. Представлений “Інституціональний трикутник”, відображає інституціональні зв'язки щодо взаємодії учасників ринку аграрного страхування (рис. 1.8).

До базових формальних інституцій належать законодавчі норми, що регламентують процес страхування сільськогосподарської продукції. Основними з них є Закон України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” від 09.02.2012 р. № 4391-VI [197], рамковий Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [201]. Формальні інституції визначають правила та норми присутності суб'єктів на страховому ринку, встановлюючи їх права та обов'язки. Неформальні інституції формуються під впливом найрізноманітніших факторів (соціально-економічних, культурних, релігійних та ін.) та багато в чому визнають рівень попиту щодо страхової послуги на ринку. Інституціалізація страхового процесу також неможлива без функціонування організацій, які представлені сукупністю суб'єктів, що взаємодіють між собою та забезпечують умови для реалізації певних правил та норм, визначених інститутами ринку аграрного страхування.

Рис. 1.8. “Інституціональний трикутник” взаємодії учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Відображення методології страхових відносин з позицій інституціональної теорії зумовлює необхідність висвітлення форм та методів взаємодії між суб'єктами та об'єктами страхування щодо формування ефективної системи страхового захисту на селі. З точки зору інституціоналізму страховий ринок розглядається як сукупність інституцій і відповідних їм механізмів, що структурують поведінку економічних агентів з приводу створення, купівлі продажу і споживання страхових послуг. У науковій літературі під економічними агентами розуміють страхувальників, страховиків і представників інфраструктури ринку [70, с. 210].

Існує також точка зору, що страховий ринок є складною інтегрованою системою фінансових відносин між різними взаємодіючими організаціями – страховиками (страховими компаніями) та їх об'єднаннями, страхувальниками (фізичними та юридичними особами) і державою, яка здійснює правове регулювання й нагляд за страховою діяльністю з метою забезпечення його стабільного функціонування [18, с. 30]. Варто погодитись з думкою О. Слободянюк, яка наголошує, що необхідними умовами для розвитку страхових відносин є розвинуте інституціональне середовище страхового ринку, під яким слід розуміти соціально-політичні, організаційно-економічні та правові норми, що є базою для створення, просування і споживання страхових послуг на основі контрактів – договорів страхування, а також сукупність організацій, що

професійно займаються страховою діяльністю або її регулюванням (організаційна структура) [237, с. 62].

Дослідження інституціональної теорії страхового ринку породжує необхідність здійснення характеристики його структури. Під структурою страхового ринку розглядають співвідношення попиту і пропозиції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії та страхувальники) і об'єктами (види та технології страхування) страхового ринку, які виникають і відтворюються у зв'язку з процесом страхування.

Отже, завдяки формуванню інституціональної основи страхового процесу відбувається взаємодія формальних і неформальних інституцій, тим самим забезпечується еволюційний розвиток страхових відносин на засадах ринкової економіки. Разом з цим, важливим етапом інституціалізації страхових відносин є їх інфраструктурне забезпечення. Розкриття даного питання зумовлює потребу у відображенні змісту поняття “інфраструктура страхового ринку” та обґрунтуванні його ключових елементів.

1.6. Інфраструктура ринку страхових послуг

У системі інституціонального забезпечення ринку аграрного страхування поряд зі структурними вагоме місце посідають інфраструктурні інституції. Формування сучасної інфраструктури віддзеркалює одну з основних передумов здійснення економічної діяльності суб'єктами господарювання та успішної реалізації їх майнових інтересів у середовищі ринкового типу. Один із основоположників теорії інфраструктури британський економіст Х. Зінгер ще на початку 1940-х років використовував термін “overhead capital” – “інфраструктура”. Він пояснював інфраструктуру як комплекс умов, які забезпечують розвиток приватного підприємництва в основних галузях економіки та задовольняють потреби всього населення [30, с. 21].

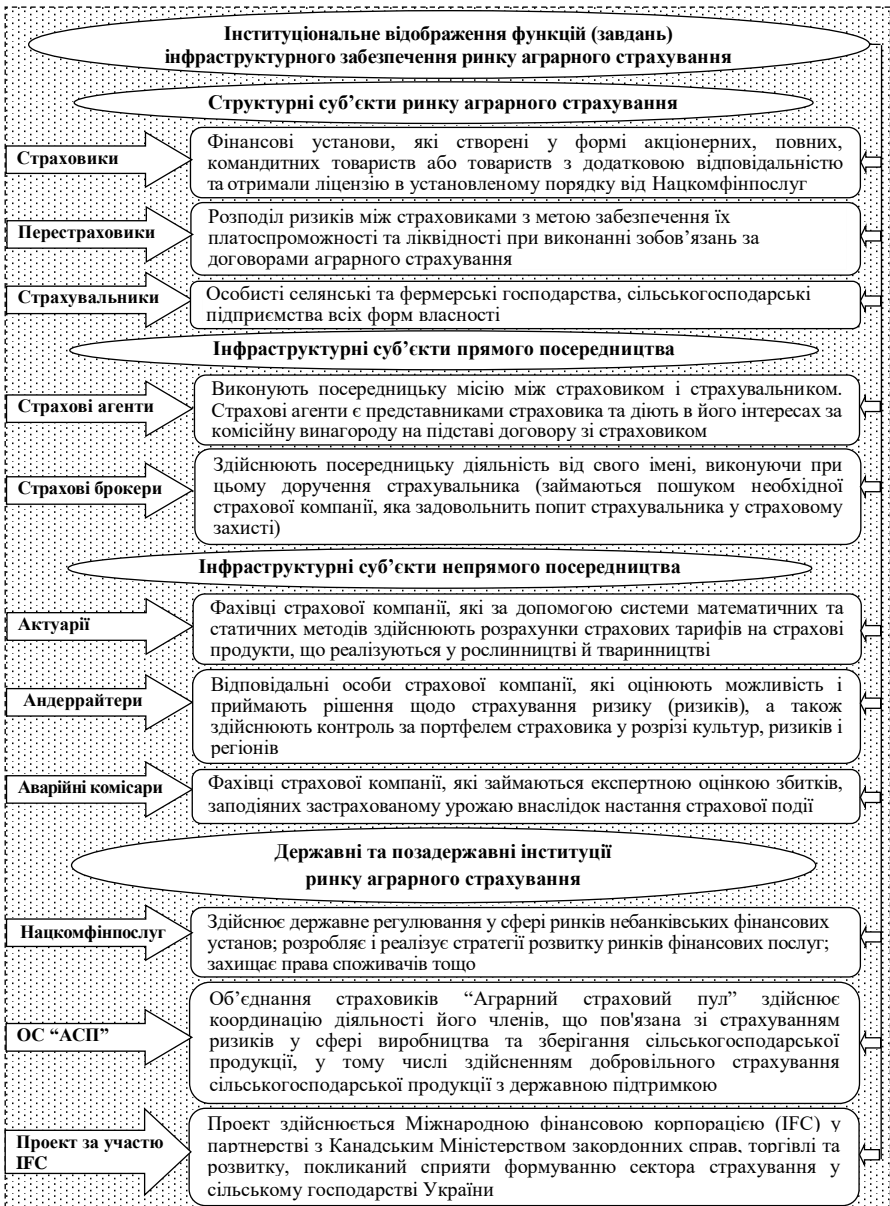
Професор Кильського університету (Німеччина) Р. Йохимсен розглядав інфраструктуру як суму матеріальних, інституційних закладів та особистісних умов, які надаються у розпорядження економічних суб'єктів і створюють умови для повної інтеграції та забезпечення максимально можливого рівня розвитку господарської діяльності [348]. У науковій літературі ринкову інфраструктуру найчастіше пов'язують із сукупністю інституцій, які забезпечують матеріально-технічні, фінансові та трудові умови для відтворювального процесу, розміщення і функціонування суб'єктів господарювання [305, с. 79]. Достатньо обґрунтованою

слід вважати наукову позицію О. Васильєва, який представляє інфраструктуру як сукупність галузей і підгалузей національної економіки, а також видів діяльності, що надають послуги матеріальному виробництву, забезпечують економічний обіг, надають послуги населенню, створюють умови для охорони і відтворення природного навколишнього середовища [29, с. 205].

Дослідження змісту поняття інфраструктури в системі координат страхових відносин пов'язують із рівнем зрілості та сталості розвитку учасників процесу страхування. Зокрема, Д. Турбіна поняття інфраструктури страхового ринку розглядає як систему відносин і взаємодії між професійними учасниками страхового ринку і фахівцями інших видів діяльності, яка сприяє ефективному функціонуванню страхування і якісному наданню страхових (перестраховувальних) послуг [264]. О. Козьменко визначає інфраструктуру страхового ринку в якості системи інститутів сприяння створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг і відповідних цим інститутам різних регулюючих механізмів, таких, що забезпечують економічно вигідні умови для ефективної взаємодії між страхувальниками і страховиками на страховому ринку [75, с. 33].

Інфраструктурне забезпечення ринку аграрного страхування формується з сукупності формальних і неформальних інституцій, які активізують страхову діяльність та створюють умови для нарощування кількісних й якісних показників її розвитку. Ключовий пріоритет інфраструктурного забезпечення ринку аграрного страхування полягає у формуванні системних взаємовигідних зрозумілих, прозорих і тривалих соціально-економічних відносин між страхувальником, страховиком та іншими особами, задіяними у процесі страхування. Інституціональними складовими інфраструктурного забезпечення ринку аграрного страхування є: структурні й інфраструктурні суб'єкти прямого та непрямого посередництва, державні та позадержавні інституції ринку аграрного страхування (рис. 1.9).

Основою для створення та функціонування ринку аграрного страхування, безумовно, виступають страховики, перестраховики та страхувальники. Здійснюючи між собою розподіл та перерозподіл сільськогосподарських ризиків у межах, передбачених договорами страхування, ключові суб'єкти ринку забезпечують реалізацію власних соціально-економічних інтересів у страховому процесі. Завдяки використанню механізму перестраховування формується вторинний ринок розподілу (перерозподілу) ризиків, що підвищує фінансово-економічну спроможність страховиків щодо прийняття ризиків на страхування, а відтак і рівень страхового захисту аграріїв.

Рис. 1.9. Сукупність структурних та інфраструктурних суб'єктів, державних і позадержавних інституцій ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

За умов наявності значної кількості страхувальників, страховиків і перестраховальників різноманітних ризиків, які негативно впливають на процес сільськогосподарського виробництва, виникає потреба у професійному страховому посередництві, що передбачає створення сприятливих умов для підвищення ділової активності, прозорості та взаємопорозуміння учасників ринку, а також їх забезпечення фінансово-економічною, технічною, маркетинговою, організаційною, правовою та іншою інформацією, яка є необхідною при прийнятті рішення щодо страхування. Інфраструктурні суб'єкти посередництва на ринку аграрного страхування здійснюють як страхову (залучаючи страхових агентів та брокерів), так і не страхову (залучаючи актуаріїв, андеррайтерів, аварійних комісарів) діяльність. Їх місія полягає у створенні сприятливого середовища для укладання, ведення та обслуговування договорів страхування.

Логічною та обґрунтованою слід вважати наукову позицію В. Фурмана щодо необхідності заміни сучасної моделі функціонування страхового ринку, у якій пріоритетом страховика є орієнтація на масове споживання стандартизованих страхових продуктів, ігноруючи при цьому діяльність страхових посередників (брокерів і консультантів), на нову, ефективнішу (клієнтоорієнтовану), що відповідатиме потребам розвитку реального страхування і ґрунтуватиметься на динамічно зростаючому попиті клієнтів, передбачатиме розвиток страхового посередництва, формування професійної інфраструктури страхового ринку (зокрема, інституту страхового посередництва) [281, с. 135-136]. Розвиток клієнтоорієнтованої моделі страхових відносин особливо актуалізується для аграрної сфери. Це пов'язано з необхідністю професійного вибору оптимального варіанту страхових продуктів (класичних та/або індексних), що за своїми кількісними та якісними параметрами максимально задовольнили б аграріїв у страховому захисті.

Функціонування інституцій прямого і непрямого посередництва створюють основу для підвищення ділової активності, інвестиційної привабливості та узгодженості фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхових відносин. Як зазначається у ст. 2 Директиви 2002/92/ЄС Європейського парламенту й Ради "Про страхових посередників" від 9 грудня 2002 р. страхове (перестрахове) посередництво – це діяльність щодо ознайомлення, пропозиції, консультування споживачів з питань підготовки та укладання договору страхування (перестраховання) чи з участі в супроводі та контролі виконання договорів страхування (перестраховання). При цьому, чітко зауважується, що не вся подібна діяльність може кваліфікуватися як страхове посередництво. Діяльність, здійснювана безпосередньо страховою (перестраховою) організацією чи її співробітником, відповідальність за дії якого несе страхова (перестрахова) організація, не вважається страховим посередництвом. Так само не є страховим (перестраховим) посередництвом забезпечення споживачів інформацією непрямого характеру в контексті іншої професійної діяльності, змістом якої не є супровід споживача при укладанні чи

виконанні договору страхування (перестраховання), управління збитками на професійній основі в страховій чи перестраховій організації, управління ризиками та експертною оцінкою заявлених збитків – також не розглядається як страхове (перестрахове) посередництво [61].

У фаховій німецькій літературі посередниками визнаються особи, які, не будучи ні страхувальником ні страховиком, на підставі цивільно-правового договору “торують” шлях до укладання договору страхування, виконуючи посередницькі функції при його укладанні його, або можуть допомагати у його продажу [350, с. 416]. Розкриваючи зміст поняття страхового посередництва О. Залтов зазначає, що це врегульована нормами права господарська діяльність страхового посередника (страхового (перестрахового) брокера, страхового агента) як правило за винагороду, що передбачає такі різновиди діяльності, як агентську і брокерську [248, с. 84]. Виокремлення різних суб’єктів в системі страхового посередництва пов’язано з різними функціями, які належить їм виконувати на страховому ринку.

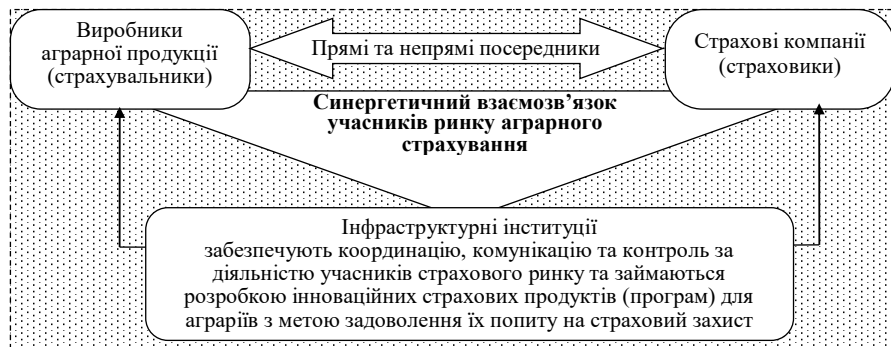
За своїм функціональним призначенням страхові агенти діють на страховому ринку від імені та за дорученням страховика й виконують частину його страхової діяльності, водночас страхові брокери здійснюють страхову діяльність тільки від імені страхувальника на підставі брокерської угоди. Основна відмінність страхових брокерів від агентів полягає в тому, що вони, у порівнянні з агентами, незалежні від страховика. Послуги брокерів у вигляді комісійних (тобто частина вартості страхового (перестрахового полісу) оплачуються самими покупцями страхових (перестрахових) полісів. Відтак брокер, пропонуючи відповідну послугу страхувальнику, захищає його фінансово-економічні інтереси у страховому процесі.

Розвиток посередницької діяльності на ринку страхових послуг передбачає також активне функціонування непрямих страхових посередників. Таких посередників прийнято вважати не страховими, тобто вони не приймають безпосередньої участі у процесі укладання та дії договорів страхування. Проте вони виконують надзвичайно важливі функції: консультативну; інформаційну; рекламну; фінансову; аудиторську; юридичну; біржову та інші послуги, без яких неможливе функціонування сучасного ринку страхових послуг.

Розвиток сучасного інфраструктурного середовища ринку аграрного страхування базується на необхідності максимальної координації та збалансуванні фінансово-економічних інтересів структурних суб’єктів та суб’єктів прямого і непрямого посередництва, а також взаємодії державних і позадержавних інституцій діяльність яких повинна формуватися на засадах демократичності, прозорості та забезпечення нормативно-правових, організаційних, економічних та інших умов необхідних для збалансування інтересів учасників страхового процесу. Максимальна адаптація інфраструктурного середовища до потреб аграріїв у страховому захисті можлива за умов забезпечення синергетичних ефектів від взаємодії учасників страхового

процесу. У науковій вітчизняній літературі синергетика розглядається як теорія, що “вивчає закони самоорганізації, самодезорганізації і самоврядування та розвитку систем, у яких давно назріла насушна проблема” [232, с. 13]

Потенціал синергії має бути акумульований та спрямований на захист майнових інтересів страхувальників, а також інтересів страховиків щодо капіталізації їх фінансово-економічних ресурсів як основи для виконання взятих на себе зобов’язань за договорами страхування. Основний пріоритет діяльності інфраструктурних інституцій ринку аграрного страхування полягає у формуванні прозорого, безпечного й ефективного середовища, у якому будуть максимально захищені економічні, соціальні, фінансові та правові інтереси суб’єктів ринку (рис. 1.10). Синергетичне відображення функціонування страхового ринку здійснено з метою досягнення бажаних ефектів учасниками страхового процесу у коротко-, середньо- та довгостроковому періодах.

Рис. 1.10. Синергетичне відображення страхового ринку в аграрній сфері

Джерело: власні дослідження.

Ефект синергії взаємодії інфраструктурних інституцій на ринку аграрного страхування проявляється у збільшенні укладених договорів сільськогосподарського страхування, зростанні суми сплачених премій за страхові послуги, розширенні асортименту страхових продуктів, наявності часткової компенсації вартості страхових платежів через діючий механізм державного субсидування, а також своєчасності та повноті виплати страхового відшкодування у разі настання страхової події. Досягнення бажаних ефектів можливе лише за умов формування системи консолідованої відповідальності учасників страхового процесу, підвищення їх страхової культури і довіри до страхування та зростання інституціональної спроможності всіх учасників страхового процесу.

1.7. Інституціональна спроможність учасників ринку аграрного страхування

Здійснення структурних трансформацій на ринку аграрного страхування полягає у відтворенні інституціональної спроможності суб'єктів страхового процесу. Серед науковців відбувається активна дискусія щодо ролі інституціональної спроможності для сучасного підприємницького середовища. Зокрема, М. Морган дане поняття пов'язує з досягненням певного результату [360], Е. Гріндел – зі здатністю управляти [337], А. Тобелем – з організаційною характеристикою [382], А. Сен – з розкриттям можливостей індивідуальності [374], Ф. Фукуяма – з властивістю управляти [331]. Термін “інституціональна спроможність” часто ототожнюють з такими поняттями, як: управління, організованість та ефективність [177].

Досягнення інституціональної спроможності є необхідною умовою для збалансованої взаємодії щодо гарантування соціально-економічних інтересів учасників ринку аграрного страхування. Вагомими аргументами щодо підвищення інституціональної спроможності учасників страхового процесу є зниження транзакційних витрат страховика. У науковій літературі зазначається, що основними чинниками, які сприяють зниженню транзакційних витрат страхової компанії, є: формування високого рівня довіри до страхової компанії та підвищення рейтингу за рахунок швидких виплат страхових відшкодувань; розвиток інформаційних та Інтернет-технологій (які дозволили б здійснювати безпосереднє спілкування у режимі “online” “клієнт – страховик”); обґрунтоване зниження страхових тарифів (з позиції актуарних розрахунків); заміну паперових страхових полісів і перестраховувальних сліпів на електронні, а також впровадження “електронних договорів” та “електронних підписів”, посилення інноваційної діяльності страхових компаній, що виявляється в пошуку більш ефективних прийомів і методів роботи з клієнтами [237, с. 62-63].

Здатність до інституціональної спроможності визначається багатьма адміністративними, нормативно-правовими, соціально-економічними, фінансовими, культурно-психологічними чинниками, які впливають на формування концептуальних засад страхової діяльності в аграрній сфері. Основні критерії інституціональної спроможності суб'єктів ринку аграрного страхування відображено на (рис. 1.11). Необхідними передумовами досягнення інституціональної спроможності учасниками ринку аграрного страхування є забезпечення їхньої взаємодії, спрямованої на урегулювання потенційних потреб та інтересів від участі у страховому процесі. Координація дій суб'єктів та інституцій ринку аграрного страхування зумовлена процесом формування страхового середовища, в якому мають бути захищені права усіх його учасників з метою посилення страхового захисту товаровиробників для забезпечення їхньої беззбитковості за умов ризикогенності сільськогосподарського виробництва.

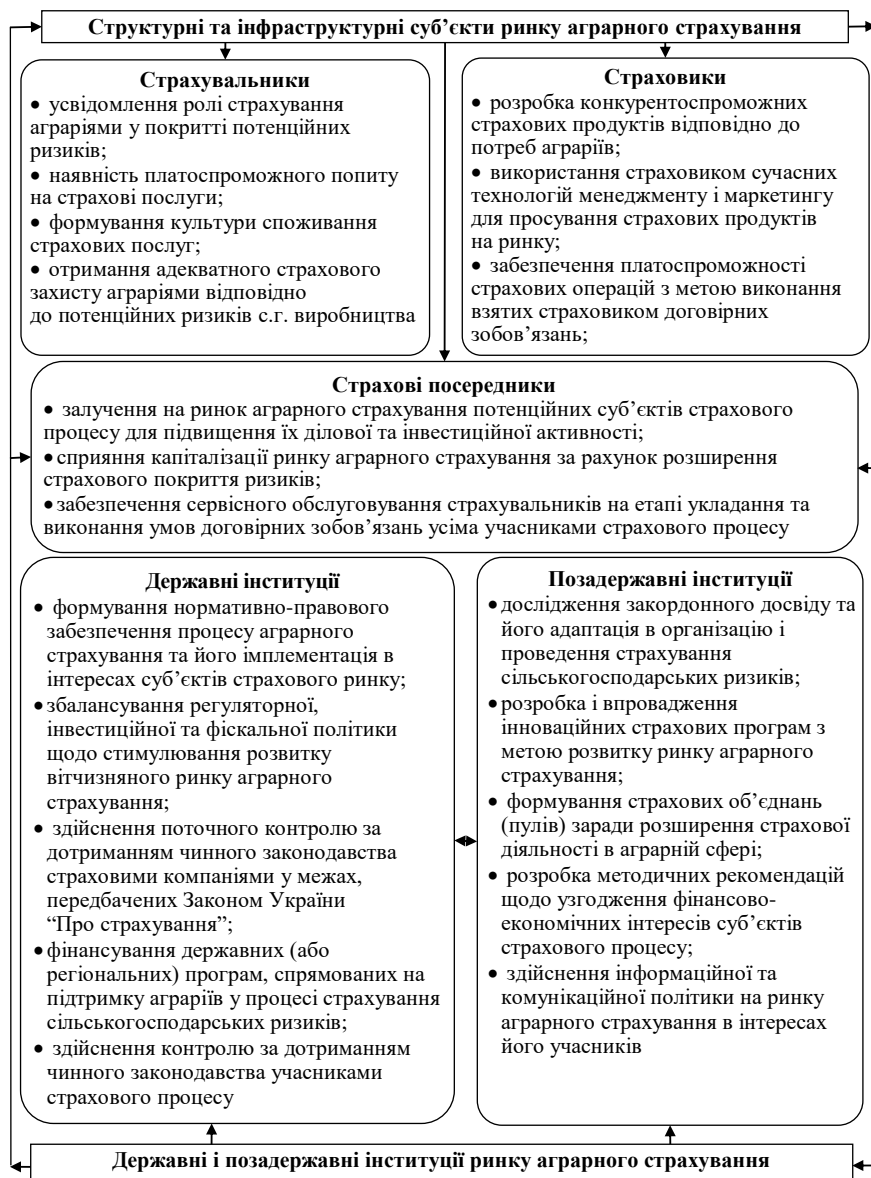

Рис. 1.11. Основні критерії формування інституціональної спроможності учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Детермінанти інституціональної спроможності ринку аграрного страхування доцільно відобразити у трьох основних аспектах. По-перше, наявності платоспроможного попиту серед виробників сільськогосподарської продукції на страхові послуги; по-друге, здійснення високоякісного страхового обслуговування страхувальників страховиками; по-третє, активної участі державних та позадержавних інституцій у формуванні прозорого, ефективного і збалансованого ринку аграрного страхування. Підвищення інституціональної спроможності варто розглядати у контексті своєчасної і ефективною протидії потенційним ризикам, які напряду або опосередковано впливають на процес виробництва сільськогосподарської продукції. Саме цим питанням буде присвячено наступний параграф дослідження.

1.8. Ризик та ризикогенність у страховому бізнесі

Потенціал розвитку сільського господарства необхідно розглядати у світлі найщедрішого дару природи, який перемножено на трудомістку працю товаровиробників щодо організації та управління процесом виробництва, переробки, реалізації й сільськогосподарської продукції. Унікальність і неповторність даної галузі національної економіки зумовлена її здатністю генерувати суспільні блага (продукти харчування), попит на які практично завжди має позитивний тренд свого розвитку і залежить від природно-ресурсних, соціально-економічних, екологічних, демографічних, міграційних та інших чинників суспільних трансформацій. Проте об'єктивно-суб'єктивна природа аграрного виробництва пов'язана з такими поняттями, як невизначеність, ймовірність та ризикогенність.

Першопричиною формування страхових відносин в аграрній сфері слід вважати наявність різноманітних ризиків (природно-кліматичних, соціально-економічних, екологічних, інституціональних та ін.), які створюють загрозу для циклічності процесу виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Постає необхідність у здійсненні теоретичної інтерпретації щодо виявлення причин і джерел появи ризиків та обґрунтування можливих варіантів їх нейтралізації. Використовуючи механізм страхування створюються передумови для замкнутого розподілу ризиків і відповідальності між учасниками аграрного страхування.

Ризик у науковій літературі висвітлюється як універсальна категорія, що знаходить застосування у всіх сферах життєдіяльності суспільства. В залежності

від напряму дослідження ризик може розглядатися в якості суспільно-історичної, так і економічної категорії [229, с. 44]. Для кожного етапу цивілізаційного розвитку, виду та сфери виробничо-господарської діяльності властиві певні ризики, що опосередковано впливають на кількісні та якісні параметри розвитку суб'єкта господарювання. Суть феномену ризику розглядається як об'єктивне явище сучасності, пов'язане з процесами глобалізації, інформації, сетізації, настанням ери постіндустріального суспільства під впливом високих технологій [17].

У наукових джерелах термінологічне походження поняття “ризик” має різну інтерпретацію. Зокрема, існує припущення, що ризик має грецькі корені від слів *ridsikon* та *ridsa*, що означає стрімчак та скеля, відповідно. Аналогами терміну “ризик” в італійській мові є *risiko*, що у перекладі асоціюється з поняттям небезпека або загроза, а *risicare* – маневрувати між скелями [117, с. 104]. У деяких наукових джерелах виникнення терміну “ризик” пов'язують з латинським словом “*rescum*”, що означає скеля або небезпека зіткнення з нею [56, с. 73]. Німецький соціолог Н. Луман наголошує на арабському походженні слова “ризик”, яке згодом було запозичене італійцями та іспанцями [124]. Український вчений М. Клапків, при порівнянні ієрогліфічних знаків китайської та японської мов, підкреслює кореневу подібність слів “ризик”, “нешчастя”, “страхування” [100, с. 15].

Етимологічно слово “ризик” інтерпретується у залежності від джерела небезпеки, самої небезпеки, ступеня небезпеки, а також розглядається як обмежувач діяльності, в умовах небезпеки та діяльність щодо подолання небезпеки [117, с. 104]. У суспільній свідомості виникнення та розповсюдження ризиків в оточуючому середовищі ототожнюється з певною невизначеністю, невпевненістю та загрозами втрати майнових та/або особистих інтересів у результаті настання непередбачуваних подій. Людина від свого народження і протягом всього свідомого життя намагається за допомогою доступних форм, методів та інструментів нейтралізувати вплив ризиків і тим самим забезпечити умови для реалізації відтворювальної спроможності суспільства.

Формування теорії ризику здійснювалось під впливом різних наукових напрямів, але найбільш повно дана економічна категорія відображена у страховій науці. На думку польського вченого В. Варкалло вираз “ризик” одержав ранг наукового терміну спочатку в теорії страхування, а потім, значно пізніше, у XIX-XX ст. почав використовуватися в економічній теорії [383 с. 34]. Чеський спеціаліст з теорії страхування Я. Дангель корінь походження поняття “ризик” вбачає у загальнонаукових дисциплінах філософії та економічній теорії [326].

Німецький економіст Г. фон Тюнен зазначав наявність істотних відмінностей між ризиком, який можна застрахувати і ризиком, що не може бути застрахованим – йому повинна відповідати частка прибутку, що розглядається

як плата за можливість банкрутства [35, с.11]. Дослідження категорій ризику та страхування у тісному взаємозв'язку є абсолютно виправданими та обґрунтованими з економічної точки зору. Наявність ризиків у навколишньому середовищі створює передумови виникнення страхових відносин, а їх реалізація забезпечує основу для нейтралізації та мінімізації страхових ризиків на страховому ринку.

Вагомий внесок у формування теорії ризику здійснено французьким економістом, засновником школи фізіократів Ф. Кене, який визнавав вільну ринкову економіку з притаманною їй невизначеністю й ризиками. Він підтримував факт існування ризику в економічному житті в якості “противаги в знецінюванні земель”, а ризиком в економіці фізіократи вважали подію, яка може відбутися або ні [240, с. 3]. Таке розуміння поняття ризику є економічно обґрунтованим і виваженим з позиції теорії й практики страхування.

Еволюція наукових поглядів зумовлює необхідність їх розмежування на класичну та неокласичну теорію ризиків. Один з фундаторів економічної теорії та представник класичної школи А. Сміт у своїй праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776 р.) зазначив, що підприємницький ризик може призвести не тільки до втрат, але й неочікуваних високих прибутків. Автор робить висновок, що підприємницький ризик має не тільки економічну, але й психофізичну природу [241, с. 176]. Серед науковців домінує думка про те, що перше наукове визначення терміну ризик було здійснене у 1786 р. німецьким математиком Й. Тетенсомом у праці “Вступ до розрахунку життєвої ренти і право на її отримання”. Вважається, що завдяки цій роботі були закладені основи наукового напрямку – ризикології, науки про ризик в економіці, яка знайшла практичне застосування у багатьох сферах економіки, в тому числі, у страхуванні. Й. Тетенсом запропонував вважати кількісною мірою ризику половину величини середньоквадратичного відхилення, вважаючи його обсягом очікуваного збитку, який може виникнути з укладеного ним договору страхування [365].

Аналіз економічної літератури з питань ризикології у XIX-XX ст. дає підстави виокремити представників класичної теорії ризику Дж. Мілль і Н. Сеніор, науковими здобутками слід вважати здійснення аналізу ризиків як економічного поняття. Вчені розрізняли в структурі прибутку підприємця три складові: відсоток ризику як частку на вкладений капітал, заробітну плату капіталіста за управління бізнесом і страхову премію як винагороду за ризик і відшкодування можливих збитків, пов'язаних з підприємницькою діяльністю [301, с. 23].

Основоположники неокласичної теорії ризику А. Маршал та А. Пігу започаткували розвиток концепції граничної корисності, відповідно до якої підприємець, що діє в умовах невизначеності, і прибуток якого є випадковою

змінною, при укладанні договору керується двома вихідними критеріями: розмірами очікуваного доходу та величиною його можливих коливань [301, с. 35]. Основний зміст неокласичної теорії зводився до того, що ризик розглядається як певна загроза додаткових (непередбачуваних) витрат вищих від очікуваного рівня. Недоліком неокласичної теорії ризику можна вважати перебільшену раціональність, яка може розглядатися стримуючим фактором в умовах здійснення підприємницької діяльності.

Розкриття змісту поняття ризик зустрічається у багатьох гуманітарних та природничих науках. Це пояснюється тим, що практично будь-яка сфера людської діяльності пов'язана з проявами різноманітних ризикових ситуацій, що виникають в силу об'єктивних та/або суб'єктивних причин суспільних відносин. Відображення сучасних поглядів на трактування поняття “ризик” зумовлює необхідність висвітлення даної економічної категорії в різних інтерпретаціях. Зокрема, в економічному енциклопедичному словнику ризик розглядається як “непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому” [138, с. 244]. Як зазначає М. Клапків, зміст поняття ризик необхідно розглядати щонайменше у трьох значеннях, а саме: невпевненість об'єктивна, невпевненість психологічна або суб'єктивна та невпевненість, яка виникла у процесі прийняття рішень [101, с. 25]. О. Васюренко стверджує, що ризик – це “невід'ємна складова будь-яких економічних процесів, що являє собою неминучі економічні відносини, які мають різні напрями вияву через виникнення об'єктивно наявної недостатності, неточності або надмірності інформації для здійснення певних подій або їх випадковості, і обчислюється на підставі оцінки ймовірності витрат внаслідок проведення під час таких подій певної господарської діяльності” [31, с. 73].

Різнманітність наукових поглядів показує, що вплив дії ризиків на реципієнтів навколишнього середовища може розглядатися у широкому діапазоні від позитивного до негативного результатів. Відношення до ризиків формується сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників (природо-кліматичних, соціально-економічних, технологічних, екологічних, психологічних тощо), які визначають можливості їх сприйняття та протидії у разі виникнення такої потреби. Ступінь загрози та реалізації ризиків залежить від специфіки, видів, форм і методів здійснення виробничо-господарської діяльності, а також рівня використання технологій ризик-менеджменту (ідентифікація, оцінювання, управління, диверсифікація, страхування, самострахування) суб'єктом господарювання.

Однією з ризикогенних галузей національної економіки вважається сільське господарство. Водночас, земля розглядається з декількох позицій: як вихідна матеріальна основа добробуту членів суспільства в силу своєї функції в

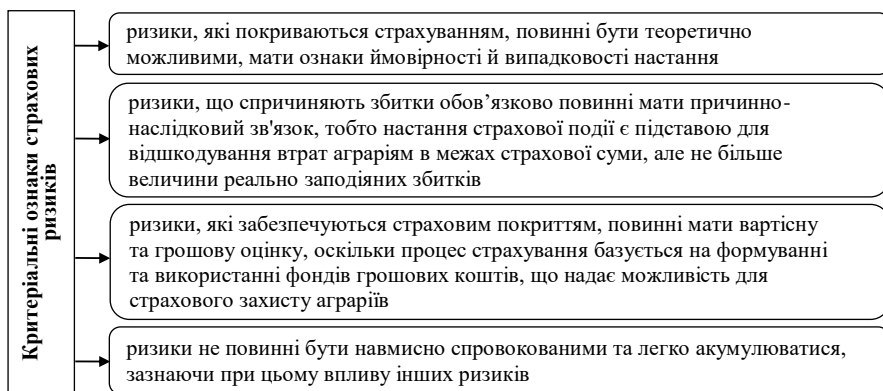
якості головного засобу виробництва в сільському та лісовому господарствах (одночасно і предмета, і знаряддя праці); як просторовий базис для розміщення продуктивних сил і розселення людей; як основа для нормального відтворення усіх факторів економічного зростання – трудових, матеріально-технічних і природних [191, с. 91]. Віддаючи належне ролі та значенню аграрного сектору щодо формування продовольчої безпеки країни, постає завдання у дослідженні природи та причин виникнення ризикогенного середовища, оцінювання можливостей нейтралізації ризиків щодо їх впливу на процес виробництва, переробки та споживання сільськогосподарської продукції.

Один із провідних вітчизняних вчених у сфері ризикології В. Вітлінський розглядає ризик у сільському господарстві як об'єктивно-суб'єктивну категорію, що пов'язана з подоланням непевностей, конфліктності в ситуації неминучого вибору і відображає міру досягнення очікуваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих і неконтрольованих чинників. Вчений наголосив на необхідності виділення таких основних видів ризиків: економічних, організаційних, технологічних та соціальних [34]. Н. Герасимчук стверджує, що джерелами ризику в сільськогосподарському виробництві є соціально-економічне середовище, природно-кліматичні умови та людський чинник [46, с. 76]. Варто погодитися з науковою позицією вчених-економістів П. Лайко та С. Пуцак про те, що сільськогосподарський ризик має негативне (позитивне) відхилення фактичного результату діяльності від запланованого внаслідок впливу низки несприятливих (сприятливих) факторів природно-кліматичного, виробничого, фінансово-комерційного та політико-правового характеру в агросфері, настання та ступінь яких вимірюється ймовірністю [119, с. 14].

З позиції організації функціонування ринку аграрного страхування постає завдання у чіткому розмежуванні всієї сукупності ризиків на страхові та нестрахові. Відповідно до специфіки взаємовідносин між суб'єктами страхового ринку страхові компанії покривають страхуванням виключно страхові ризики. У Законі України “Про страхування” страховий ризик розглядається як певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання [201].

Інтерпретація поняття страховий ризик у науковій літературі розглядається як: 1) ризик, як передбачувана подія, що повинна мати ознаки випадковості та ймовірності їх настання; 2) реалізація ризику і його наслідків повинна бути статистично фіксована і об'єктивно вимірювана [113, с. 26]; 3) розподіл між страховиком, страхувальником негативних економічних наслідків у страховому випадку [63, с. 198]; 4) конкретний страховий випадок, тобто певна небезпека, від якої проводиться страхування [282, с. 85]; 5) об'єктивна невизначеність події, часто небезпечної, яка призводить до збитку і тому зумовлює до страхування

[34]. Ризики, що передаються на страхування в страхові компанії мають відповідати певним критеріям (рис. 1.12).

Рис. 1.12. Ключові критерії прийняття сільськогосподарських ризиків на страхування

Джерело: власні дослідження.

Визначальна роль у формуванні фінансово-економічних взаємовідносин між суб'єктами страхування належить страховим ризикам, оскільки завдяки механізму їх розподілу та перерозподілу створюється відповідний механізм спільної відповідальності осіб, зазначених у договорі страхування. Урегулювання майнових інтересів стосовно розподілу відповідальності за наявними страховими ризиками створює основу для ефективного функціонування страхового ринку.

Зважаючи на специфіку організаційно-економічного процесу виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції всю сукупність ризиків доцільно розмежувати на три категорії (рис. 1.13): ризики, які не пов'язані з волевиявленням людини на оточуюче середовище; ризики, які пов'язані з впливом людини на оточуюче середовище; ризики, які пов'язані з мінливістю та непередбаченістю ринкового середовища. Така градація зумовлена необхідністю своєчасної ідентифікації, достовірної оцінки, раціонального управління та ефективної нейтралізації ризиків в аграрній сфері. Розподіл ризиків на страхові та нестрахові дозволяє виокремити спектр подій, на які розповсюджується страховий захист відповідно до укладених договорів страхування.

Страхові ризики	Природно-кліматичні	Нестрахові ризики
Вимерзання; ожеледь; град; злива; буря; ураган; повінь; посуха; паводок; пожежа	Епіфітотічний розвиток хвороб рослин; епіфітотічне розмноження шкідливих рослин; вторинні хвороби	Ризики, які пов'язані з волевиявленням людини на оточуюче середовище
Ризики, спричинені глобальними змінами навколишнього середовища		
Захист майнових та особистих інтересів аграріїв, пов'язаних з глобальними змінами навколишнього середовища	Вичерпання озонового шару, втрата біорізноманіття флори та фауни, землетруси	Ризики, які пов'язані з впливом людини на оточуюче середовище
Агротехнічні		
Відповідальність виробника за якість виробленої аграрної продукції	Низький рівень використання ґрунтозахисних систем землеробства; втрата ґрунту при вивезенні сільськогосподарських культур	
Агрохімічні		
Відповідальність виробника за якість виробленої сільськогосподарської продукції	Надмірне використання препаратів захисту рослин; незбалансоване використання мінеральних добрив; недостатнє внесення органічних добрив	
Виробничі		
Дія непередбачувальних факторів (погода, поширення хвороб рослин і тварин), що пов'язана зі зниженням урожайності та продуктивності тварин; якості продукції; логістичними ризиками	Збитки та втрати, пов'язані зі зростанням собівартості, зниженням рентабельності та прибутковості; фізичний та моральний знос техніки	
Екологічні		
Аварії та катастрофи; забруднення водних джерел; утворення, транспортування та утилізація відходів	Залишки ядохімікатів; втрата родючості ґрунтів; зневоднення сільськогосподарських угідь	
Соціальні		
Небезпечні умови праці виробників сільськогосподарської продукції	Низький рівень диверсифікації зайнятості на селі	
Фінансові		
Зниження очікуваного доходу (прибутку), пов'язаного з волевиявленням аграріїв	Зниження оборотності обігових коштів	Ризики, які пов'язані з міжлітністю та непередбаченістю ринкового середовища
Цінові		
Коливання цін на сільськогосподарську продукцію внаслідок зміни цінової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках	Здешевлення вартості сільськогосподарської продукції внаслідок погіршення її якості	
Кредитні		
Непогашення суми кредиту та відсотків згідно з умовами, передбаченими кредитним договором	Непогашення суми (або частки) кредиту та відсотків за умов неправомірних дій позичальника	
Інвестиційні		
Ймовірність виникнення непередбачувальних фінансових втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності	Необґрунтовані втрати інвестора, пов'язані з операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю	

Рис. 1.13. Класифікація сільськогосподарських ризиків та їх розподіл з позицій страхування

Джерело: власні дослідження.

Соціально-економічне середовище, в якому доводиться здійснювати сільськогосподарську діяльність, характеризується як ризикогенне, оскільки сукупність наявних ризиків, зокрема в аграрній сфері, становлять істотну загрозу для продовольчої безпеки країни. Проведені дослідження надали можливість стверджувати, що *ризикогенність в авторській інтерпретації розглядається як сукупність природо-кліматичних, агротехнічних, агрохімічних, виробничих, екологічних, соціальних, фінансово-економічних та ін. ризиків, які генеруються, виникають та негативно (позитивно) впливають на весь процес виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.*

Сукупність ризиків в аграрній сфері зумовлює потребу в прийнятті управлінських рішень у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. У науковій літературі поняття управління ризиком розглядається як процес впливу на суб'єкт господарювання, щодо забезпечення максимально широкого діапазону охоплення можливих ризиків, обґрунтоване прийняття та зведення ступеня їх впливу до мінімальних меж, а також розробка стратегії поведінки даного суб'єкта в разі реалізації конкретних видів ризику [272]. Логічною є думка про те, що управління ризиком можна охарактеризувати як сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикованих подій і вживати заходів щодо виключення або зниження негативних наслідків їх настання [53, с. 7].

У міжнародній практиці управління ризиками застосовується система ризик-менеджменту. Відповідно до стандарту AS/NZS Standard 4360:1999 процес ризик-менеджменту визначається як систематичне використання наявних у розпорядженні менеджерів методів, способів і прийомів для вирішення завдань, що стосуються ризиків: установлення контексту, аналізу (виявлення й оцінки), впливу, моніторингу і комунікації [368]. Країнами Європейського Союзу (ЄС) розглядається можливість інтеграції ризику управління до спільної аграрної політики (CAP). Ідентифікація ризику, здійснення його аналізу та проведення антикризового стратегічного управління спрямоване на подолання кризових явищ і процесів в аграрному секторі економіки [101].

Процес управління ризиками в аграрній сфері пов'язаний з використанням широкого спектру страхових інструментів, які спрямовані на нейтралізацію (мінімізацію) небезпечних явищ та процесів, що впливають на виробництво та переробку сільськогосподарської продукції. Критичний аналіз наукової літератури з питань ризикології дозволяє визначити взаємодоповнюючі та альтернативні варіанти страхового захисту (страхування, мікροстрахування, перестраховування, співстрахування та самострахування) виходячи з економічних інтересів і можливостей суб'єктів страхового процесу.

Використання вищезазначених страхових інструментів пов'язано з необхідністю урізноманітнення можливих варіантів нейтралізації ризиків суб'єктів страхового процесу. Сучасні реалії введення підприємницької діяльності в аграрному секторі вимагають використання механізмів трансферу та розподілу ризиків між зацікавленими суб'єктами національної економіки. Такий

розподіл ризиків сприяє формуванню консолідованої відповідальності та захисту фінансово-економічних інтересів аграріями з іншими зацікавленими агентами ринкових відносин. Домінанта страхових відносин полягає у тому, що страховик акумулюючи страхові премії страховальників має фінансово-економічні можливості покривати ризики (відшкодувати збитки) окремим страховальникам відповідно до вимог, передбачених договором страхування. Механізм страхування базується на зборі необхідної інформації про частоту і масштаб ймовірних збитків, яку страховик використовує для визначення страхової премії (СП) на тому рівні, який дозволяє сформувати зібрані суми ($\Sigma СП$), здійснювати страхові виплати ($СП_{\text{виплати}}$), покривати адміністративні витрати (АВ) та отримати прибуток (П).

$$\Sigma СП = СП_{\text{виплати}} + АВ + П, \quad (1.1)$$

Страхування як інструмент розподілу ризиків базується на феномені неприязні ризику. Це означає, що для страховальника необхідно покрити ризики страхуванням таким чином, що б їх можлива негативна дія не вплинула на фінансово-економічні результати діяльності аграріїв, а для страховиків – сформувати необхідний обсяг технічних резервів з метою здійснення необхідних виплат страхових відшкодувань, а також забезпечити прийнятний рівень платоспроможності, ліквідності та прибутковості страхової компанії. Даний взаємозв'язок знайшов своє відображення при реалізації відомого принципу корисного очікування, який уперше був сформульований німецьким вченим Д. Бернуллі (1954) та продовжений Дж. Нейманом та О. Моргенштерном (1970) [146]. Відповідно до принципу корисного очікування, існує монотонно зростаюча функція, виражена у грошовій формі. Така функція дозволяє оцінити та ранжувати можливі альтернативи у наслідок того, що корисність кожної з них оцінюється за єдиною шкалою переваг. Критерієм виступає очікуване значення корисності, що визначається таким чином:

$$Eu(a_i) = \sum p_j u(x_{ij}) \quad (1.2)$$

де: Eu – очікувана корисність;

a_i – i -а альтернатива;

x_{ij} – j -го результату за i -ої альтернативи;

p_j – ймовірність j -го результату

Досягнення критерію очікуваної корисності означає збалансування інтересів та можливостей всіх суб'єктів ринку аграрного страхування. Очікувана корисність в аграрному страхуванні полягає у: забезпеченні еквівалентності страхових інтересів між суб'єктами страхування; розширенні страхового покриття; покращенні якості надання страхових послуг; підвищенні рівня страхового захисту товаровиробників; зростанні капіталізації страховиків тощо. Для цього необхідно широко використовувати страхові інструменти первинного (мікрострахування, страхування, самострахування) та вторинного (перестрахування) розподілу ризиків і відповідальності у просторі та часі.

1.9. Страхові інструменти у сфері аграрного підприємництва

Сучасне інфраструктурне забезпечення страхового ринку передбачає урізноманітнення страхового інструментарію, який використовується для протидії ризикам в аграрній сфері. Серед таких інструментів можна виділити мікрострахування як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів переважно осіб з низькими доходами в обмін на низькі страхові премії за умов невеликих страхових сум, спрощеної системи страхування, високої частки страхових відшкодувань і невисокого прибутку страховика [296, с. 25]. Закордонна наукова література розглядає мікрострахування як специфічну форму розвитку сільськогосподарського страхування для потреб дрібнотоварних виробників аграрної продукції [367, с. 7]. Мікрострахування за своєю соціально-економічною сутністю відповідає поняттю страхування, проте, існує певна специфіка, яка виділяє мікрострахування як особливий інструмент страхового захисту. До таких специфічних умов відносять: організаційно-правову форму здійснення страхової діяльності; групи страхувальників за рівнем виробництва сільськогосподарської продукції; ризики, які покриваються страхуванням; умови надання страхових послуг товаровиробникам; розміри платежів та суми відшкодування, які виплачуються у разі настання страхової події (рис. 1.14).

Мікростраховий сегмент ринку аграрного страхування розрахований на аграріїв з незначним оборотом операційної та фінансової діяльності, а також тих виробників сільськогосподарської продукції, доходи яких не дозволяють їм використовувати послуги з традиційного страхування. Необхідно зазначити, що аграрне страхування в усьому світі належить до дорогих видів фінансових послуг, оскільки ймовірність виникнення та реалізація ризиків є надзвичайно високими у зв'язку зі специфікою процесу виробництва, переробки та споживання сільськогосподарської продукції. Наявність широкої градації у доходах аграріїв зумовлює потребу в диверсифікації цінової політики страховика стосовно урегулювання фінансово-економічних аспектів страхового захисту аграріїв. За оцінкою міжнародних експертів зі страхування у світі існує 122 сільськогосподарських мікрострахових продуктів [370, с. 28].

Поряд з мікрострахуванням та страхуванням постає необхідність у перестрахованні з метою забезпечення фінансово-економічної надійності та платоспроможності страховиків при виконанні ними взятих зобов'язань за договорами сільськогосподарського страхування. Дослідження теорії перестраховування свідчить, що в його основі закладено вторинний перерозподіл ризику, зокрема йдеться про те, що даний інструмент розглядається, як можливість "... повного або часткового розміщення серед інших страховиків страхового ризику..." [274]. Висока ймовірність виникнення та реалізації сільськогосподарських ризиків зумовлює потребу не лише у страхуванні, а й у

перестрахованні, що передбачає консолідовану відповідальність цесіонера та цесіонаря у межах взятої на себе відповідальності за договорами аграрного страхування.

Рис. 1.14. Специфічні особливості мікрострахування у порівнянні з класичним страхуванням

Джерело: власні дослідження.

Основоположниками теорії перестраховання вважаються німецький вчений А. Манес який стверджував, що "...немає жодної галузі страхування сьогодні, яка не була б пов'язана з перестрахованням в тому або іншому виді" [357, с. 107], а також вітчизняний академік К. Воблій, який наголошував на тому, що "економічна природа прямого страхування і перестраховання тотожна" [37, с. 107]. Наявність спільного економічного коріння між цими двома категоріями потребує ідентифікації відмінностей між ними. Зокрема, Н. Ткаченко акцентує увагу на неможливості ототожнення страхування з перестрахованням у зв'язку з наявністю таких властивих йому ознак, як: вторинні перерозподільчі відносини; ризик настання страхових подій у складі страхового портфеля прямого страховика; повна прозорість у відносинах між

цедентом та перестраховиком; замкнутий розподіл збитку; перерозподіл збитку у просторі та часі; самоокупність перестрахової діяльності; солідарна відповідальність цедентів і перестраховиків за збитки; формування страхової спільноти з числа компаній цедентів і перестраховиків, поверненість страхових платежів; поєднання індивідуальних і групових інтересів [258, с. 365].

Необхідність розмежування понять страхування та перестраховання поділяє К. Турбіна і визначає перестраховання “самостійним видом підприємницької діяльності в галузі страхування, якому притаманні самостійне правове регулювання відносин між страховиком і перестраховиком, самостійне правове регулювання діяльності перестраховиків як на національному, так і на міжнародному страхових ринках” [363, с. 32]. Науково обґрунтованою є позиція Л. Супрун яка констатує, що “перестраховання це власна справа страховика, професійний “діалог” на ринку перестраховання” [251, с. 104]. Аналіз наукових джерел засвідчує, що перестраховання розглядається невід’ємним елементом урівноваження ризиків і відповідальності страхових компаній щодо надання ними відповідних послуг страхувальникам.

Організація спільної відповідальності страхового товариства за одні і ті самі ризики потребує висвітлення поряд з перестрахованням також і економічного змісту співстрахування. Згідно ст. 11 Закону України “Про страхування” визначено, що предметом договору страхування може бути застрахований за одним договором страхування та за згодою страхувальника кількома страховиками (співстрахування). При цьому в договорі повинні міститися умови, що визначають права і обов’язки кожного страховика [201].

Здійснюючи порівняльну характеристику економічної природи страхування, перестраховання та співстрахування О. Клейснер вказує на тотожність спільних ознак зазначених категорій, які проявляються у наступному: наявності страхового ризику, страхового інтересу, замкнутих перерозподільних відносин між учасниками співстрахування, формування резервів співстрахувальників та їх цільове використання у разі настання страхових подій. Водночас, акцентується увага на суттєвих відмінностях між співстрахуванням та перестрахованням, зокрема окремими елементами їх організаційного механізму. У співстрахуванні можуть брати участь як страховики, так і страхувальники виступаючи при цьому співстраховиками або співстрахувальниками. Відповідно, у страхувальника виникають прямі правовідносини з кожним страховиком співстрахувального процесу. В перестрахованні договір укладається тільки між страховиками, а страхувальник не бере безпосередньої участі у перестраховальних відносинах [102, с. 61].

Розвиток страхових відносин в аграрній сфері передбачає можливість використання самострахування як певну альтернативу мікстрахуванню і страхуванню. У науковій літературі самострахування базується на індивідуальній відповідальності і полягає в тому, що кожна юридична і фізична особа формує страхові (резервні) фонди за рахунок власних доходів. Вони дають можливість подолати тимчасові труднощі у процесі виробництва і створюються

в натуральній і грошовій формі. Перевага самострахування полягає в тому, що воно допомагає оперативно відшкодувати невеликі збитки, а також не потрібно платити на сторону страхові премії, які мають не лише відшкодувати збитки, заподіяні страховим випадком, а й покривати витрати, виплати комісії посередникам, утримання офісу і формування прибутку страховика [290, с. 93]. Проте з наявними перевагами необхідно вказати і на певні недоліки використання даного інструменту у процесі нейтралізації ризиків. Механізм самострахування не забезпечує розподілу ризиків між учасниками страхового процесу, а страхувальники самостійно несуть всю повноту економічної відповідальності за наслідки страхових подій.

Отже, визначальними критеріями вибору аграріями тих чи інших страхових інструментів є: по-перше, рівень ризикогенності процесу виробництва сільськогосподарської продукції; по-друге, фінансово-економічна спроможність виробників сільськогосподарської продукції своєчасно та ефективно протидіяти внутрішнім та зовнішнім небезпекам; по-третє, умови (страхові тарифи, обсяг страхового покриття, франшиза тощо), за якими надається страховий захист аграріям; по-четверте, наявність (або відсутність) державної підтримки аграрного страхування; по-п'яте, моральне сприйняття та відношення товаровиробників до страхових інструментів. Усвідомлення нерозривної взаємозалежності між об'єктивною реальністю існування ризиків в аграрній сфері та необхідністю їх страхування зумовлює потребу в науковому обґрунтуванні методологічних підходів до функціонування організаційно-економічних засад розвитку ринку аграрного страхування, тобто відображення методологічної послідовності реалізації фінансово-економічних інтересів всіх учасників страхового процесу. Представленні теоретичні узагальнення мають бути покладені в основу методології дослідження ринку аграрного страхування.

ГЛАВА 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ

2.1. Методологічні проблеми аграрного страхування

Формування страхових відносин в аграрній сфері – це складний, багатоступеневий, часто суперечливий процес організації та узгодження фінансово-економічних інтересів між суб'єктами та об'єктами страхування. Відтворення дієвого механізму розподілу (перерозподілу) ризиків й відповідальності забезпечує суть і зміст страхування у сучасному середовищі, в якому здійснюється виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції. З наукової точки зору постає завдання у відображенні методології страхових відносин як основи для функціонування ринку аграрного страхування.

Дослідження етимологічного походження терміну “методологія” засвідчує, що дане поняття має грецькі коріння і складається з “*methodos*” та “*logos*”. У свою чергу “*methodos*” означає “процес дослідження, відстеження”, а “*logos*” перекладається як “поняття, думка, розум” [242, с. 346]. За визначенням О. Бородіної, методологія наукових досліджень – це вчення про принципи побудови, форми та способи наукового пізнання і найбільш виважені й доцільні шляхи розв'язання наукової проблеми. Методологія досліджень, як правило, спирається на певну теорію або, принаймні, теоретичну концепцію, яка залежить від досліджуваного об'єкта. Чим складнішим за структурою є об'єкт дослідження, різноманітнішою й ґрунтовнішою має бути сукупність методів його вивчення, а підвищення рівня теоретичних і методологічних досліджень вимагає зосередження зусиль не тільки на результатах наукових розробок, а й способах їх одержання [27, с. 39].

У сучасній науковій літературі наголошується на тому, що “методологія – це знання знань” та акцентується увага на значимості її пізнання, оскільки “за допомогою методології економічна наука заглиблюється сама в себе – визначає своє співвідношення з предметом дослідження, межі свого застосування, ідентифікує себе як суспільна наука, розкриває зв'язки з іншими науками, спосіб взаємодії знань зі знаннями, теорії та реальності й у цьому сенсі виступає як субдисципліна, основа економічної науки” [41, с. 69]. Американський вчений Б. Колдуелл методологію визначає як визначення зв'язку між теоретичними концепціями та обґрунтованими висновками про реальний світ; зокрема,

методологія в економічній науці – це та галузь, де розглядаються способи, якими економісти обґрунтовують свої теорії, і мотиви, що вони наводять при виборі однієї з них [314, с. 23]. Багатогранність економічних відносин у суспільстві потребує певної систематизації і конкретизації з формулюванням конкретних цілей та механізмів їх досягнення у цьому контексті методологія трактується як “вчення про організацію діяльності” [152, с. 20].

Сучасна інтерпретація формування методологічних засад розвитку ринку аграрного страхування в Україні перебуває на початковому етапі свого становлення. Пізнання методології страхових відносин потребує розкриття логіки дій суб'єктів страхового процесу, які пов'язані страховими зобов'язаннями. Ключовою домінуючою організацією та функціонування страхових відносин у аграрній сфері є наявність найрізноманітніших ризиків, які необхідно розподіляти у просторі й часі між учасниками страхового процесу.

У теорії та практиці страхування, страхові відносини виникають з приводу задоволення евентуальної потреби, настання якої зумовлено певною ймовірністю, тобто вона може бути реалізована, а може й ні, але у будь-якому випадку вимагає страхового забезпечення. Наявність такого забезпечення можливе лише за умов формування страхових відносин. Страхувальники, сплачуючи страхові платежі страховикам, формують відповідні страхові фонди (страхові резерви), які виступають їх гарантією фінансової безпеки у разі виникнення страхової події. Необхідність формування методологічних завдань, конкретизації етапів та визначення послідовності дослідження розвитку ринку аграрного страхування зумовлено певними причинами.

По-перше, постає завдання наукового обґрунтування сучасних підходів до формування та функціонування ринку аграрного страхування, виходячи з існуючих потреб і потенційних можливостей його розвитку. Протягом тривалого часу в Україні використовувались різні форми і концепції розвитку аграрного страхування, але їх зміст був позбавлений цілісності й конкретної змістовності щодо забезпечення належного рівня страхового захисту селян та спроможності страхових компаній надавати якісні страхові послуги на даному сегменті страхового ринку. Погоджуємося з науковою позицією М. Мних, який стверджує, що “різноманітність концептуальних підходів, критичні зауваження іноземних експертів засвідчують, що проблема вимагає поглибленого вивчення, апробації та впровадження альтернативних варіантів. Більшість кращих вітчизняних авторів торкаються аспектів стосовно самої проблеми без достатнього обґрунтування механізмів її реалізації” [137, с. 6-7].

По-друге, альтернативність страхових потреб страховиків і страхувальників (при визначенні страхових тарифів, встановленні обсягу страхової відповідальності, розрахунку розміру франшизи) вимагає дотримання методологічної упорядкованості щодо своєчасної ідентифікації, розробки відповідних страхових продуктів та їх реалізації на ринку аграрного страхування із

забезпеченням збалансованості фінансово-економічних інтересів всіх учасників страхового процесу. Наявність економічних протиріч між суб'єктами страхування зумовлено самою природою страхових відносин. З цього приводу Р. Юлдашев акцентує увагу на тому, що “протиріччя між основними інтересами страхувальника і страховика вирішуються утворенням страхового фонду”, і, продовжуючи дану думку, вчений зазначає: “страхова компанія не виокремлює частки для кожного страхувальника на випадок настання застрахованого ризику. Страховий фонд слугує усім страхувальникам даної компанії: його метою є виплата за будь-яким ризиком, що настав” [303, с. 17].

Специфіка взаємовідносин між учасниками страхового процесу ґрунтується на узгодженні їхньої відповідальності за ризики, що розподіляються відповідно до умов, визначених договором страхування. Економічно обґрунтована політика страховика повинна бути орієнтована на формування достатності ресурсів у часі та просторі для здійснення відшкодувань за фактом настання страхових подій. Для страхувальників цінність страхового захисту полягає у мінімізації втрат власних ресурсів у разі виникнення збитків, спричинених ризиками, що були прийнятні на страхування. Суперечливий характер страхових відносин потребує систематизації дій суб'єктів страхового ринку, спрямованих на узгодження можливих фінансово-економічних протиріч, пов'язаних з нейтралізацією ризиків, передбачених умовами договору аграрного страхування.

По-третє, дослідження процесу формування страхових відносин потребує визначення можливостей самоорганізації щодо розподілу ризиків і відповідальності між суб'єктами ринку аграрного страхування. У цьому зв'язку О. Гаманкова зазначає, що взаємодія страхувальника і страховика, котрі виступають протилежними сторонами однієї й тієї ж суті, є джерелом саморуху страхування як економічного явища і далі автор зазначає: “саморух страхування – це процес його самовідтворення, який здійснюється на основі взаємодії його сторін, що взаємообумовлюють і взаємодоповнюють одна одну...” [43, с. 22]. Дане визначення свідчить, що процес формування страхових відносин у суспільстві, розкриває і обґрунтовує можливості самоорганізації як форми реалізації фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхового процесу.

Багатогранність функціонування страхового ринку потребує базових складових, які у своїй сукупності формують методологію страхових відносин в аграрній сфері. Згідно логіки наукового пізнання такими елементами виступають: теорія і методи організації страхових відносин у суспільстві, принципи, закони, підходи та інструменти реалізації страхової політики (рис. 2.1). Відсутність ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень щодо функціонування страхових відносин знижує потенційні можливості забезпечення страхового захисту в аграрній сфері.

**Рис. 2.1. Змістове наповнення методології
страхових відносин в аграрній сфері**

Джерело: власні дослідження.

Формування і функціонування ринку аграрного страхування базується на певній послідовності дій, необхідних для узгодження соціально-економічних інтересів учасників страхового процесу. Вважаємо, що методологія страхових відносин у своєму розвитку передбачає реалізацію п'яти взаємопов'язаних етапів, які забезпечують інституціональну спроможність до розподілу ризиків і відповідальності між суб'єктами страхового ринку (рис. 2.2). Кожен з етапів включає певний набір цілеспрямованих заходів, орієнтованих на досягнення поставлених завдань, виконання яких відтворює процес страхових відносин в аграрній сфері. Ієрархічна періодизація етапів страхової діяльності зумовлена необхідністю досягнення бажаного компромісу страхових інтересів між страхувальниками, які зацікавлені за відповідну плату (страховий платіж) отримати належний рівень страхового захисту та страховими компаніями, діяльність яких орієнтована на забезпечення прибутковості та рентабельності страхових операцій.

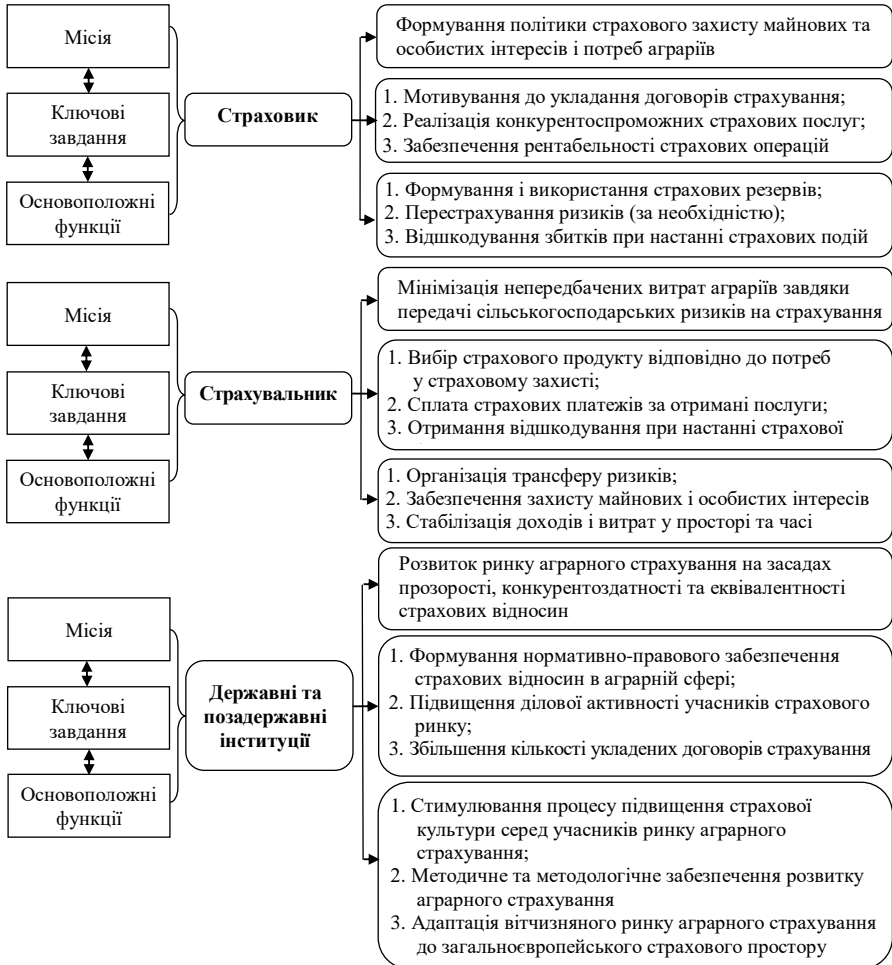

Рис. 2.2. Послідовність формування і функціонування страхових відносин в аграрній сфері

Джерело: власні дослідження.

Відображення методології страхових відносин в аграрній сфері потребує обґрунтування місії, ключових завдань та основоположних функцій кожного з суб'єктів у забезпеченні процесу страхування сільськогосподарських ризиків (рис. 2.3). Забезпечення базових прав страховиків і страхувальників (здійснення замкнутого розподілу ризиків) з дотриманням їх ключових обов'язків (надання

страхового захисту та своєчасної сплати страхових платежів за надані страхові послуги та ін.) створює необхідні передумови для формування страхових відносин у сільській місцевості. Соціально-економічна спрямованість страхування полягає, насамперед, у створенні прогнозованих, безбиткових умов здійснення виробничої діяльності в аграрній сфері.

Рис. 2.3. Відображення місії, ключових завдань та основоположних функцій учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Конкретизуючи зміст місії страхової компанії, В. Фурман констатує, що це головна, загальна ціль організації, яка визначає напрям її існування. Продовжуючи дану думку, професор стверджує, що “формування місії страхової компанії повинно охоплювати таке: цілі і завдання компанії з точки зору її основних продуктів, клієнтів та використовуваних технологій; робочі принципи компанії щодо зовнішнього середовища, цінності, в які вірить персонал страхової компанії; культуру організації, робочий клімат всередині компанії, людей, яких приваблює цей клімат, правила та взірці поведінки” [279, с. 50]. Реалізація місії, ключових завдань та основоположних функцій учасників ринку аграрного страхування спрямована на: а) підвищення фінансово-економічної та інституціональної спроможності страховиків щодо організації проведення процесу аграрного страхування; б) забезпечення достатнього рівня страхового захисту аграріїв; в) створення державними та позадержавними інституціями прозорого, сприятливого та конкурентного середовища на ринку аграрного страхування.

Завдяки взаємодії страховиків, страхувальників державних та позадержавних інституцій формується методологічна база страхових відносин в аграрній сфері. Актуалізація методологічних досліджень функціонування ринку аграрного страхування пояснюється необхідністю ідентифікації місця і ролі кожного із суб'єктів у формуванні безпечного середовища щодо виробництва сільськогосподарської продукції. З використанням налагодженого механізму страхування ризиків створюються вагомі аргументи щодо підвищення інвестиційної та ділової активності в аграрній сфері.

Формування і функціонування ринку аграрного страхування здійснюється завдяки фінансово-економічній взаємодії суб'єктів та об'єктів страхових відносин. З метою упорядкованості етапів страхового процесу і систематизації взаємовідносин між його учасниками постає необхідність у розмежуванні методології організації та методології розвитку і управління страховою діяльністю в аграрній сфері (рис. 2.4). Методологія організації страхових відносин ґрунтується на послідовній логіці наступних дій: 1) прийняття ризиків на страхування; 2) розробка страхових продуктів; укладання і виконання договорів страхування та 3) виплата страхового відшкодування у разі настання страхових подій. Забезпечення організації страхових відносин має базуватися на розробці та прийнятті ефективних управлінських рішень спрямованих на: а) інституціалізацію ринку аграрного страхування; б) збалансування попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування; в) використання концепції страхового маркетингу в аграрній сфері; г) формування і застосування бізнес-процесів на ринку аграрного страхування; д) використання потенціалу розвитку ринку аграрного страхування е) функціонування механізму аграрного страхування як інструменту забезпечення продовольчої безпеки країни.

Рис. 2.4. Організаційні і управлінські засади функціонування страхових відносин в аграрній сфері

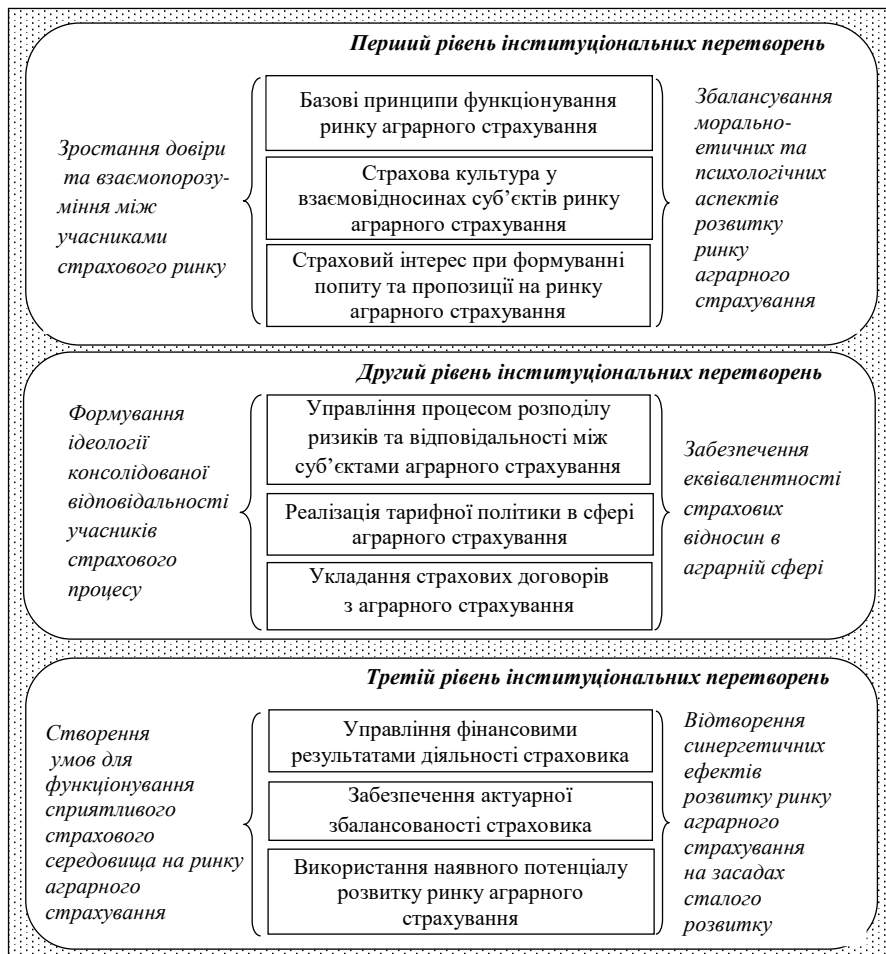
Джерело: власні дослідження.

Методологічні підходи до організації, розвитку й управління страховою діяльністю в аграрній сфері спрямовані на формування та функціонування національного ринку аграрного страхування. Ключовими домінантами такого розвитку є підвищення ділової та інвестиційної привабливості страхового ринку. Виробники сільськогосподарської продукції інвестуючи фінансові ресурси у різноманітні страхові продукти (класичні та індексні), забезпечують покриття сільськогосподарських ризиків страхуванням, тим самим уникаючи непередбачених збитків, що сприяє збалансуванню їх доходів і витрат у просторі та часі. Страхові компанії, спрямовуючи інвестиції у розробку та реалізацію конкурентоспроможних страхових продуктів створюють умови для розподілу (перерозподілу) ризиків між зацікавленими суб'єктами ринку з метою надання страхового захисту виробникам сільськогосподарської продукції та підвищення дохідності й рентабельності страховиків.

Таким чином, вирішення методологічних проблем аграрного страхування полягає в науковому обґрунтуванні процесу узгодження страхових інтересів і подоланні об'єктивних суперечностей, що виникають між суб'єктами ринку у процесі їх фінансово-економічної взаємодії щодо розподілу сільськогосподарських ризиків. Зважаючи на постійний процес інституціональних трансформацій на страховому ринку постає необхідність в обґрунтуванні його основних етапів, спрямованих на подальше підвищення ділової активності учасників страхового процесу. Висвітленню зазначених питань присвячено наступний параграф дослідження.

2.2. Гіпотетичні орієнтири інституціональних трансформацій

Визначальним пріоритетом розвитку страхових відносин в аграрній сфері є формування прозорого, безпечного, ефективного середовища, в якому будуть максимально захищені економічні, соціальні, фінансові та правові інтереси суб'єктів ринку. Звідси постає необхідність у відображенні методологічної послідовності інституціональних перетворень в рамках функціонування ринку аграрного страхування (рис. 2.5). Представлена методологічна послідовність включає три взаємопов'язані рівні інституціональних перетворень, кожен з яких виконує властиві йому функції щодо організації страхового процесу в аграрній сфері.

Рис. 2.5. Ієрархічні рівні інституціональних трансформацій на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Перший рівень інституціональних трансформацій ґрунтується на філософії довіри та взаємопорозумінні між учасниками страхового ринку. Лауреат Нобелівської премії з економіки К. Дж. Ерроу інтерпретує довіру у якості “побічного ефекту” – благо, яке має реальну практичну економічну цінність; воно підвищує ефективність системи, дає змогу виробляти більше матеріальних і нематеріальних благ, які мають високу суспільну цінність [65, с. 65]. За визначенням Ф. Фукуями, зміст поняття довіри розглядається як очікування одних

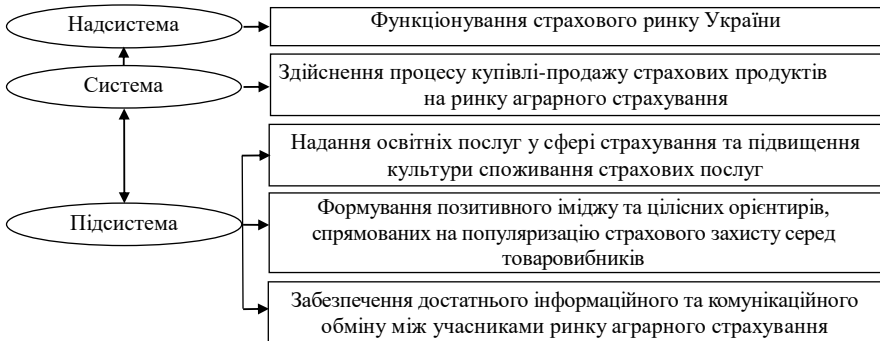
членів суспільства того, що інші члени будуть вести себе передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, відповідно до деяких загальних норм [278]. А. Гриценко стверджує, що “довіру в економічній сфері можна визначати як ставлення до суб’єктів та інститутів, що виражає міру впевненості у відповідності їхньої поведінки уявленням про образ певних дій, через різні форми спільно розділеної діяльності у процес досягнення мети, без актуалізації підстав відшкодування витрат, еквівалентності та прибутковості (дохідності)” [54, с. 25-26].

Як стверджує В. Геєць, довіра є одним із основних носіїв соціального капіталу, а також дослідник дане поняття відносить до “довгострокового ресурсу економічного зростання” [44, с. 7]. О. Кузьмін наголошує на необхідності висвітлення поняття економічної довіри, яка розглядається як впевненість у надійності економічного об’єкта, що ґрунтується на уявленні або знанні про нього і пов’язана зі здатністю передбачати, прогнозувати чи впливати на дії цього об’єкта [118, с. 103]. Об’єктивний аналіз наукових джерел засвідчує, що довіра є необхідним атрибутом формування сучасних економічних відносин у суспільстві, у тому числі, й у сфері страхування.

Процес організації взаємовідносин між суб’єктами страхового ринку потребує максимальної довіри та взаємопорозуміння між його учасниками та має базуватися на основоположних принципах аграрного страхування, які формують та визначають норми, правила й критерії поведінки суб’єктів страхових відносин (основоположні принципи аграрного страхування будуть відображені в параграфі 2.4 даного дослідження). Реалізація основних принципів забезпечує необхідні умови для толерантної та ефективної взаємодії між усіма зацікавленими особами в страхуванні.

Функціонування сучасного соціуму передбачає формування відповідної страхової культури на ринку аграрного страхування. Забезпечення еквівалентності та паритету страхових інтересів можливо лише за умов дотримання високої культури надання і, відповідно, культури споживання страхових послуг. Поняття “ страхова культура” у науковій літературі розглядається як загальне відношення до інституту страхування. Показник її рівня полягає в тому, наскільки високою є готовність пересічних громадян придбати продукти страхування [38, с. 62]. Необхідно зазначити, що страхова культура визначає не просто рівень поширеності, а виступає відбитком суспільної культури, тобто є результатом взаємодії і взаємовідносин людей.

З позиції системного аналізу страхову культуру варто розглядати у взаємодії надсистеми, системи та підсистем (рис. 2.6). Функціонування надсистеми здійснюється завдяки взаємодії найрізноманітніших інституціональних та інфраструктурних елементів національного страхового ринку. Зважаючи на те, що ринок аграрного страхування інтегрований у загальну структуру майнових видів страхування його діяльність здійснюється в рамках певної системи. Підсистему страхової культури складають відповідні інституціональні одиниці, до компетенції яких входять формування знань, навиків та цінностей споживачів, необхідних для маркетингу страхових послуг.

Рис. 2.6. Ієрархічна послідовність формування страхової культури на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Вагому роль у формуванні страхової культури громадян відіграє страхова освіта. Погоджуємося з позицією С. Осадця, який під страховою освітою розглядає не тільки вивчення дисциплін страхового циклу під час навчання у виші, а й ознайомлення та засвоєння людиною знань зі страхування протягом усього життя через сімейні традиції, вплив дитячих закладів та школи, розповсюдження та популяризацію страхування засобами масової інформації, книговидавцями та їх розповсюджувачами [159, с. 9]. *Отже, зростання загального рівня страхової культури серед наявних та потенційних учасників страхового процесу сприятиме підвищенню рівня захисту їх страхових інтересів.*

Рушійною силою розвитку ринку аграрного страхування є формування страхового інтересу у суб'єктів страхового процесу. Економічна наука визначає інтерес як предмет зацікавленості, бажання, потреби, спонукальні дії економічних суб'єктів [22, с. 549]. З позиції функціональності страхового ринку, страховий інтерес доцільно розглядати як первинну ланку в ієрархії взаємовідносин між страховиком та страхувальником. Страховик, реалізуючи страховий продукт, отримує страховий платіж (внесок, премію) від страхувальника, який зацікавлений у покритті існуючих ризиків та отриманні страхового захисту у разі настання страхової події. Забезпечення спільності майнових інтересів між страховиком та страхувальником стає визначальним мотивом для подальшого розвитку страхового ринку.

Другий рівень інституціональних трансформацій зумовлений необхідністю домінування концепції консолідованої відповідальності. Суть даної концепції полягає у консолідації прав, обов'язків та інтересів суб'єктів ринку аграрного страхування з метою створення умов для середньострокового та довгострокового забезпечення беззбиткового процесу виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Безпосередній процес управління розподілом ризиків та відповідальності здійснюється між страховими компаніями,

виробниками сільськогосподарської продукції та перестраховими компаніями (у разі необхідності). Згідно логіки страхової науки такий розподіл пов'язаний із необхідністю нейтралізації наслідків негативних подій в силу виникнення об'єктивних та суб'єктивних причин під час виробництва та переробки аграрної продукції.

Методологічна узгодженість між суб'єктами ринку аграрного страхування досягається через реалізацію відповідної цінової політики на страхові продукти. Ключовим інструментом ціноутворення на страховому ринку прийнято вважати страховий тариф, який розглядається як ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування [201]. Важливо наголосити на тому, що тариф корелює між страховою сумою та страховою премією, тобто, з одного боку, обсяг страхової відповідальності, який бере на себе страховик, а з другого – плата, яку має внести страхувальник за те, що страховик візьме на себе цей обсяг страхової відповідальності.

Страховий тариф в аграрному страхуванні розраховується у відповідності до обраних умов страхового покриття, періоду страхування (повний цикл виробництва, зимовий період або весняно-літній), відсотка виплат при пошкодженні в зимовий період (20 % або 30 % від страхової суми), врожайності окремого господарства та регіональної приналежності господарства. Для страховика страховий тариф відображає собівартість страхової послуги (вартість страхового ризику та інших витрат страховика на організацію страхового захисту згідно договору страхування) і запланований прибуток. Страхувальник, сплачуючи вартість страхової послуги відповідно до встановленого тарифу, отримує страхове покриття згідно умов страхування.

Інструментом реалізації тарифної політики страховика є процес укладання, переукладання договорів аграрного страхування, який створює умови для формування доходів і можливостей щодо здійснення витрат страховика в рамках реалізації його операційної та фінансової діяльності. Одним із ключових показників, що відображає ефективність страхової діяльності є рентабельність.

З позиції організації страхової діяльності показник рівня рентабельності не повинен бути високим, оскільки в цьому випадку зростає ціна на страхові послуги і зменшується попит на неї з боку страхувальників. Натомість, при низьких показниках обмежуються можливості самоокупності витрат на страхування у страховиків. Зрівноважений рівень рентабельності для страховиків, які надають страхові послуги аграріям, має відповідати двом основним критеріям: 1) страхові продукти, які реалізуються на ринку мають бути доступними за ціною широкому колу потенційних страхувальників; 2) сформовані страхові резерви страховика мають бути достатніми для здійснення виплат за страховими подіями.

Третій рівень інституціональних перетворень пов'язаний зі створенням умов для функціонування сприятливого страхового середовища, в якому будуть максимально захищені майнові інтереси його учасників. Надійність та безпечність функціонування страхової компанії на ринку аграрного страхування

корелюються з такими категоріями, як платоспроможність та ліквідність страховика. У науковій літературі під платоспроможністю страхової організації розглядають багатofакторне, синтетичне, системне поняття, яке характеризує реальне існуюче динамічно рухливе (внаслідок постійного впливу різноманітних зовнішніх та внутрішніх факторів) співвідношення ринкових зобов'язань страховика, у т. ч. й не страхових, перед страхувальниками, застрахованими, вигодонабувачами та іншими контрагентами, та наявних ресурсів (активів) для їх покриття (компенсації), які сформовані в достатньому обсязі та ліквідній формі без збитку для капіталу, що дозволяє страховикові своєчасно та повною мірою виконувати зобов'язання [258, с. 177]. Поняття ліквідності щодо страхової компанії визначається як здатність забезпечувати своєчасне трансформування активів у гроші для виконання з мінімальними затратами зобов'язань, які виникають [258, с. 15].

Поняття платоспроможність та ліквідність тісно взаємопов'язані, але не є тотожними. В західній науковій літературі платоспроможність страхової компанії оцінюється достатністю покриття зобов'язань страховика власними коштами, водночас поняття ліквідність трактується як здатність елементів основного та обігового капіталу компанії швидко і легко реалізовуватися [22, с. 427]. Отже, забезпечення належного рівня платоспроможності та достатньої ліквідності страховика на ринку аграрного страхування означає його здатність виконувати свої прямі функціональні обов'язки, пов'язані з повнотою та своєчасністю виплат страхових відшкодувань за страховими подіями.

Фахівцями Українського товариства актуаріїв запропоновано інтегральний підхід до визначення фінансової надійності страховика, який розраховується з урахуванням трьох параметрів: ліквідності; платоспроможності та рентабельності [250, с. 484-485]. Коефіцієнт надійності страхової компанії визначається за формулою:

$$K_n = \sqrt[3]{K_a \times K_p \times K_r}, \quad (2.1)$$

де: K_a – коефіцієнт ліквідності активів;

K_p – коефіцієнт платоспроможності;

K_r – коефіцієнт рентабельності страхової компанії.

Даний коефіцієнт відображає фінансову надійність страховика. Чим вище значення показника надійності, порівняно із середнім за однорідною групою страхових компаній, тим краще їх фінансова стійкість.

Для страховика умовами гарантування його фінансової стабільності є ефективне управління страховим портфелем, здійснення диверсифікації ризиків страхової компанії, використання факультативного перестраховання сільськогосподарських ризиків, а для страхувальника – наявність відповідних доходів від операційної та інвестиційної діяльності. Технологічне забезпечення актуарної збалансованості, спрямоване на визначення об'єкту і предмету страхового захисту, вибір страхового продукту (класичних та індексних або страхування доходу), відповідно до потреб аграріїв у страхуванні, а також інших

умов (період страхування, системи страхового відшкодування), які становлять спільний фінансово-економічний інтерес для суб'єктів страхових відносин. Реалізація вищезазначених процесів створює необхідні передумови для існуючого потенціалу розвитку ринку аграрного страхування.

Наукова інтерпретація сутності поняття “потенціал” розглядається як спроможність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей за наявної кількості, якості та структури ресурсів, тобто потенціал підприємства розглядається і як ресурси, і як можливості щодо їх ефективного використання в процесі досягнення цілей [292, с. 18]. В національній доповіді державної установи “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України” щодо соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України та її регіонів зазначається, що потенціал орієнтований на розвиток (поєднує певні значення як “можливості” та “перспективи”, так і “здатність” та “спроможність” одночасно із наявною в межах певної держави сукупністю різних ресурсів) [244, с. 14]. Базовими елементами структури потенціалу ринку аграрного страхування безумовно є: наявність земельних ресурсів; платоспроможний попит аграріїв на страхові послуги та страхові компанії, які забезпечують інституціональний супровід процесу формування функціонування страхових відносин в сільській місцевості.

Ефективна взаємодія учасників страхового процесу передбачає використання інфраструктурного потенціалу ринку аграрного страхування, зумовлює до активного залучення страхових посередників, надання послуг з перестрахування, підвищення ділової та інвестиційної привабливості страхового середовища. За умов наявної конкуренції на страховому ринку все більшої актуальності набувають проблеми реалізації організаційно-технологічного та комунікаційно-інформаційного потенціалу розвитку аграрного страхування. Розв'язання окреслених проблем потребує використання сучасних маркетингових технологій, генерування сукупності взаємопов'язаних бізнес-процесів, формування адекватного комунікаційного та інформаційного простору з метою підвищення довіри та взаєморозуміння між учасниками аграрного страхування (оцінка потенціалу розвитку аграрного страхування у територіальному, галузевому та інституціональному розрізі відображена в параграфі 3.8).

Отже, відображення гіпотетичних орієнтирів інституціональних трансформацій на ринку аграрного страхування окреслює ключові напрями та умови забезпечення якісної взаємодії суб'єктів страхових відносин заради реалізації їх фінансово-економічних інтересів від участі в страховому процесі. Подальше відображення методології дослідження страхових відносин зумовлює необхідність висвітлення ринкової інтерпретації принципів аграрного страхування. Для цього обґрунтуємо, насамперед, сутність принципів у страхуванні.

2.3. Сутність і витоки принципів страхування

Формування цілісної системи страхових відносин в аграрній сфері базується на певних принципах, які визначають фінансово-економічні та організаційно-правові основи функціонування суб'єктів ринку аграрного страхування. Дотримання основоположних принципів страхування забезпечує можливість збалансування майнових інтересів учасників страхового процесу. За своїм змістом принципи страхування регламентують систему цінностей страховиків, страхувальників та інших суб'єктів страхового ринку при укладанні договорів аграрного страхування.

Пізнання методології страхування потребує однозначного трактування його принципів, на яких базуються основи формування страхових відносин в аграрній сфері. Використання принципів в страховій діяльності можна простежити протягом усього процесу взаємовідносин, починаючи від умов укладання договору між суб'єктами страхування та закінчуючи виплатою страхового відшкодування у разі настання страхової події. За своєю суттю принципи аграрного страхування відображають основоположні засади, які забезпечують належні умови реалізації соціально-економічних інтересів всіх учасників страхового ринку.

Етимологічна сутність терміну “принцип” походить від латинського слова “*principium*”, який означає начало, основу. У науковій літературі принцип розглядається як: 1) першоначало, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки; 2) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності [275, с. 525]. Дослідження змістовних характеристик даного терміну дає підставу констатувати те, що принцип розглядається як: а) основоположна правда (істина), закон, доктрина або припущення, що об'єднує принципи як загальне правило або стандарт, та принцип як сукупність моральних та етичних стандартів; б) визначена наперед політика або спосіб дії; в) основа або необхідна якісна складова або елемент, що визначає внутрішню природу або окремі характеристики поведінки; г) правило або закон, що стосується функціонування природних феноменів або механічних процесів [206, с. 237]. Заслугує на увагу наукове твердження про те, що принцип означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [5, с. 10].

Функціонування страхового ринку нерозривно пов'язано з дотриманням певних принципів необхідних для здійснення розподілу (перерозподілу) ризиків між його учасниками. Польський фахівець в галузі страхування Є. Хандшке під

принципами страхування розглядає вимоги, які висуваються до страхових послуг, але певна частина з них виконується безумовно, а решта мають відносний характер [384, с. 33]. Він стверджує, що принципами страхування слід вважати: реальність (надійність) страхового захисту, повноту страхового захисту та доступність страхового захисту [384, с. 47].

Застосування тих чи інших принципів страхування формує поведінку суб'єктів страхового процесу відносно їх участі у страховому процесі. Британський вчений-економіст Д. Бланд виокремлює такі принципи страхування: корисність (вигідність страхування); наявність страхового ризику; класифікація страхування за типами власності; самострахування; договірне право; наявність страхового інтересу; вища добросовісність; відшкодовуваність страхування, суброгація; участь у відшкодуванні збитків та безпосередню причину випадку [247]. Фокусування уваги на певних принципах пов'язано із суб'єктивністю страхових відносин. Страхові компанії зацікавлені у максимальному розширенні страхового поля, проте для страхувальників першочергового значення набувають питання, пов'язані з повнотою та своєчасністю страхового захисту.

Серед вітчизняних вчених існують різні точки зору щодо набору принципів, на яких має базуватися весь процес організації й ведення страхової діяльності. Так, на думку В. Фурмана страхування має здійснюватись на принципах свободи вибору; еквівалентності; концентрації коштів у страховому фонді; відплатності страхової послуги, солідарності, обов'язковості, добровільності, повного відшкодування збитків, рівномірного розподілу збитків [280]. В. Базилевич розглядає принципи страхування у фокусі формування та використання страхового фонду, виділяючи такі принципи страхування, як: цільове призначення страхового фонду; визначення обсягу страхового фонду; розкладання збитків серед широкого кола учасників страхування; обопільна сумлінність страховика і страхувальника, використання франшизи; застосування під час використання страхового фонду суброгації та право страховика звертатися до інших страховиків з приводу розподілу збитків пропорційно страховій сумі [250, с. 48-49].

Залежно від волевиявлення страхувальників у страховому процесі розмежовуються принципи за формами (обов'язкового і добровільного) страхування. Ключовими принципами обов'язкового страхування вважаються: обов'язковість; повнота охоплення; автоматичність; дії незалежно від внесення страхових платежів; безстроковість та нормування. Принципи добровільного страхування реалізуються на засадах: добровільної участі; вибіркового охоплення; обмеження строку сплати; разового або періодичних страхових внесків; страхового забезпечення [107, с. 59]. Розкриття сутності принципів страхування дає підстави для їх класифікації та застосування в аграрному страхуванні.

2.4. Ринкова інтерпретація принципів аграрного страхування

У сучасному економічному середовищі вищезазначені принципи не мають сталого характеру, тобто вони можуть набувати певної динаміки змін відповідно до видів і форм організації страхового захисту. Одні принципи можуть мати основоположне значення, інші – використовуватись вибірково, залежно від особливостей участі суб'єктів ринку у страховому процесі. Звідси постає необхідність у здійсненні класифікації принципів страхування за трьома ознаками: базові страхові принципи; принципи, що використовуються для нейтралізації фінансово-економічних ризиків страхової компанії; принципи, що діють при страхуванні сільськогосподарської продукції (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Класифікація принципів аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Відображення базових принципів страхування дозволяє розкрити сутність, аргументувати необхідність та визначити особливості формування і функціонування страхових відносин у суспільстві, з'ясувати мотиваційну

поведінку суб'єктів щодо участі у страховому процесі. Розкриємо сучасну інтерпретацію базових принципів, які використовуються в майнових видах страхування, у т.ч. в аграрному.

Страховий ризик. Наявність ризиків в оточуючому середовищі розглядається як першооснова для формування і функціонування страхового ринку. Процес генерування ризиків зумовлює їх розподіл та перерозподіл між зацікавленими учасниками страхового процесу на засадах платності, відповідальності та контролю. Водночас необхідними критеріями прийняття ризиків на страхування є:

- *цілковито випадковий характер їх виникнення*, що означає, про настання події, внаслідок якої виникли збитки, які були раптовими, а величина збитку – непередбачуваною;

- *однозначності*, що означає необхідність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між ризиком, який приймається на страхування та лімітом відповідальності страхової компанії (страховою сумою). Використання даного критерію необхідно для обґрунтованості, взятої страховиком відповідальності на страхування та сумою залучених страхових платежів з метою виконання взятих страховиком зобов'язань за договором страхування;

- *оцінюваності у грошових одиницях*, оскільки страхування базується на механізмі формування і використання страхових та інших фондів страховика, то необхідна грошова оцінка ймовірних збитків, за якими доведеться виплачувати страхові відшкодування (страхові суми) при настанні страхових подій.

- *незалежності*, полягає у тому, що ризики не повинні бути навмисно спричинені, а також легко акумулюватися за рахунок впливу одного на інший.

Відтак, страхові ризики мають обов'язково відповідати названим критеріям з метою організації й здійснення страхової діяльності. Важливо зазначити, що за умов розподілу ризиків відбувається розмежування прав і обов'язків між суб'єктами страхового ринку та їх фінансово-економічних ресурсів з метою обслуговування договорів страхування. Якість і ефективність страхового процесу багато в чому залежать від раціонального розподілу та перерозподілу ризиків на страховому ринку.

Страховий інтерес. Завдяки дотриманню даного принципу формується попит і пропозиція на страхові послуги. Страхові компанії, проявляючи страховий інтерес, зацікавлені в укладанні договорів страхування, розширенні страхового поля, акумулюванні страхових премій та розширенні страхового бізнесу тощо. Водночас, страхувальники реалізуючи наявний страховий інтерес, зацікавлені в нейтралізації майнових (пов'язаних з володінням та розпорядженням майном) та особистих (пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та медичним забезпеченням) ризиків.

Максимальна сумлінність. Даний принцип носить здебільшого морально-психологічний аспект. Взаємодія суб'єктів страхування повинна здійснюватись на засадах відкритості, демократичності та прозорості у процесі укладання, введення та виконання умов договору страхування. Важливою умовою

ефективної співпраці є забезпечення інформаційної достовірності як з боку страхувальника стосовно об'єкта страхування, так і з боку страховика виконувати взяті на себе фінансові зобов'язання, відповідно до умов, передбачених договором страхування.

Франшиза. Використовується у майнових видах страхування з метою розподілу відповідальності між страховиком і страхувальником щодо покриття частини збитків останнього. Згідно зі ст. 9 Закону України “Про страхування” франшиза розглядається як частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно договору страхування [201]. Реалізація даного принципу страхування спрямована на вирішення двох завдань: мотивувати страхувальників щодо бережливого ставлення до застрахованого майна; по-друге, зменшення суми виплат страхових відшкодувань у разі настання страхових подій.

Відшкодування в межах заподіяних збитків. Даний принцип визначає підходи до виплат страхового відшкодування в сфері майнового страхування. Згідно зі ст. 9 Закону України “Про страхування” страхове відшкодування не може перевищувати розміру збитку, якого зазнав страхувальник [201]. Ця норма Закону означає, що страхувальник не може використовувати майнове страхування як інструмент нагромадження коштів. Розмір страхового відшкодування може покривати збитки страхувальника, які сталися у результаті настання страхової події.

Концентрації коштів у страховому фонді. Механізм функціонування страхових відносин у суспільстві ґрунтується на процесі акумулювання і витрачання коштів страхового фонду. Потреба у концентрації коштів зумовлена самою логікою страхового процесу та необхідністю капіталізації діяльності страховика як основи для виконання фінансових зобов'язань за договорами страхування. Основними джерелами формування страхових фондів виступають кошти акціонерів (власників) та кошти страхувальників, залучених у формі страхових платежів.

Згідно зі ст. 30 Закону України “Про страхування” страховик для забезпечення власної платоспроможності зобов'язаний формувати статутний та гарантійний фонди. Мінімальний розмір статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється у сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, 10 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України [201]. Формування гарантійного фонду є однією з умов забезпечення платоспроможності, але його розмір не впливає на обсяг страхових зобов'язань страховика, що суттєво відрізняє даний фонд від порядку формування та використання статутного фонду. Збільшення розмірів страхових фондів страховиків – це одна із ключових передумов розвитку та стабільності функціонування страхової галузі в цілому, так і захисту страхових інтересів її учасників.

Реальність, повнота та доступність страхового захисту. Даний принцип страхування більшою мірою стосується страхувальників. Укладаючи договір

страхування, передусім, страхувальник зацікавлений у повноті, доступності та своєчасності отримання страхового захисту при настанні страхової події.

Відповідно до умов, укладених у договорі страхування, страховий захист може передбачати комплекс основних і додаткових послуг. Основні послуги пов'язані із проведенням виплат страхових відшкодувань (страхових сум) на умовах, передбачених договорами страхування. Додаткові послуги страховика можуть включати здійснення андеррайтингових заходів щодо оцінювання і прогнозування виникнення страхових ризиків, надання технічної та юридичної допомоги страхувальникам, а також інші види послуг в залежності від виду страхування та специфіки надання страхового захисту.

Суброгація. Використання даного принципу страхування надає можливість страховику зменшити частку витрат, пов'язаних з відшкодуванням збитків страхувальнику (або третім особам), перекладаючи їх на особу, винну у настанні страхової події. Згідно зі ст. 993 Цивільного кодексу України до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування у межах фактичних витрат, переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки [291]. Отже, принцип суброгації застосовується з метою розподілу суми збитків між суб'єктами страхового процесу.

Контрибуція. Даний принцип надає право страховику звернутися до інших страховиків, які за проданими полісами несуть відповідальність перед конкретним страхувальником із пропозицією розділити витрати за відшкодування збитків. Використовується контрибуція в страховій діяльності з метою недопущення зловживань страхувальників, які можуть застрахувати одне й те саме майно в різних страхових компаніях заради отримання неправомірного доходу.

Наступна група принципів страхування пов'язана з функціонуванням страхових компаній. Досліджуючи наукові джерела з теорії страхування можна стверджувати, що найбільшу загрозу у діяльності страховиків становлять: фінансові [173, 243]; інвестиційні [107]; портфельні [14]; катастрофічні [172] ризики. Приймаючи ризики на страхування, страховики повинні дотримуватись певних принципів для гарантування власної фінансово-економічної безпеки, підвищення капіталізації та забезпечення конкурентних переваг на ринку. До таких принципів належать:

Диверсифікація. У зв'язку з необхідністю мінімізації ризиків страховика, страхові компанії використовують принцип диверсифікації, який означає територіальне та галузеве розповсюдження взятих на страхування ризиків [209, с. 228]. Варто погодись з науковою позицією Ю. Клапківа про те, що даний принцип носить дуалістичний характер [98, с. 49]. Акумуляуючи фінансові ресурси за надані послуги і тим самим приймаючи на себе страхові ризики, страхові компанії повинні забезпечити достатню економічну спроможність виконувати взяті на себе зобов'язання за діючими договорами страхування.

Перестраховання і співстраховання. Перестраховання як один з принципів страхування реалізується з метою здійснення вторинного розподілу ризиків між

страховиками та перестраховиками для підтримання їх фінансової стабільності й платоспроможності при виконанні договірних зобов'язань за договорами страхування. Необхідність перестраховування зумовлена потребою у консолідації фінансового капіталу (страховиків і перестраховальників) щодо забезпечення страхового покриття масштабних ризиків. Функціонування перестрахового ринку сприяє його капіталізації, зміцненню фінансової спроможності страховиків, збалансованості їх страхових портфелів тощо.

Співстрахування використовується у разі проведення страхування об'єкта кількома страховиками за одним спільним договором. Укладання договору співстрахування передбачає чітку конкретизацію прав та обов'язків кожного зі страховиків. Перевагами даної форми страхових відносин є те, що страхові компанії можуть об'єднувати свої фінансові можливості при страхуванні значних ризиків, при цьому не втрачаючи страхові премії (як це передбачено умовами перестраховування). Недоліками співстрахування можна вважати ускладнений механізм укладання договору страхування і виплати страхового відшкодування при настанні страхової події.

Конкуренція. Фактор конкуренції на страховому ринку доцільно розглядати як вагомий аргумент його подальшого розвитку. Наявність альтернативних страхових програм, урізноманітнення варіантів покриття ризиків страхуванням під впливом конкурентної боротьби значно розширює можливості страхувальників щодо отримання якісного страхового захисту. Дотримання принципу конкуренції страховими компаніями дозволяє уникати монопольного становища на ринку, забезпечувати баланс інтересів між учасниками страхового процесу.

Розкриття змісту базових принципів страхування дозволяє перейти до висвітлення принципів аграрного страхування, які розглядаються як складний багатоступеневий процес, на якому має ґрунтуватися вся ідеологія взаємовідносин між суб'єктами страхування. Варто погодитись з думкою Ю. Алексєрової про те, що принципи страхування сільськогосподарського виробництва – це фундаментальні істини, позитивні закономірності, керівні ідеї, основні положення, норми поведінки, які відображають закони розвитку відносин страхування, сформульовані у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно в правовій формі, на основі якого будується і функціонує сільськогосподарське страхування [6, с. 52]. Основоположними принципами аграрного страхування слід вважати:

1) *Мотивування до страхового захисту.* Розкриваючи зміст даного принципу важливо наголосити, що аграрії зацікавлені у використанні дієвих інструментів щодо покриття непередбачуваних витрат, пов'язаних з проявом найрізноманітніших ризиків. Серед доступних інструментів протидії ризикам (лімітування, нормування, диверсифікація, хеджування тощо) лише механізм страхування передбачає можливість відшкодування збитків, спричинених у разі настання страхової події. Взагалі, поняття “мотивація” в науковій літературі інтерпретується як комплекс чинників психологічної та фізіологічної природи,

який запускає та організує поведінку людини, направлену на досягнення мети [366, с. 243]. Отже, мотивація до страхування у аграріїв є очевидною, оскільки ймовірність настання страхової події завжди присутня, що потребує відповідного страхового захисту.

2) *АктUARної збалансованості*. У теорії та практиці страхування актуарна збалансованість означає, що кошти, накопичені в страховій системі за рахунок страхових внесків, мають покривати страхові виплати у разі настання страхового випадку. Дотримання даного принципу є важливим із позицій захисту майнових інтересів як страхувальників, так і страховиків щодо забезпечення їх фінансово-економічної спроможності виконувати свої зобов'язання за договорами аграрного страхування. Завдяки актуарній збалансованості забезпечується стабільність і прогнозованість функціонування окремо взятої страхової компанії та страхового ринку в цілому.

3) *Циклічності оборотних коштів*. Використання механізму страхування забезпечує аграріям можливість отримання страхового відшкодування у разі настання страхової події. Відтак, покриття страхуванням ризиків забезпечує виробникам сільськогосподарської продукції необхідний рівень беззбитковості їх операційної діяльності. Дотримання даного принципу передбачає необхідність інвестування ресурсів у страховий захист та забезпечення високої оборотності оборотних коштів у коротко- та середньостроковій перспективі.

4) *Добровільність*. Реалізація даного принципу означає, що всі суб'єкти аграрного підприємництва можуть прийняти участь у страхуванні виключно на добровільних засадах. Тобто, всі основні умови страхування (об'єкти та суб'єкти страхування, страхові ризики, страхова сума, страхові тарифи, франшиза тощо) узгоджуються між суб'єктами страхового процесу. Добровільна форма страхування надає певний ступінь свободи щодо прийняття рішення про доцільність страхового захисту, однак, вся відповідальність за можливі наслідки настання ризиків також лежить на потенційних страхувальниках.

5) *Доступність страхових послуг для аграріїв*. Для багатьох потенційних страхувальників реалізація даного принципу має визначальне значення, оскільки плата за ризик повинна мати адекватну ціну. У даному принципі акцентується увага на необхідності використання диверсифікованого підходу до ціноутворення на страхові послуги. Враховуючі різні рівні доходів аграріїв, а, відтак, і їх фінансово-економічну спроможність участі у страховому процесі, страховики повинні надавати широкі можливості у наданні страхового захисту з використанням різноманітних інструментів мікрострахування та страхування.

6) *Субсидіарності*. За умов проведення децентралізації фінансових ресурсів набуває актуальності питання реалізації принципу субсидіарності. Суть даного принципу полягає у застосуванні механізму субсидування частини витрат аграріїв на страхування з бюджетів обласних, районних Рад та адміністративно-територіальних громад. Така взаємодія державних і недержавних інституцій на ринку аграрного страхування може стати вагомим стимулом його подальшого розвитку на регіональному та національному рівнях.

Крім вищезазначених принципів необхідно зазначити, що у ст. 3 Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” від 9 лютого 2012 р. визначено основні принципи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою [197]. До таких принципів відносяться:

1) підтримка стабільності фінансового становища і кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у разі загибелі (знищення, втрати), пошкодження застрахованого майна внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов чи інших несприятливих подій, визначених у стандартних договорах страхування;

2) обов’язковість укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій, визначених Кабінетом Міністрів України;

3) рівна доступність до державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників незалежно від їх організаційно-правової форми;

4) забезпечення відшкодування збитку, завданого страхувальникам внаслідок настання страхових подій, у розмірі, порядку і на умовах, встановлених законодавством;

5) виконання зобов’язань України у сфері міжнародної торгівлі.

Декларування принципів страхування сільськогосподарської продукції з державної підтримки має на меті формування політики держави стосовно захисту фінансово-економічних інтересів аграріїв через механізм страхування. Субсидування страхових премій аграріїв через державний та місцеві бюджети сприяє забезпеченню їх фінансової стабільності й кредитоспроможності у разі настання страхових подій. Досвід організації аграрного страхування засвідчує, що влада багатьох країн світу розглядає державну підтримку як конкретні інвестиції в сільське господарство, які запобігають можливим майбутнім втратам держави у випадку несприятливих погодних умов та забезпечують продовольчу безпеку та стабільність [132, с. 37]. Усвідомлюючи важливість використання механізму державної підтримки аграрного страхування слід наголосити, що практична реалізація сформульованих принципів у чинному законодавстві безумовно сприятиме активізації розвитку страхових відносин у сільській місцевості.

Отже, вищевикладені принципи аграрного страхування варто розглядати як методологічне підґрунтя нормативно-правових, соціально-економічних, інституціональних, морально-етичних стосунків між учасниками страхового процесу. Зміст і послідовність відображення принципів страхування зумовлені сомою логікою формування багатограних страхових відносин в аграрній сфері. Виходячи з вищезазначених принципів у наступному параграфі монографії основну увагу сфокусовано на відображенні понятійного апарату аграрного страхування.

2.5. Ідентифікація та специфікація релевантного понятійного апарату

Відображення сутності категорій “страховий інтерес” і “страховий захист” необхідне для обґрунтування їх ролі у збалансуванні попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування. Досягнення фінансово-економічного та організаційного компромісу між учасниками (страхувальниками і страховиками) страхового ринку базується на урегулюванні їх страхових потреб й інтересів у межах дії договорів страхування. За умов невизначеності та ризикованості аграрного виробництва актуалізується питання щодо забезпечення страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції через механізм узгодження страхових інтересів учасників страхових правовідносин.

Ринкове середовище страхових відносин в аграрній сфері формується під впливом двох взаємопов’язаних та взаємозалежних категорій попиту та пропозиції. Оцінювання сучасного рівня попиту та пропозиції на ринку аграрного страхування є необхідним для моделювання поведінки страхувальників та страховиків щодо захисту їх майнових інтересів у страховому процесі. Звідси постає необхідність у науковій інтерпретації категоріального змісту понять “страховий інтерес” і “страховий захист” як ключових мотиваційних чинників стимулювання попиту та пропозиції на страховому ринку.

Наукові джерела свідчать, що поняття “*інтерес*” у перекладі з латинської “*interest*” означає “мати значення”, “важливо” [84, с. 17]. Німецький вчений Р. Ієрінг досліджуючи дане поняття зазначив, що інтерес є суттю життєвих вимог (потреб) [84, с. 403]. Аналогічна позиція була сформульована у праці Р. Тарановського “Интерес и нравственный долг в праве” (1899 р.), в якій “інтерес” розглядається як основний мотив життєдіяльності людини [253, с. 5].

Зміст поняття “інтерес” має багатогранний характер і потребує наукового дослідження з різних галузей знань. Психологічний аспект категорії “інтерес” пов’язаний як з будовою і динамікою мотивів й потреб людини, так й з характером форм та засобів освоєння дійсності, якими вона володіє [21, с. 164]. Економічна наука розглядає інтерес як предмет зацікавленості, бажання, потреби, спонукальні мотиви дій економічних суб’єктів [22, с. 549]. Із правового погляду інтерес відображається як суспільне відношення, змістом якого є потреба, що має соціальний характер, і яка виражається в усвідомленні та реалізації цілей [175, с. 32]. Існує наукова позиція про те, що взаємодія інтересів є основним змістом економічного життя як окремого суспільства, так і геоeкономіки в цілому. Різновекторна спрямованість економічних інтересів, пошук шляхів узгодження і

реалізації є внутрішнім джерелом розвитку будь-якої економічної системи, її трансформації на мікро-, макро- та міжнародному рівнях [96, с. 39].

В основі страхового інтересу закладено прагнення страхувальників до підтримання власного (або третіх осіб) матеріального благополуччя на визначеному рівні. У фаховій літературі поняття страховий інтерес розглядається як: 1) певна потреба осіб у забезпеченні своїх майнових інтересів; 2) потреба у компенсації майнових витрат, викликаних пошкодженням (знищенням) різних матеріальних цінностей або недоотримання їх; 3) відношення особи до об'єкту, в силу якого ця особа може зазнати майнову шкоду від певної події, що може статися із певним об'єктом [55, с. 17].

Для розкриття глибини змісту поняття страхового інтересу у дослідженнях використовується два змістових значення: по-перше, страховий інтерес розглядається як економічна потреба в страхових відносинах. Вона проявляється у зв'язку з ризиком характером суспільного виробництва та буття, прагненням страхового захисту майна, доходів, або життя, здоров'я, працездатності. І, по-друге, страховий інтерес ототожнюють із страховою сумою, в яку оцінюються збитки у зв'язку з можливим знищенням, втратою, пошкодженням майна в результаті настання страхового випадку [3, с. 56]. В системі взаємовідносин учасників страхового ринку, страховий інтерес доцільно розглядати як первину ланку в ієрархії взаємовідносин між страховиком та страхувальником. Страховик реалізуючи страховий продукт отримує страховий платіж (внесок, премію) від страхувальника, який зацікавлений у покритті існуючих ризиків та отриманні страхового захисту у разі настання страхової події. Забезпечення спільності майнових інтересів між страховиком і страхувальником стає визначальним мотивом для подальшого розвитку страхового ринку.

Основоположним базисом розвитку страхових інтересів виступають соціально-економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу купівлі продажу страхових продуктів. В основі реалізації страхового інтересу закладено інституціональну і організаційну спроможність страхових компаній надавати високоякісні страхові послуги, забезпечуючи достатній рівень рентабельності страхових операцій. Для страхувальників визначальним мотивом прояву страхового інтересу є гарантії покриття збитків, спричинених фактом настання страхової події.

Розвиток сучасного аграрного середовища залежить від забезпечення паритету між трьома взаємопов'язаними та взаємозалежними групами чинників економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної доцільності. Важливо зазначити, що перед страховиками постають завдання щодо розробки відповідного страхового інструментарію, який за своїми якісними та кількісними параметрами відповідатиме фінансово-економічним інтересам потенційних страхувальників (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Страховий інструментарій захисту економічних, соціальних та екологічних інтересів потенційних страхувальників

Джерело: власні дослідження.

Соціально-економічним втіленням страхового інтересу для страхувальників є безумовно страховий захист. Детермінантою даного поняття в страхових відносинах виступають права та інтереси страхувальників, зафіксовані у договорі страхування. З позиції страхової науки страховий захист – це, передусім, інструмент взаємовідносин, що формується учасниками страхового процесу для реалізації власних страхових інтересів. Формування механізму страхового захисту здійснюється завдяки акумуляції сум страхових премій та розподілу страхових відшкодувань згідно умов діючих договорів страхування.

В. Базилович розглядає страховий захист як послугу, що має "... соціальну, суспільну спрямованість, оскільки акумульовані страховиком грошові засоби спрямовуються на захист постраждалих за рахунок усіх учасників формування страхового фонду" [11, с. 10]. На переконання І. Логвінової страховий захист представляє собою фонд матеріальних благ, який використовується за цільовим призначенням та з певними цілями [123, с. 20]. М. Александрова вбачає суспільне значення страхового захисту в економічній системі у наступному: відшкодуванні

збитків у разі реалізації ризику; оцінці ризиків та організації системи управління ризиками; попередження реалізації ризиків та виникнення несприятливих подій; оптимізації співвідношення обов'язкових та добровільних форм страхування; формування інвестиційних ресурсів тощо [4, с. 29]. З позиції системного аналізу страховий захист визначається як взаємодія держави, страхових компаній, економічних структур і страхувальників з координації діяльності кожного учасника в межах своїх обов'язків у сфері страхування за допомогою формування, розподілу й споживання грошових коштів, що дозволяє узгодити інтереси одних учасників (страховики, держава) з інтересами інших (страхувальники, фінансово-кредитні інститути) щодо недопущення настання страхового ризику [166, с. 81].

У теорії та практиці страхування виокремлюється дві основні функції страхового захисту: репресивна та превентивна. Сутність репресивної функції страхового захисту полягає у можливості отримання страхувальником (або третьою особою) відшкодування збитку, який може бути спричинений його майновим інтересом у разі настання страхових подій. Використання превентивної функції надає можливість здійснення заходів, спрямованих на зниження ймовірностей настання страхової події, а також величини збитку, який може статися у результаті такої події.

Огляд наукових джерел [123, 166] дозволяє стверджувати, що світовою практикою страхування опрацьовано чотири методи (способи) страхового захисту: самострахування; взаємного (некомерційного) страхування; акціонерного (комерційного) страхування; такафул-страхування (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Порівняльна характеристика потенційних методів страхового захисту аграріїв

Джерело: власні дослідження.

Застосування тієї чи іншої форми страхового захисту залежить від історичних, економічних, соціальних, культурних та ін. аспектів організації страхової діяльності в суспільстві. Підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб є свідченням відображення ступеня реалізації страхових інтересів учасників страхового процесу.

Вибір методу страхового захисту залежить від багатьох обставин: по-перше, наявності платоспроможного попиту у товаровиробників до страхування як форми нейтралізації сільськогосподарських ризиків; по-друге, інституціональної спроможності страховиків надавати високоякісні страхові послуги товаровиробникам, відповідно до їх потреб у страховому захисті; по-третє, забезпеченості страхової культури, традицій, звичаїв, страхових взаємовідносин в аграрній сфері. Відтак, досліджувана економічна категорія відображає основний зміст формування страхових відносин в аграрній сфері. Механізм надання та отримання страхового захисту варто розглядати як ключовий мотив здійснення розподілу ризиків і відповідальності у межах договорів страхування.

Першою організаційно-правовою формою розвитку страхових відносин на селі були товариства взаємного страхування. Їхня концепція ґрунтувалася на кооперативних засадах, тобто максимальному задоволенні страхових інтересів членів товариства в рамках діючих договорів страхування. Безсумнівними перевагами організації страхової діяльності в аграрній сфері на кооперативних засадах є: спільність і тотожність майнових інтересів учасників страхового кооперативу; оперативність реалізації страхових послуг та, відповідно, надання страхового захисту у межах, визначених страховим договором; можливість вибору оптимального варіанту страхування, а також отримання додаткових послуг учасниками страхового кооперативу, пов'язаних з обслуговуванням їх майнових інтересів. Таким чином, можна стверджувати, що завдяки використанню некомерційного підходу в організації взаємовідносин між учасниками страхового процесу закладені основи страхової діяльності, що використовуються і понині.

Процес комерціалізації страхової діяльності зумовив розвиток акціонерного страхування. Даний метод страхового захисту ґрунтується на узгодженні фінансово-економічних інтересів між суб'єктами аграрного страхування. Страхові інтереси страховика полягають у капіталізації суми страхових платежів як основного джерела його доходів, з яких формуються страхові резерви, а також генерується прибуток від страхової діяльності після виконання всіх фінансових зобов'язань страхової компанії в рамках діючих договорів з аграрного страхування. Водночас, страхувальник зацікавлений в ефективному страховому захисті, своєчасному отриманні страхового відшкодування у разі настання страхової події.

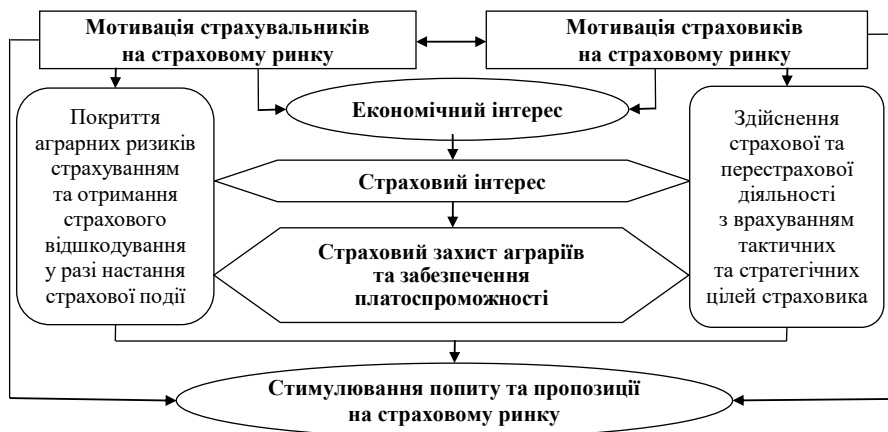
Самостраховання як метод страхового захисту використовується аграріями при достатньому обсязі резервного капіталу, необхідного для відшкодування збитків, спричинених проявами різноманітних ризиків. Даний метод страхового

захисту у багатьох випадках економічно не обґрунтований з точки зору відсутності диверсифікації ризиків у процесі сільськогосподарського виробництва. Використовуючи самострахування як одну з форм страхового захисту виробники сільськогосподарської продукції заощаджують на страхових платежах, проте всю відповідальність за настання ймовірних ризиків та наслідки їх прояву несуть виключно індивідуально.

Такафул-страхування – це специфічний метод страхового захисту, який більшою мірою властивий для країн Близького Сходу та Північної Африки, а також Південно-Східної Азії, причому провідне місце в світі за обсягом даного ринку займають Саудівська Аравія, Малайзія і ОАЕ. В основі такафул-страхування закладений особливий механізм розподілу прибутків і збитків. В рамках такафула страхувальники можуть претендувати на частину прибутку страховика від сплачених до страхового фонду коштів, за вирахуванням витрат. Тобто відстоюється принцип взаємного страхування, коли страхувальник фактично стає акціонером страхової компанії, який має право на частину прибутку відповідно до розміру його внеску [9, с. 32].

Методологічна цінність страхового захисту для аграріїв полягає у формуванні дієвого механізму відшукування страховиком збитків страхувальнику в разі настання страхової події та створює можливості планування доходів та витрат аграріями без врахування ймовірних ризиків, що можуть виникнути у процесі виробничо-господарської діяльності, а також залученні додаткових джерел фінансування (інвестиції, кредити, лізинг тощо) для простого та розширеного виробництва сільськогосподарської продукції. Страховий захист для потенційних страхувальників доцільно також розглядати з позиції вкладання інвестицій у безпечне виробництво, переробку та реалізацію продукції рослинництва та тваринництва, окупність якої визначається мірою покриття збитків, спричинених страховою подією.

Висвітлення змісту понять “страховий інтерес” та “страховий захист” у системі координат страхових взаємовідносин засвідчує, що дані економічні категорії створюють фундаментальні основи організації страхової діяльності в суспільстві. Фінансово-економічні взаємовідносини між учасниками страхового ринку мають дещо суперечливий характер. Це пов’язано з необхідністю узгодження протилежних цілей суб’єктів страхового процесу. Зокрема, страхувальник зацікавлений у максимальному покритті потенційних ризиків страхуванням при мінімальних витратах, водночас страховик для акумуляції достатнього обсягу страхових резервів зобов’язаний активно залучати та ефективно розподіляти грошові потоки щодо виплат страхових відшкодувань за фактом настання страхової події. Досягнення бажаного компромісу між учасниками страхового процесу за допомогою механізму узгодження їх страхових інтересів відображено на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Трансформація категорії інтересу у фінансово-економічних взаємовідносинах на страховому ринку

Джерело: власні дослідження.

Першоосною формування страхового інтересу у суб'єктів ринку є потреба у реалізації їх власних економічних інтересів. Варто наголосити на тому, що у потенційних страхувальників прояв стійкого страхового інтересу можливий лише за наявності двох ключових умов: достатньої платоспроможності аграріїв щодо покриття витрат на страхування та впевненості в отриманні надійного страхового захисту при укладанні договору страхування. Для страховиків страховий інтерес відображається у такий спосіб: здатності реалізовувати на страховому ринку страхові послуги в обсязі необхідному для вирішення тактичних (формування доходів та здійснення витрат за результатами операційної і фінансової діяльності, використання сучасних маркетингових технологій на страховому ринку та оптимізація бізнес-процесів страховика) та стратегічних (розширення страхового поля страховика та підвищення його конкурентоспроможності на ринку, а також адаптації його діяльності до вимог загальноєвропейського страхового простору) завдань розвитку страхового бізнесу. Співставлення страхових інтересів страхувальників та страховиків створює необхідну основу для розвитку попиту і пропозиції на страховому ринку (рис. 2.11).

Основоположними стимулами формування та функціонування ринку аграрного страхування є наявність взаємозалежних економічних категорій попиту та пропозиції. Стимулювання попиту на страхові послуги зумовлено ризикогенним процесом виробництва та переробки сільськогосподарської продукції і, як наслідок, потребою аграріїв у страховому захисті в силу об'єктивних й суб'єктивних причин їх професійної діяльності. Активізація пропозиції пов'язана зі всезростаючою зацікавленістю вітчизняних страхових

компаній у наданні аграріям широкого спектру страхових послуг з покриття їх ризиків. Збалансування попиту та пропозиції створює кількісні та якісні передумови для ефективного розвитку національного ринку аграрного страхування.

Рис. 2.11. Багатогранність страхових інтересів учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Завдяки системній активізації страхового інтересу та забезпечення належного страхового захисту створюються необхідні передумови для середньо- та довгострокового розвитку страхових відносин в аграрній сфері. Функціонування сучасної моделі взаємовідносин ринку аграрного страхування потребує використання концепції маркетингу для підвищення його ділової та інвестиційної привабливості для всіх учасників страхового процесу.

2.6. Концепція маркетингу у страховій діяльності

Формування сучасної моделі взаємовідносин між учасниками ринку аграрного страхування на інституціональних засадах зумовлює необхідність у реалізації маркетингових стратегій, спрямованих на активізацію ділової активності суб'єктів страхового процесу. Конфігурація національного ринку аграрного страхування змінюється під впливом різноманітних соціально-економічних і нормативно-правових трансформацій, які потребують теоретико-методологічного забезпечення щодо координації дій страховиків, страхувальників, страхових посередників й інших інституцій, об'єднаних з метою реалізації прав аграріїв на страховий захист. Актуальність маркетингових досліджень на ринку аграрного страхування ґрунтується на необхідності: розробки та впровадженні конкурентоспроможних страхових продуктів, відповідно до існуючих потреб страхувальника у страховому захисті; пошуку дієвих форм та методів просування страхових продуктів кінцевому споживачу належного рівня сервісного обслуговування; відтворення еквівалентності інтересів страхових інституцій як основи для їх поступального розвитку на майбутнє тощо.

Становлення та розвиток маркетингу пов'язаний з прагненням суб'єктів ринку до реалізації наявних соціально-економічних інтересів. Формування наукових концепцій маркетингу зумовлено необхідністю вивчення потреб та інтересів цільових ринків, забезпечення бажаного рівня їх задоволення більш ефективними засобами, ніж у конкурентів, з одночасним збереженням і підвищенням добробуту як окремого споживача, так і суспільства в цілому [215, с. 227]. У 1960 р. Дж. Мак-Карті запропонував маркетинговий комплекс “*marketing-mix*” або “*4P*”, що включає в себе продукт (*product*); ціна (*price*); дистрибуція (*place*) просування (*promotion*) [359]. З розвитком маркетингових досліджень даний комплекс був суттєво розширений, з'явилися нові “*P*”, зокрема *people* (люди, покупці, споживачі); *personal* (персонал, службовці фірми); *partnership* (дружні стосунки); *physical evidence* (матеріальні свідчення); *processes* (процес); *preferred suppliers* (тривалі стосунки) [39, с. 54].

Економічне усвідомлення сутності маркетингу завжди ототожнювалось з поняттям ринку та взаємодією його учасників щодо розподілу, перерозподілу та нагромадження певних цінностей. Польський дослідник А. Кжинівський наголошує на необхідності врахування суспільного значення даного поняття і зазначає на тому, що маркетинг є: “...політикою оптимального пристосування підприємства (споживача) до змінних умов ринку і активного впливу на ринок для досягнення своєї мети” [352, с. 122]. Фахівці американської асоціації

маркетингу пов'язують даний інструмент з процесом планування й втілення задуму, ціноутворенням, просуванням та реалізацією ідей, товарів і послуг за допомогою обміну, що задовольняє цілі окремих осіб та організацій [67, с. 17]. В англomовному середовищі маркетинг розглядається як “*to market*”, тобто “похід у ринок” або “роблення ринку” [372, с. 10].

Розвиток маркетингових досліджень властивий для багатьох сфер і видів економічної діяльності людини. Поділяємо точку зору І. Загребної про те, що страховий маркетинг є відгалуженням маркетингової науки, однак страхування надає йому низку специфічних особливостей, які виділяють його у самостійний напрям цієї дисципліни. Маркетинг за своєю суттю являє собою набір підходів до організації відносин виробника й споживача послуг відповідно до їхнього характеру, страховий маркетинг розглядається як адаптація загальних підходів і інструментів цієї дисципліни до конкретних умов страхового ринку [72, с. 82].

Формування страхових відносин в аграрній сфері потребує теоретичної інтерпретації страхового маркетингу у сенсі взаємодії страховика і страхувальника на страховому ринку, а також у контексті діяльності страхової компанії. О. Зубець визначає страховий маркетинг у вигляді “системи понять і прийомів, за допомогою яких досягається взаєморозуміння й ефективна взаємодія страховика і страхувальника – оптимізація їхніх фінансово-економічних відносин, спрямованих на найкраще забезпечення різноманітних потреб страхувальників у якісному і повному страховому захисті в поєднанні з досягненням достатньої прибутковості страхових операцій для страховика [82]. На думку В. Алексуніна “страховий маркетинг – це міст, який поєднує інтереси страховика та страхувальника в якісних, кількісних, часових та просторових відношеннях” [7, с. 381]. Представники даної наукової позиції вважають, що ефективність реалізації маркетингової політики на страховому ринку залежить від рівня взаємодії двох ключових суб'єктів страхового процесу (страхувальника та страховика). Спільність страхових інтересів до інструментів маркетингу полягає в здатності страховиків формувати сукупну пропозицію на страхові послуги, відповідно до попиту на них серед страхувальників.

У науковій літературі страховий маркетинг також розглядають з позиції діяльності страхових компаній. Болгарський дослідник Р. Габровскі інтерпретує поняття страховий маркетинг як: “політику страховика, яка має на меті заміну частини покупної здатності суспільства в ефективний пошук пропозицій страхових послуг певного призначення та максимальних суспільно-економічних вигод для страховика і страхувальника завдяки раціональному управлінню, проектуванню, виробництву та конструюванню страхових послуг при попередньому оптимальному вивченні ринку, оцінці ситуації та можливостей продажу” [332, с. 5]. Польський дослідник А. Рутковський констатує, що “страховий маркетинг – це сукупність зінтегрованих дій, котрі проводяться

страховиком заради формування страхових послуг з точки зору ринку і народного господарства” [372].

У вітчизняному науковому середовищі сформувалися різні підходи до трактування даної категорії. Зокрема, В. Базилевич страховий маркетинг розглядає як комплекс заходів, спрямованих на формування та постійне вдосконалення діяльності страхової компанії, а саме: розробка конкурентоспроможних страхових продуктів (послуг) для конкретних споживачів (страхувальників); впровадження раціональних форм реалізації цих продуктів за належного сервісу та реклами; збирання та аналіз інформації щодо ефективної діяльності страховика [250, с. 625]. В. Борисова страховий маркетинг розглядає у системі координат функціонування аграрної сфери, при чому зазначає, що “це система взаємодії страховика та страхувальника, яка спрямована на взаємне поєднання їхніх інтересів і потреб з урахуванням особливостей аграрного виробництва, що включає: дослідження ринків і власного страхового портфеля; розробку вимог до страхових послуг на ринку” [25].

Найбільш містке та глибоке за змістом визначення страхового маркетингу, що максимально відображає процес взаємодії між страховиками та страхувальниками, який орієнтований на узгодження їх майнових інтересів, сформульовано О. Козьменко. У монографії “4P” маркетингу страхових компаній автор констатує, що: “страховий маркетинг – це комплексна система дій, за допомогою яких досягається взаємопорозуміння й ефективна взаємодія страховика та страхувальника, оптимізація їхніх фінансово-економічних відносин, спрямованих на найкраще забезпечення різноманітних потреб страхувальників у якісному та повному страховому захисті в поєднанні з досягненням достатньої прибутковості страхових операцій для компанії, зростання її вартості, шляхом успішної реалізації страхових продуктів, які враховують тенденції розвитку страхового ринку та приносять користь суспільству” [293, с. 14]. Відображення різного спектру наукових позицій дає підстави розглядати страховий маркетинг як багатофункціональну комунікаційну систему фінансово-економічних відносин з приводу розробки, просування, реалізації та споживання послуг на страховому ринку.

Основою реалізації маркетингової стратегії на ринку аграрного страхування безумовно виступає продуктова політика страховика стосовно розробки і надання страхових послуг потенційним страхувальникам. Продуктова політика страховика орієнтована на розробку, постачання на ринок та реалізацію конкурентоспроможних страхових продуктів, які за своїми кількісними та якісними параметрами відповідатимуть інтересам аграріїв у страховому захисті, а також забезпечуватимуть рентабельність і прибутковість діяльності страховика. Рушійною силою процесу купівлі-продажу страхових продуктів на

страховому ринку є реалізація майнових інтересів суб'єктів страхових правовідносин.

На думку Г. Кравчук поняття страховий продукт доцільно розглядати як сукупність процедур (організаційних, інформаційних, фінансових, юридичних) і правил, об'єднаних єдиною технологією обслуговування клієнтів, і які законодавчо встановлених, і розроблених самостійно страховою компанією щодо ефективного здійснення конкретних видів страхування певною компанією у відповідності до її політики і корпоративної культури й в обов'язковому порядку формалізованих у відповідній документації, через яку певний продукт пропонується (може бути запропонованим) на ринку страхових послуг потенційним споживачам [115, с. 37-38]. В. Гомелля інтерпретує страховий продукт як гарантію страхового захисту, що не матеріалізована до моменту виплати та має тривірневу структуру: центральний продукт – власне страхову гарантію; формальний продукт – умови укладання договору, певні характеристики якості; глобальний продукт – доповнення системою доставки до страхувальника, регламентованим порядком розгляду претензій і додатковими послугами [50].

Досвід функціонування західноєвропейського та американського страхових ринків свідчить, що у страховій термінології найбільш вживаним є поняття страховий продукт. У теорії та практиці страхування прийнято виокремлювати чотири концепції страхового продукту, які розкривають сутність та значення даного поняття у системі координат страхових відносин у суспільстві: 1) компенсаційна концепція; 2) інформаційна концепції; 3) концепція 3-рівневого продукту за М. Халлером, а також 4) концепція Д. Фарні. Розкриття змісту даних концепцій повинно сприяти визначенню основних контурів реалізації продуктової політики на ринку аграрного страхування.

Компенсаційна концепція ґрунтується на тому, що при укладанні договору страхування страхових бере на себе правові зобов'язання фінансового характеру перед страхувальником (або третьою особою) щодо відшкодування понесених збитків у разі настання страхової події. Фундатор інформаційної концепції В. Мюллер акцентує увагу на відмінностях у поняттях “страховий продукт” та “страхова послуга”. Страхова послуга в інтерпретації німецького дослідника розглядається як те, що надається страхувальнику та забезпечується гарантією, у той же час страховий продукт є певним обсягом інформації, що містить умови видачі страхової гарантії [361, с. 65]. Взаємозв'язок між інформаційною та компенсаційними концепціями полягає в необхідності володіння суб'єктами страхового процесу повним масивом інформації про можливість настання певних ризиків та здійснення їх андеррайтингу з метою нейтралізації майбутніх фінансових втрат страховиків і страхувальників.

Згідно концепції 3-рівневого продукту за М. Халлером страховий продукт розглядається у контексті трьох підсистем: фінансової, соціальної та технічної. Фінансова складова страхового продукту виражається страховим полісом і діями страховика впродовж терміну чинності договору страхування; соціальний аспект страхового продукту визначає можливість розпоряджатися страховим забезпеченням; з технічної точки зору страховий продукт забезпечує необхідне співвідношення між преміями та відшкодуванням [339, с. 268]. Трирівневність страхового продукту є свідченням його багатогранності прояву у фінансово-економічних взаємовідносинах між суб'єктами страхового процесу.

Відповідно до концепції Д. Фарні страховий продукт поєднує в собі ризикову, нагромаджувальну та забезпечувальну підсистеми. Німецький вчений акцентує увагу на необхідності усвідомлення клієнтом (страхувальником) корисності страхового продукту на основі власного досвіду й довіри до страховика. На думку вищезазначеного вченого, продукт повинен задовольняти інтереси споживача та канали розповсюдження цього продукту [329, с. 145].

Аналіз закордонної та вітчизняної літератури зі страхування дає підстави констатувати про те, що поняття “страховий продукт” та “страхова послуга” мають багато спільного за своїм економічним змістом, їх об'єднує однакова спрямованість на задоволення майнових інтересів страхувальників у страховому захисті, проте постає необхідність у диференціації даних понять в залежності від етапності і корисності фінансово-економічної взаємодії між учасниками страхового ринку. Вважаємо за доцільне сформулювати авторське бачення ролі досліджуваних економічних категорій у страховому процесі. *Страховий продукт – це форма позиціонування страховика на страховому ринку відносно формулювання умов, правил та принципів організації процесу страхування і надання страхового захисту тим, хто його потребує. Страхова послуга – це результат взаємодії фінансово-економічних відносин з приводу розподілу ризиків і відповідальності між страховиком та страхувальником на основі діючих страхових продуктів.* Основою завдання маркетингової діяльності страховика полягає у розробці та постачанні на ринок сучасних страхових продуктів, здатних забезпечити своєчасне страхове покриття реальних та потенційних ризиків, генерованих із різних джерел небезпеки.

Впровадження страхових продуктів на ринку аграрного страхування зумовлює необхідність формування сприятливого маркетингового середовища, орієнтованого на максимальне збалансування інтересів суб'єктів страхового процесу. Середовище страхового маркетингу ґрунтується на сукупності різноманітних інструментів, які забезпечують поступальний процес взаємодії ключових інституцій ринку аграрного страхування. На представленому рис. 2.12 відображено сукупність складових елементів страхового маркетингу “16 С”, взаємодія яких створює основу для реалізації продуктової та збутової політики на ринку аграрного страхування.

Рис. 2.12. “16 С” маркетингового середовища ринку аграрного страхування

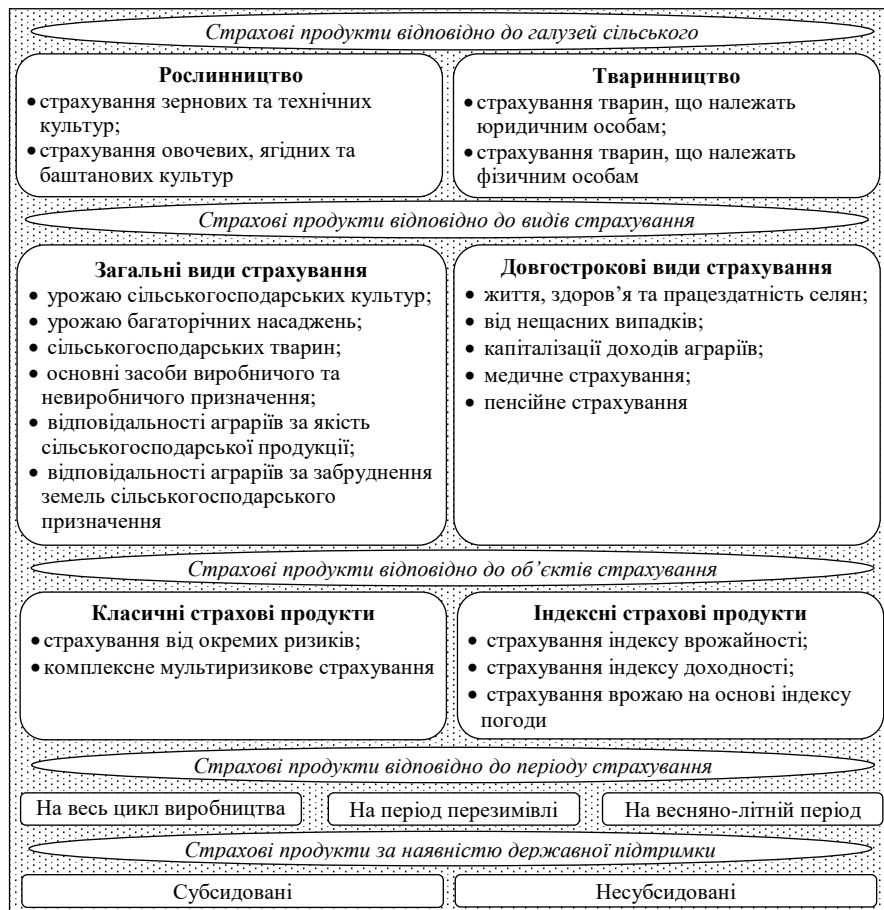
Джерело: власні дослідження.

Отже, в основі сучасної моделі розвитку страхових відносин в аграрній сфері закладена відповідна концепція, яка послідовно реалізує можливості суб'єктів ринку узгоджувати їх страхові інтереси на взаємовигідних засадах. Завдяки сформованій “16 С” маркетингового середовища відстежується логічна послідовність реалізації страхового процесу, відповідно до потреб учасників страхового ринку. З позиції методології важливими постають питання здійснення класифікації страхових продуктів та обґрунтування їх призначення зважаючи на особливості розвитку аграрного страхування.

2.7. Класифікація страхових продуктів та їх призначення

Основою функціонування ринку аграрного страхування є цілеспрямований процес руху страхових продуктів між продавцями (страховими компаніями), посередниками (агентами, брокерами), споживачами страхових послуг (сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими та особистими селянськими господарствами). Усвідомлення суб'єктами високого рівня чутливості, передусім, до природно-кліматичних, техногенних, антропогенних, соціально-економічних та інших ризиків, зумовлює необхідність у професійному виборі необхідних страхових продуктів, здатних задовольнити попит аграріїв у страховому захисті. Розподіл відповідальності за сільськогосподарські ризики

через механізм купівлі-продажу страхових продуктів забезпечує процес реалізації продуктової політики на ринку аграрного страхування. Класифікацію страхових продуктів, що обертаються на ринку аграрного страхування, відображено на рис. 2.13.

Рис. 2.13. Класифікація страхових продуктів на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Дотримуючись загальноєвропейських стандартів розмежування видів страхування для потреб аграріїв доцільно виділити такі основні види загального страхування: урожаю сільськогосподарських культур; урожаю багаторічних насаджень; сільськогосподарських тварин; основних засобів виробничого та

невиробничого призначення; відповідальності за якість виробленої продукції. Довгостроковими видами страхування в аграрному секторі вважаються: страхування життя, здоров'я та працездатності селян; страхування від нещасних випадків; медичне страхування; страхування капіталізації доходів аграріїв; пенсійне страхування тощо. Вибір об'єкту страхування залежить насамперед від потреб товаровиробників у страховому захисті, а також від рівня їх платоспроможні, достовірної інформації щодо пропозицій на ринку страхових продуктів та наявності (або відсутності) державної підтримки при страхуванні сільськогосподарських культур.

В арсеналі страхових компаній напрацьовано достатньо широкий спектр страхових продуктів, які пропонуються аграріям. Здійснюючи страхування сільськогосподарських культур наявні страхові продукти прийнято поділяти на класичні, які базуються на оцінці збитків та індексні – ті, що визначаються за допомогою певних індексів. Такий розподіл зумовлений необхідністю урізноманітнення варіантів надання страхового захисту аграріям, виходячи з їх фінансово-економічних можливостей та реальних потреб у страхових послугах.

У залежності від потреб у страховому захисті та платоспроможності страхувальників на їх вибір пропонуються різноманітні класичні варіанти покриття страхуванням природо-кліматичних, антропогенних, виробничо-господарських, фінансово-економічних, інституціональних, персональних, а також екологічних ризиків, які генеруються у процесі життєдіяльності сільських територій (рис. 2.14). Відмінність між цими варіантами страхового покриття полягає у суб'єктах та об'єктах страхування, обсягах страхової відповідальності, вартості страхування, терміну дії договору страхування.

Одним з найпростіших видів страхового захисту в аграрній сфері прийнято вважати страхування від окремих ризиків оскільки він надає можливість страхувальнику застосовувати вибірковий підхід до страхування тих чи інших ризиків, пов'язаних з виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції. Проте при вибіркового страхуванні ризиків рівень страхового покриття, як правило, є незначним, що змушує обсяг майнового захисту потенційних страхувальників.

Використання виробниками сільськогосподарської продукції мультиризикових (комбінованих) страхових продуктів надає широкі можливості щодо покриття ризиків (від 1 до 15), на випадок яких страхувальник може застрахувати сільськогосподарські культури, а також отримати страховий захист від мінімального до максимально можливого, який гарантує забезпечення майнових інтересів у разі настання страхових подій. Проте необхідно зважати на ризик того, що у довгостроковій перспективі мультиризикове (комплексне) страхування може стати збитковим, тобто суми виплат перевищать суму зібраних премій. Так, в Іспанії коефіцієнт збитковості (сума виплат та адміністративних витрат поділена на суму зібраних премій, включаючи державні субсидії) знаходиться у межах 1,04; у США – 2,4; Канаді – 1,2; Японії – 2,6; Бразилії – 4,57 [295].

Рис. 2.14. Класичні види страхування на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Результати підприємницької діяльності товаровиробників багато в чому залежить від кон'юнктури цін на сільськогосподарську продукцію. Фактор цінового ризику завжди перебуває в центрі уваги бізнес-середовища особливо у

фокусі глобалізації світової економіки та міжнародної торгівлі, а також скорочення рівня державної підтримки аграріїв в рамках реалізації вимог СОТ. Коливання цін на ринку може негативно відобразитися на величині доходів аграріїв, що зумовлює їх потребу у страховому захисті.

У міжнародній практиці подолання невизначеності щодо цінкових параметрів здійснюється за допомогою укладання ф'ючерсних контрактів та їх страхування. Перший ф'ючерсний контракт був укладений в 1866 р. на Чиказькій товарній біржі з того часу даний інструмент широкого використовується для управління цінovими ризиками в аграрній сфері. Найбільшу кількість ф'ючерсних контрактів укладено на такі сільськогосподарські культури, як: пшениця, кукурудза, соя, рис, овес, соєвий шрот, соєве масло.

В умовах трансформації національних економік існує ймовірність настання інституціональних ризиків пов'язаних з раптовими змінами в економічній та аграрній політиці, правовому регулюванні, а також нестабільністю у кредитній, інвестиційній, фіскальній та митній сферах стосовно виробників сільськогосподарської продукції. Страхування інституціональних ризиків ґрунтується на наданні майнового захисту аграріям на випадок прийняття непередбачуваних нормативно-правових актів урядовими та поза урядовими організаціями.

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку аграрної сфери практично неможливо без врахування екологічного фактору. Все гостріше та актуальніше постає питання про необхідність формування економіко-правих стимулів відповідальності за забруднення елементів навколишнього природного середовища, які мають прямий та опосередкований вплив на кількісні та якісні параметри виробництва сільськогосподарської продукції. Взаємодія між страховими компаніями, страхувальниками (юридичними та фізичними особами які забруднюють елементи довкілля), державою (в особі Міністерства екології та природних ресурсів України та ін. урядовими та поза урядовими інституціями екологічного спрямування) та третіми особами (виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції) дозволить використовувати механізм екологічного страхування з метою підвищення рівня економічної й екологічної безпеки в аграрній сфері.

Крім класичних видів зв'язку на міжнародному ринку аграрного страхування все частіше використовуються індексні страхові продукти. Індексне страхування розглядається як альтернативна форма традиційному коли, виплати здійснюються не на підставі оцінки індивідуального збитку, спричиненого об'єкту страхування (урожаю або доходу виробників сільськогосподарської продукції), а відповідно до поведінки спеціально обраного індексу [304]. Індексне страхування здійснюється на основі погодних індексів, а також регіональних індексів урожайності, доходу та зеленої маси пасовищ.

Ідея страхування на базі індексів погоди була запропонована американським вченим У. Хелкроу в 1949 р. [352, с. 2]. Але активно стали використовувати даний вид страхування порівняно недавно. Страхові організації Канади у 2000 р. були

одними з перших у світі, які запропонували аграрному сектору страхування за індексом погоди [295]. За сучасних умов розвитку ринку аграрного страхування індексні страхові продукти широко використовуються у Канаді, США, Іспанії, Індії, Перу, у країнах Латинської Америки та Африки.

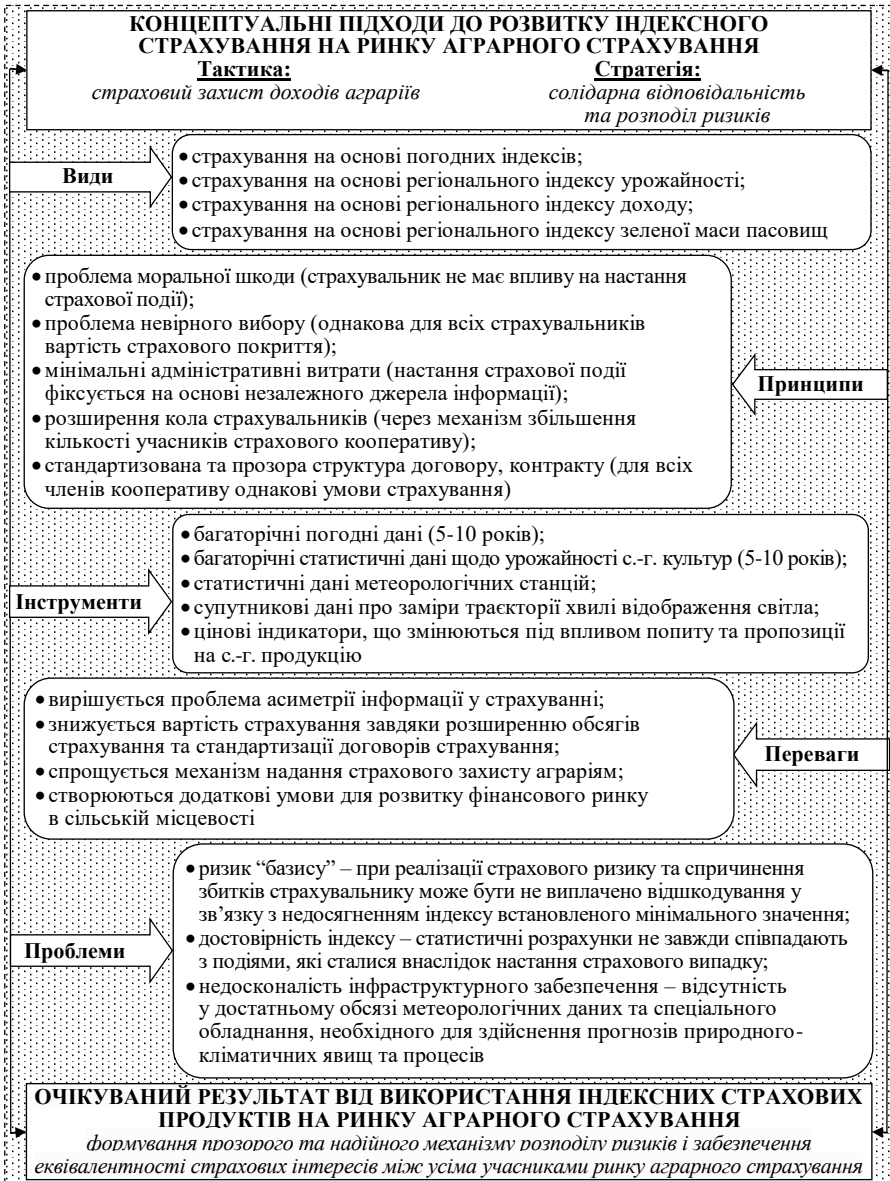
Використання індексних страхових продуктів вважається одним з оптимальних варіантів протидії сільськогосподарським ризикам щодо безпечного процесу виробництва та переробки аграрної продукції. Індексні страхові продукти широко використовуються для покриття коваріаційних (системних) ризиків, тобто їх дія та вплив може розповсюджуватись на значний масив територій й спричинити збитки великій кількості виробників аграрної продукції, передусім, йдеться про природно-кліматичні ризики.

Страхування на основі погодних ризиків пов'язується з формою страхового захисту, відповідно до якої настання страхової події фіксується на основі погодних даних регіональних метеорологічних станцій. Погодні індекси визначаються на підставі аналізу багаторічних спостережень щодо таких погодних параметрів, зокрема: кількість опадів, температура, вологість, швидкості вітру тощо. Страхування за погодними індексами – це, насамперед, відносно недорогий (у порівнянні з традиційними страховими продуктами) інструмент управління природо-кліматичними ризиками, які прийнято вважати основними дестабілізуючими чинниками ефективної виробничо-господарської діяльності аграріїв. Страхові договори укладаються на страхування конкретного ризику (наприклад, зниження урожайності внаслідок засухи, надмірних опадів або заморозків) щодо конкретної території. На рис. 2.15 відображено основні концептуальні підходи до розвитку індексного страхування в діяльності страхових компаній.

На світовому ринку аграрного страхування індексні страхові продукти розглядаються як інноваційні послуги, оскільки дозволяють оптимізувати спектр страхових продуктів відповідно до потреби у страховому захисті. Урегулювання збитків відбувається на основі дистанційних методів, у тому числі супутникових зображень, бортових фотографій, безпілотних літальних апаратів / дронів і наземних вимірювань, що значно спрощує моніторинг розвитку сільськогосподарських культур і прийняття рішень для оптимізації виплат за претензіями стосовно витрат сільськогосподарських товаровиробників [238, с. 136]. На користь впровадження індексного страхування можуть бути сформульовані такі аргументи:

1. Вирішується проблема асиметрії інформації у страхуванні. Індексні страхові продукти надають більший діапазон необхідної інформації та конкретизації для укладання договорів страхування, а також розв'язуються питання щодо морального ризику.

2. Знижується вартість страхування завдяки розширенню обсягів страхування та стандартизації договорів страхування (страхові тарифи, ліміти відповідальності, страхові відшкодування тощо), а також скорочуються адміністративні витрати на моніторинг й оцінку збитків.

Рис. 2.15. Індексні страхові продукти у системі формування майнових інтересів учасників ринку аграрного страхування
Джерело: власні дослідження.

3. Спрощується механізм надання страхового захисту аграріям (збільшується кількість укладених договорів страхування, розширюється обсяг страхового покриття, зростає прозорість взаємовідносин між учасниками страхового процесу).

4. Створюються додаткові умови для розвитку фінансового ринку в сільській місцевості (з'являються додаткові можливості до залучення кредитів та інвестицій).

Ключовою проблемою індексного страхування слід вважати базисний ризик. Суть даного ризику полягає в тому, що аграрії можуть понести збитки, але не одержати страхового відшкодування, оскільки розрахований індекс буде зафіксований в межах нормальних показників. Разом з цим, необхідно зауважити, що можливою є і зворотна ситуація, коли страхувальник одержить страхове відшкодування за відсутності збитків.

Відповідно до періоду страхування страхові продукти можуть надаватися на весь період виробництва, на період перезимівлі, на весняно-літній період. Необхідність такої класифікації зумовлена специфікою прояву природо-кліматичних ризиків, настання яких може негативно вплинути на процес виробництва сільськогосподарської продукції. Для озимих культур найбільш характерними ризиками є: заморозки, вимерзання, льодова кірка тощо. У весняно-літній період найчастіше страхуванням покриваються такі ризики, як: затоплення, засуха, земельний або земельно-водний селя; підтоплення; ураган; пожежа (крім лісових) та ін. Страхувальники, обираючи страхові продукти мають можливість інвестувати кошти у страховий захист на певний сезонний період або весь цикл виробництва.

Здійснюючи вибір страхового покриття страхувальник, як правило, надає перевагу тим страховим продуктам, на які надається державна (або муніципальна) субсидія. У міжнародній практиці застосовуються різні види субсидій, спрямованих на державну підтримку сільськогосподарського страхування. Найбільш поширеною формою є субсидування страхових премій, а також використовуються інші види такі, як: субсидування страхових виплат; компенсація адміністративних витрат страховиків на надання страхових послуг виробникам сільськогосподарської продукції; фінансування розробки страхових продуктів; фінансування освітніх та інформаційних заходів для аграріїв; навчання, сертифікація й оплата послуг експертів щодо врегулювання збитків; фінансування прикладних науково-дослідних робіт та субсидування послуг з використанням механізму перестраховування завдяки утриманню державою частини або всіх ризиків і надання перестраховальної підтримки Stop-Loss [141, с. 468]. Вибір того чи іншого виду субсидування залежить від обраної політики фінансування державної підтримки страхових програм у контексті взаємодії суб'єктів і об'єктів ринку аграрного страхування.

Отже, використовуючи маркетингові підходи до формування страхових продуктів забезпечуються страхові інтереси суб'єктів ринку аграрного страхування. За таких умов страхувальники отримують більш диверсифікований

спектр страхових послуг, а страхові компанії додаткові можливості для розширення страхового бізнесу. Маркетингова діяльність страховика формується під впливом продуктової та цінової політики, яка визначає участь кожного страхувальника у формуванні технічних резервів, необхідних для здійснення майбутніх виплат за фактом настання страхових подій. Тому подальші дослідження спрямовані на обґрунтування актуарної збалансованості між учасниками ринку аграрного страхування.

2.8. Аргументація актуарної збалансованості інтересів стейкхолдерів у страховому бізнесі

Імплементация сучасної моделі національного ринку аграрного страхування, інтегрованої у загальноєвропейський страховий простір, має базуватися на фінансово-економічній стабільності функціонування страхових компаній як передумови для забезпечення страхового захисту аграріїв. Актуальність даного питання полягає у необхідності наукової аргументації та розробці практичних рекомендацій, спрямованих на формування еквівалентності фінансово-економічних інтересів суб'єктів ринку аграрного страхування. Досвід країн Західної Європи, США і Канади засвідчує, що цінова політика страховика відносно виробників сільськогосподарської продукції базується на засадах актуарної збалансованості.

Фундаментальні підходи та принципи розвитку актуарної науки відображено в працях: Я. Бернуллі; Й. Бюш; Е. Галлея; П. Лапласа; Г. Лейбніца; К. Ноймана; Й. Тененса. Вагомий внесок у розробку теорії корисності й поведінку індивіда, який планує отримати страховий поліс зробили М. Фрідман та Л. Севідж.

Майнові інтереси суб'єктів страхового ринку за своєю економічною природою є суперечливими. Це зумовлює необхідність врахування принципу актуарної збалансованості задля певної гарантії стабільності страхової системи та її здатності виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками. Забезпечення такої збалансованості означає, що суми коштів, які нагороджені страховиками за рахунок страхових платежів, достатні для покриття виплат у разі настання страхової події. Питання дотримання даного принципу постає особливо гостро за умов проведення аграрного страхування, оскільки специфіка сільськогосподарського виробництва пов'язана з високою ймовірністю прояву найрізноманітніших ризиків. Звідси виникає потреба у формуванні відповідної тарифної політики. Вона має включати два ключові аспекти: по-перше, необхідність капіталізації страховика як основи для виконання його зобов'язань перед страхувальниками за договорами аграрного страхування; по-друге, врахування платоспроможного попиту аграріїв на страхові послуги.

Базовим інструментом для формування актуарної збалансованості між учасниками ринку аграрного страхування виступають страхові тарифи, за допомогою яких формується механізм ціноутворення на страхові послуги. Політика формування страхових тарифів реалізується через систему актуарних розрахунків. Методологія актуарних розрахунків спрямована на визначення участі кожного страхувальника у формуванні страхового фонду, який є джерелом фінансової надійності й безпечності страховика та гарантією здійснення страхових виплат страхувальнику (або третім особам) при настанні страхових подій.

За умов наявної конкуренції на страховому ринку професійність актуаріїв набуває першочергового значення для страхових компаній. Взагалі, актуарій – це спеціаліст-математик, який оцінює величину страхових тарифів і надійність страховика на основі статистичної інформації та математичних методів [60, с. 43]. Від обґрунтованості тарифів, ліміту страхової відповідальності та суми майбутніх виплат за страховими подіями залежить спроможність страховика виконувати взяті на себе зобов'язання за договорами страхування. Відтак, функціональні зобов'язання актуаріїв зводяться до: розрахунку страхових тарифів і визначення суми страхових платежів за страхові послуги; оцінювання та формування оптимального складу страхового портфеля; аналізу грошових потоків і моделювання активів, а також зобов'язань для визначення інвестиційної стратегії, прогнозування фінансово-економічних показників страхової діяльності компанії; оцінки рівня страхових резервів, які забезпечують потрібний рівень надійності для виконання прийнятих компанією страхових зобов'язань.

Механізм ціноутворення у сфері аграрного страхування – це складний багатогранний процес, який базується на формуванні тарифної політики для забезпечення послідовного нагромадження та розподілу (перерозподілу) ресурсів страховика щодо виконання взятих зобов'язань за договорами страхування, а також забезпечення прибутковості й рентабельності страховика. Зміст тарифної політики в науковій літературі зазвичай пов'язують з цілеспрямованою діяльністю страховика з формування та постійного удосконалення тарифікаційної системи, а також її безпосереднього використання для визначення страхових тарифів при укладанні договорів страхування з метою постійного підвищення вартості страхової компанії [13]. Методологічна послідовність формування тарифної політики в сфері аграрному страхуванні реалізується у три етапи (рис. 2.16).

Перші два етапи варто розглядати підготовчими до фактичного розрахунку величини страхового тарифу (брутто-ставки). Перед актуаріями постають завдання збору необхідної інформації (кількість опадів, зміна температурних режимів, втрати урожаю аграріїв за останні 5 років, рівень використання технологій виробництва сільськогосподарської продукції), яка може свідчити про ймовірність прояву ризиків, що приймаються на страхування. Всі наявні джерела інформації необхідні для оцінювання величини страхових тарифів варто

поділити на дві групи. По-перше, статистична інформація державних інституцій (Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики, гідрометеорологічного центру та інших організацій, що належать до системи державного метеорологічного спостереження, бюро перепису населення тощо); по-друге, статистична інформація недержавних інституцій (комерційних організацій, які здійснюють метеорологічні спостереження, національні і світові товарні біржі, місцеві, національні та міжнародні ринки сільськогосподарської продукції, страхові (перестрахові) компанії тощо). Звісно, що своєчасність, достовірність та повнота отриманої інформації щодо потенційного об'єкта страхування формує відповідну базу для здійснення актуарних розрахунків.

Рис. 2.16. Методологічна послідовність формування тарифної політики в аграрному страхуванні

Джерело: власні дослідження.

Використовуючи сформовану інформаційну базу в актуаріїв з'являється необхідний інструмент для оцінювання ймовірності настання страхових ризиків та відповідно формування механізму ціноутворення на страхові послуги. Зміст тарифної політики полягає у забезпеченні фінансово-економічного компромісу щодо узгодження існуючих інтересів страховиків й страхувальників. Сутність даного компромісу полягає в доступності (за ціною вартості) послуг для широкого кола страхувальників та створення перспектив достатньої капіталізації страхових компаній. Предметом для дискусії між суб'єктами страхового процесу можуть виступати: термін страхування; асортимент страхових послуг; ліміт

відповідальності страховика (страхова сума); франшиза; система страхового відшкодування тощо.

На третьому етапі формування тарифної політики відбувається безпосередній розрахунок страхового тарифу (брутто-ставка), який в теорії і практиці страхування поділяється на дві частини: нетто-ставка та навантаження. Ключове призначення нетто-ставки полягає у нагромадженні страхових резервів необхідних для відшкодування непередбачених збитків. Найвагомішу роль у структурі страхового тарифу посідає саме нетто-ставка. За умов зростання очікувань виникнення ризику (на підставі проведених андеррайтингових заходів) підвищується ймовірність настання страхових подій, що спричиняє збільшення величини страхового тарифу.

Навантаження як складовий елемент страхового тарифу формується для здійснення операційних і фінансових витрат, а також забезпечення прибутковості страхових операцій. Кожна страхова компанія має певні особливості в організації управління витратами, однак можна виокремити основні фактори, які є властивими для більшості страховиків. До них належать: організаційна структура (чисельність філій страховика), сегмент покриття страхового ринку, кількість штатних працівників та прямих посередників, наявність розгалуженої системи сервісного обслуговування страхувальників та третіх осіб. Зазвичай, питома вага навантаження в структурі страхового тарифу перебуває у діапазоні від 20 до 25 %, водночас, нетто-ставка сягає від 75 до 80 %.

Процес формування нетто-ставки зумовлений ймовірністю настання страхового ризику. Основний економічний зміст тарифної ставки полягає в тому, що страхувальник (товаровиробник) повинен сплатити таку суму коштів, яка була б достатньою для отримання страхового захисту. Відтак, можна стверджувати, що пріоритетним завданням актуарія є обґрунтування достатності сум страхових платежів та їх нагромадження у відповідних резервах для здійснення майбутніх страхових виплат.

Варто наголосити, що спроможність страховика здійснювати своєчасно і у повному обсязі свої зобов'язання за діючими договорами страхування залежать від ефективності управління і мінімізації ризиків, що властиві страховим компаніям у процесі здійснення ними операційної та фінансової діяльності. Взагалі у науковій літературі виокремлюються такі види ризиків страховика: неадекватності тарифів; ліквідності; неплатоспроможності; управління страховим портфелем; недостатності резервів та інвестиційний ризик [45, с. 116]. Отже, величина страхового тарифу має формувати прийнятну ціну страхової послуги з позицій економічних інтересів страхувальника (отримання страхового відшкодування у разі настання страхової події) та страховика (забезпечення рентабельності та прибутковості страхових операцій).

Процес організації страхування сільськогосподарських культур базується на тому, що будь-який випадок характеризується сукупністю можливих і несподіваних подій A . У результаті настання несприятливого фактора подія A (рослина не загинула) може відбутися з ймовірністю p . Ймовірність протилежної

події $\bar{A}$ (пошкодження рослини, загибель рослини) буде становити $1 - p = q$. Тоді $p + q = 1$, оскільки об'єднання цих двох подій є достовірною подією.

Зменшення урожаю відбувається за умови, коли пошкоджується певний відсоток рослин на одиницю площі. У разі, коли гине одна рослина озимої пшениці на 1 м^2 , то це практично жодним чином не позначиться на обсягах отриманої продукції. Дослідження свідчать, що урожайність озимої пшениці не змінюється при нормі висіву від 3,5 до 6 млн насіння на 1 га залежно від сорту [1]. Згідно агротехнічних умов вирощування озимої пшениці, зрідження посівів на 30 % суттєво не впливає на обсяг отриманого урожаю.

Припустимо, за умов вирощування n рослин з кожною рослиною може відбутись або не відбутись певна подія A . Ймовірність появи події A для кожної рослини рівна p , а ймовірність протилежної події рівна $P(\bar{A}) = 1 - p = q$. Для визначення того, що подія A відбудеться m разів в n випробуваннях використовується формула Бернуллі.

Якщо ймовірність настання події A в кожному із випробувань становить p , то ймовірність $P_n(m)$ того, що подія A настане m разів в n незалежних випробуваннях дорівнює:

$$P_n(m) = C_n^m p^m q^{n-m} \quad \text{або} \quad P_n(m) = \frac{n!}{m!(n-m)!} p^m q^{n-m}, \quad (2.2)$$

Для здійснення подальших розрахунків важливо володіти інформацією про кількості рослин на 1 м^2 , загибель яких може призвести до зменшення урожаю. Визначити ймовірність того, що подія відбудеться не менше, ніж k разів, можна за допомогою формули:

$$P_n(m \geq k) = \sum_{m=k}^n C_n^m p^m q^{n-m} \quad \text{або} \quad P_n(m \geq k) = 1 - \sum_{m=0}^{k-1} C_n^m p^m q^{n-m}, \quad (2.3)$$

Використання формули Бернуллі для великих значень n потребує виконання арифметичних дій над великими числами, що зумовлено наявністю факторіалів у формулі для числа поєднань. Тому, якщо число n досить велике, для знаходження ймовірності появи події A рівно m разів використовують локальну теорему Лапласа. Таким чином, ймовірність того, що події A з'являться саме m разів приблизно буде становити:

$$P_n(m) = \frac{1}{\sqrt{npq}} \varphi(x) = \frac{1}{\sqrt{npq}} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{x^2}{2}}, \quad (2.4)$$

$$\text{при } x = \frac{m - np}{\sqrt{npq}}, \quad \text{де } q = 1 - p.$$

Основна частина нетто-ставки визначається виходячи з такої залежності:

$$T_o = 100(1 - P_{m \geq k, n}) \quad \text{або} \quad T_o = 100P_{m < k, n} = 100 \sum_{m=1}^k \frac{1}{\sqrt{npq}} \varphi(x) = 100 \sum_{m=1}^k \frac{1}{\sqrt{npq}} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{x^2}{2}} \quad (2.5)$$

Зважаючи на те, що найвагомішу групу небезпек в аграрній сфері становлять загрози, пов'язані із дією природо-кліматичних ризиків, у подальшому дослідженні основна увага буде приділена механізму розрахунку страхових тарифів для страхування ризиків, зумовлених з негативними проявами найрізноманітніших впливів природи. У рослинництві загибель рослин або часткове їх пошкодження спричиняє втрату (повну або часткову) урожаю та погіршення якості сільськогосподарської продукції, зумовлене дією таких факторів як вимерзання, вимокання, вибивання градом, посухою тощо. Кожен із визначених факторів характеризується ймовірністю настання і, як наслідок, впливає на розмір завданих сукупних збитків.

Важливо акцентувати увагу на тому, що прояв тих чи інших факторів буде залежати від багатьох обставин у більшу або меншу сторону. Тому для оцінювання ризиків доцільно визначити довірчий інтервал, в якому з визначеною ймовірністю буде знаходитися значення події. Односторонній довірчий інтервал для ймовірності появи події вибіркової сукупності, що покриває значення основної частини нетто-ставки з надійністю γ визначається за формулою [120, с. 466]:

$$T_p = T_o + 100t_{\text{одностор}} \sqrt{\frac{T_o(1-T_o)}{n}} \quad (2.6)$$

де, T_p – ризикова надбавка у структурі нетто-ставки страхового тарифу, %;

T_o – розмір нетто-ставки страхового тарифу.

Представлена формула (2.5) дозволяє стверджувати, що на рівні довіри рівному γ середнє значення ймовірності настання страхової події буде не більше розрахункової величини. Звідси, повну тарифну ставку (брутто-ставка) можна визначити виходячи з ймовірності настання страхового випадку, ризикової надбавки та навантаження страховика:

$$T_g = \frac{100(T_o + T_p)}{100 - H} = \frac{100T_n}{100 - H}, \quad (2.7)$$

де, T_g – повна тарифна ставка;

H – навантаження страховика, %.

За умов відсутності даних про середньоквадратичне відхилення страхового відшкодування для розрахунку нетто-ставки можна використовувати формулу:

$$T_n = \frac{S_z}{S_n} \left[1 + 1,2\Phi(\gamma) \sqrt{\frac{1-q}{nq}} \right], \quad (2.8)$$

де, S_z – площа знищених сільськогосподарських культур певного виду;

S_n – посівні площі сільськогосподарських культур певного виду;

q – ймовірність настання страхового випадку;

$\Phi(\gamma)$ – стандартна функція нормального розподілу;

n – кількість об'єктів страхування (кількість договорів страхування);

γ – величина гарантії безпеки, яка, як правило, знаходиться в межах від 85 до 99 %.

Наявність у страховій компанії фактичних даних про розмір страхових сум, зібраних премій, страхових виплат, кількості укладених договорів за попередні періоди дозволяє застосовувати статистичні методи оцінки ймовірності настання страхових випадків. Зокрема, для розрахунку нетто-ставки страхового тарифу можна використовувати таку залежність:

$$T_i = \frac{S_B}{S} q \left[1 + \hat{O}(\gamma) \sqrt{\frac{1 - q + \frac{R_B^2}{S_B^2}}{Nq}} \right], \quad (2.9)$$

де, R_B^2 – дисперсія страхових виплат;

S_A^2 – середня страхова сума за договорами цього виду страхування;

N – кількість договорів цього виду у страховому портфелі компанії.

За допомогою представлених формул проведемо розрахунок страхового тарифу для озимої пшениці в зоні Полісся. Спочатку визначимо ймовірність настання страхового випадку. Згідно вимог при посіві озимини на 1 м² необхідно отримати 350 добре сформованих рослин. Якщо навесні залишиться 250 і більше рослин, то урожай озимої пшениці суттєво не зміниться і потреби в пересіві не буде. Середнє значення зимостійкості озимої пшениці становить 0,75. Тоді ймовірність того, що на одиниці площі залишиться менше оптимальної кількості рослин обчислюється за формулою 2.6 і складе:

$$T_o = 100P_{m < 250, 350} = 100 \sum_{m=1}^{249} \frac{1}{\sqrt{350 \cdot 0,75 \cdot 0,25}} \times \frac{1}{\sqrt{2 \cdot 3,14}} \times 2,71 \frac{-(m-350 \cdot 0,75) / \sqrt{350 \cdot 0,75 \cdot 0,25}}{2} = 5,42.$$

Отже, ймовірність загибелі посівів становить 5,42 %. За формулою 2.7, беручи до уваги довірчу ймовірність на рівні 0,95, визначаємо критичне значення страхового тарифу, що покриватиме можливе коливання настання події.

$$T_p = 5,42 + 100 \cdot 1,65 \sqrt{\frac{0,0542(1-0,0542)}{350}} = 7,41.$$

Таким чином, за рівня довіри 0,95 отримане значення ризику загибелі рослин не буде перевищувати 7,41 %.

Враховуючи те, що страховий тариф складається із нетто-ставки та навантаження страховика, які в структурі страхового тарифу можуть становити 15-40 % (для розрахунку обрано значення навантаження на рівні 15 %), то за формулою 2,8 страховий тариф (брутто-ставка) становитиме:

$$T_6 = \frac{(5,42 + 1,99) \cdot 100}{100 - 15} = \frac{7,41 \cdot 100}{85} = 8,71$$

Розрахунок страхового тарифу для інших культур виконано за описаною вище методикою. Обчислені значення страхового тарифу представлено в таблиці 2.1. Розрахунок страхової премії в розрахунку на 1 га проводимо виходячи із розміру планових витрат на посів озимих культур та страхового тарифу.

Таблиця 2.1

Ставки страхових тарифів при страхуванні сільськогосподарських культур на осінньо-зимовий період

Сільськогосподарська культура	Нетто-ставка (Т _н), %		Брутто-ставка (Т _б), %
	Основна частина, (Т _о)	Ризикова надбавка, (Т _р)	
Озима пшениця	5,42	1,99	8,71
Жито	1,26	1,06	2,72
Озимий ячмінь	5,53	1,77	8,60
Ріпак	0,74	1,31	2,41

Джерело: власні дослідження.

Для перевірки достовірності проведених розрахунків порівнюємо їх із фактичними даними загибелі озимих культур у зоні Полісся. Ймовірність настання страхового випадку оцінимо за допомогою статистичних даних площ посіву та площ загиблих озимих культур за період 2012-2016 рр. За багаторічними даними 6,05 % посівів озимих культур у Житомирській, Київській, Рівненській областях гине від вимерзання і потребує пересіву. Отже, ймовірність загибелі посівів озимих культур для цих областей становить 6,05 %, що відповідає отриманим розрахунковим даним.

Крім природно-кліматичних ризиків осінньо-зимового періоду існують загрози їх прояву й у весняно-літній період. Тому вважаємо за доцільне оцінити ризик загибелі сільськогосподарських культур у результаті вибивання градом. За оцінками В. Осадчого та В. Бабіченко – дослідників Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту, за останні п'ять років в середньому реєструється 6 випадків випадання крупного граду (діаметр градин більше 20 мм). Середня площа ураження може становити до 100 км² [19, с. 21]. Відтак, ймовірність завдання шкоди урожаю чи його повного знищення становить 0,001.

Руйнівної сили урожаю сільськогосподарських культур може завдати град і менших розмірів. Зокрема, експертами встановлено, що за розміру градин більше 6 мм та кінетичній енергії граду більше 50 Дж/м² спостерігається пошкодження сільськогосподарських культур. За кінетичної енергії граду більше 150 Дж/м² може загинути весь урожай [19, с. 22]. Залежно від фази росту та виду сільськогосподарських культур град однієї й тієї ж сили може завдавати різної шкоди. Для розрахунку страхового тарифу при страхуванні сільськогосподарських культур використаємо формулу 2.8. Розраховані ставки страхових тарифів для певних культур наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Ставки страхових тарифів при страхуванні сільськогосподарських культур у весняно-літній період при заподіянні шкоди градом

Сільськогосподарська культура	Нетто-ставка (Т _н), %		Брутто-ставка (Т _б), %
	Основна частина, (Т _о)	Ризикова надбавка, (Т _р)	
Озима пшениця	1,76	1,00	3,24
Кукурудза на зерно	1,32	0,87	2,57
Цукрові буряки	0,44	0,50	1,11
Ріпак	0,18	0,32	0,58

Джерело: власні дослідження.

Сумою ймовірності настання двох подій буде третя подія, яка виникає з настанням принаймні однієї з них. Для її визначення використовується формула об'єднання подій. Ймовірність настання одного з двох випадків представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Ставки страхових тарифів при страхуванні сільськогосподарських культур у весняно-літній період при заподіянні шкоди градом та сильним дощем

Сільськогосподарська культура	Нетто-ставка (Т _н), %		Брутто-ставка (Т _б), %
	Основна частина, (Т _о)	Ризикова надбавка, (Т _р)	
Озима пшениця	1,80	1,16	3,48
Кукурудза на зерно	1,41	1,10	2,95
Цукрові буряки	0,64	0,84	1,72
Ріпак	0,32	0,61	1,09

Джерело: власні дослідження.

Варіація тарифних ставок в аграрному страхуванні залежить від багатьох факторів, основними з яких є ймовірність настання страхових подій. Найвищі ставки застосовуються в осінньо-зимовий період, оскільки ймовірність прояву різноманітних природо-кліматичних ризиків досить істотна. Завдяки узгодженню фінансово-економічних інтересів формується актуарна збалансованість, спрямована на забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами страхового процесу.

Таким чином, питання тарифної політики страховика зі страхувальниками є визначальними з огляду на формування взаємовигідних соціально-економічних умов співпраці між учасниками страхового процесу. Методологія ціноутворення на послуги аграрного страхування спрямована на розв'язання двох ключових завдань: по-перше, забезпечення широкої доступності потенційних страхувальників до страхових послуг з відповідним сервісним обслуговуванням, що сприяє зростанню рівня їх страхового захисту; по-друге, гарантування беззбитковості та рентабельності страхової діяльності страховика у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Встановлення економічно обґрунтованих страхових тарифів необхідно розглядати як підґрунтя для досягнення актуарної збалансованості між учасниками страхового ринку та здійснення ефективної збутової діяльності на страховому ринку.

2.9. Організаційні основи збутової та інформаційно-комунікаційної діяльності на ринку страхових послуг

Логічним продовженням цінової політики виступає збутова діяльність, яка надає можливості страховикам акумулювати суми страхових платежів, а страхувальникам отримати страховий захист. Організацію системи реалізації послуг на ринку аграрного страхування варто розглядати як один з основних маркетингових заходів, що відображає ефективність діяльності страхових компаній та рівень довіри до них з боку потенційних страхувальників. Від формування дієвої системи продажу та диверсифікації каналів збуту багато в чому залежить комерційний успіх страхової компанії на ринку та її імідж серед ключових суб'єктів страхового процесу.

За умов нестійкого попиту на страхові послуги серед потенційних споживачів першочерговим завданням страховиків в рамках реалізації збутової політики слід визначити формування взаємопов'язаних мотивів, які дозволять переконати виробників сільськогосподарської продукції у необхідності страхового захисту. Вагомими аргументами для інвестування коштів у страхування для виробників аграрної продукції можуть бути: доступність, зацікавленість, надійність та якість страхового обслуговування. Заслугує на увагу наукова позиція О. Зубця, який досліджує страховий продукт з позиції споживчої цінності для страхувальників та наголошує на необхідності врахування таких параметрів: технічні складники (широта і повнота страхового покриття, перелік основних та додаткових послуг); якість сервісу (своєчасне й швидке оформлення договорів страхування, урегулювання страхових випадків, ввічливість і пунктуальність персоналу тощо) [81, с. 32].

Збутову політику варто розглядати як певний узагальнюючий результат діяльності актуаріїв, маркетологів, менеджерів страхової компанії, що забезпечують необхідні умови для її реалізації на ринку. Формування системи продажу страхових послуг належить до ключових бізнес-процесів, тим самим створюючи необхідний базис розвитку страхових відносин в аграрній сфері. Наявність конкуренції вимагає від страхових компаній здійснювати збутову діяльність на принципах задоволення ринкового попиту; диверсифікованого захисту майнових інтересів страхувальників; розширення страхового покриття; уникнення збитковості страхової суми; забезпечення рентабельності та прибутковості від страхових операцій; відтворення конкурентних переваг на страховому ринку.

В основу збутової політики страховика покладено механізм взаємодії учасників страхового процесу з використанням відповідних каналів збуту. У

науковій літературі зміст поняття каналу реалізації страхового продукту розглядається як “мережа організацій та приватних осіб, які виробляють усі необхідні маркетингові дії при просуванні страхового продукту від страховика до страхувальника” [288, с. 37]. Вибір того чи іншого каналу реалізації страхових продуктів залежить від спектру надання страхових послуг, організаційно-економічної структури страховика, його фінансових можливостей щодо масштабів охоплення існуючих та освоєння нових сегментів страхового ринку.

Функціонування сучасної моделі ринку аграрного страхування потребує використання інноваційних каналів збуту, які на переконання Т. Дишканта повинні задовольняти сучасні потреби страхувальників, відрізнятися та бути цікавими для достатньо великої кількості споживачів, бути простими і зручними у продажі, мати конкурентні переваги, відрізнятися сервісом та високою якістю тощо [62, с. 25]. Процес купівлі-продажу страхових продуктів може здійснюватись через три основні канали: прямий (безпосередній), за допомогою страхових посередників та використовуючи альтернативні інструменти страхового маркетингу (рис. 2.17). Урізноманітнення каналів збуту створює додаткові можливості для просування страхових продуктів та позиціонування страхових компаній на ринку.

Рис. 2.17. Канали реалізації страхових послуг

Джерело: власні дослідження.

Традиційним вважається продаж страхових продуктів в офісах страхових компаній та їх представництвах (філіях) в регіонах (у разі їх наявності). Перевагами даного каналу збуту страхових продуктів є те, що клієнти в офісі страхової компанії можуть отримати всю вичерпну інформацію щодо умов укладання та дії договорів страхування. Варто зазначити, що для страховиків продаж страхових продуктів виключно в офісі страхової компанії не є оптимальним варіантом, оскільки унеможливує проведення андеррайтингових заходів (оцінці ризиків, виявлення стану посів, порівняння технологій, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції) щодо організаційних та технічних умов, необхідних для остаточного прийняття рішення

про страхування. Для споживачів (страхувальників) використання прямої купівлі послуг у страховика, як правило, спричиняє певні незручності через територіальну розмежованість об'єкта страхування та офісу страхової компанії.

Практика функціонування страхових відносин в аграрній сфері засвідчує, що за останні роки вітчизняні страхові компанії для розширення каналів збуту наявних послуг активно використовують ПАТ “Аграрний фонд” та ПАТ “Державна продовольчо-зернова корпорація України”. Їх питома вага у загальному обсязі страхування сільськогосподарської продукції у 2016 р. склала: за кількістю договорів – 32,9 %; за застрахованими площами – 25,5 %; стосовно ліміту страхової відповідальності – 33,9 %; за страховими преміями – 44,7 % та сумами страхових виплат – 39,0 %. [211]. Зазначені аграрні інституції у страховому процесі виступають вигодо набувачами, тобто утримувачами відшкодувань у разі настання страхової події.

Розвиток страхового посередництва сприяє формуванню різноманітних каналів збуту послуг та активізації процесу становлення інфраструктурного забезпечення страхового ринку. Завдяки професійній діяльності інститутів посередництва підвищується ділова активність його учасників, що сприяє зростанню кількості укладання та переукладання договорів аграрного страхування. Ключовими завданнями прямих посередників (агентів та брокерів) на страховому ринку слід визначити поєднання фінансово-економічних інтересів його учасників щодо розподілу ризиків і відповідальності між страховиками та страхувальниками.

Функціонування страхових агентів та брокерів на ринку аграрного страхування стимулює його розвиток, сприяє збільшенню укладених договорів страхування, забезпечує інформаційні та комунікаційні зв'язки між суб'єктами страхового процесу. Розвиток агентської мережі дозволяє донести практично до кожного потенційного страхувальника необхідну інформацію про умови і переваги страхового захисту, підвищити їх мотивацію до укладання договорів страхування. Діяльність страхових брокерів на ринку аграрного страхування зумовлена необхідністю висококваліфікованого підбору страхових компаній та прийнятних умов страхування для виробників сільськогосподарської продукції. Важливу роль у формуванні збутової політики страховиків може стати реалізація освітніх програм курсової підготовки спеціалістів з управління та страхування сільськогосподарських ризиків із числа штатних працівників аграрних утворень.

Варто наголосити і на можливих загрозах для страхових компаній від залучення прямих посередників до укладання договорів аграрного страхування. Передусім, такі загрози виявляються в імовірності безвідповідального ставлення до посередницької діяльності, можливості втрачання потенційного клієнта з вини посередника, розповсюдженні необ'єктивної інформації про страховика. Зважаючи на переваги і недоліки в діяльності прямих посередників необхідно акцентувати увагу на їх професійній підготовці, використанні інноваційних підходів у формуванні сприятливого інформаційного та комунікаційного середовища між учасниками ринку аграрного страхування.

Перспективним каналом збуту послуг для страховиків може стати ринок похідних цінних паперів, основними інструментами якого є форвардні контракти, ф'ючерси, опціони та свопи. З розвитком біржової торгівлі аграрії зацікавлені у нейтралізації цінних ризиків, що виникають у результаті зміни кон'юнктури на сільськогосподарську продукцію. Непередбачуваність траєкторії цін зумовлює їх до укладання ф'ючерсних та опціонних контрактів з обов'язковим використанням страхових і хеджевих операцій. Закордонний досвід засвідчує, що функціонування аграрних бірж розглядається, передусім, як центри ціноутворення і страхування сільськогосподарської продукції.

Сучасні можливості обміну інформацією та здійснення процесу купівлі-продажу страхових продуктів у режимі реального часу зумовлюють потребу у використанні всесвітньої мережі "Internet" як інноваційного способу взаємодії між суб'єктами ринку аграрного страхування. Дієвість даного каналу комунікації між страховиком і страхувальником зумовлена інтеграційними та глобалізаційними тенденціями, що активно формуються національними ринками страхування. Продаж страхових продуктів в режимі он-лайн створює низку переваг для страхувальників: можливість порівняння різних умов страхування та обрання найоптимальнішого варіанту щодо страхового захисту; економія часу необхідного для укладання договору страхування; наявність вибору щодо системи оплати за страхові продукти (через "Internet", за допомогою платіжних терміналів чи за допомогою кур'єра для доставки полюсів) тощо. Для страхових компаній використання Інтернет технологій у просуванні страхових продуктів на страховий ринок також має ряд переваг: по-перше, збільшуються можливості географічної диверсифікації ринку для страхових продуктів, по-друге, скорочуються операційні витрати страховика на введення справи; по-третє, створюються сприятливі інтеграційні можливості для страховика щодо його входження на світовий ринок аграрного страхування.

За даними Інтернет-асоціації *Semantrum* на початок 2017 р. користувачами всесвітньої мережі в Україні було 21,6 млн осіб, водночас рівень охоплення глобальною мережею зв'язку склав 64,8 %. На жителів сільської місцевості припадає 27 % користувачів, проте, його проникнення у селах дещо нижче ніж у містах і становить лише 53,0 %, але даний сегмент користувачів у найближчі роки буде лише зростати [134]. Представленні дані дають підстави стверджувати, що завдяки використанню електронного документообігу перед страховими компаніями з'являються нові можливості для стимулювання збуту, просування страхових послуг та позиціонування.

Формування сучасної моделі страхового ринку в аграрній сфері потребує створення відповідних комунікацій орієнтованих на відтворення тривалих та взаємовигідних фінансово-економічних відносин між учасниками страхового процесу. Погоджуємося з думкою О. Козьменко про те, що комунікації страховика – це всі "сигнали", які страхова компанія надсилає страхувальникам, потенційним клієнтам, потенційним збутовим мережам, суспільній думці тощо [293, с. 324]. Використовуючи сучасні засоби зв'язку страховики забезпечують

всєбїчні умови для максимального сприйняття їх послуг та готовності страхувальників інвестувати кошти у власний страховий захист.

Досліджуючи роль комунікацій з позицій інтересів страхових компаній варто зазначити, що це, насамперед, існуючі можливості налагодження партнерських, ділових відносин зі страхувальниками, які, натомість, отримують об'єктивну, неупереджену та своєчасну інформацію про існуючі варіанти покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків. Раціональне поєднання інструментів маркетингових комунікацій (реклама) на страховому ринку дозволить максимально врахувати наявні економічні інтереси його суб'єктів у страховому процесі. Основні можливості страхових комунікацій, їх інструменти та очікуваний результат взаємодії страховиків і страхувальників відображено на рис. 2.18

Рис. 2.18. Очікуваний результат та інструменти маркетингових комунікацій на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Початковим етапом здійснення необхідних заходів щодо просування страхових послуг є реклама. Завдяки їй використанню формується інформаційно-комунікаційний образ страховика, в якому відображаються найсуттєвіші умови страхування. Стратегічною метою реклами для страхової компанії слід вважати донесення до потенційних страхувальників необхідного масиву інформації про переваги страхових продуктів та доцільність укладання (переукладання) договорів страхування, використовуючи різні канали зв'язку, радіо, телебачення, "Internet", соціальні мережі тощо.

У 2016 р. на рекламу і маркетинг страховими компаніями в Україні було витрачено 123487,9 тис. грн, що більше у 2 рази ніж у 2012 р. Проте рівень маркетингових витрат на рекламу страховими компаніями, які надають послуги у сфері майнових видів страхування становить 0,38 % від залучених сум страхових премій [134]. Звісно, що такі витрати не є достатніми з огляду на забезпечення повноти інформації про переваги і доцільність страхового захисту майнових інтересів, особливо для потенційних страхувальників в аграрній сфері.

Роль реклами страхових послуг у сільській місцевості полягає в: інформатизації виробників аграрної продукції щодо варіантів мінімізації ймовірних ризиків, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції; використанні можливостей страхування; заохоченні страхувальників до укладання договорів страхування у рослинництві та тваринництві; популяризації страхування як цивілізаційної форми захисту майнових інтересів аграріїв тощо. Критерієм ефективності рекламних заходів слід вважати рівень довіри до страхування в цілому, так й окремо взятої страхової компанії. Здійснення рекламних заходів має сприяти розширенню страхового покриття, що, відповідно, забезпечить зростання платежів та підвищення рівня відповідальності перед страхувальниками за договорами аграрного страхування.

Сучасним інструментарієм просування послуг на страховому ринку виступає мерчандайзинг. Один з фундаторів американської школи мерчандайзингу Г. Сенд розглядає дану форму збутової політики як найбільш ефективну форму маркетингу [252]. У професійній діяльності страхових компаній мерчандайзинг пов'язується з маркетинговою стратегією орієнтованою на збільшення обсягів реалізації, розширення страхового покриття, зростання прибутку за рахунок урізноманітнення асортименту страхових послуг, підвищення якості та стандартів страхового обслуговування.

Актуальність впровадження компаніями мерчандайзингу на ринку аграрного страхування зумовлена необхідністю переходу від досить пасивної до більш активної збутової політики щодо просування послуг потенційним страхувальникам. Така активність має віддзеркалюватися у декількох формах:

- по-перше, здійснювати постійний моніторинг потреб виробників сільськогосподарської продукції у страховому захисті;
- по-друге, стимулювати платоспроможний попит на страхові послуги, використовуючи найрізноманітніші методи і засоби інформації та комунікації з мешканцями сільських територій;

- по-третє, надавати широкий спектр сервісного обслуговування (розробка програм маркетингових комунікацій, проведення необхідних андеррайтингових заходів, створення можливостей вибору страхового покриття за критерієм ціни та якості страхового захисту) та створювати страховий супровід за договорами аграрного страхування;

- по-четверте, забезпечувати оптимальне комбінування послуг щодо класичних та індексних страхових продуктів;

- по-п'яте, досягнення лояльності з боку страхувальників приймати активну участь у страховому захисті.

Використання компаніями технологій мерчандайзингу дозволить їм посилити існуючі позиції на ринку аграрного страхування та отримати конкурентні переваги у середньо- та довгостроковій перспективі.

Однією з ключових комунікацій, спрямованих на встановлення довірчих інформаційних відносин на страховому ринку, є паблік рилейшинз, від англ. *public relations* (PR) і трактується як зв'язки з громадськістю. За визначенням С. Блека PR “це мистецтво і наука досягнення гармонії за допомогою взаєморозуміння заснованого на правді та повній інформованості” [311, с. 16]. Впровадження PR технологій на страховому ринку необхідно розглядати як системний інструмент впливу комунікацій на громадську думку щодо розвитку страхових відносин в аграрній сфері. Для компаній цінність даної комунікації полягає у можливостях досягнення позитивного ставлення до страхових послуг потенційними страхувальниками, а також забезпечення високої репутації страховика і виступає стратегічним чинником його конкурентоспроможності на ринку.

Стратегічним завданням PR є підвищення ділової та інвестиційної активності суб'єктів страхового процесу. Використання PR технологій спрямовано на управління сукупністю комунікаційних процесів страхової компанії у взаємовідносинах зі страхувальниками для встановлення партнерських відносин між учасниками ринку страхових послуг. Основними інструментами управління паблік рилейшинз на страховому ринку можуть бути: зв'язки з громадськістю, стимулювання збуту та позиціонування. Для страхових компаній, організовуючи зв'язки з громадськістю, першочергового значення набуває визначення цільової аудиторії, тобто тих юридичних і фізичних осіб, яких можна розглядати в якості потенційних страхувальників. Використовуючи сучасні канали комунікаційного зв'язку (радіо, телебачення, Інтернет, соціальні мережі тощо) страховикам необхідно донести до цільової аудиторії необхідний обсяг інформаційно-освітнього, рекламного, репутаційного характеру з метою забезпечення максимальної сумлінності взаємовідносин між суб'єктами страхового процесу.

Вважаємо, що результативною ознакою формування комунікаційних зв'язків на ринку аграрного страхування є підвищення соціальної відповідальності його учасників. Актуальність постановки даного питання зумовлено необхідністю дотримання сукупності фінансово-економічних,

моральних і етичних зобов'язань, що виникають під час укладання, дії та виконання договорів аграрного страхування. Взагалі, соціальну відповідальність з позиції функціонування страхового ринку варто розглядати як одну з ключових умов забезпечення балансу майнових інтересів щодо розподілу ризиків між страховиками та страхувальниками.

Для страхових компаній соціальна відповідальність відображається у дотриманні таких основних положень: по-перше, надання послуг за ціною, яка відповідає ризикам, які прийняті на страхування; по-друге, дотримання чинного законодавства щодо формування статутного фонду, інших фондів та технічних резервів, а також умов забезпечення платоспроможності та ліквідності страховика; по-третє, своєчасно та у повному обсязі відшкодувати збитки страхувальникам за фактом настання страхових подій. Водночас, соціальна відповідальність страхувальника віддзеркалюється в об'єктивному інформуванні страховика про всі обставини (технології, що використовуються при виробництві сільськогосподарської продукції, заходи, що вживаються для запобігання настання страхової події тощо), що мають відношення до об'єкта страхування та виконання умов передбачених діючим договором. Солідарна соціальна відповідність закладає підґрунтя для уникнення можливих протиріч та активізації процесу купівлі-продажу страхових послуг.

Формування відповідних каналів збуту та їх стимулювання належить до першочергових завдань, оскільки від реалізації послуг залежать можливості функціонування страхових компаній на ринку. Американський маркетолог Е. Сооке пов'язував стимулювання збуту з просуванням, що посилює і підтримує масовий і персональний продаж, допомагає комплектувати (і/або координувати) повний набір елементів просування (реклама, персональний продаж, зв'язки з громадськістю) роблячи маркетингове поєднання (продукт, ціна, канали розподілу) більш ефективними [321]. Ключовими формами стимулювання збуту страхових послуг можуть бути: мотивування потенційних страхувальників до укладання договорів аграрного страхування; здійснення рекламних, інформаційно-комунікативних та освітніх заходів, спрямованих на популяризацію страхових послуг серед суб'єктів, що можуть зазнати негативного впливу від сільськогосподарських ризиків; заохочення до зростання страхового інтересу потенційних страхувальників тощо. Очікуваним результатом від стимулювання збуту слід вважати: збільшення обсягів реалізації страхових послуг, розширення страхового покриття та посилення майнового захисту.

Невід'ємним елементом маркетингових комунікацій є політика позиціонування страхових компаній на ринку. Потреба у такій діяльності зумовлена необхідністю формування і підтримки позитивного образу страховика, який буде зрозумілим і викликатиме довіру у громадськості. Важливим етапом позиціонування на ринку слід вважати процес виокремлення певних переваг страховика (доступність і переконливість інформації,

впровадження різноманітних андеррайтингових заходів, якість страхового обслуговування тощо) над рештою страхових компаній.

Сукупність взаємопов'язаних елементів, що створюють можливості для позиціонування на ринку реалізується завдяки іміджу, репутації та брендингу страховика. Поняття “імідж” доцільно розглядати у двох аспектах: по-перше, сприйняття виробниками аграрної продукції страхування як певної інституції, тобто розуміння необхідності і економічної обґрунтованості інвестування коштів у страховий захист; по-друге, відношення до окремо взятої страхової компанії та її можливостей задовольняти майнові інтереси страхувальників. Зростання іміджу страхування серед широких верств громадськості – це досить багатогранне питання, що потребує консолідації зусиль державних та недержавних інституцій, орієнтованих на позиціонування страхування як незамінного інструмента нейтралізації ризиків, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції. Вагому роль у формуванні позитивного іміджу страхових компаній відіграє їх спроможність організувати та своєчасно впроваджувати необхідні бізнес-процеси щодо підвищення якості надання страхових послуг, дотримання високих етичних і моральних норм поведінки, створювати сприятливі умови для популяризації ідеї страхування.

Забезпечення прийняттого рівня іміджу страхової компанії потребує вжиття комплексу заходів спрямованих на зростання її репутації. Варто відзначити, імідж страховика здебільшого формується на емоціональному рівні сприйняття дійсності і не потребує наявності тривалих взаємовідносин між суб'єктами страхування. Водночас, репутація здобувається на основі довгострокової співпраці страхувальників, які оцінюють своє ставлення до страхової компанії за певними критеріями, зокрема: надійності, безпечності та гарантованості страхового захисту.

Здійснення позиціонування на страховому ринку потребує паралельного забезпечення іміджу та репутації компанії. Якщо формування іміджу спрямовано на вирішення локальних питань, а саме: реклама, просування та збут страхових послуг, то репутація забезпечується завдяки реалізації стратегії або набору стратегій орієнтованих на досягнення довгострокових цілей діяльності страхової компанії. Взаємозв'язок іміджу та репутації зумовлює дві складові успіху страховика та багато в чому визначає потенційні можливості його подальшого розвитку з огляду на конкуренцію на страховому ринку.

Формування позитивного образу страховика передбачає створення його відповідного бренду. Як справедливо зазначає О. Козьменко, “імідж і репутація можуть мати як позитивний, так і негативний характер, тоді як бренд – однозначно позитивний” [293, с. 335]. Процес створення та управління брендом страхової компанії передбачає реалізацію таких заходів: формування концепції позиціонування бренду, що зумовлює визначення стратегічних цілей та конкретизацію тактичних завдань протягом визначеного періоду часу; розробку логотипу відповідного дизайну та інших вербальних й аудіовізуальних символів, що відображають специфіку надання страхових послуг і характеризують

професійні якості страховика серед його потенційних страхувальників; вибір фірмового стилю позиціонування страхових послуг, який властивий для конкретного страховика та не буде мати аналогів на страховому ринку; здійснення іміджевих акцій з використанням PR-технологій спрямованих на рекламу, стимулювання та диверсифікацію каналів збуту, підвищення страхового інтересу у споживачів послуг, зростання їх лояльності до укладання договорів страхування; виконання у встановлені строки в повному обсязі наявних зобов'язань перед страхувальниками щодо виплат страхових відшкодувань у разі настання страхової події.

Позиціонування бренду пов'язано з назвою страхової компанії та її потенційними можливостями задовольняти наявний попит на відповідні послуги. Поняття бренду корелюється одночасно з активом, що приносить додатковий прибуток і пасивом, оскільки він вимагає постійних витрат, пов'язаних з підтримкою обіцянок, даної споживачеві [157, с. 40]. В рамках реалізації комунікаційних стратегій страховими компаніями постає необхідність у формуванні брендівих страхових послуг.

Досвід закордонних країн світу засвідчує, що все більшим попитом у аграріїв користуються індексні страхові продукти, які на відміну від класичних мають ряд переваг, а саме: наявність можливостей здешевлення вартості послуг; зрозумілість в інтерпретації факту настання страхової події; гнучкість у виборі варіанту страхового захисту тощо. Зважаючи на досить незначний асортимент страхових послуг який надається на ринку аграрного страхування, впровадження індексних страхових продуктів, стане вагомим стимулом для подальшого його розвитку. Взагалі, необхідно констатувати, що використання брендівих послуг (індексне страхування, страхування рівня доходів товаровиробників, страхування форвардних контрактів тощо) стимулює інвестиційну активність аграріїв, що надає можливість урізноманітнення варіантів їх страхового захисту, а, відтак, забезпечить компаніям надходження додаткових платежів, трансформуючи їх у технічні резерви з метою подальшого підвищення капіталізації страховиків (даному питанню присвячено п. 4.7 та 4.8 монографічного дослідження).

Отже, розробленні теоретико-методологічні засади лежать в основі відтворювальних процесів формування і функціонування страхових відносин в аграрній сфері. Подальші дослідження сфокусовано на здійсненні аналітичного обґрунтування наукових підходів, пов'язаних з наданням відповідних послуг у сфері агробізнесу. Використання різноманітних методів оцінювання стану та виявлення тенденцій розвитку страхування сільськогосподарської продукції є необхідним з огляду на формування об'єктивної інформаційної бази для прийняття управлінських рішень в сфері аграрного страхування.

ГЛАВА 3

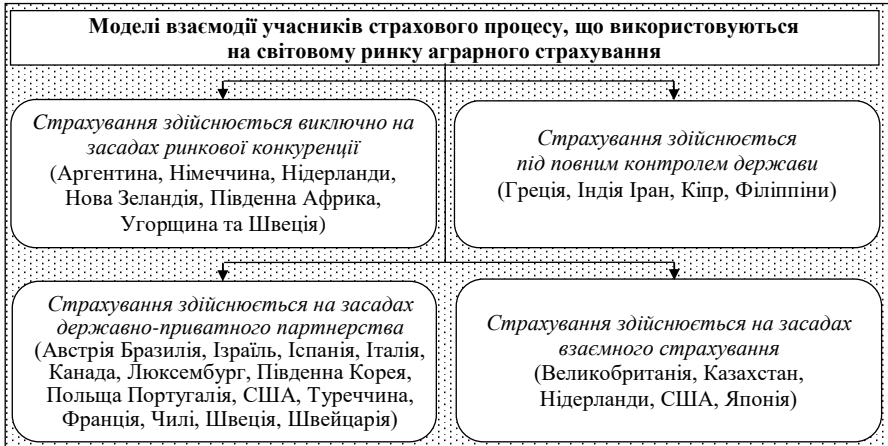
СТАН І ДИНАМІКА РИНКУ

АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ

У ЗАКОРДОННИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ

3.1. Базові моделі та програми функціонування аграрного страхування за кордоном

За останні десятиліття аграрне страхування для багатьох країн світу стало невід'ємним інструментом протидії сільськогосподарським ризикам. У міжнародній практиці використовуються різні моделі та форми взаємодії суб'єктів страхового ринку, реалізується широкий спектр страхових програм в залежності від видів, об'єктів і предметів страхування, обсягів страхового покриття, терміну страхування, сум державної підтримки тощо. З позицій організації страхового процесу можна виокремити чотири базові моделі розвитку аграрного страхування в світі (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Базові моделі розвитку аграрного страхування у світі
Джерело: узагальнено за даними [167, 205, 295].

Ліберальна модель взаємовідносин на ринку аграрного страхування ґрунтується на принципах вільної конкуренції, вільного ціноутворення на страхові продукти, мінімального втручання держави у формування політики

страхового захисту аграріїв, дотримання антимонопольного законодавства. Характерною ознакою даної моделі є те, що фермерам не компенсуються з загальнодержавних та/або муніципальних органів влади витрати, понесені на страхування сільськогосподарських ризиків. У Європейських країнах (Німеччині, Нідерландах та ін.) існують відповідні страхові програми, що передбачають здійснення державних виплат при настанні стихійних лих, але при цьому відсутня система субсидування страхових премій [136, 167].

З метою максимального покриття страхового поля у таких країнах як Греція, Кіпр та інших сільськогосподарське страхування здійснюється переважно в обов'язковій формі з можливостями розширення страхового захисту за рахунок добровільного страхування. Наприклад, у Греції функціонує державна (*Greek Agricultural Insurance Organization*) та приватні страхові компанії. Функціонування державної страхової компанії дозволяє визначати основні засади політики страхового захисту аграріїв, зокрема впроваджувати адміністрування страхових програм, концентрувати страхові премії та здійснювати страхові виплати страхувальникам при настанні страхових подій. Приватні страховики надають послуги фермерам лише при страхуванні тих ризиків, які не покриваються державним страховиком [336].

Монопольне становище на ринку аграрного страхування державного страховика, з одного боку, сприяє розширенню кількості аграріїв, залучених до процесу страхування (зокрема, на Кіпрі й у Греції показник покриття аграрним страхуванням сільськогосподарських ризиків становить майже 100 %), а з іншого – порушуються права конкуренції інших страховиків у зв'язку з надмірним державним регулюванням страхового процесу [336]. У зв'язку з цим намітилась тенденція щодо зміщення акцентів від обов'язковості страхування сільськогосподарської продукції до застосування партнерських відносин у сфері аграрного страхування.

Альтернативною формою вищевикладених моделей функціонування страхових відносин у сільській місцевості для багатьох країн світу є організація аграрного страхування на засадах державно-приватного партнерства. Логіка дій суб'єктів партнерських відносин полягає у тому, що держава через механізм субсидування частини вартості страхових послуг, приймає участь у стабілізації доходів аграріїв забезпечуючи їм достатній рівень страхового захисту.

Наявність додаткового фінансового ресурсу у страхувальників стимулює їх до укладання договорів страхування, тим самим створюючи умови для акумуляції страховиками страхових платежів та формування технічних резервів з метою здійснення виплат страхових відшкодувань, передбачених договорами аграрного страхування. Взаємодія страховиків у системі приватно-державного партнерства створює їм можливості для перестраховування сільськогосподарських ризиків, що безумовно сприяє підвищенню їх надійності й платоспроможності з огляду на забезпечення належного рівня страхового захисту аграріїв.

Світовий досвід передбачає можливості формування фінансово-економічних відносин між суб'єктами страхового ринку на засадах взаємного страхування (тобто основна мета діяльності страхового товариства базується не на формуванні прибутку від страхової діяльності, а на захисті страхових інтересів учасників страхового процесу). Специфіка діяльності товариств взаємного страхування полягає у тому, що це особливий метод формування страхового фонду, джерелами якого є пайові кошти його членів. Учасники товариств взаємного страхування одночасно виступають як страховиками, так і страхувальниками. Солідарна відповідальність членів товариства обмежується граничною величиною їхньої страхової суми.

Незалежно від обраної моделі взаємовідносин на ринку аграрного страхування, першочергового значення набувають питання розробки страхових програм, на базі яких формуються страхові продукти для реалізації їх потенційним страхувальникам. У світовій теорії й практиці аграрного страхування всю сукупність страхових програм прийнято поділяти на три основні групи: класичні, індексні страхові програми, а також програми, спрямовані на захист доходів (прибутків) фермерів (табл. 3.1). Диверсифікація страхових програм відповідно до потреб аграріїв у страховому захисті є необхідною умовою розвитку світового ринку аграрного страхування.

Визначальними факторами вибору страхових програм є: по-перше, рівень платоспроможності фермерів щодо покриття витрат на страхування; по-друге, умови привабливості страхового середовища (страхові тарифи, обсяг страхового покриття, страхові ризики, період (термін) страхування, розмір франшизи, виплата страхового відшкодування) щодо укладання (переукладання) договорів страхування (перестраховування); по-третє, політика страховика щодо прийняття ризиків на страхування, а також можливості розподілу відповідальності між іншими страховиками (механізм перестраховування). У США, Канаді та деяких країнах Європейського Союзу (Австрії, Люксембургу Франції та ін.) традиційно використовують класичні страхові продукти, особливо мультиризикове страхування урожаю (*Multi-peril crop insurance*), яке дозволяє за відповідну плату отримати максимальний страховий захист. Відповідно до умов програми (*MPCI*) страхове покриття розповсюджуються на ризики, пов'язані з ймовірністю настання стихійних лих, включаючи град, надмірну вологість, повінь, посуху, сильні вітри та інші катастрофи природного характеру [205, с. 47-49].

Наприклад, у США мінімальний рівень страхування повністю фінансується за рахунок бюджету і гарантує фермерам відшкодування шкоди в разі зниження врожаю менш ніж на 50 % від очікуваного, при цьому збиток відшкодовується з розрахунку 55 % фіксованої ціни, встановленої АРН. У фермерів є право вибору рівня застрахованого ризику. Розширення застрахованого ризику в порівнянні з мінімальним відноситься до добровільного страхування [122, с. 50].

Таблиця 3.1

Основні страхові програми, які використовуються для страхування сільськогосподарських ризиків у різних країнах світу

Найменування страхових продуктів (страхових схем)	Основні ознаки (характеристика) страхових продуктів	Країни, в яких застосовуються страхові продукти
<i>Класичні страхові програми</i>		
Страхування від одного ризику <i>(Single-risk insurance)</i>	Забезпечує покриття страхуванням одного ризику, наприклад, від граду. Застосовується у багатьох країнах світу	Великобританія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди та ін.
Комбіноване страхування врожаю <i>(Kombined harvest insurance)</i>	Забезпечує покриття страхуванням двох і більше ризиків й розглядається як доповнення до страхування від одного ризику	Болгарія, Португалія, Румунія, Словачія, Словенія, Чехія, Швеція
Мультиризикове страхування врожаю <i>(Multi-peril crop insurance)</i>	Забезпечує покриття страхуванням основних груп ризиків, які загрожують урожаю, наприклад, пожежі, вимерзання, засухи, повені, землетруси тощо	Австрія, Люксембург, Канада, США, Франція
<i>Індексні страхові програми</i>		
Страхування на основі погодних індексів <i>(Indirect index insurance)</i>	Страховий захист надається на випадок настання несприятливих погодних умов, які спричинили майнові збитки аграріям	Індія, Іспанія, Канада, Мексика, США, країни Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Перу, Нікарагуа) та країни Африки (Ефіопія, Марокко, ПАР)
Страхування на основі індексу регіональної урожайності <i>(Area yield index insurance)</i>	Страхове покриття розповсюджується на ризики, пов'язані зі зниженням регіональної урожайності, відносно середнього рівня багаторічних спостережень	
Страхування на основі індексу регіонального доходу <i>(Area revenue index insurance)</i>	Страхове відшкодування буде здійснюватись у разі, якщо доходи фермерів по району будуть менше встановленого гарантійного рівня	
<i>Страхові програми, спрямовані на захист доходів (прибутків) фермерів</i>		
Страхування доходу <i>(Revenue insurance)</i>	Страхуванням покриваються ризики, пов'язані зі зниженням суми доходу через падіння цін або низької урожайності. Комбінація цих двох ризиків також є об'єктом страхового захисту	Канада, США, Швеція, Японія
Страхування доходу від вирощування культур <i>(Crop Revenue Coverage)</i>	Даний страховий продукт гарантує фермеру визначений рівень доходу, який називається повною гарантією. Страховим збитком прийнято вважати такий отриманий дохід фермера, який є меншим за повну гарантію на всій застрахованій площі	США
Страхування прибутку <i>(Income insurance)</i>	Даний страховий продукт використовується, як правило, для всієї ферми загалом	США

Джерело: узагальнено за даними [322, 356].

За умов значного котирування цін на світовому ринку сільськогосподарської продукції, важкопрогнозованості доходів і витрат аграріїв набувають особливої актуальності страхові програми, спрямовані на захист доходів (прибутків) фермерів. В залежності від страхової програми фермер обирає обсяг страхового покриття, який може розповсюджуватись на окрему сільськогосподарську культуру й на весь очікуваний дохід по господарству протягом визначеного періоду часу. Вартість страхування доходу значно вище, ніж страхування врожаю. У разі, якщо середня тарифна ставка при страхуванні доходу становить 11 %, то при страхуванні врожаю – лише 6,7 % [325].

На світовому ринку аграрного страхування поряд з класичними все більшим попитом серед фермерів користуються індексні страхові продукти: страхування на основі погодних індексів (*Indirect index insurance*); страхування на основі індексу урожайності (*Area yield index insurance*); страхування на основі індексу регіонального доходу (*Area revenue index insurance*), а також страхові продукти з інноваційною спрямованістю на основі випадання опадів *RI (Rainfall Index)* та індексу вегетації (*Vegetation Index*), який базується на супутникових зйомках та реалізується у вигляді пілотних проєктів. Індексні страхові продукти активно використовуються не лише у високо розвинутих країнах світу (США, Канаді, Іспанії та ін.), але й у країнах, що розвиваються (Індії, країнах Латинської Америки та Африки) [167, 205, 325]. Широке використання індексних страхових продуктів пов'язано з можливістю оптимізації адміністративних витрат страховиків, що впливає на зниження вартості страхування, а також можливості здійснення актуарних розрахунків на основі погодних даних.

При укладанні індексних страхових контрактів визначаються критичні порогові значення, наприклад, дані за кількістю опадів або за урожайністю культур. У разі перевищення граничного рівня індексу страховик відшкодовує страхувальнику спричинені збитки у межах страхової суми, передбаченої страховим контрактом. Основні види індексів, що використовуються в аграрному страхуванні з описом можливих страхових подій відображено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Варіанти використання індексів в системі аграрного страхування

Види базисів індексів	Страхові події, настання яких зобов'язує страховика відшкодувати збитки страхувальникам
Рівень урожайності	Зниження рівня урожайності (встановленого індексу урожайності), що передбачено діючими умовами страхового контракту
Рівень опадів	Недостатній або надмірний рівень опадів за певний проміжок часу
Зміна температурних режимів	Коливання температурних режимів та їх негативний вплив на урожайність сільськогосподарських культур
Швидкість вітру	Зростання швидкості вітру до певного граничного рівня
Рівень регіонального доходу	Падіння рівня доходів фермерів нижче обумовленого рівня, передбаченого страховим контрактом

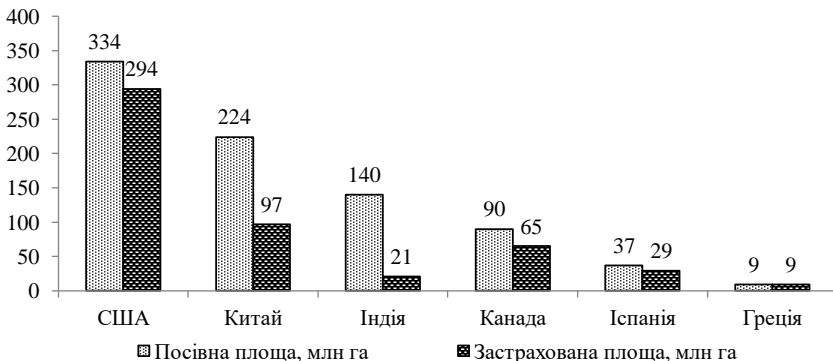
Джерело: побудовано на основі [358].

Сукупність страхових програм, представлених на світовому ринку аграрного страхування створюють передумови для формування фінансово-економічних

відносин між учасниками страхового процесу. Зважаючи на певні особливості функціонування систем страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції, представимо їх закономірності розвитку, відносно різних країн світу. Ці питання потребують окремого розгляду.

3.2. Тенденції розвитку ринку страхування в агробізнесі закордонних країн

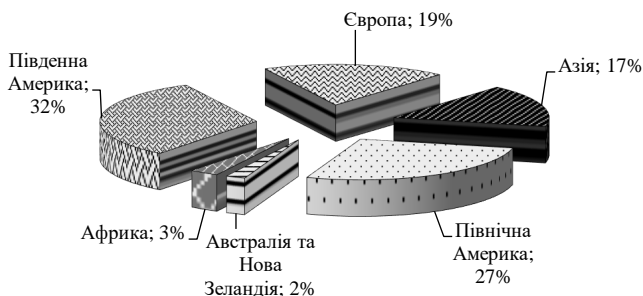
Оцінювання рівня покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків здійснюється за допомогою показника відношення застрахованих площ до посівних. У США, Китаї, Індії, Канаді, Іспанії, Греції даний показник становить: 88 %; 45 %; 15 %; 72 %; 80 % та 100 % відповідно (рис. 3.2). Широке використання інструменту страхування у протидії сільськогосподарським ризикам у багатьох країнах світу пов'язано з налагодженим механізмом взаємодії у системі координат: страховики та страхувальники (за умов активної участі держави у фінансуванні потреб виробників сільськогосподарської продукції у страховому захисті). Відповідно до встановлених правил світової організації торгівлі (СОТ) страхування відноситься до групи інструментів, які належать до “зеленої скриньки”. Це дає підстави констатувати, що суми державних і регіональних субсидій, спрямованих на фінансування витрат, пов'язаних зі страхуванням сільськогосподарських ризиків, розглядаються як форма забезпечення продовольчої безпеки на національному та глобальному рівнях.

Рис. 3.2. Розподіл посівних і застрахованих сільськогосподарських площ у різних країнах світу

Джерело: побудовано на основі [335].

Аналіз стану розвитку аграрного страхування у міжконтинентальному розрізі дає підстави стверджувати, що процес страхування сільськогосподарських ризиків набуває всесвітнього характеру. Зокрема, за 2014 р. найбільшу суму страхових премій було акумульовано на страхових ринках: Північної Америки – 32 %; Південної Америки – 27 %; Європи – 19 %; Азії – 17 %; Африки – 3 % та Австралії і Нової Зеландії – 2 %. (рис. 3.3). Такий розподіл страхових премій у світі зумовлений фінансово-економічними, організаційними, інституціональними та іншими особливостями функціонування національних ринків аграрного страхування.

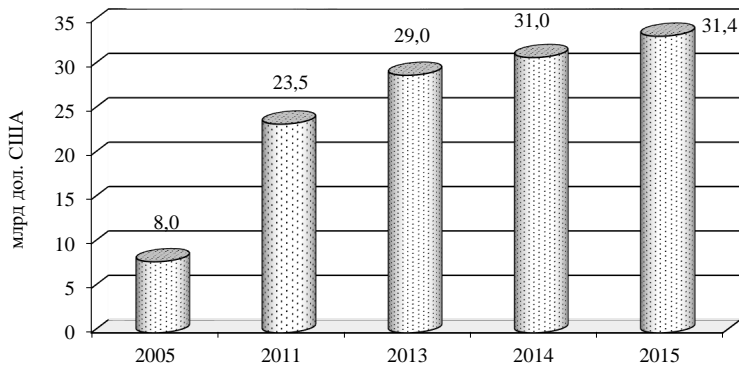
Рис. 3.3. Питома вага страхових премій у міжконтинентальному розподілі на світовому ринку аграрного страхування, 2014 р.

Джерело: побудовано на основі [335].

Об'єктивними критеріями розвитку світового ринку аграрного страхування виступає показник капіталізованих страхових премій. За період 2005-2015 рр. загальна сума страхових премій зросла майже в 4 рази з \$ 8,0 млрд до \$ 31,4 млрд (рис. 3.4). Така тенденція зумовлена тим, що аграрне страхування набуває глобального характеру [333, с.4].

Основними причинами всезростаючого попиту на страхування слід вважати: по-перше, відчутну вразливість фермерів, спричинену дією природно-кліматичних, антропогенних, екологічних, фінансово-економічних і цінових ризиків, пов'язаних з виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції; по-друге, наявністю широкого спектру страхових програм, які дозволяють обрати фермерам оптимальний рівень страхового захисту, виходячи з фінансово-економічних можливостей потенційних страхувальників; по-третє, для багатьох країн світу характерною ознакою розвитку їх національних ринків аграрного страхування є наявність державної підтримки, що, безумовно, виступає важливим мотиваційним стимулом розвитку страхових відносин в сільській місцевості. Виробники сільськогосподарської продукції в більшості країн світу все більше усвідомлюють необхідність здійснення розподілу ризиків

і відповідальності між учасниками страхового процесу з метою нейтралізації потенційних загроз для аграріїв.

Рис. 3.4. Динаміка обсягу сплачених страхових премій у світі з аграрного страхування протягом 2005-2015 рр., млрд дол. США
Джерело: побудовано на основі [333].

Дослідження динаміки розвитку аграрного страхування різних країн світу показує, що найбільш капіталізованими є ринки США, Китаю та Іспанії (табл. 3.3). Впродовж 2011-2015 рр. виробники сільськогосподарської продукції активно користувалися страховими послугами і водночас отримували значні страхові відшкодування за фактом настання страхових подій. Високий рівень виплат щодо акумульованих страхових премій свідчить про економічну обґрунтованість інвестування ресурсів у страховий захист потенційних страхувальників.

Найбільшим за обсягами страхової діяльності вважається північноамериканський ринок аграрного страхування. Починаючи з 1938 р. в США діє Акт про регулювання сільського господарства для забезпечення економічної стабільності аграрного сектору через систему страхування. Американська модель агрострахування ґрунтується на тісній співпраці між урядовими організаціями та приватним сектором щодо ефективного управління і нейтралізації ризиків у сільському господарстві. Відповідно до затвердженого плану загальних сільськогосподарських витрат федерального бюджету на 2014-2018 рр. у сумі 489 млрд дол. США, з них 8 % (39,1 млрд дол. США) спрямовано на державну підтримку фермерам щодо страхування урожаю [325, с. 9]. У США адміністрування процесу виділення державних субсидій на потреби аграрного страхування здійснюється Федеральною корпорацією страхування сільськогосподарських культур, функціями якої є: розрахунок страхових премій; визначення розмірів субсидій та затвердження страхових продуктів. Діяльність Федеральної корпорації контролюється Агентством з управління ризиками

(RMA) при Міністерстві сільського господарства США [307]. Програми федерального страхування реалізуються через приватні страхові компанії, які займаються сервісним обслуговуванням страховальників і у разі виникнення страхової події гарантують виплату страхового відшкодування у межах, передбачених договором страхування.

Таблиця 3.3

**Форми взаємодії учасників аграрного страхування
в різних країнах Європи**

№ п/п	Назва країни	Страхування від одного ризику	Страхування комбіноване	Страхування доходу	№ п/п	Назва країни	Страхування від одного ризику	Страхування комбіноване	Страхування доходу
1.	Австрія	К+С	К+С	К+С	14.	Люксембург	К+С	К+С	К+С
2.	Болгарія	К	К	-	15.	Нідерланди	К	-	-
3.	Бельгія	К	-	-	16.	Німеччина	К	-	-
4.	Великобританія	К	-	-	17.	Польща	К	-	-
5.	Греція	К	ОДС, К+С	-	18.	Португалія	К+С	К+С	-
6.	Данія	К	-	-	19.	Румунія	К+С	К+С	-
7.	Естонія	К	-	-	20.	Словаччина	К+С	К+С	-
8.	Ірландія	К	-	-	21.	Словенія	К+С	К	-
9.	Іспанія	К+С	К+С	К+С	22.	Угорщина	К	К	-
10.	Італія	К+С	К+С	К+С	23.	Фінляндія	К	К	-
11.	Кіпр	ОДС, К+С	ОДС, К+С	-	24.	Франція	К	К	К+С
12.	Латвія	К+С	-	-	25.	Чехія	К+С	К+С	-
13.	Литва	К+С	-	-	26.	Швеція	К	К	-

Примітка: комерційне страхування – К+С; комерційне субсидування – КС; обов'язкове державне страхування – ОДС.

Джерело: складено на основі [309, с. 88].

Щороку на американському ринку аграрного страхування акумулюється сума страхових премій у межах 10 млрд дол. США. Найбільша сума платежів була зафіксована в 2011 р. – 11966,30 млн дол. США, а найменша у 2015 р. – 9747,79 млн дол. США, що перевищувало 30 % від загальносвітового показника страхових премій. Структура страхових платежів за діючими страховими програмами розподілена наступним чином: страхування доходів – 81 %; страхування урожаю – 14 %; індексу доходів – 3 %; індексу урожайності – 1 % та інші програми, які субсидуються державою за окремими видами культур, фруктів та овочів – 1 % [2]. Сума страхових відшкодувань за діючими контрактами страхування за 2011-2015 рр. є досить високою. Зокрема, у 2012 р. відношення виплат до премій склало 154,85 %, у 2013 р. – 101,22 %, а в 2011, 2014 та 2015 рр. цей показник становив 90,67 %, 89,32 % та 62,53 % відповідно. Характерною ознакою американського

ринку аграрного страхування є те, що понад 60 % страхових платежів субсидується за рахунок держави, а близько 40 % сплачують фермери [2].

До швидкозростаючих ринків сільськогосподарського страхування належить страховий ринок Китаю. За період 2007-2013 рр. середньорічний темп зростання страхових премій на цьому ринку склав 34 %. Поряд з державними страховими програмами активно впроваджується аграрне страхування на комерційних засадах. Сільськогосподарське страхування Китаю активно розвивається практично в усіх галузях сільського господарства: рослинництві, тваринництві, лісовому господарстві та аквакультури. Так, страхуванням охоплено понад 170 видів рослинництва. У 2015 р. застрахована площа орної землі склала 97 млн га, що становить 43 % від загальної посівної площі. За показником сплачених страхових премій в рослинництві Китай займає друге місце в світі і перше – у тваринництві та лісовому господарстві. Важливо зазначити, що у 2014 р. страхові премії були субсидовані з державного та муніципальних бюджетів на рівні 97,36 % [385].

Досліджуючи загальні тенденції розвитку сільськогосподарського страхування в країнах ЄС варто відзначити, що сума акумульованих премій у 2016 р. склала 1538 млн Євро, водночас, рівень виплат становив майже 70 % [318]. Зазвичай, дієвість функціонування страхової системи багато в чому залежить від рівня збитковості, який має становити менше 100 %. За звітний період даний показник перебував у межах 60-75 %. Такий рівень збитковості свідчить про достатньо високі фінансові ризики для самих страхових компаній. Вирішення даного питання пов'язується з широким використанням можливостей перестраховування як певної гарантії надійності, безпечності та платоспроможності страховиків.

Сучасний вектор розвитку аграрного страхування в країнах Європейського Союзу зумовлений використанням різних форм і методів взаємодії учасників страхового процесу (табл. 3.3). На відміну від північноамериканського ринку аграрного страхування де найчастіше використовують мультиризикові страхові продукти в європейських країнах практикують здебільшого страхування від окремих ризиків (наприклад, граду або пожежі) та комбіноване страхування сільськогосподарських ризиків. Страхування доходу практикують лише в Австрії, Іспанії, Італії, Люксембурзі та Франції, при цьому даний страховий продукт у зазначених країнах субсидується з державних та/або муніципальних бюджетів.

Загалом, дієвість механізму аграрного страхування у багатьох країнах Європи базується на єдності комерційного підходу та використанні державних субсидій в організації та забезпеченні фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхового процесу. Формування механізму надання державних (регіональних) субсидій на часткове покриття витрат фермерів регламентується національними урядами країн ЄС щодо сплати страхових премій. Зокрема, в Австрії 46 % страхових премій компенсується фермерам через механізм субсидування; на Кіпрі (за умов обов'язкового страхування), в Латвії, Литві, Люксембурзі та Туреччині – по 50 %; Італії – 67 %; Португалії – від 35 до 75 %; Словенії – від 30

до 50 %; Хорватії – 75 %; Франції – 35 % (40 % для фермерів, які тільки розпочинають сільськогосподарську діяльність) та Чехії – від 15 % у тваринництві та до 30 % у рослинництві [380]. Загальна сума субсидій спрямованих на страхування сільськогосподарської продукції у 2016 р. становила 497,0 млн Євро або 32 % загального розміру страхових платежів [380]. Варто відзначити, що субсидії на страхування отримують лише ті сільськогосподарські підприємства країн-членів ЄС, які здійснюють виробничу діяльність на екологічно чутливих землях.

Виявлення сучасних тенденцій і особливостей розвитку світового ринку аграрного страхування створює підстави для формулювання певних наукових узагальнень та констатації про наступне:

По-перше, об'єктивне усвідомлення потенційних небезпек природо-кліматичних, соціально-економічних, цінкових та ін. ризиків свідчить про всезростаючий попит на страхування як незамінного інструменту нейтралізації загроз, пов'язаних з процесом виробництва і переробки сільськогосподарської продукції.

По-друге, формування консолідованої відповідальності в аграрній сфері між державними та недержавними інституціями, використовуючи механізм страхування, дозволяє їм мінімізувати негативний вплив ризиків у просторі та часі.

По-третє, рівень залучення фермерів тієї чи іншої країни до страхового процесу залежить від багатьох факторів, а саме від: традицій і культури організації страхування в сільській місцевості; нормативно-правового, інфраструктурного забезпечення та інституціональної спроможності взаємодіяти між суб'єктами страхового ринку; величини доходів фермерів і їх готовності (платоспроможності) до інвестування коштів у страховий захист; рівня державної (муніципальної) підтримки аграріїв щодо покриття витрат на страхування сільськогосподарських ризиків тощо.

По-четверте, багаторічний досвід організації і проведення аграрного страхування в різних країнах світу показує, що найбільша ефективність даного інструменту захисту майнових інтересів фермерів досягається завдяки інтеграції і збалансованості фінансово-економічних інтересів страхувальників, страховиків та держави, яка створює необхідні умови для проведення прогнозованого і безпечного процесу виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції.

У наступному параграфі дослідження відображено ключові показники розвитку ринку аграрного страхування в Україні.

3.3. Динаміка змін ключових параметрів внутрішнього ринку страхових послуг

Масштаби функціонування ринку аграрного страхування характеризуються сукупністю взаємопов'язаних показників, які висвітлюють сучасний рівень та надають можливості для визначення динаміки розвитку системи страхового захисту в сільській місцевості на майбутнє. Здійснення аналізу тенденцій розвитку страхового ринку потребує системного відображення таких ключових показників, як: кількість укладених договорів аграрного страхування; обсяги застрахованих сільськогосподарських площ; ліміти відповідальності страховиків; сума капіталізованих страхових премій і сплачених страхових виплат (відшкодувань) та сума державної підтримки щодо страхування сільськогосподарської продукції тощо. Динаміка змін ключових показників розвитку ринку аграрного страхування в Україні за 2006-2016 рр. наведена у табл. 3.4.

Безперечно, що основним аргументом розвитку страхування в країні виступає наявність земель сільськогосподарського призначення, на якій здійснюється виробництво аграрної продукції. Дослідження національного ринку аграрного страхування за період 2006-2016 рр. засвідчує про еволюційний та циклічний характер його розвитку. Десятилітній період становлення страхових відносин в аграрній сфері умовно можна поділити на чотири етапи.

Перший етап (2006-2008 рр.) пов'язаний з активним розвитком процесу страхування сільськогосподарських ризиків. Особливо успішним для страховиків вважається 2007 р., в якому спостерігалось збільшення ділової активності страхового ринку. Зокрема, застрахована площа зросла більше ніж у 6 разів; кількість укладених договорів збільшилась майже у 5 разів; ліміт страхового покриття – у 5,8 разів та страхові премії – у 9,1 рази. У 2007 р. зафіксовано найвищий рівень співвідношення застрахованих до посівних площ, який становив 9,1 % при середньому показнику за досліджуваний період 3,5 %.

Активізація ринку аграрного страхування у 2006-2008 рр. сталася завдяки цілеспрямованій державній підтримці в рамках реалізації Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України”, яким передбачено надання державних субсидій аграріям на потреби страхування. У відповідності до вищезазначеного Закону була передбачена компенсація 50 % страхових платежів виробникам сільськогосподарської продукції, які застрахували свої посіви. Завдяки застосуванню цієї законодавчої норми у 2006 р. з державного бюджету було виділено 12,5 млн грн, у 2007 р. – 47,8 млн грн, у 2008 р. – 72,8 млн грн; у 2012 р. – 0,086 млн грн [224].

Таблиця 3.4

Динаміка змін ключових показників розвитку ринку аграрного страхування в Україні, 2006-2016 рр.

Показник	Роки										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Посівна площа, тис. га	25928,0	26060,0	27133,0	26990,0	26952,0	27670,5	27801,3	28329,3	27239,1	26901,8	27026,0
Застрахована площа, тис. га	670,0	2360,0	1171,0	510,0	553,0	786,3	727,3	868,9	732,0	689,2	675,6
Питома вага застрахованої площі в структурі посівної, %	2,6	9,1	4,3	1,9	2,1	2,8	2,6	3,1	2,7	2,6	2,5
Кількість страхових компаній, шт.	37	62	59	16	13	14	14	8	10	12	11
Кількість договорів, шт.	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936	1722	1392	1062	787
Страхова сума, млн грн	619,6	2189,1	3153,4	1300,0	2455,0	3640,0	3462,7	4394,9	3297,2	3969,3	5808,9
Страхова сума на 1 га, грн	924,8	927,6	2692,9	2549,0	4439,4	4629,3	4761,0	5058,0	4504,4	5758,9	8598,3
Страхова сума на 1 договір, тис. грн	465,9	497,9	1926,3	656,6	2017,3	1343,2	1788,6	2552,2	2368,7	3737,3	7381,2
Сума премій, млн грн	28,5	116,7	155,4	42,0	72,1	136,3	130,5	135,4	72,8	77,7	156,0
Страхова премія на 1 га, грн.	42,5	49,4	132,7	82,4	130,4	173,3	179,4	155,8	99,5	112,7	230,9
Страхова премія на 1 договір, тис. грн	21,4	26,5	94,9	21,2	59,2	50,3	67,4	78,6	52,3	73,2	198,2
Сума виплат, млн грн	н/д	н/д	н/д	15,3	36,7	38,2	53,5	13,1	5,5	10,0	69,5
Рівень виплат, %	н/д	н/д	н/д	36,5	50,9	28,0	41,0	9,7	7,6	12,9	44,6
Страхові виплати на 1 га, грн	н/д	н/д	н/д	30,0	66,4	48,6	73,6	15,1	7,5	14,5	102,9
Страхові виплати на 1 договір, тис. грн	-	-	-	7,7	30,2	14,1	27,6	7,6	4,0	9,4	88,3
Сума субсидій, млн грн	12,5	47,8	72,8	0	0	0	0,086	0	0	0	0
Питома вага субсидій у страхових преміях, %	43,9	41,0	46,8	0	0	0	0,066	0	0	0	0

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках А1-А5, Б1-Б5 та В1-В5.

Другий етап (2009-2010 р.) необхідно розглядати з позицій впливу негативних чинників світової фінансової кризи. У 2009 р., вперше після впровадження програми субсидування виробників сільськогосподарської продукції уряд України не передбачив у бюджеті відповідних коштів. Це рішення негативно вплинуло на ділову активність учасників аграрного страхування. За досліджуваний період відбулося суттєве скорочення застрахованих площ на 43,6 % з 1170,0 тис. га до 510,0 тис. га. Зафіксовано зниження сум страхових премій у 3,7 рази з 155,4 млн грн до 42,0 млн грн. Разом з цим, необхідно відзначити про достатньо високий рівень страхових відшкодувань у сумі 36,7 млн грн, які здійснили страховики у 2010 р. Рівень виплат до премій становив 50,9 %, це свідчить про відповідальне ставлення страховиків до страхувальників, особливо з огляду на несприятливі погодні умови.

Третій етап (2011-2013 рр.) характеризується пошквалюванням процесу укладання (переукладання) договорів аграрного страхування. За 2011 андеррайтинговий рік страхові компанії, які працювали на ринку страхування сільськогосподарської продукції уклали найбільшу кількість договорів – 2710 од. Це сприяло акумулюванню 136,3 млн грн страхових премій, що майже у вдвічі більше, ніж у 2010 р. Одним з основних чинників зростання страхових платежів стало функціонування програми форвардної закупівлі зерна, яку проводила компанія “Хліб Інвестбуд”. Відповідно до умов форвардних контрактів, агропідприємства здійснювали страхування майбутнього врожаю в одній із трьох акредитованих страхових компаніях, а саме: ПрАТ “УАСК АСКА”, ПрАТ “СК “Брокбізнес” та ПрАТ “СК “Провідна”.

Четвертий етап (2014-2016 рр.) відзначається певним сповільненням темпів росту базових показників, що визначають рівень розвитку ринку аграрного страхування. Основними причинами падіння обсягів аграрного страхування слід вважати наявність кризових соціально-економічних і політичних явищ та процесів у державі.

Проте, незважаючи на кризові явища в економіці України у 2016 р., ринок аграрного страхування почав демонструвати позитивні тенденції свого розвитку. Уперше за весь період дослідження сума акумульованих премій страховими компаніями досягла розміру в 156 млн грн, що більше ніж у 2 рази перевищив показник 2008 р., в якому була виділена найбільша сума (72,8 млн грн) державних субсидій для сплати аграріям частки страхових платежів за надані послуги страховими компаніями. Це є свідченням того, що навіть за відсутності державних субсидій, аграрії поступово усвідомлюють необхідність страхування для забезпечення ефективної протидії сільськогосподарським ризикам.

Здійснення аналізу тенденцій розвитку страхового ринку в аграрній сфері передбачає необхідність дослідження відносних середніх величин із розрахунку на 1 га застрахованої площі та на 1 договір страхування. За період 2006-2016 рр. зазначені показники мають стійку тенденцію до зростання. Діапазон страхових сум та страхових премій у розрахунку на 1 га застрахованої площі перебував у межах від 924,8 грн в 2006 р. до 8598,3 грн в 2016 р. та від 49,4 грн, у 2006 р. до

230,9 грн у 2016 р. відповідно. Найбільші страхові виплати було здійснено в 2012 р., їх сума становила 73,6 грн в розрахунку на 1 га застрахованої площі. За досліджуваний період показники страхових сум і страхових премій на 1 договір страхування перебували у межах від 465,9 тис. грн у 2006 р. до 7381,2 тис. грн у 2016 р. та від 21,2 тис. грн у 2009 р. до 198,2 тис. грн у 2016 р. відповідно. Взагалі сучасною тенденцією національного страхового ринку є суттєве збільшення застрахованих площ, страхових премій та страхових сум у розрахунку на 1 га та на 1 договір страхування.

Наведені аналітичні дані свідчать, що циклічність етапів розвитку аграрного страхування пов'язана з багатьма суб'єктивними та об'єктивними факторами соціально-економічного, нормативно-правового та політичного характеру. Подальше діагностування ринку аграрного страхування буде здійснюватись у часовому проміжку за 2012-2016 рр., що дасть можливість більш глибоко проаналізувати існуючі тенденції та екстраполювати ситуацію на майбутнє. За досліджуваний період базові макроекономічні показники ринку аграрного страхування змінювалися у таких межах: від 72,8 млн грн у 2014 р. до 156,0 млн грн у 2016 р. (страхові премії); що стосується страхових виплат, то найбільша сума відшкодування була сплачена у 2012 р. (53495 тис. грн). Питома вага страхових виплат в структурі страхових премій складала: у 2012 р. – 41 %; у 2013 р. – 9,7 %; у 2014 р. – 7,6 %; у 2015 р. – 12,9 % та у 2016 р. – 44,5% (рис. 3.5). Даний показник має об'єктивну основу і не залежить від волевиявлення жодного з суб'єктів аграрного страхування, оскільки страхові виплати здійснюються виключно за фактом настання страхової події.

Рис. 3.5. Питома вага виплат у структурі страхових премій за 2012-2016 рр.

Джерело: побудовано за даними [211, 224, 225].

Про значний невикористаний потенціал розвитку ринку аграрного страхування в Україні свідчить показник питомої ваги застрахованих площ у структурі посівних площ (рис. 3.6). Зазначений показник становив: у 2012 р. – 2,6 %; у 2013 р. – 3,1 %; у 2014 р. – 2,7 %; у 2015 р. – 2,6 % та у 2016 р. – 2,5 %.

Ці дані свідчать про необхідність здійснення подальшого аналізу і обґрунтування можливих варіантів розвитку ринку аграрного страхування з дотриманням еквівалентності інтересів усіх його учасників.

Рис. 3.6. Питома вага застрахованих площ до посівних 2012–2016 рр., %

Джерело: побудовано за даними [211, 224, 225].

Логіка наукового дослідження передбачає необхідність формування етапів процесу аналізу та визначення тенденцій розвитку ринку аграрного страхування. Послідовність такого аналізу зумовлює виявлення територіальних, галузевих та інституціональних особливостей прояву фінансово-економічних взаємовідносин між учасниками страхового процесу. Комплексний аналіз страхового ринку дозволяє отримати максимально об'єктивний масив статистичної інформації для проведення подальшого дослідження.

3.4. Комплексний аналіз стану аграрного страхування в Україні

Досліджуючи територіальний розвиток аграрного страхування необхідно зазначити, що за 2012-2016 рр. рівень покриття страхуванням посівних площ знаходився у широкому діапазоні від 0,12 тис. га до 128,98 тис. га. Наприклад, у 2015 р. в Хмельницькій області страхуванням було покрито 128,98 тис. га посівних площ, що становило 11,41 % від загальнонаціонального показника. Найнижчі показники за

досліджуваний період були зафіксовані у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка територіальних відмінностей становлення аграрного страхування за ключовими показниками його розвитку у 2012-2016 рр.

Адміністративна область	Застрахована площа, тис. га					Відношення застрахованих площ до посівних, %				
	Роки									
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
АР Крим	9,07	25,42	...	...	...	1,16	3,37	-	...	...
Вінницька	52,80	69,62	54,81	63,44	35,56	3,27	4,29	3,39	3,87	2,17
Волинська	9,36	10,99	11,43	4,59	1,36	1,79	2,08	2,15	0,85	0,25
Дніпропетровська	37,93	65,31	41,32	42,78	39,79	1,99	3,37	2,12	2,21	2,07
Донецька	48,93	41,95	49,71	1,59	4,64	3,44	2,93	3,74	0,16	0,47
Житомирська	24,87	25,26	27,22	15,51	19,26	3,12	3,09	3,27	1,82	2,18
Закарпатська	1,27	2,17	1,61	0,12	0,14	0,66	1,13	0,85	0,06	0,07
Запорізька	31,79	28,73	34,14	34,79	17,28	2,00	1,77	2,10	2,14	1,06
Івано-Франківська	4,68	10,31	6,32	4,41	8,09	1,31	2,84	1,68	1,21	2,18
Київська	27,14	33,64	29,51	12,56	13,60	2,35	2,90	2,55	1,09	1,17
Кіровоградська	42,57	58,34	46,70	31,20	20,58	2,58	3,49	2,79	1,86	1,22
Луганська	55,64	23,83	0,00	0,00	14,89	5,50	2,31	0,00	0,00	1,89
Львівська	38,48	59,87	42,62	6,24	16,01	6,45	9,64	6,78	0,98	2,42
Миколаївська	12,24	34,21	14,31	25,56	39,02	0,82	2,19	0,92	1,64	2,54
Одеська	23,42	8,70	25,72	56,82	34,22	1,31	0,47	1,39	3,08	1,85
Полтавська	84,88	113,86	89,33	44,15	70,61	4,96	6,62	5,20	2,57	4,11
Рівненська	15,98	8,58	19,41	3,08	3,80	3,02	1,59	3,58	0,56	0,69
Сумська	32,77	44,63	38,10	15,22	41,52	3,00	4,04	3,50	1,37	3,70
Тернопільська	30,25	23,10	32,61	29,16	28,62	3,79	2,89	4,06	3,68	3,52
Харківська	38,32	33,07	42,42	61,08	25,32	2,22	1,88	2,46	3,49	1,44
Херсонська	28,82	46,20	34,21	7,97	55,73	2,18	3,26	2,39	0,58	4,12
Хмельницька	22,57	29,36	26,60	128,98	115,24	2,03	2,58	2,37	11,41	9,99
Черкаська	21,51	22,22	28,11	20,28	14,15	1,78	1,85	2,34	1,69	1,18
Чернівецька	1,23	8,46	1,40	19,52	16,13	0,40	2,76	0,46	6,39	5,28
Чернігівська	30,82	41,12	34,51	60,15	40,00	2,70	3,54	3,05	5,09	3,34

Примітка: ... – дані відсутні.

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках А1-А5.

Аналіз рівня співвідношення застрахованих до посівних площ свідчить про те, що за досліджуваний період виробники сільськогосподарської продукції не використовували потенційних можливостей страхового захисту. Діапазон коливання даного показника перебував у межах від 0,06 до 11,41 %. Перевищення 5 % покриття страхуванням посівних площ зафіксовано лише у 2012-2014 рр. у Львівській та Полтавській областях.

Дослідження параметрів територіального розвитку ринку аграрного страхування за 2012-2016 рр. засвідчує про нерівномірну участь аграріїв у страховому процесі, що пов'язано з сукупністю соціально-економічних,

організаційних та маркетингових чинників формування страхових відносин в сільській місцевості. За досліджуваний період регіональними лідерами з аграрного страхування вважаються: Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська та Хмельницька області. Їх питома вага у загальній структурі страхового ринку за кількістю укладених договорів страхування становить 41,6 %, за обсягом ліміту відповідальності страховиків – 47,1 % та за сумою сплачених страхових премій – 44,2 % (додатки А1-А5).

Виплати страхових відшкодувань у 2012-2016 рр. здійснювались за фактом настання страхових подій у товаровиробників. Аналіз динаміки виплат показує, що у 2012 р. у 5 областях України страхові відшкодування перевищили страхові премії, зокрема: у Дніпропетровській – на 259,5 %; Запорізькій – 106,8 %; Одеській – 185,3%; Сумській – 117,2 % та Херсонській – 281,86 %. У 2016 р. найбільше співвідношення виплат до премій (в 4,3 рази) зафіксовано у Чернівецькій області.

Подальше дослідження стану розвитку територіального ринку аграрного страхування потребує відображення базових показників, виходячи з фактично наявних посівних площ та ймовірних ризиків, які можуть бути передані на страхування. Відображення страхових сум із розрахунку на 1 га застрахованої площі необхідне для з'ясування рівня фінансово-економічної відповідальності страховиків перед страхувальниками (та/або третіми особами) відповідно до договірних зобов'язань. За період 2012-2016 рр. найбільший ліміт відповідальності (страхова сума) був зафіксований у таких областях: Вінницькій – від 3,0 до 10,4 тис. грн, Івано-Франківській – від 3,9 до 12,5 тис. грн, Одеській – від 2,0 до 16,3 тис. грн, Хмельницькій – від 3,4 до 12,6 тис. грн та Чернівецькій – від 1,7 до 23,3 тис. грн.

Основним джерелом забезпечення лімітів відповідальності страховиків виступають сплачені страхові премії, які згодом трансформуються у страхові резерви і служать гарантією страхового захисту аграріїв. За 2016 андеррайтинговий рік найбільша сума страхових премій у розрахунку на 1 га застрахованої площі була акумульована у таких областях: Вінницькій – 235,4 грн, Волинській – 363,3 грн, Закарпатській – 391,6 грн, Івано-Франківській – 325,0 грн та Чернівецькій – 583,2 грн (додатки А1-А5).

Діагностування стану ринку аграрного страхування потребує аналізу показників, які відображають рівень страхового захисту у розрізі сільськогосподарських культур (додатки Б1-Б5). За період 2012-2016 рр. страхове покриття розповсюджувалося на зернові, зернобобові, технічні культури, овочі та плодівництво (табл. 3.6). Галузевий аналіз ринку аграрного страхування дозволяє виявити наявні тенденції попиту і пропозиції, які формуються між суб'єктами страхового процесу.

Таблиця 3.6

Динаміка показників кількості договорів, страхових сум, премій і виплат у розрізі основних груп сільськогосподарських культур, 2012-2016 рр.

Рік	Зернові та зернобобові культури			Технічні культури		Овочі та плодівництво
	Озимі зернові	Ярі зернові	Зернобобові	Олійні культури	Коренеплоди	
Застрахована площа, тис. га						
2012	490,3	57,6	26,7	131,9	20,2	0,6
2013	519,8	179,0	0,5	151,3	16,6	1,7
2014	427,9	113,6	8,6	163,1	18,8	-
2015	422,3	63,5	47,2	131,3	24,9	0,04
2016	490,6	43,8	16,9	102,4	14,1	7,8
2016 р. до 2012 р., %, рази	100,06	76,0	63,3	77,6	69,8	13 р.б.
Питома вага застрахованих в структурі посівних площ, %						
2012	7,5	0,7	1,8	2,3	4,4	0,4
2013	6,6	2,4	0,04	2,5	5,9	1,4
2014	6,0	1,6	0,8	2,3	5,7	-
2015	5,3	1,0	2,0	2,2	10,5	0,00009
2016	6,9	0,7	0,8	1,5	4,8	1,5
Кількість договорів, шт.						
2012	1161	186	93	315	178	3
2013	910	393	3	363	44	9
2014	708	311	57	277	39	-
2015	520	95	25	415	6	1
2016	498	79	22	169	8	11
2016 р. до 2012 р., %, рази	42,9	42,5	23,7	53,7	4,5	3,7 р.б.
Страхова сума, млн грн						
2012	2299,5	318,9	174,0	323,3	337,4	9,6
2013	2511,5	1245,0	0,8	306,9	245,9	84,8
2014	2048,8	260,7	155,2	284,8	297,6	-
2015	1893,7	519,6	424,3	869,2	260,2	2,6
2016	2835,3	679,9	467,2	1324,6	357,4	144,5
2016 р. до 2012 р., %	123,3	2,1 р.б.	2,7 р.б.	4,1 р.б.	106,0	15,0 р.б.
Страхова премія, тис. грн						
2012	80682,4	11093,2	8169,7	13799,6	16522,7	208,3
2013	84701,4	34149,4	60,6	9817,4	5573,8	1082,1
2014	45294,4	12539,9	2383,3	6526,8	6055,2	-
2015	51355,2	6076,4	3519,8	15338,7	1343,2	28,9
2016	101924,0	8079,6	10719,3	25846,8	5839,2	3557,6
2016 р. до 2012 р., %	126,3	72,8	131,2	187,3	35,3	17,1
Рівень виплат, %						
2012	42,0	14,6	12,1	113,4	8,0	-
2013	9,1	1,0	151,7	43,6	-	68,1
2014	6,8	0,9	1,6	26,5	8,5	-
2015	14,9	17,6	-	8,3	-	-
2016	6,5	14,4	453,1	19,2	43,4	240

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках Б1-Б5.

За досліджуваний період на страхування найактивніше приймалися озими зернові, зокрема, пшениця, ячмінь та жито. У 2013 та 2016 рр. страхуванням було покрито 519,8 тис. га та 490,6 тис. га сільськогосподарських угідь, при цьому на пшеницю серед озимих припадало 92,2 % і 98,1 % відповідно. Ярі зернові аграрії страхували у 2012-2014 рр. на таких площах: 57,6 тис. га, 179,0 тис. га та 113,6 тис. га відповідно. Впродовж 2015-2016 рр. відбулося скорочення застрахованих площ на 13,6 тис. га. Найбільшу питому вагу у структурі застрахованих площ серед ярих зернових (понад 78,8 %) у 2016 р. посіла кукурудза.

Вагоме місце в структурі застрахованих площ посідають олійні культури і коренеплоди. За 2012-2016 рр. діапазон страхового покриття перебував у межах від 102 тис. га до 163,1 тис. га (олійні культури) та від 14,1 тис. га до 24,9 тис. га (коренеплоди). Особливістю страхування технічних культур за досліджуваний період є те, що аграрії щорічно здійснювали страхування посів соняшнику, ріпаку та цукрового буряку.

Для глибшого відображення тенденцій розвитку ринку аграрного страхування доцільно проаналізувати його відносні показники у розрізі сільськогосподарських культур (табл. 3.7). Проведення такого аналізу надає необхідний масив інформації щодо залучення до страхового процесу посівів зернових, зернодобових та технічних культур, виходячи із застрахованих площ та кількості укладених договорів страхування.

Показники страхових сум на 1 га застрахованої площі відповідають обсягам лімітів відповідальності, які беруть на себе страховики, вступаючи у страхові правовідносини. За 2012-2016 рр. найбільші ліміти відповідальності на 1 га зафіксовано у 2016 р. при страхуванні: озимої пшениці – 5813,33 грн; ярого ячменя – 13564,99 грн; соняшнику – 15224,75 грн; сої – 27978,69 грн та ріпаку – до 6836,75 грн. Відмінність у страхових сумах за окремими сільськогосподарськими культурами на 1 га застрахованих площ пояснюється різними сумами витрат на виробництво і розміром доходів від реалізації аграрної продукції.

Водночас, страхові премії на 1 га застрахованої площі відображають плату страхувальників за передачу відповідальності щодо ризиків страховику. Діапазон розподілу страхових премій на 1 га адекватний лімітам відповідальності у розрізі сільськогосподарських культур, зокрема їх сума у 2016 р. становила щодо озимої пшениці – 209,42 грн; ярого ячменя – 229,38 грн; соняшнику – 267,47 грн; сої – 641,81 грн та ріпаку – 203,37 грн.

Розмір страхових сум і страхових премій на 1 об'єкт (договір) страхування змінювався у залежності від кількості укладених договорів страхування. У зв'язку зі зменшенням їх чисельності протягом 2012-2016 рр., досліджувані показники мали стійку тенденцію до збільшення. Найбільші темпи зростання страхових сум і премій зафіксовано при страхуванні таких сільськогосподарських культур: озима пшениця – 2,7 та 3,1 рази; озимий ячмінь – 3,0 і 2,0 рази; соняшник – 5,8 та 14,8 рази відповідно.

Таблиця 3.7

Відносні показники динаміки формування ринку аграрного страхування у рослинництві за 2012-2016 рр.

Рік	Зернові та зернобобові культури						Технічні культури				Овочі та плодівництво
	Озимі зернові			Ярі зернові			Зернобобові	Олійні культури		Коренеплоди	
	Пшениця	Ячмінь	Жито	Пшениця	Ячмінь	Кукурудза		Соя	Сояшияк		
Страхова сума на 1 га застрахованої площі, грн											
2012	4832	2229	2883	3866	2764	6533	6513	3949	1726	16638	12614
2013	4831	4230	5627	-	1189	7019	1667	3242	1556	14852	49281
2014	5199	1873	4086	1173	2002	2007	16699	4761	1100	12668	-
2015	4523	3771	3548	19278	7521	8124	8861	13635	2960	10466	65635
2016	5813	3890	4876	18797	13565	15203	27979	15225	6837	25403	17659
Страхова сума на 1 об'єкт (договір) страхування, тис. грн											
2012	2185	615	514	329	658	2219	1868	1973	673	1890	3154
2013	2986	1261	1712	-	258	3259	256	2215	563	5590	9418
2014	3393	559	1072	317	1564	712	2570	3328	624	6100	-
2015	4072	1099	929	9639	1399	6439	20457	6292	806	43362	2625
2016	5937	1681	937	15131	2898	9722	26267	11438	2805	44677	13382
Страхові премії на 1 га застрахованої площі, грн											
2012	169	92	113	106	55	242	306	94	109	817	278
2013	162	155	206	-	54	192	132	20	82	337	629
2014	105	87	157	58	26	116	296	43	39	322	-
2015	122	107	162	353	166	89	72	172	90	54	722
2016	209	115	167	439	229	122	642	267	203	415	433
Страхові премії на 1 об'єкт (договір) страхування, тис. грн											
2012	76	25	20	9	13	82	88	47	43	93	69
2013	100	46	63	-	12	89	20	14	30	127	120
2014	69	26	41	16	21	41	46	30	22	155	-
2015	110	31	42	176	31	71	165	79	24	224	29
2016	214	49	32	353	49	78	603	201	83	730	328
Страхові виплати на 1 га застрахованої площі, грн											
2012	66	162	25	0	5	36	36	11	166	64	0
2013	14	47	2	-	0	2	200	0	39	0	429
2014	7	27	1	0	0	1	5	0	13	27	-
2015	19	0	115	0	0	18	0	12	9	0	0
2016	14	0	0	0	0	13	3027	11	114	2	1254

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках Б1-Б5.

Страхові виплати на 1 га застрахованої площі свідчать про певну частку страхових премій, яку страховики повертають страхувальникам у вигляді відшкодувань, що здійснюються на умовах, передбачених договірними зобов'язаннями суб'єктів страхового процесу. Даний показник має об'єктивну основу і залежить виключно від розміру збитків, спричинених у результаті настання страхових подій та страхової суми (відповідно до обраної величини страхового зобов'язання). За 2012-2016 рр. рівень виплат знаходився у діапазоні від 7,6 до 471,9 %, що свідчить про значний розмах страхового відшкодування за роками.

Водночас, у розрізі окремих сільськогосподарських культур спостерігалось перевищення виплат над преміями. Зокрема, у 2012 р. рівень виплат при страхуванні озимого ячменю та ріпаку становив 175,85 та 151,64 % відповідно. У 2016 р. сума страхових відшкодувань майже у 5 разів була більшою, ніж отримані премії за страхування сої. Необхідними умовами надійності функціонування страховиків на ринку слід визначити вжиття заходів, спрямованих на розширення страхового поля, використання широкого спектру страхових продуктів в інтересах усіх суб'єктів ринку аграрного страхування.

Ядром функціонування ринку аграрного страхування безумовно виступають страхові компанії. Від їх ділової активності, організації маркетингової політики та менеджменту бізнес-процесів в значній мірі залежить ефективність страхової діяльності в аграрній сфері. Страхові компанії створюють необхідні умови для забезпечення інституціональної спроможності учасників страхового ринку з метою реалізації їх фінансово-економічних інтересів через механізм страхування.

Дослідження діяльності страхових компаній за 2012-2016 рр. дозволяє виявити п'ять основних тенденцій (додатки В1-В5): по-перше, скоротилась кількість страхових компаній (з 14 до 11), які надавали послуги у сфері аграрного страхування; по-друге, зменшилась кількість договорів страхування з 1939 до 787 шт. (у 2,5 рази); по-третє, уповільнилися масштаби покриття страхуванням сільськогосподарських площ з 727,34 до 675,56 тис. га (92,9 %); по-четверте, збільшилась величина страхових сум з 3462,68 до 5808,86 млн грн (на 167,8 %); по-п'яте, зростанням розміру страхових премій з 130,48 до 155,97 млн грн (на 119,5 %). За досліджуваний період часу на ринку аграрного страхування України свої послуги надавали 21 страхова компанія, з яких лише чотири (ПрАТ “УАСК Аска”, ПрАТ “СК “Брокбізнес”, ПрАТ “АСК “ІНГО Україна”, та ПрАТ “СК “РЗУ Україна”) здійснювали страхову діяльність на постійній основі (табл. 3.8). Вважаємо, що низький рівень зацікавленості страховиків у даному сегменті майнового страхування пов'язаний з високою ризикованістю даного сегменту страхового ринку, недостатньою кількістю обігових коштів аграріїв для інвестування в страховий захист і відсутністю державної підтримки аграрного страхування. Всі ці фактори у своїй сукупності стримували потенційні можливості розвитку страхових відносин у сільській місцевості.

Досліджуючи діяльність чотирьох вищезазначених страхових компаній необхідно зазначити, що їх питома вага у загальній структурі складала: укладених договорів – 24,8 %, 45,6 %, 46,9 % та 47,1 %; застрахованих площ – 40,0 %, 51,3 %, 49,9 %, 52,0 % та 70,3 %; страхових сум – 30,4 %, 37,6 %; 44,2 %, 60,6 % та 73,3 %, страхових премій – 23,9 %, 31,6 %, 40,7 %, 47,0 % та 67,2 % відповідно. Характерною ознакою діяльності зазначених страхових компаній за досліджуваний період є збільшення показників страхових сум та страхових премій у розрахунку на 1 га застрахованої площі та на 1 договір страхування. Таке зростання стало можливим завдяки підвищенню ліміту

відповідальності страховиків та скороченню кількості укладених договорів страхування (зокрема, ПрАТ “УАСК АСКА” та ПрАТ “СК “Брокбізнес”).

Таблиця 3.8

Розвиток ринку аграрного страхування у розрізі страхових компаній України, які надавали послуги на постійній основі протягом 2012-2016 рр.

Рік	Кількість договорів, шт.	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума		Страхові премії		Страхові виплати	
			на 1 га застрахованої площі, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га застрахованої площі, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га застрахованої площі, грн	на 1 договір, тис. грн
ПрАТ "УАСК АСКА"								
2012	146	65,87	3550,24	1601,74	143,86	64,90	37,70	17,01
2013	165	78,29	1674,49	794,52	50,16	23,80	12,72	6,03
2014	125	65,63	2553,10	1340,48	32,17	16,89	14,36	7,54
2015	18	9,82	13319,07	7266,29	550,70	300,44	22,89	12,49
2016	112	143,19	12455,37	15923,97	340,06	434,76	418,46	535,00
2016 р. до 2012 р., %, рази	76,7	2,2 р.б.	3,5 р.б	9,9 р.б	2,4 р.б.	6,7 р.б.	11,1 р. б.	31,5 р.б.
ПрАТ "СК "БРОКБІЗНЕС"								
2012	71	46,00	7700,49	4991,22	221,32	143,45	44,49	28,84
2013	229	102,61	6686,12	2995,91	216,34	96,94	37,77	16,93
2014	224	131,21	4113,87	2409,73	140,37	82,23	4,55	2,67
2015	21	9,73	7324,71	3393,78	166,68	77,23	76,53	35,46
2016	13	12,44	9290,45	8890,25	219,20	209,76	0,00	0,00
2016 р. до 2012 р., %	18,3	27,0	120,6	178,1	99,0	146,2	-	-
ПрАТ "АСК "ІНГО Україна"								
2012	114	75,21	2274,49	1500,57	99,81	65,85	142,45	93,98
2013	237	126,62	3416,27	1825,18	92,09	49,20	31,92	17,06
2014	173	110,12	3974,67	2530,00	56,85	36,19	11,19	7,12
2015	163	200,35	5112,28	6283,72	65,99	81,11	22,20	27,28
2016	193	206,67	6477,50	6936,29	107,73	115,36	30,66	32,83
2016 р. до 2012 р., %, рази	169,3	2,7 р.б.	2,8 р.б.	4,6 р.б.	108,0	175,2	21,5	34,9
ПрАТ "СК "PZU Україна"								
2012	149	104,12	2831,03	1978,30	38,51	26,91	13,29	9,29
2013	155	138,00	2910,50	2591,28	36,22	32,25	0,42	0,38
2014	131	58,45	4061,26	1812,07	46,08	20,56	14,11	6,29
2015	298	138,31	8536,79	3962,16	117,60	54,58	0,85	0,39
2016	184	112,62	9078,81	5556,83	276,70	169,36	24,29	14,87
2016 р. до 2012 р., %, рази	123,5	108,2	3,2 р.б.	2,8 р.б.	7,2 р.б.	6,3 р.б.	182,8	160,1

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках В1-В5.

Одним із ключових індикаторів функціонування страхових компаній є показник страхових виплат. Його динаміка за досліджуваний період загалом сприятлива з позиції організації та ведення страхового бізнесу. Однак, у 2012 р. в ПрАТ “АСК “ІНГО Україна” страхові виплати на 1 га застрахованої площі

перевищили відповідні показники страхових премій на 142,72 %. Аналогічна ситуація спостерігалася у 2016 р. в ПрАТ “УАСК АСКА”: рівень виплат становив – 123,05 %. Наведені дані свідчать про необхідність урізноманітнення джерел капіталізації (диверсифікація спектру надання страхових послуг) діяльності страхових компаній як форми уникнення збитковості страховиків.

Діагностика ринку аграрного страхування з позицій територіального, галузевого та інституціонального рівнів надає підстави для формулювання певних узагальнень у фокусі здійснення наступних етапів дисертаційного дослідження:

- страхові відносини в аграрній сфері повинні ґрунтуватися на максимальній солідаризації фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхового ринку в законодавчому, інституціональному, організаційному та комунікаційному вимірах;
- закріплення позитивних тенденцій розвитку ринку аграрного страхування у 2007-2008 рр., 2011-2013 рр. та 2016 р. можливе завдяки стимулюванню попиту і пропозиції на страхові послуги з використанням обґрунтованої тарифної політики, спрямованої на формування доступної вартості страхового покриття для широкого кола потенційних страхувальників а також забезпечення достатнього рівня рентабельності операційної діяльності страховика;
- використання існуючого потенціалу розвитку аграрного страхування з метою еквівалентного розподілу ризиків і відповідальності між суб'єктами страхового процесу та забезпечення захисту майнових інтересів селян у процесі виробництва і переробки сільськогосподарської продукції;
- здійснення інформаційних популяризаційних та культурно-освітніх заходів серед виробників аграрної продукції щодо використання потенційних можливостей страхування у протидії сільськогосподарським ризикам та мотивування страховиків у розробці й наданні якісних страхових послуг;
- висвітлення сучасних методів та форм взаємодії страховиків і страхувальників на засадах державно-приватного партнерства, взаємного страхування, а також визначення можливої участі держави та муніципальних органів влади щодо покриття частки витрат аграріїв на страхування, виходячи з досвіду закордонних країн.

Отже, результати діагностування стану ринку аграрного страхування будуть використані для формування наукової позиції щодо функціонування сучасної моделі страхових відносин у сільській місцевості. Для забезпечення обґрунтованості та достовірності сучасних тенденцій розвитку аграрного страхування в країні постає необхідність у використанні спеціальних методів дослідження, що дозволять оцінити наявність (або їх відсутність) між

ключовими параметрами страхового ринку та діяльністю сільськогосподарських підприємств. Для цього у наступному параграфі здійснено кореляційно-регресійний аналіз детермінантів розвитку ринку аграрного страхування.

3.5. Виявлення причинно-наслідкових зв'язків у формуванні ринку страхових послуг

Вітчизняний ринок аграрного страхування перебуває на етапі свого становлення, що включає формування соціально-економічних, організаційних, інституціональних й інфраструктурних взаємозв'язків між його учасниками. Зважаючи на багатоаспектність функціонування механізму страхування сільськогосподарської продукції постає необхідність у проведенні кореляційного аналізу. Він дозволив би ідентифікувати рівень впливу певних факторів, які свідчать про наявні тенденції розвитку аграрного страхування. Динаміка розвитку територіального і галузевого ринків аграрного страхування за 2012-2016 рр. (п. 3.3 та п. 3.4 даного дослідження) відображає певні відмінності в обсягах надання страхового захисту. Тому аналіз кореляційних зв'язків на страховому ринку здійснено у межах адміністративних областей України та у розрізі основних сільськогосподарських культур.

Важливою умовою проведення кореляційного аналізу є формування відповідної інформаційної бази для виявлення прямих та/або обернених зв'язків між результативною ознакою (y) та набором факторів ($x_1 \dots x_9$). Результативною ознакою обрано співвідношення застрахованої до посівної площі, оскільки даний показник об'єктивно віддзеркалює поточний стан розвитку страхування в аграрній сфері. Процес кореляційного аналізу передбачає доцільність використання таких факторних ознак, як: x_1 – прибуток на 1 підприємство; x_2 – прибуток на 1 га з посіяних площ (грн); x_3 – питома вага прибуткових підприємств (%); x_4 – відношення показників площ, з яких зібрано урожай у 2016 р. до 2012 р. (%); x_5 – страхова сума на 1 договір (тис. грн); x_6 – страхова сума на 1 га (грн); x_7 – страхова премія на 1 га (грн); x_8 – страхова премія на 1 договір (грн) та x_9 – страховий тариф (%). Статистичні дані, які характеризують результативну та факторні ознаки у розрізі областей України за 2016 р. відображено у додатку Г.

Для здійснення кореляційного аналізу наявні факторні ознаки розподілені на дві групи. Першу групу факторів складають показники, що характеризують фінансово-економічний стан сільськогосподарських підприємств. До другої групи

– віднесені показники, які характеризують розвиток страхового ринку. Такий розподіл факторів зумовлений необхідністю дослідження впливу операційної діяльності сільськогосподарських підприємств на розвиток аграрного страхування, а також виявлення кореляційних зв'язків між ключовими показниками страхового ринку. Результати кореляційного зв'язку між результативною ознакою (y) та факторами ($x_1, \dots, x_9$) відображено у табл. 3.9

Таблиця 3.9

Ступінь кореляційного зв'язку між розміром застрахованих площ, економічними показниками діяльності сільськогосподарських підприємств та показниками стану страхового ринку

Показник	t – критерій Стьюдента* $t_{\text{факт}}$	Індекс кореляції	Висновок
Природно-кліматичні чинники (коефіцієнт урожайності пшениці)	1,41	0,289	Зв'язок відсутній
<i>Показники, фінансово-економічної діяльності с.-г. підприємств</i>			
Прибуток на 1 підприємство	2,469	0,466	Зв'язок існує
Прибуток на 1 га	2,286	0,438	Зв'язок існує
Питома вага прибуткових підприємств	1,042	0,217	Зв'язок відсутній
Відношення показників площ, з яких зібрано урожаєм 2016 р. до 2012 р.	1,185	0,245	Зв'язок відсутній
<i>Показники, що характеризують рівень розвитку аграрного страхування</i>			
Страхова сума на 1 договір	5,011	0,730	Зв'язок існує
Страхова сума на 1 га	1,649	0,332	Зв'язок відсутній
Страхова премія на 1 га	1,364	0,279	Зв'язок відсутній
Страхова премія на 1 договір	4,107	0,659	Зв'язок існує
Страховий тариф	0,945	0,197	Зв'язок відсутній

Примітка*: критичне (табличне) значення критерію Стьюдента для вибірки обсягом 24 одиниць та рівня значущості $\alpha = 0,05$ складає 2,07 ($t_{\text{табл.}}=2,07$).

Джерело: власні дослідження.

У процесі аналізу в якості робочої гіпотези сформульовано припущення про можливість існування (прямого та/або оберненого) кореляційного зв'язку між результативною ознакою (співвідношенням застрахованих до посівних площ) та факторними ознаками (параметрами розвитку страхового ринку), а також показниками діяльності сільськогосподарських підприємств.

Математичним інструментарієм, за допомогою якого встановлювалась наявність взаємозв'язку, був критерій Стьюдента. Відповідно до даного критерію числове значення визначається обсягом сукупності (24 області України) та рівнем значущості ($\alpha=0,05$), що відповідно становить $t_{\text{кр.}} = 2,06$. Для оптимального вибору індексу кореляції використовувалось найбільш значуще рівняння регресії (експоненціальна, лінійна, логарифмічна, поліноміальна, степенева). Результати отриманих розрахунків відображено у табл. 3.10.

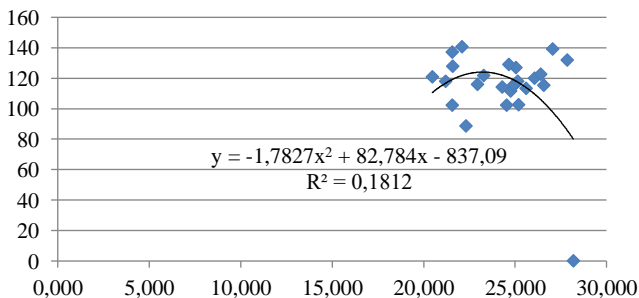
Таблиця 3.10

Кореляційний аналіз основних факторів, що впливають на рівень розвитку аграрного страхування

Показник	Найбільш значуще рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації, R ²
Природно-кліматичні чинники (коефіцієнт урожайності пшениці)	$y = -837,09 + 82,78x - 1,78x^2$	0,1812
Прибуток на 1 підприємство	$y = 0,480e^{0,000x}$	0,2170
Прибуток на 1 га	$y = 0,000x^{1,007}$	0,1929
Питома вага прибуткових підприємств	$y = -5,22\ln(x) + 25,79$	0,0470
Відношення показників площ з яких зібрано урожай 2016 р. до 2012 р.	$y = -0,003x^2 + 0,624x - 28,29$	0,0600
Страхова сума на 1 га	$y = 4E - 09x^2 + 6E - 05x + 1,594$	0,1100
Страхова сума на 1 договір	$y = 0,000x^{0,968}$	0,5330
Страхова премія на 1 га	$y = 1,128\ln(x) - 3,588$	0,0780
Страхова премія на 1 договір	$y = 0,023x^{0,852}$	0,4349
Страховий тариф	$y = -0,240x^2 + 1,750 + 1,446$	0,0390

Джерело: власні дослідження.

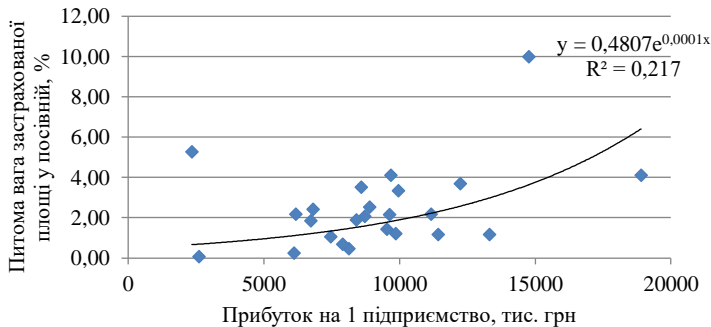
Серед сільськогосподарських культур на пшеницю припадає понад 70 % всіх застрахованих площ у 2016 р. Звідси постає необхідність у виявленні кореляційного зв'язку між співвідношенням застрахованої площі до посівної та урожайністю даної культури (за 1976-2016 рр.) у розрізі областей України (додаток Д). За допомогою поліноміальної функції встановлено факт відсутності кореляційного зв'язку між результативною та факторною ознакою (рис. 3.7). Це пояснюється тим, що темпи росту урожайності пшениці за 2006-2016 рр. становили 66,40 %, водночас зростання застрахованих площ зафіксовано лише у межах 5 %.

Рис. 3.7. Щільність зв'язку між природно-кліматичними чинниками (коефіцієнт урожайності пшениці) та розміром застрахованих площ

Джерело: власні дослідження.

На основі кореляційного аналізу встановлено факт наявності експоненціального зв'язку між співвідношенням застрахованої до посівної площі та прибутком на 1 підприємство (рис. 3.8). Необхідно зауважити, що зі зростанням суми прибутку на 1 підприємство, суб'єкти підприємницької діяльності отримують додатковий ресурс для спрямування його у страховий захист. Проведений кореляційний аналіз свідчить про те, що у переважній більшості областей за умов наявності прибутку на 1 підприємство понад 9 тис. грн співвідношення застрахованих до посівних площ перевищує 2,0 %. Варто зазначити, що найбільший рівень даного співвідношення спостерігається у Полтавській – 4,11 %, Сумській – 3,70 % та Хмельницькій – 9,99 % областях, в яких зафіксовано найвищі показники прибутку на 1 підприємство, а саме: 18898,28 тис. грн, 12229,36 тис. грн та 14764,28 тис. грн відповідно.

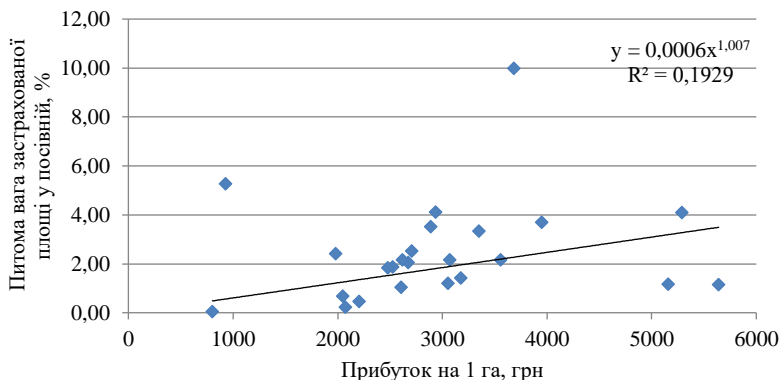
Рис. 3.8. Фактичні показники співвідношення застрахованих площ до посівних за різним рівнем прибутковості на 1 підприємство

Джерело: власні дослідження.

Здійснюючи аналіз зв'язку між співвідношенням застрахованої до посівної площі та прибутком на 1 га, встановлено факт наявності кореляційного зв'язку зі степеневою залежністю (рис. 3.9). Особливістю взаємозалежності між факторною і результативною ознаками є те, що за умов зростання прибутку на 1 га спостерігається збільшення частки застрахованих площ, але дана тенденція не властива для Київської та Черкаської областей. Аналіз засвідчує, що за умови отримання прибутку, який перевищує 3 тис. грн (Вінницька, Івано-Франківська, Полтавська, Сумська, Хмельницька та Чернігівська області) питома вага застрахованої площі перебувала у межах від 2,17 % до 9,99 %.

Аналізуючи частку застрахованих площ до частки прибуткових підприємств, встановлено відсутність між ними кореляційного зв'язку. Це пояснюється тим, що навіть за умов наявності достатньої кількості фінансових

ресурсів потенційні страхувальники утримуються від інвестування коштів у страховий захист, віддаючи перевагу власній фінансово-економічній відповідальності за настання ризиків.

Рис. 3.9. Фактичні показники співвідношення застрахованих площ до посівних за різним рівнем прибутковості на 1 га
Джерело: власні дослідження.

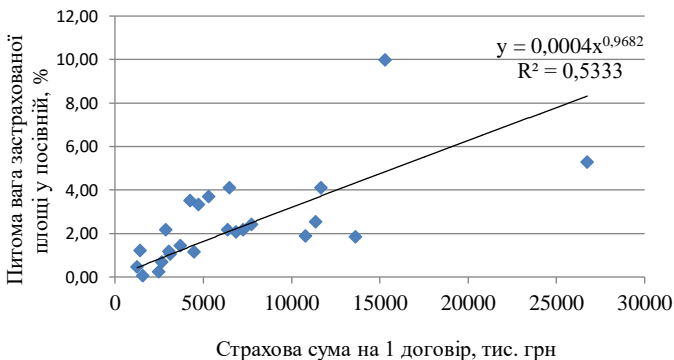
В рамках проведеного кореляційного аналізу встановлено обернену залежність між результативною та факторною ознаками. Зокрема у п'яти областях України (Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Одеська) питома вага прибуткових підприємств сягала від 93,73 % до 96,92 %, водночас, питома вага застрахованої площі у посівній для зазначених областей становила від 0,47 % до 1,89 %. Разом з цим необхідно зазначити, що у Чернівецькій області питома вага прибуткових підприємств складала найнижчий рівень – 67,0 %, проте питома вага застрахованих площ досягла одного з найвищих рівнів серед інших областей – 5,28 %. Наведені дані свідчать про необхідність активізації професійної діяльності страховиків серед потенційних страхувальників шляхом розширення маркетингових заходів, більшої адаптації умов страхування до потреб аграріїв.

За допомогою поліноміальної функції встановлено факт відсутності кореляційного зв'язку між відношенням зібраної площі сільськогосподарських культур 2016 р. до 2012 р. та часткою застрахованих до посівних площ. Такий стан пояснюється наявністю протилежних тенденцій, зокрема за досліджуваний період збільшилися площі, з яких зібрано урожай сільськогосподарських культур на 5,39 %. Водночас рівень застрахованої площі скоротився 7,1 %. Це пояснюється тим, що витрати у 2016 р. на виробництво 1 ц основної продукції зросли у порівнянні з 2012 р., зокрема зернових і зернобобових культур – на

75,6 %. Варто відзначити, що збільшення витрат на виробництво основних видів культур спричинило зростання вартості страхування 1 га на 28,7% (з 179,39 грн до 230,90 грн).

Здійснення кореляційного аналізу між ключовими показниками розвитку аграрного страхування необхідно для виявлення основних факторів впливу на рівень застрахованих площ. Адже, зміна даного показника свідчить про рівень страхового покриття сільськогосподарських ризиків та відповідний стан захисту від виникнення непередбачених витрат, спричинених настанням страхових подій. Виявлення кореляційного зв'язку між результативною і факторними ознаками дозволить оцінити можливі варіанти активізації страхових відносин в аграрній сфері.

Взаємозв'язок між співвідношенням застрахованої площі до посівної та страховою сумою на 1 договір описується за допомогою степеневої функції. З рис. 3.10. можна стверджувати, що за умов збільшення факторної ознаки зростає обсяг застрахованих площ. Водночас, варто відзначити, що діапазон страхових сум на 1 договір сконцентровано у межах від 1423,00 тис. грн до 12303,02 тис. грн, що забезпечило можливість варіації відношення застрахованої до посівної площі від 0,07 до 4,12 %, лише у Хмельницькій області даний показник досяг майже 10 %. Існування кореляційного зв'язку між досліджуваними показниками пояснюється тим, що страхувальники, укладаючи договори страхування, збільшують загальний обсяг ліміту відповідальності (страхову суму). Тим самим вони забезпечують власний майновий захист, що відображається на обсягах застрахованих площ.

Рис. 3. 10. Фактичні показники співвідношення питомої ваги застрахованих площ у посівних до сформованих страхових сум на 1 договір

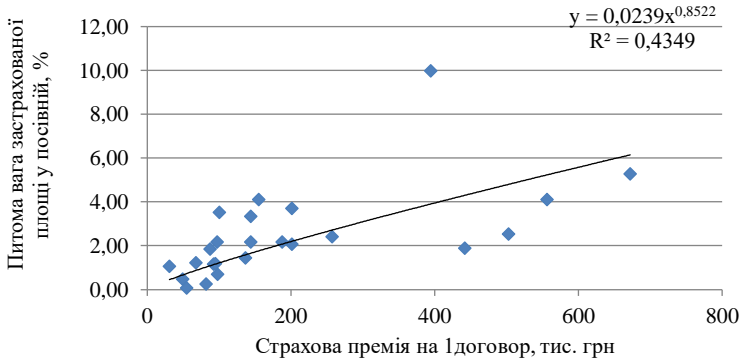
Джерело: власні дослідження.

У процесі дослідження виявлено відсутність взаємозв'язку між співвідношенням застрахованої до посівної площі та страховою сумою на 1 га і страховою премією на 1 га. Це пояснюється, насамперед, низьким рівнем страхового покриття сільськогосподарських ризиків відносно посівних площ і нерівномірним розподілом застрахованих площ у розрізі областей України. Зокрема, у переважній більшості областей страхова сума на 1 га перебувала у межах від 2212,64 грн до 16302,60 грн, лише в Чернівецькій області цей показник сягнув 23216,64 грн. Водночас, діапазон страхових премій практично в усіх областях (крім Чернівецької обл.) перебував у межах від 64,76 грн до 391,64 грн.

Необхідно наголосити на тому, за умов зростання факторних ознак (страхових сум і премій на 1 га) не спостерігається збільшення результативної ознаки (частки застрахованих площ у загальній площі посівів). Це зумовлено двома ключовими факторами: по-перше, різною ринковою вартістю сільськогосподарської продукції, яка приймається на страхування; по-друге, обсягом ліміту відповідальності страховика (страхової суми). За умов розширення масштабу страхування аграрних ризиків зростатимуть обсяги застрахованих площ. Це безумовно сприятиме посиленню страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції.

Згідно результатів проведеного аналізу встановлено факт наявності кореляційного зв'язку між співвідношенням застрахованої до посівної площі та страховою премією на 1 договір, який описується степеневою функцією (рис. 3.11). Такий зв'язок зумовлений тим, що завдяки акумуляції страхових премій (відповідно до укладених договорів страхування), страховик несе відповідальність у межах застрахованих площ. За результатами аналізу встановлено, що найбільші страхові премії на 1 договір зафіксовано: в Луганській області 441,75 тис. грн, Миколаївській – 502,58 тис. грн, Херсонській – 556,25 тис. грн, Хмельницькій – 394,51 тис. грн, та Чернівецькій – 671,92 тис. грн. У решті областей даний показник варіюється у межах від 31,08 тис. до 257,11 тис. грн. Взаємозв'язок між результативною і факторною ознакою пояснюється тим, що з укладанням договору та сплатою страхової премії відбувається розширення застрахованих площ.

Застосовуючи поліноміальну функцію, встановлено факт відсутності кореляційного зв'язку між співвідношенням застрахованої до загальної посівної площі та страховими тарифи. Водночас, між результативною і факторною ознаками існує опосередкований зв'язок, що підтверджується такими показниками, як страхова сума та страхова премія. Збільшення або зменшення страхового тарифу безпосередньо впливає на величину страхового платежу, а це, в свою чергу, корегує ліміт відповідальності страховика (страхова сума), що відображається на розмірі застрахованої площі.

Рис. 3.11. Співвідношення питомої ваги застрахованих площ у посівних та страхових премій на 1 договір

Джерело: власні дослідження.

Узагальнюючи результати проведеного кореляційного аналізу, необхідно констатувати про досить низький рівень страхового захисту аграрного виробництва у 2016 р., особливо з позицій потенційних можливостей його розвитку. Таке твердження ґрунтується на тому, що виробники сільськогосподарської продукції не розглядають страхування у якості основного інструмента локалізації наявних ризиків, а страхові компанії не позиціонують достатнього спектру страхових послуг. Серед основних передумов ділової активізації процесу страхування аграрної продукції слід виділити наступні: по-перше, генерування прибутку та його спрямування на страхування сільськогосподарських ризиків; по-друге, суттєве розширення страховими компаніями асортименту послуг, відповідно до потреб страхового ринку; по-третє, використання механізму субсидування витрат на страхування, що передбачено чинним законодавством України. Зростання платоспроможної готовності виробників аграрної продукції до страхування потенційних ризиків матиме безпосередній вплив на розвиток страхового ринку, стан якого залежить від лімітів відповідальності страховика та розмірів акумульованих премій.

Подальше дослідження розвитку аграрного страхування сфокусоване на обґрунтуванні економічної доцільності страхового захисту в аграрній сфері. Для цього проаналізовано динаміку змін фактичної урожайності сільськогосподарських культур за 2007-2016 рр. із застосуванням лінії тренду (табл. 3.11). За допомогою майстер діаграм MS Excel побудовано відповідні графіки (додатки E1-E15) та встановлено рівняння регресії, згідно яких визначено розрахунковий розмір урожайності основних зернових та технічних культур.

2012, 2013 та 2015 рр. Наявність позитивного та/або від'ємного відхилення фактичної урожайності від розрахункової з 1 га за період 2007-2016 рр. характерне для всіх без виключення представлених сільськогосподарських культур. Зміни обсягів урожаю за роками звісно позначаються і на сумах прибутків виробників сільськогосподарської продукції. Аналіз табл. 3.12 засвідчує про недоотримання потенційних прибутків у розрізі зернових і технічних культур за досліджуваний період.

Таблиця 3.12

Оцінювання отриманої (недоотриманої) вигоди у структурі фактичного прибутку в розрізі зернових і технічних культур

Показ- ник*	Роки									
	2007	2010	2012	2013	2015	2007	2010	2012	2013	2015
	Зернові культури									
	Озима пшениця					Озимий ячмінь				
П _ф	6867,66	8616,01	7843,56	13804,43	40120,08	491,04	1148,59	841,31	2198,10	5205,79
П _п	8368,94	11536,83	13324,91	15332,37	39745,39	688,60	1612,93	1732,16	2463,26	5104,87
Ч _р	17,94	25,32	41,14	9,97	-0,94	28,69	28,79	51,43	10,76	-1,98
	Жито					Кукурудза				
П _ф	361,94	35,60	526,93	346,01	556,28	4876,79	8300,48	13683,62	14913,67	26683,03
П _п	388,85	124,98	525,73	373,31	549,56	5423,48	9967,38	18910,09	11299,65	34237,05
Ч _р	6,92	71,52	-0,23	7,31	-1,22	10,08	16,72	27,64	-31,98	22,06
	Овес					Просо				
П _ф	371,25	160,31	839,37	474,37	761,73	87,41	35,55	84,12	63,79	531,96
П _п	395,60	257,09	816,87	535,84	753,44	118,46	35,80	192,89	101,22	466,94
Ч _р	6,16	37,64	-2,75	11,47	-1,10	26,21	0,70	56,39	36,98	-13,92
	Рис					Гречка				
П _ф	47,05	239,09	178,53	200,87	324,34	294,64	377,81	656,86	250,66	835,27
П _п	48,28	258,77	135,63	169,48	349,34	289,81	535,84	748,38	221,57	960,56
Ч _р	2,55	7,61	-31,63	-18,52	7,16	-1,67	29,49	12,23	-13,13	13,04
	Технічні культури									
	Соняшник					Соя				
П _ф	5298,63	11652,51	13992,89	16544,84	46858,32	750,46	2243,03	3594,30	3730,84	13120,59
П _п	6159,15	13583,96	17471,39	13004,92	45773,61	910,07	2374,77	4341,78	3272,88	17970,27
Ч _р	13,97	14,22	19,91	-27,22	-2,37	17,54	5,55	17,22	-13,99	26,99
	Ріпак					Цукрові буряки				
П _ф	1095,83	1784,76	1066,02	1661,63	5479,76	1586,38	4721,35	5724,31	3276,31	6505,46
П _п	1513,49	2387,16	984,08	1415,57	5115,82	1564,73	6497,09	5362,21	3428,59	6822,61
Ч _р	27,60	25,24	-8,33	-17,38	-7,11	-1,38	27,33	-6,75	4,44	4,65

Примітка: П_ф – фактичний прибуток, млн грн; П_п – потенційний прибуток, млн грн; Ч_р – частка отриманої (недоотриманої) вигоди в структурі фактичного прибутку, %.

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках Е1-Е15.

З позиції теорії та практики аграрного страхування вирішення даної проблеми можливе шляхом впровадження механізму страхування прибутків. Даний вид страхування широко використовується в країнах Північної Америки, оскільки дозволяє отримати максимальний страховий захист фермерам на випадок недоотримання прибутків у зв'язку з проявами різноманітних природно-кліматичних, антропогенних, цінкових та ін. ризиків. Впровадження даної

послуги на вітчизняному страховому ринку сприятиме суттєвому розширенню можливостей потенційних страхувальників – виробників аграрної продукції, щодо мінімізації непередбачених втрат підприємницької вигоди у майбутньому.

Проведення кореляційно-регресійного аналізу розвитку ринку аграрного страхування дозволяє стверджувати про те, що сформульовані передбачення у гіпотезі виправдалися. Наявність кореляційного зв'язку між результативною ознакою (співвідношення застрахованої до посівної площі) та факторними ознаками (прибуток на 1 підприємство та на 1 га) розглядаємо у якості об'єктивної реальності, оскільки зі збільшенням прибутків товаровиробників формується основне джерело ресурсів для спрямування їх на оплату страхових послуг. Використання частки прибутків виробників аграрної продукції на страхування забезпечує страховим компаніям акумуляцію платежів і, відповідно, зростання страхових сум у розрахунку на 1 договір.

Таким чином, результати проведеного кореляційного аналізу свідчать, що вагомий вплив на зростання застрахованих площ мають такі фактори: прибуток на 1 підприємство та на 1 га, страхова сума та премія на один договір. Водночас у процесі дослідження не виявлено кореляційного зв'язку між результативною та такими факторними ознаками, як відношення показників площ з яких зібрано урожай 2016 р. до 2012 р., страхова сума та премія на 1 га застрахованої площі. З огляду на отриманні дані можна стверджувати, що посилення кореляційної залежності між досліджуваними показниками можливе за умов належного мотивування та поступового збалансування економічних інтересів потенційних учасників страхового процесу. Для обґрунтованості й достовірності сучасних тенденцій розвитку аграрного страхування в країні постає необхідність у вивченні експертної думки за темою дослідження безпосередніх учасників страхового процесу. У наступному параграфі відображено результати соціологічного опитування спеціалістів аграріїв та страхових компаній щодо їх ставлення до розвитку сільськогосподарського страхування в Україні.

3.6. Експертне оцінювання рівня заінтересованості суб'єктів у страховому процесі

Для з'ясування експертної оцінки щодо формування розвитку аграрного страхування було проведено соціологічне опитування серед ключових учасників страхового процесу. У процесі відображення суб'єктивної думки спеціалістів страхових компаній та потенційних страхувальників здійснювалося анкетування у два етапи. При проведенні першого етапу в опитуванні взяли участь 250 сільськогосподарських підприємств різних форм власності Житомирської та Вінницької областей. Другий етап опитування проводився серед 80 страхових компаній, які надають свої послуги в сфері майнових видів страхування.

Соціологічне опитування здійснювалось на основі розроблених анкет (додатки Ж1 та Ж2). Структура анкет включала по 16 запитань, які стосуються різних організаційних, соціально-економічних та морально-етичних аспектів взаємовідносин між учасниками страхового процесу. Наукова необхідність здійснення даного анкетування полягає у дослідженні та відображенні об'єктивної думки респондентів (потенційних страхувальників та страховиків) щодо подальшого розвитку аграрного страхування в Україні.

За умов несудильного спостереження скористаємося методикою вибіркової сукупності при безповоротному випадковому відборі (додаток ІІ). Для цього використано такі статистичні дані: чисельність генеральної сукупності, що становить 1708 сільськогосподарських підприємств; вибіркова сукупність – 850 суб'єктів підприємницької діяльності, в яких обсяг застрахованої площі складає 32,86 тис. га. Відповідно до розрахункових даних середнє значення застрахованої площі на 1 с.-г. підприємство становить 69,0 га, дисперсія – 6,4 га та гранична помилка для застрахованої площі – 0,2 га. Отже, результати проведених розрахунків засвідчують, що для отримання достовірних даних соціологічного опитування рекомендований мінімальний обсяг вибірки становить 41 од.

Використання вищезазначеної методики під час проведення соціологічного опитування страхових компаній свідчить про необхідність їх поділу на дві групи. Це пов'язано з тим, що відповідно до вимог визначення середніх величин страхові компанії ПрАТ “УПСК АСКА”, ПрАТ “АСК “Інго-Україна”, ПрАТ “СК “PZU- УКРАЇНА” та ПАО “СК “Універсальна” мають значно більші показники застрахованих площ (143,19 тис. га, 206,67 тис. га, 112,62 тис. га та 134,84 тис. га відповідно) у порівнянні з іншими (ПАТ “СК “АХА Страхування”, ПрАТ “СК “Брокбізнес”, ПАТ “СК “Здорово”, ПАТ “СК

“Країна”, ПАТ “СК “Оранта-Січ”, АТ “СГ “ТАС”, ПАТ “УПСК”) компаніями, що надавали послуги у сфері аграрного страхування в 2016 р. Таким чином, розрахунок рекомендованого мінімального обсягу вибірки здійснювався окремо для крупних, середніх та дрібних страхових компаній (додаток И2). Варто зазначити, що обсяг генеральної сукупності відповідає загальній кількості страхових компаній (271 од.), які надавали послуги у сфері майнових видів страхування. Проте для забезпечення статистичної достовірності загальний обсяг генеральної сукупності розподілено між крупними (50 од.) та середніми і дрібними (221 од.) Відтак, мінімально рекомендований обсяг вибірки становить 12 страхових компаній.

Завданням першого етапу опитування було дослідження думки аграріїв щодо їх готовності використовувати страхування як інструмент протидії сільськогосподарським ризикам. Серед респондентів лише 15,2 % відповіли, що користувалися послугами страхування, решта 84,8 % – дали негативну відповідь (додатки). На запитання про основні фактори, що стримують розвиток аграрного страхування (рис. 3.12), 38,8 % респондентів наголосили на недостатньому обсязі оборотних коштів; 30,4 % – стримує невпевненість у виконанні страховою компанією взятих на себе зобов'язань, 28,4 % – відмічають відсутність достатньої інформації про переваги наявних страхових послуг; 7,6 % опитаних зазначили, що використовують інші інструменти протидії ризикам.

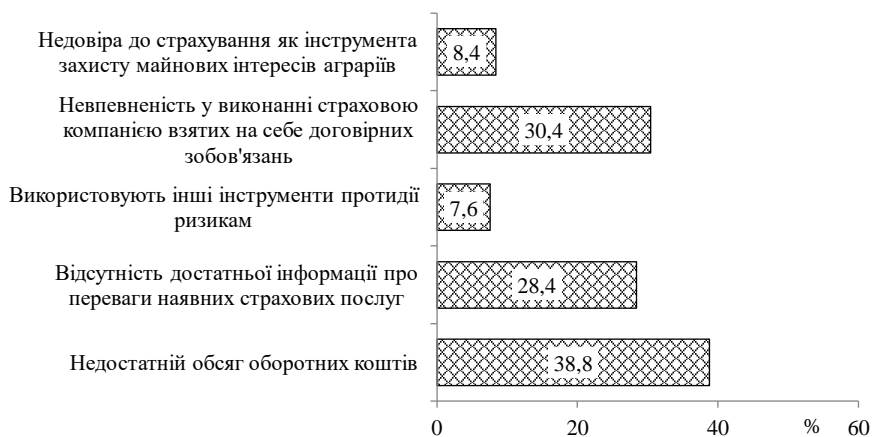
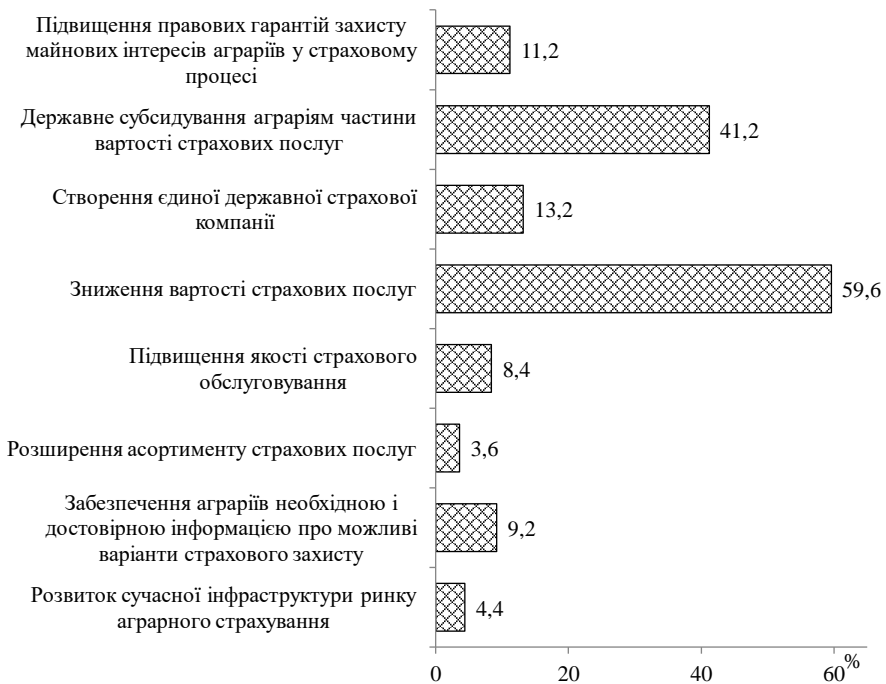

Рис. 3.12. Фактори, що уповільнюють розвиток аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Відтак, можна стверджувати, що для аграріїв ключовими умовами участі у страховому процесі є наявність платоспроможного попиту на страхові

послуги, довіра до страхування як невід'ємної інституції економічних відносин у суспільстві та достатній обсяг інформації, необхідної для прийняття рішення щодо страхування. У процесі опитування з'ясовано думку щодо вжиття заходів, які сприяють зростанню довіри до страхування. Зокрема, 59,6 % респондентів пов'язують зростання довіри до страхування зі зниженням вартості страхових послуг; 41,2 % – з наявністю державного субсидування аграріям частини вартості страхових послуг; 11,2 % – з підвищенням правових гарантій захисту майнових інтересів аграріїв у страховому процесі; 8,4 % – з підвищенням якості страхового обслуговування; 4,4 % – з розвитком сучасної інфраструктури ринку аграрного страхування (рис. 3.13).

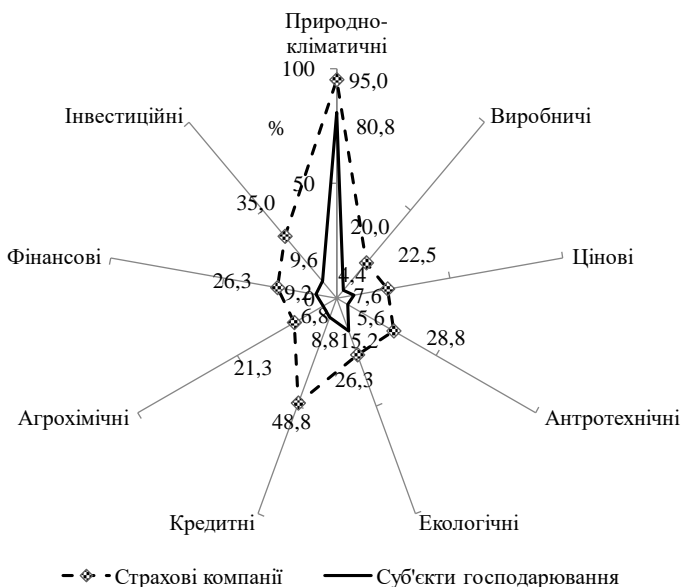
Рис. 3.13. Заходи, що забезпечують розвиток аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Ці соціологічні дані підтверджують точку зору про те, що аграрії зацікавлені у страховому захисті, але за наявності створення сприятливого страхового середовища в аграрній сфері. Дослідження показало, що 84,8 % респондентів вважають найбільш прийнятною для себе формою страхування – добровільну, а 15,2 % – обов'язкову. Вважаємо, аграрії усвідомлюють те, що

добровільна форма страхування надає їм право вибору об'єктів, термінів та умов страхового захисту.

Страхова діяльність в аграрній сфері ґрунтується на здійсненні замкнутого розподілу ризиків між страховиком і страхувальником. Цей факт зумовив необхідність дослідження експертної думки суб'єктів страхового ринку щодо видів ризиків, які потребують страхування. За результатами соціологічного опитування встановлено, що 95,0 % страхових компаній і 80,8 % суб'єктів господарювання розглядають природно-кліматичні ризики як такі, що потребують страхування, 48,8 і 8,8 % респондентів схильні до страхування кредитних ризиків, 35,0 і 9,6 % – інвестиційних, 26,3 і 9,2 % – фінансових тощо (рис. 3.14). Спільне усвідомлення суб'єктами страхового процесу необхідності еквівалентного розподілу сільськогосподарських ризиків надає підстави для подальшого розвитку аграрного страхування, але за умов конкретизації прав і виконання обов'язків усіма сторонами страхових правовідносин.

Рис. 3.14. Оцінювання ризиків з позиції доцільності їх страхування

Джерело: власні дослідження.

Досліджуючи попит аграріїв на страхові послуги встановлено, що 66,8 % опитаних надають перевагу страхуванню зернових культур, 27,2 % – страхуванню технічних культур, 15,6 % – страхуванню основних засобів виробничого і невиробничого характеру, 6,8 % – страхуванню овочевих культур.

Результати опитування загалом відповідають наявним тенденціям розвитку вітчизняного ринку аграрного страхування. З'ясовано, що 7,6 % респондентів вважають за доцільне страхування відповідальності за якість продукції та 6,4 % – страхування відповідальності аграріїв за забруднення земель сільськогосподарського призначення (рис. 3.15).

Рис. 3.15. Пріоритетність страхових послуг на ринку аграрного страхування
Джерело: власні дослідження.

Фінансово-економічні відносини на страховому ринку формуються завдяки процесу купівлі-продажу страхових продуктів, тому під час соціологічного опитування ставилось за мету з'ясувати: по-перше, думку страхувальників щодо варіантів їх захисту з точки зору співвідношення ціни та якості страхового обслуговування; по-друге, позицію страхових компаній щодо наявності попиту серед аграріїв на ті чи інші страхові послуги. Зокрема, 52,5 % з числа опитаних респондентів страхових компаній і 10,4 % суб'єктів господарювання вважають найприйнятнішою формою захисту майнових інтересів товаровиробників щодо страхування від комплексу ризиків, 63,8 % і 13,2 % – страхування на весь цикл виробництва, 45,0 % і 37,2 % – страхування на період перезимівлі, 11,2 % і 29,2 % – страхування на весняно-літній період та

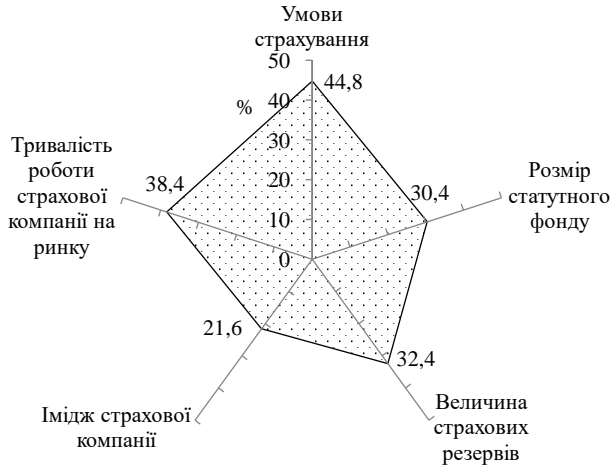
27,5 % і 19,2 % – індексне страхування (рис. 3.16). Діяльність страхових компаній, як правило, спрямована на реалізацію високовартісних страхових продуктів (страхування від комплексу ризиків або страхування на весь цикл виробництва), у той же час страхувальники у більшій мірі користуються страховим покриттям на певний період року.

Рис. 3.16. Оцінювання привабливості страхових програм для суб'єктів ринку

Джерело: власні дослідження.

Дієвість функціонування ринку аграрного страхування багато в чому залежить від проведення систематичних теоретико-методичних та інформаційних заходів серед потенційних страхувальників. Зокрема 20,4 % респондентів вважають за необхідне проведення роз'яснювальної роботи з боку страхових компаній; 19,2 % – науково-практичних семінарів, 8,4 % – формування інформаційних та комунікаційних зв'язків зі страховими компаніями. Результати соціологічного опитування свідчать, що прийняття позитивного рішення товаровиробниками щодо страхування залежить від: їх умов (так вважають 44,8 % респондентів), тривалості роботи страхової компанії (38,4 %); величина страхових резервів (32,4 %) та розміру статутного фонду (30,4 %) (рис. 3.17). Представлені дані дають підставу констатувати про наявний страховий інтерес серед товаровиробників щодо страхового захисту.

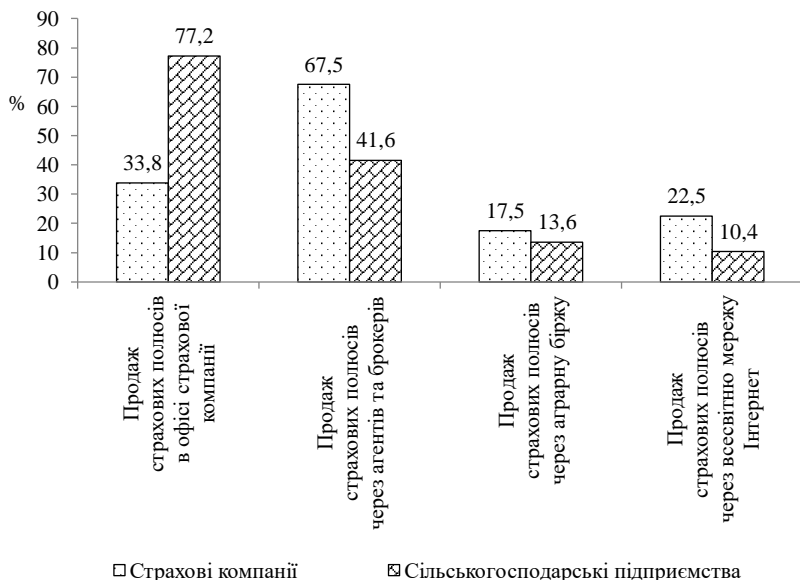
Рис. 3.17. Фактори, що впливають на прийняття рішення про страхування

Джерело: власні дослідження.

Формування сучасної політики збуту страхових продуктів належить до ключових сфер діяльності будь-якої страхової компанії, а також представляє значний інтерес для потенційних страхувальників з погляду сервісу обслуговування на страховому ринку. У своєму баченні використання каналів реалізації страхових продуктів, страхові компанії та страхувальники при анкетуванні дали такі відповіді: 33,8 % і 77,2 % респондентів, відповідно, вважають за доцільне продаж страхових полісів в офісах страхових компаній; 67,5 % і 41,6 % – агентами та брокерами; 17,5 % і 13,6 % – через аграрну біржу; 22,5 % і 10,4 % – з використанням всесвітньої мережі Інтернет (рис. 3.18). Безсумнівне урізноманітнення каналів реалізації страхових продуктів створює додаткові можливості та стимули для взаємодії учасників ринку аграрного страхування.

З огляду на досвід закордонних країн світу важливим стимулом для розвитку аграрного страхування може стати наявність різноманітних форм державної підтримки. Досліджуючи експертну думку аграріїв з даного питання встановлено, що 82,4 % респондентів позитивно відносяться до виділення державою субсидій на фінансування частки страхових платежів; 11,6 % – вважають за недоцільне впровадження таких заходів (додатки). Крім цього, серед опитуваних 86,8 % висловились за створення державної страхової компанії на засадах взаємного страхування; 43,2 % – підтримали цю ідею функціонування державної страхової компанії, але за умов, що 49 % її акцій має належати аграріям; 12,4 % – дали негативну відповідь на поставлене питання.

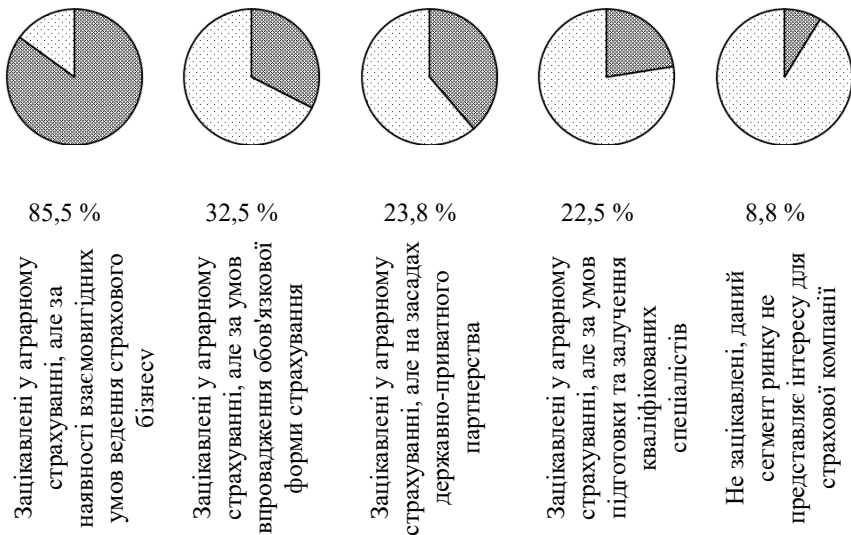
Рис. 3.18. Результати експертного оцінювання вагомості каналів збуту страхових продуктів

Джерело: власні дослідження.

Важливим є той факт, що 84,0 % респондентів зазначили про необхідність підготовки спеціалістів для сільськогосподарської галузі з фаховими знаннями у сфері аграрного страхування, а 16 % опитаних проявили байдужість до даного питання. Наведені дані засвідчують про усвідомлення респондентами необхідності підготовки висококваліфікованих спеціалістів зі страхування для потреб аграрної сфери. Отже, результати соціологічного опитування свідчать про зацікавленість і готовність аграріїв взяти участь у страховому процесі, але водночас, висловлюються за посилення захисту правових і економічних інтересів у взаємовідносинах зі страховими компаніями.

Другий етап соціологічного опитування здійснювався серед страхових компаній у сегменті інших видів страхування, ніж страхування життя. Потреба у проведенні такого опитування зумовлена необхідністю дослідження ділової та інвестиційної зацікавленості страхових компаній у наданні послуг аграрного страхування. Ключовим мотиватором страхового ринку безумовно виступають страхові компанії, які організують і забезпечують необхідний рівень захисту майнових і фінансових інтересів аграріїв відповідно до прийнятих страхових зобов'язань.

Також встановлено, що 85,0 % опитаних страховиків зацікавлені у наданні страхових послуг у сфері аграрного страхування; 23,8 % – висловили подібну точку зору, але на засадах державно-приватного партнерства; 32,5 % – вважають за доцільне впровадження обов'язкової форми страхування; 8,8 % – констатували, що даний вид страхування не представляє інтересу для страхової компанії (рис. 3.19). Наведені дані свідчать, що здебільшого страховики вбачають перспективу розвитку аграрного страхування та зацікавлені у наданні страхових послуг у сільській місцевості, виходячи з наявної ресурсної бази земельних площ в Україні та чисельності юридичних і фізичних осіб, які обробляють землі сільськогосподарського призначення. Респонденти, оцінюючи можливості використання інноваційних форм страхового захисту в аграрній сфері зростаючу перевагу надають державно-приватному партнерству.

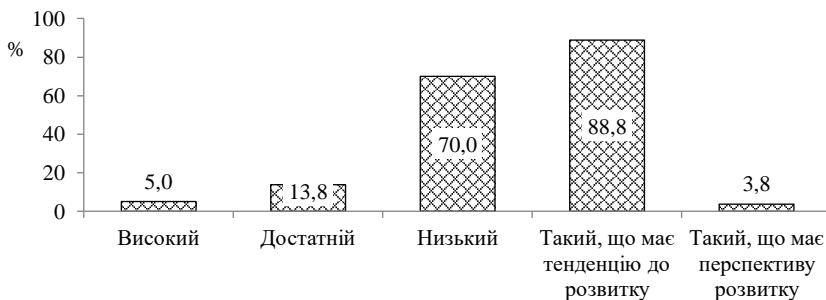

Рис. 3.19. Результати експертного оцінювання у зацікавленості компаній при наданні страхових послуг

Джерело: власні дослідження.

Водночас, за суб'єктивною думкою респондентів рівень розвитку аграрного страхування в Україні оцінюється як: високий – 5,0 %; достатній – 13,8 %; низький – 70,0 %; такий, що має тенденцію до розвитку – 88,8 % та 3,8 % – такий, що не має тенденцій до розвитку (рис. 3.20). Опитування показало, що для страхових компаній даний сегмент страхового ринку є досить ризиковим з позиції ймовірності настання страхових подій. Проте дані анкетування свідчать, що

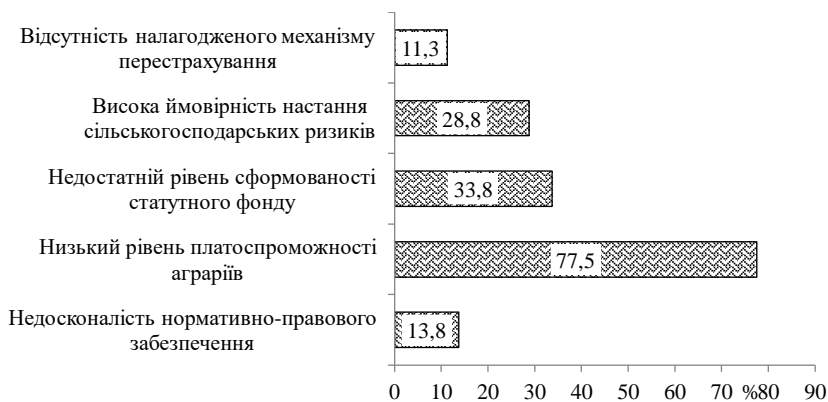
страховики у переважній своїй більшості позитивно оцінюють перспективи розвитку ринку аграрного страхування в Україні.

Рис. 3.20. Оцінювання рівня розвитку аграрного страхування в Україні

Джерело: власні дослідження.

Під час проведення соціологічного опитування, досліджувалася експертна думка страховиків щодо переліку факторів, які стримують розвиток, та фактори, що стимулюють діяльність страхових компаній на страховому ринку. До першої групи факторів відносяться: низький рівень платоспроможності страховиків, так вважають 77,5 % респондентів; недостатній рівень сформованості статутного фонду і технічних резервів – 33,8 %; висока ймовірність настання сільськогосподарських ризиків та відсутність налагодженого механізму перестраховування – 11,3 % (рис. 3.21).

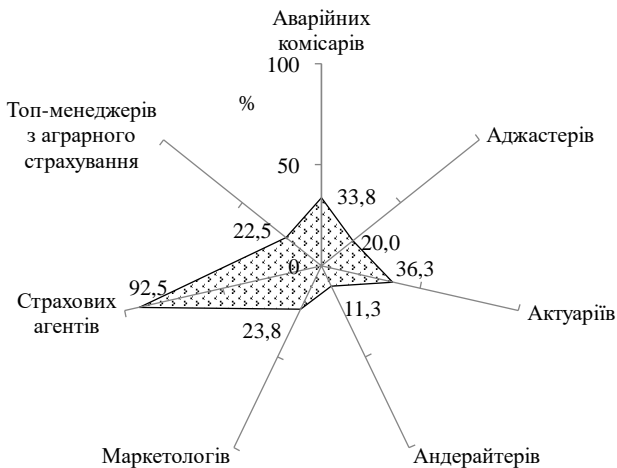
Рис. 3.21. Фактори, що стримують розвиток ринку аграрного страхування (за експертною оцінкою страховиків)

Джерело: власні дослідження.

Друга група факторів пов'язана з: підвищенням платоспроможного попиту виробників сільськогосподарської продукції на страховий захист, такої думки

притримуються 90 % опитаних страховиків; забезпеченням достатнього рівня рентабельності – 42,5 %; розвитком сучасної інфраструктури страхового ринку – 28,8 % тощо. Загалом, розподіл (перерозподіл) ризиків і відповідальності між суб'єктами страхового процесу передбачає багатоступеневий процес забезпечення еквівалентності страхових інтересів.

Ефективне функціонування страхових компаній в системі ринкових координат вимагає використання професійних навиків страхових посередників. За даними проведеного анкетування потреба страхових компаній в діяльності страхових й нестрахових посередників розподілилася наступним чином: 92,5 % респондентів акцентували увагу на необхідності залучення до роботи страхових агентів; 36,3 % – актуаріїв; 33,8 % – аварійних комісарів; 22,5 % – топ-менеджерів тощо (рис. 3.22). Представлені дані свідчать, що в умовах посиленої конкуренції між страховими компаніями, роль посередництва зростатиме з огляду на необхідність постійного удосконалення організаційних, інформаційно-комунікаційних, фінансово-економічних та інших зв'язків між суб'єктами ринку аграрного страхування.

Рис. 3.22. Результати оцінювання потреби у фахових спеціалістах для страхової діяльності

Джерело: власні дослідження.

За результатами оцінювання потенційних можливостей зменшення розмірів страхових тарифів респонденти надали такі варіанти відповідей: 72,5 % страховиків в анкетах зазначили, що здешевлення вартості страхування можливе при зменшенні податкового навантаження; 45,0 % – розширенні страхового поля страховика; 41,3 % – оптимізації витрат страховика та 18,8 % – розширенні

спектру страхових послуг тощо. Результати соціологічного опитування дають підстави констатувати, що на думку страховиків, визначальними чинниками, які впливають на страховий захист є: збалансованість страхових інтересів суб'єктів страхового ринку (такої точки зору притримуються 63,8 % респондентів); обсяг страхового покриття (60,0 %); рівень платоспроможності і ліквідності страховика – (31,3 %) та 28,8 % опитаних вважають за необхідне дотримання вимог страхового договору усіма учасниками страхового процесу. На думку страховиків, подальше розширення сегменту страхування сільськогосподарських ризиків можливе за наявності двох умов: по-перше, нейтралізації фінансових ризиків самої страхової компанії; по-друге, підвищення фінансової спроможності аграріїв щодо інвестування коштів у страховий захист.

При формуванні спектру послуг, страхові компанії визначаються з переліком видів страхування, які будуть позиціонуватися на страховому ринку, виходячи з наявного попиту серед аграріїв на страхові продукти, їх платоспроможності та потреби у страховому захисті. Соціологічне опитування засвідчило, що 86,3 % респондентів вважають за необхідне страхування урожаю сільськогосподарських культур; 53,8 % – урожаю багаторічних насаджень; 35,0 % – сільськогосподарських тварин; 22,5 % – відповідальності аграріїв за якість сільськогосподарської продукції та 10,0 % – відповідальності аграріїв за забруднення земель сільськогосподарського призначення (рис. 3.23).

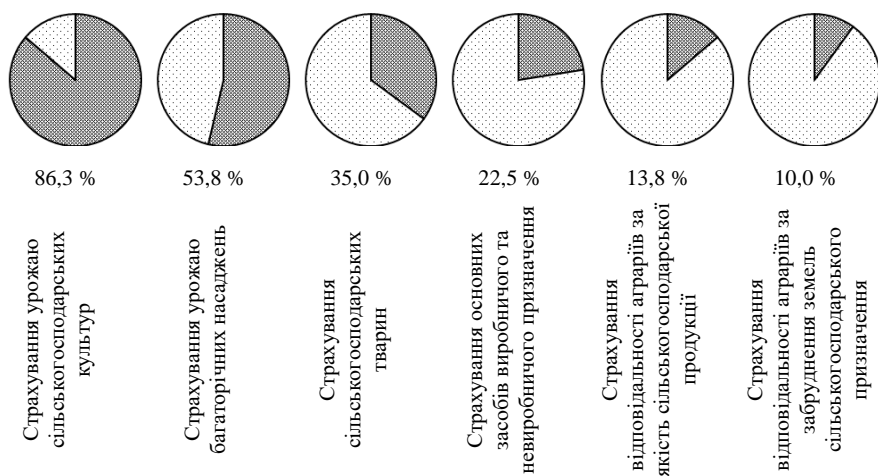
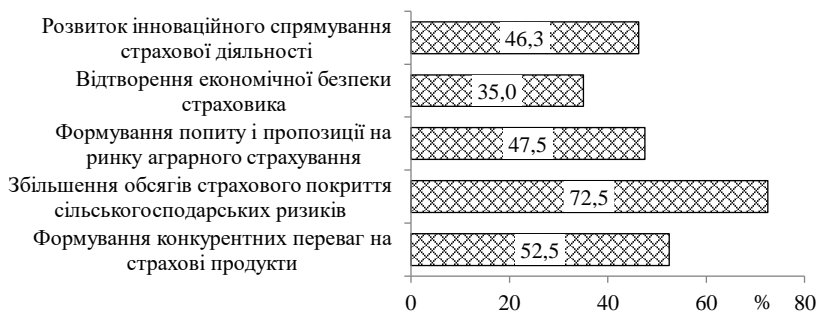

Рис. 3.23. Пріоритетність видів аграрного страхування для страховиків

Джерело: власні дослідження.

Серед індексних страхових продуктів 66,3 % респондентів вважають, що найбільшим попитом серед аграріїв користуватимуться послуги зі страхування на основі регіонального індексу доходу; 58,8 % – страхування на основі регіонального індексу урожайності; 47,5 % – страхування на основі погодних індексів (додатки). Позитивним є той факт, що більшість опитаних респондентів висловили готовність взяти участь в урізноманітненні видів страхових послуг, відповідно до наявного на них попиту з метою підвищення рівня страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції.

За сучасних умов ведення страхового бізнесу все більше актуалізуються питання вибору маркетингових стратегій розвитку страхового ринку. Три чверті опитаних респондентів наголосили на необхідності збільшення обсягів страхового покриття сільськогосподарських ризиків; 52,5 % – акцентували увагу на формуванні конкурентних переваг на страховому ринку; 47,5 % – зазначили потребу у збалансуванні попиту і пропозиції на страхові продукти; 35,0 % – підкреслили необхідність інноваційного спрямування страхової діяльності (рис. 3.24). Відтак, використання маркетингових стратегій на думку респондентів є необхідною умовою забезпечення ритмічності реалізації страхових продуктів та посилення ділової та репутаційної активності у страховому середовищі.

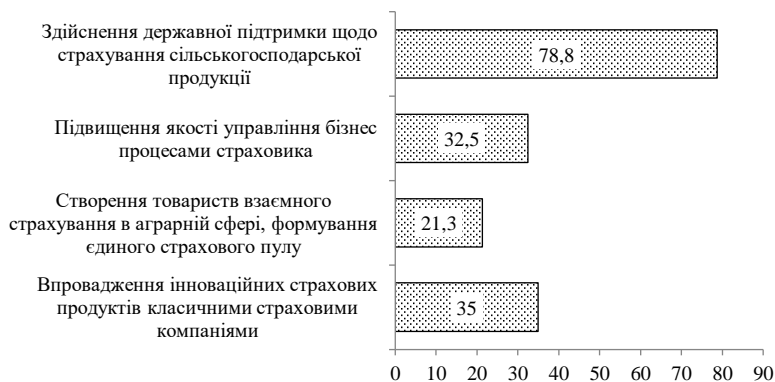
Рис. 3.24. Результати оцінювання привабливості маркетингових стратегій розвитку страхового ринку

Джерело: власні дослідження.

Досліджуючи ставлення респондентів до напрямів розвитку ринку аграрного страхування свідчить, що 78,8 % опитаних поділяють думку щодо необхідності здійснення державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції; 32,5 % – підтримують ідею підвищення якості управління бізнес-процесами у страхових компаніях; 21,3 % – проявили

зацікавленість у розвитку товариств взаємного страхування (рис. 3.25). Отже, провідні страхові компанії України, що здійснюють свою професійну діяльність у сегменті майнових видів страхування перебувають у постійному пошуку взаємоузгоджених варіантів співпраці з аграріями, мінімізуючи власні фінансові ризики при наданні страхового захисту виробникам сільськогосподарської продукції.

Результати проведеного соціологічного опитування засвідчують, що реальний стан функціонування ринку аграрного страхування не відповідає потенційним можливостям його розвитку. Основними причинами такого стану є: по-перше, для переважної більшості вітчизняних товаровиробників, особливо середніх і дрібних, наразі постає питання обмеженості оборотних коштів для їх інвестування в страховий захист; по-друге, недостатній рівень інфраструктурного розвитку страхового ринку та його інституціональної спроможності; по-третє, високий рівень ризикогенності аграрного страхування, що зумовлює значну відповідальність учасників страхового процесу.

Рис. 3.25. Результати оцінювання вагомості організаційних заходів, необхідних для розвитку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Водночас, респонденти (аграрії і страхові компанії) в анкетах сформулювали досить чітку позицію щодо активізації процесу страхування, як інструменту розподілу (перерозподілу) ризиків і відповідальності між суб'єктами страхового процесу. Вектор подальшого дослідження спрямовано на обґрунтування пріоритетності бізнес-процесів для учасників ринку аграрного страхування та формування пропозицій, орієнтованих на забезпечення функціонування клієнтоорієнтованих страхових компаній.

3.7. Матричний підхід до обґрунтування бізнес-процесів

Управління бізнес-процесами потребує їх оцінювання та визначення пріоритетності з позиції можливого збалансування фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхового ринку. Вихідною інформацією для проведення такого оцінювання стали результати проведеного анкетування 10 страхових компаній, які у 2016 р. надавали послуги в сегменті ринку аграрного страхування, а також 120 потенційних страхувальників, діяльність яких пов'язана з ймовірними проявами сільськогосподарських ризиків. Виявлення ступеня вагомості того чи іншого бізнес-процесу буде здійснюватись окремо для страховиків і – страхувальників. Відповідні розрахунки здійснювалися за допомогою програми статистичного аналізу “STATISTICA 10”.

Методичним інструментарієм для вирішення сформульованого завдання став кореляційний та матричний аналіз. За результатами проведеного анкетування виявлено, що 20 бізнес-процесів мають прямий або опосередкований вплив на формування і функціонування ринку аграрного страхування (табл. 3.13).

З метою оцінки сприятливості середовища для прийняття управлінських рішень у сфері аграрного страхування всі бізнес-процеси розподілені на чотири групи, зокрема:

1. Організаційні – орієнтовані на здійснення організаційних заходів, необхідних для надання послуг з аграрного страхування.
2. Інформаційно-освітні та комунікаційні – спрямовані на забезпечення діалогу та встановлення партнерських відносин у сфері страхування.
3. Маркетингові – реалізуються з метою здійснення продуктової, цінової та збутової діяльності, а також позиціонування страхових компаній на ринку.
4. Фінансово-економічні – пов'язані з урегулюванням майнових інтересів учасників страхового процесу.

Таблиця 3.13

Бізнес-процеси та їх структурні елементи на ринку аграрного страхування

Бізнес-процес	Фактори X1-X10	Структурні елементи бізнес-процесів	Бізнес-процес	Фактори X11-X20	Структурні елементи бізнес-процесів
Організаційні	X1	1.1. Формування статутного фонду страхових компаній	Маркетингові	X11	3.1. Розробка та реалізація страхових продуктів
	X2	1.2. Забезпечення кадрового потенціалу страховиків		X12	3.2. Формування цінової та збутової стратегії страховика
	X3	1.3. Конкретизація тактичних і стратегічних цілей функціонування страховика		X13	3.3. Забезпечення просування та позиціонування продуктів на страховому ринку
	X4	1.4. Розробка правил та умов страхування ризиків		X14	3.4. Розвиток ІТ- страхування
	X5	1.5. Отримання ліцензії щодо надання страхових послуг		X15	3.5. Удосконалення сервісу й якості страхового обслуговування
Інформаційно-освітні та комунікаційні	X6	2.1. Взаємодія страхових компаній з інституціями (державними та недержавними) щодо збору й аналізу інформації для оцінювання ймовірних ризиків	Фінансово-економічні	X16	4.1. Акумуляція страхових платежів та їх трансформація у страхові резерви з метою забезпечення гарантій безпеки функціонування страховиків
	X7	2.2. Формування інформаційної бази для прийняття ризиків на страхування		X17	4.2. Виконання страховиком своїх обов'язків перед страхувальниками за договорами страхування
	X8	2.3. Проведення освітньої та роз'яснювальної діяльності серед страхувальників щодо переваг страхового захисту		X18	4.3. Урегулювання збитків страхувальників за фактом настання страхових подій в межах страхової суми
	X9	2.4. Підвищення професійної компетенції страховиків у наданні страхових послуг		X19	4.4. Забезпечення платоспроможності, прибутковості та рентабельності страхової компанії
	X10	2.5. Налаштування сумлінності (довіри) між суб'єктами страхового процесу		X20	4.5. Підвищення капіталізації страхових компаній

Джерело: власні дослідження.

Вплив вище перерахованих факторів на розмір страхової суми в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь за результатами проведеного анкетування досліджено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу в розрізі кожного суб'єкта фінансової діяльності – страхувальників (сільськогосподарських підприємств) та страхових компаній. Більшість факторів включених до кореляційної моделі мають високий та середній зв'язок, але окремі факторні ознаки засвідчили про слабкий кореляційний вплив на результативний показник (табл. 3.14). Близькі до одиниці значення коефіцієнтів множинної детермінації дають підставу стверджувати про високу достовірність отриманих результатів.

Таблиця 3.14

Результати кореляційного аналізу впливу обраних факторів на розмір страхової суми на 1 га сільськогосподарських угідь

Рівняння кореляційної залежності	
Для страхувальників-аграрних підприємств	Для страхових компаній
$\tilde{y}_x = -1727,53 - 386,968x_1 - 1250,072x_5 + 671,87x_6 - 57,945x_7 + 59,057x_8 + 39,829x_9 + 684,895x_{11} + 361,165x_{13} + 493,108x_{17}$	$-\tilde{y}_x = -5702,9 - 230,4x_1 - 366,39x_3 - 623,9x_4 + 330,5x_5 + 779,5x_6 - 45,77x_{11} + 735,48x_{13} - 378x_{15} + 1164,1x_{16}$
Коефіцієнти множинної детермінації	
$R^2 = 0,9999$	$R^2 = 0,9997$

Джерело: побудовано за результатами соціологічного опитування.

Багатогранність бізнес-процесів зумовлює потребу в їх структуризації та оцінюванні пріоритетності відносно ключових суб'єктів ринку аграрного страхування. Інформаційною базою для виявлення вагомості бізнес-процесів стали результати статистичної обробки анкетних даних, отриманих від страховиків та страхувальників. У рамках даного дослідження проведено розрахунок коефіцієнтів: часткової кореляції; множинної регресії; чутливості пріоритетності тощо (табл. 3.15).

Здійснення кореляційного аналізу передбачає формалізацію результативної та факторних ознаки. За результативну ознаку прийнято показник страхової суми на 1 га. До факторних ознак в рамках даного дослідження віднесено управлінські дії страхових компаній, спрямованих на проведення операційної та фінансової діяльності ($x_1 \dots x_{20}$).

**Оцінювання пріоритетності бізнес-процесів
для суб'єктів ринку аграрного страхування**

Бізнес-процеси (фактори)	Часткові коефіцієнти кореляції (r_{xy})		В-коефіцієнти чутливості (B_i)		Коефіцієнти пріоритетності ($r_{xy} \cdot B_i$)	
	Відображення числових значень розрахункових коефіцієнтів у розрізі страхових компаній (1) та страховальників (2)					
	1	2	1	2	1	2
X1	0,3582	0,6401	0,113	0,318	0,0404	0,1039
X2	-0,3503	-0,3802	$-5,2 \times 10^{-7}$	$-4,9 \times 10^{-7}$	$1,83 \times 10^{-7}$	$1,86 \times 10^{-7}$
X3	0,5323	0,2410	0,240	$4,68 \times 10^{-7}$	0,1275	$1,13 \times 10^{-7}$
X4	0,3118	0,5047	0,389	$5,62 \times 10^{-7}$	0,1213	$2,84 \times 10^{-7}$
X5	0,1653	0,4998	0,253	0,064	0,0419	0,0321
X6	0,7033	0,7358	0,486	0,515	0,3417	0,1788
X7	0,6779	0,7868	$5,52 \times 10^{-7}$	0,047	$3,74 \times 10^{-7}$	0,0368
X8	0,4805	0,7704	$5,69 \times 10^{-7}$	0,051	$2,74 \times 10^{-7}$	0,0392
X9	0,3603	0,8761	$5,02 \times 10^{-7}$	0,031	$1,81 \times 10^{-7}$	0,0297
X10	-0,6249	-0,6249	$-3,2 \times 10^{-7}$	$-3,2 \times 10^{-7}$	$2,02 \times 10^{-7}$	$2,02 \times 10^{-7}$
X11	0,5940	0,7608	0,029	0,430	0,0176	0,1269
X12	0,4274	0,7110	$3,79 \times 10^{-7}$	$4,49 \times 10^{-7}$	$1,62 \times 10^{-7}$	$3,19 \times 10^{-7}$
X13	0,7519	0,6316	0,459	0,261	0,3448	0,1149
X14	0,8434	0,7204	$5,4 \times 10^{-7}$	$4,77 \times 10^{-7}$	$4,56 \times 10^{-7}$	$3,44 \times 10^{-7}$
X15	0,5790	0,6938	0,192	$6,67 \times 10^{-7}$	0,113	$4,63 \times 10^{-7}$
X16	0,8702	0,6304	0,700	$5,14 \times 10^{-7}$	0,6089	$3,24 \times 10^{-7}$
X17	0,5128	0,9143	$2,57 \times 10^{-7}$	0,368	$1,32 \times 10^{-7}$	0,3363
X18	0,7120	0,7485	$3,21 \times 10^{-7}$	$5,22 \times 10^{-7}$	$2,29 \times 10^{-7}$	$3,91 \times 10^{-7}$
X19	0,8135	0,5160	$5,81 \times 10^{-7}$	$2,69 \times 10^{-7}$	$4,72 \times 10^{-7}$	$1,39 \times 10^{-7}$
X20	0,3523	0,7176	$3,01 \times 10^{-7}$	$6,43 \times 10^{-7}$	$1,06 \times 10^{-7}$	$4,61 \times 10^{-7}$

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках К1 та Л1.

Встановлення факту наявності кореляційного зв'язку здійснювалося за формулами:

$$r_{xly} = \frac{\overline{x_l y} - \overline{x_l} \cdot \overline{y}}{\sigma_{x_l} \cdot \sigma_y}; \quad (3.1)$$

$$\sigma_{x_l} = \sqrt{\frac{\sum x_l^2}{n} - \overline{x_l}^2}; \quad (3.2)$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum y^2}{n} - \overline{y}^2}; \quad (3.3)$$

де: r_{xly} – коефіцієнт регресії;

σ_{xi} , σ_y – середнє квадратичне відхилення відповідно за i -м фактором і результативною ознакою;

n – кількість факторних ознак.

Дослідження результатів проведеного анкетування у розрізі страхових компаній та страхувальників засвідчує про наявність кореляційного зв'язку між результативною та факторними ознаками. Зокрема, для страховиків найбільша щільність прямого зв'язку виявлена між страховою сумою на 1 га та такими факторними ознаками: акумулювання страхових платежів та їх трансформація у резерви страхової компанії (0,8702); розвиток ІТ - технологій (0,8434) та забезпечення платоспроможності, прибутковості і рентабельності страхової компанії (0,8135). Водночас, наявність зазначеного зв'язку для страхувальників виявлено у таких бізнес-процесах: виконання страховиком своїх обов'язків перед страхувальниками за договорам страхування (0,9143); підвищення професійної компетенції страховиків у наданні страхових послуг (0,8761); формування інформаційної бази для прийняття ризиків на страхування (0,7868).

За допомогою кореляційного аналізу встановлено обернений кореляційний зв'язок між суб'єктами страхового процесу з результативною ознакою (страхова сума на 1 га застрахованої площі) та факторними ознаками: забезпечення кадрового потенціалу для розвитку страховиків та налагодження максимальної сумлінності (довіри) між суб'єктами страхового процесу. Узагальнення результатів проведеного кореляційного аналізу свідчить, що економічні інтереси суб'єктів страхового процесу суттєво відрізняються. Це пов'язано з тим, що для компаній надання страхових послуг у більшості випадків розглядається як вид комерційної діяльності, а для страхувальників – інструмент протидії ймовірним ризикам в аграрній сфері. Знаходження фінансово-економічного компромісу у розподілі відповідальності за можливі наслідки страхових подій створює необхідні передумови для розвитку ринку аграрного страхування.

За допомогою показників кореляції та чутливості (бетта-коефіцієнт) розраховано коефіцієнт пріоритетності у розрізі кожного з двадцяти бізнес-процесів. Сутнісна інтерпретація даного коефіцієнта базується на такій гіпотезі: якщо всі коливання результативної ознаки позначити за 1 (або за 100 %), то виникає можливість оцінити вплив фактора (x_i) на формування пріоритетності того чи іншого бізнес-процесу. У процесі дослідження встановлено не лише наявність відмінних, а й спільних страхових інтересів, що безумовно стимулює розвиток ринку аграрного страхування (рис. 3.26).

Рис. 3.26. Ідентифікація пріоритетності спільних та відмінних майнових інтересів учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Завдяки підвищенню сервісу й якості страхового обслуговування, розробки і реалізації страхових продуктів, конкретизації тактичних та стратегічних цілей страховика, виникають передумови реалізації спільних майнових інтересів для страхових компаній та страхувальників. Для математичної інтерпретації бізнес-процесів на ринку аграрного страхування використано матричний метод (табл. 3.16). Інформаційною базою для побудови векторів $\bar{X}_1, \bar{X}_2, \bar{X}_3, \bar{X}_4$ і $\bar{A}_1, \bar{A}_2, \bar{A}_3, \bar{A}_4$ та матриць B, X_0, A використано бали відносної ефективності компонентів (середнє значення результату анкетування), а також відносний і частковий коефіцієнти пріоритетності у розрізі кожного з чотирьох блоків. Отримані дані необхідні для аналітичного обґрунтування найбільш вагомих бізнес-процесів страховика.

Таблиця 3.16

Математична інтерпретація бізнес-процесів суб'єктів ринку аграрного страхування за допомогою матричного методу

Оцінювання пріоритетності бізнес-процесів для суб'єктів ринку аграрного страхування			
Страховики		Страховальники	
Етап 1. Побудова векторів матриць $\overline{X}_1, \overline{X}_2, \overline{X}_3, \overline{X}_4$ та $\overline{A}_1, \overline{A}_2, \overline{A}_3, \overline{A}_4$			
$\overline{X}_1 = (8,1; 6,9; 5,5; 6,7; 5,4)$		$\overline{X}_1 = (5,0; 3,9; 3,2; 7,8; 3,6)$	
$\overline{X}_2 = (5,7; 5,1; 4,7; 6,8; 5,5)$		$\overline{X}_2 = (3,6; 4,4; 6,7; 5,6; 5,5)$	
$\overline{X}_3 = (7,0; 7,9; 6,3; 6,7; 6,0)$		$\overline{X}_3 = (5,4; 5,5; 5,4; 6,3; 6,2)$	
$\overline{X}_4 = (8,4; 8,3; 6,6; 8,9; 7,8)$		$\overline{X}_4 = (6,6; 7,5; 3,1; 4,5; 6,2)$	
$\overline{A}_1 = (0,122; 5,52 \times 10^{-7}; 0,385; 0,366; 0,126)$		$\overline{A}_1 = (0,764; 1,37 \times 10^{-6}; 8,30 \times 10^{-7}; 2,09 \times 10^{-6}; 0,236)$	
$\overline{A}_2 = (1,000; 1,10 \times 10^{-6}; 8,01 \times 10^{-7}; 5,29 \times 10^{-7}; 5,92 \times 10^{-7})$		$\overline{A}_2 = (0,635; 0,131; 0,139; 0,095; 1,91 \times 10^{-6})$	
$\overline{A}_3 = (0,037; 3,42 \times 10^{-7}; 0,728; 9,62 \times 10^{-7}; 0,235)$		$\overline{A}_3 = (0,525; 1,32 \times 10^{-6}; 0,475; 1,42 \times 10^{-6}; 1,91 \times 10^{-6})$	
$\overline{A}_4 = (1,000; 2,17 \times 10^{-7}; 3,76 \times 10^{-7}; 7,76 \times 10^{-7}; 1,74 \times 10^{-7})$		$\overline{A}_4 = (9,64 \times 10^{-7}; 1,000; 1,16 \times 10^{-6}; 4,13 \times 10^{-7}; 1,37 \times 10^{-6})$	
Етап 2. Побудова матриць В, X_0, A			
Матриця В =		Матриця В =	
$\begin{pmatrix} 0,331; & 1; & 1; & 1 \\ 1; & 0,342; & 1; & 1 \\ 1; & 1; & 0,474; & 1 \\ 1; & 1; & 1; & 0,609 \end{pmatrix}$		$\begin{pmatrix} 0,136; & 1; & 1; & 1 \\ 1; & 0,282; & 1; & 1 \\ 1; & 1; & 0,242; & 1 \\ 1; & 1; & 1; & 0,336 \end{pmatrix}$	
Матриця X_0 =		Матриця X_0 =	
$\begin{pmatrix} 8,1; & 6,9; & 5,5; & 6,7; & 5,4 \\ 5,7; & 5,1; & 4,7; & 6,8; & 5,5 \\ 7,0; & 7,9; & 6,3; & 6,7 & 6,0 \\ 8,4; & 8,3 & 6,6 & 8,9 & 7,8 \end{pmatrix}$		$\begin{pmatrix} 5,0; & 3,9; & 3,2; & 7,8; & 3,6 \\ 3,6; & 4,4; & 6,7; & 5,6; & 5,5 \\ 5,4 & 5,5; & 5,4; & 6,3; & 6,2 \\ 6,6 & 7,5 & 3,1; & 4,5; & 6,2 \end{pmatrix}$	
Матриця А =		Матриця А =	
$\begin{pmatrix} 0,122; & 1,000 & 0,037; & 1,000 \\ 5,52 \times 10^{-7}; & 1,10 \times 10^{-6}; & 3,42 \times 10^{-7}; & 2,17 \times 10^{-7} \\ 0,385; & 8,01 \times 10^{-7}; & 0,728; & 3,76 \times 10^{-7} \\ 0,366; & 5,29 \times 10^{-7}; & 9,62 \times 10^{-7}; & 7,75 \times 10^{-7} \\ 0,126; & 5,92 \times 10^{-7}; & 0,235; & 1,74 \times 10^{-7} \end{pmatrix}$		$\begin{pmatrix} 0,764; & 0,635; & 0,525; & 9,64 \times 10^{-7} \\ 1,37 \times 10^{-6}; & 0,131; & 1,32 \times 10^{-7}; & 1,000 \\ 8,30 \times 10^{-7}; & 0,139; & 0,475; & 1,16 \times 10^{-6} \\ 2,09 \times 10^{-6}; & 0,095; & 1,42 \times 10^{-6}; & 4,13 \times 10^{-7} \\ 0,236; & 1,91 \times 10^{-6}; & 1,91 \times 10^{-6}; & 1,37 \times 10^{-6} \end{pmatrix}$	
Добуток матриць $X_0 * A$ =		Добуток матриць $X_0 * A$ =	
$\begin{pmatrix} 6,245; & 8,100; & 5,573; & 8,100 \\ 5,693; & 5,700; & 4,925; & 5,700 \\ 6,494; & 7,000; & 6,256; & 7,000 \\ 7,814; & 8,400; & 6,949; & 8,400 \end{pmatrix}$		$\begin{pmatrix} 4,669; & 4,871 & 4,145; & 3,900 \\ 4,049; & 4,326; & 5,073; & 4,400 \\ 5,589; & 5,499 & 5,400 & 5,500 \\ 6,505; & 6,031 & 4,937 & 7,500 \end{pmatrix}$	
Добуток матриць $X_0 * A * B$ =		Добуток матриць $X_0 * A * B$ =	
$\begin{pmatrix} \mathbf{23,841}; & 22,686; & 25,084; & 24,850 \\ 18,210; & \mathbf{18,266}; & 19,425; & 19,788 \\ 22,406; & 22,142; & \mathbf{23,457}; & 24,012 \\ 26,336; & 26,034; & 27,906; & \mathbf{28,278} \end{pmatrix}$		$\begin{pmatrix} \mathbf{13,551}; & 14,085; & 14,442; & 14,996 \\ 14,350; & \mathbf{14,741}; & 14,002; & 14,929 \\ 17,159; & 18,037; & \mathbf{17,893}; & 18,337 \\ 19,352; & 20,640; & 21,229; & \mathbf{19,995} \end{pmatrix}$	

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатках К2 та Л2.

Проведені розрахунки дають підстави констатувати, що серед представлених чотирьох блоків бізнес-процесів для суб'єктів ринку найвагомішими виявилися маркетингові та фінансово-економічні управлінські

заходи. Зокрема, для страхових компаній ключовими аргументами у питаннях прийняття ризиків на страхування є спроможність акумулювання страхових платежів та формування резервів як основи гарантування їх безпеки на страховому ринку (28,278) та забезпечення просування і позиціонування продуктів на страховому ринку (23,457). Водночас, для страхувальників такими аргументами слід вважати: виконання страховиком своїх обов'язків за договором страхування (19,995) та розробка і реалізація страхових продуктів, відповідно до обраного сегменту ринку аграрного страхування (17,893).

Визначення найвагоміших бізнес-процесів для учасників ринку аграрного страхування дає підстави стверджувати про необхідність їх подальшої оптимізації в інтересах усіх учасників страхового процесу. Відтак, можна констатувати про доцільність впровадження реінжинірингу як універсального управлінського інструментарію, спрямованого на формування нової якості надання послуг, підвищення результативності та оперативності у прийнятті тактичних і стратегічних рішень в діяльності страхових компаній. Застосування інноваційних підходів до управління бізнес-процесами страховика передбачає використання клієнтоорієнтованих стратегій, що базуються на концепції CRM (*Customer Relationship Management*).

Страховий менеджмент спрямований на організацію та ефективне використання бізнес-процесів, здатних максимально задовольнити інтереси широкого кола виробників сільськогосподарської продукції у страховому захисті, водночас, забезпечити стабільність, безпечність та рентабельність компаній у сегменті аграрного страхування. Змістовне наповнення поняття клієнтоорієнтованості розглядається як “ключова компетенція компанії, що виражається в прагненні до встановлення і розвитку партнерських відносин з клієнтами, а також з будь-якими контрагентами як у бізнес-екосистемі, так і всередині організації, що базується на розумінні й задоволенні їхніх як активних, так і латентних потреб та максимізацію прибутку на цій основі” [226]. Цінність клієнтоорієнтованих стратегій на страховому ринку полягає в тому, що страхові компанії адаптують свої послуги та сервісне обслуговування відповідно до потреб і запитів потенційних страхувальників.

Впровадження зазначених стратегій розвитку страхових компаній базується на необхідності підвищення їх конкурентоспроможності на ринку. Реалізація сформульованих стратегій потребує мобілізації всіх ресурсів страховика, спрямованих на утримання існуючих клієнтів (страхувальників) та залучення нових за рахунок формування партнерських взаємовідносин і задоволення їх потреб у страховому захисті (рис. 3.27). Вектор тяжіння майнових інтересів страхувальників спрямований на підвищення якості і сервісу

страхового обслуговування, особливо, що стосується його доступності, надійності та безпечності для всіх учасників страхового процесу.

Рис. 3.27. Мета та стратегії розвитку клієнтоорієнтованої страхової компанії

Джерело: власні дослідження.

Формування клієнтоорієнтованих стратегій взаємовідносин між страховиками та страхувальниками передбачає надання широкого спектру страхових послуг. Наявність різноманітних страхових програм надає можливість вибору оптимальних варіантів страхового захисту, пов'язаних з обсягом страхового покриття, вартістю та періодом страхування тощо. Очікуваний результат від застосування партнерських відносин на страховому ринку, орієнтований на забезпечення взаємовигідних умов необхідних для нейтралізації ризиків, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції.

Отже, об'єктивна необхідність осучаснення управлінських рішень страховиків на ринку аграрного страхування потребує використання реінжинірингу бізнес-процесів. Математична формалізація результатів соціологічного опитування суб'єктів страхового ринку дозволила встановити ієрархію пріоритетності бізнес-процесів окремо для страховиків і страхувальників та ідентифікувати спільність їх майнових інтересів. Формування клієнтоорієнтованої моделі розвитку страхових компаній сприяє: встановленню довірчих відносин між суб'єктами страхування; розширенню кількості потенційних страхувальників; зростанню частки ринку та підвищенню

конкурентоспроможності компанії. Важливою передумовою подальшого формування ринку аграрного страхування є оцінювання потенційних можливостей його розвитку. Даному питанню присвячено заключний параграф даної глави монографії.

3.8. Визначення потенційних можливостей розвитку аграрного страхування

Функціонування ринку аграрного страхування потребує визначення потенційних можливостей його розвитку як необхідної передумови посилення страхового захисту товаровиробників. Оцінювання страхового потенціалу у сільській місцевості є необхідним для координації тактичних і стратегічних цілей, орієнтованих на стимулювання ділової та інвестиційної активності суб'єктів страхового процесу. Ключовою передумовою використання наявного страхового потенціалу для розвитку ринку аграрного страхування є забезпечення еквівалентності майнових інтересів страховиків і страхувальників у процесі розподілу (перерозподілу) сільськогосподарських ризиків через механізм страхування.

Дослідження потенціалу розвитку ринку аграрного страхування доцільно здійснювати на територіальному, галузевому та інституціональному рівнях. Територіальний потенціал формується в межах областей України і залежить від обсягу земель сільськогосподарського призначення, які використовуються для виробництва аграрної продукції. Галузевий потенціал зумовлений обсягами посівних площ сільськогосподарських культур, які залучаються до процесу аграрного страхування. Наявність інституціональної спроможності до забезпечення взаємовигідного розподілу ризиків і відповідальності між страховиками та страхувальниками створює необхідні передумови реалізації територіального та галузевого потенціалів розвитку ринку аграрного страхування. Пріоритетні цілі й завдання оцінювання територіального, галузевого та інституціонального потенціалів розвитку аграрного страхування відображено на рис. 3.28.

У процесі оцінювання потенціалу розвитку ринку аграрного страхування у розрізі областей України використовувалися такі показники: посівна та застрахована площі, страхова сума та страхова премія. Визначальною умовою розподілу ризиків між суб'єктами аграрного страхування є механізм формування страхових сум, тобто визначення ліміту фінансово-економічної

відповідальності, в межах якого страховик зобов'язується відшкодувати збитки страхувальнику при настанні страхових подій, передбачених договором страхування. У теорії та практиці сільськогосподарського страхування, як правило, страхова сума не перевищує 80 % вартості об'єкта страхування, що зумовлює необхідність встановлення певних параметрів при формуванні страхових відносин в аграрній сфері.

Рис. 3.28. Взаємозв'язок територіального, галузевого та інституціонального потенціалів розвитку ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Застосовуючи метод гіпотетичного передбачення було проведено ранжування ліміту відповідальності страховика у межах: 10 %; 15 %; 25 %; 40 %; 50 % (додатки М1-М3). Наявність широкого діапазону страхового покриття надає можливості аграріям щодо вибору оптимального рівня страхового захисту, виходячи з їх фінансово-економічних можливостей. Згідно логіки страхового

процесу із зростанням обсягів застрахованих площ збільшується ліміт відповідальності страховиків та суми страхових премій.

В основу розрахунку потенційного розміру страхової премії було закладено наступні показники: обсяг фактичної посівної площі сільськогосподарських культур, рівень використання потенціалу та розмір страхової премії на 1 га застрахованої площі. Обсяг ліміту відповідальності залежить від розміру страхового тарифу та суми страхового платежу. Згідно формул (3.4) та (3.5) оцінюється існуючий потенціал капіталізації страхових премій (P_i) та страхових сум (I_i) у територіальному вимірі.

$$P_i = S_i \times \frac{R_p}{100} \times K_i \quad (3.4)$$

де P_i – потенційний розмір страхової премії в i -тій адміністративній області, *млн грн*, S_i – фактична посівна площа сільськогосподарських культур в i -тій адміністративній області, *тис. га*, R_p – рівень використання потенціалу, %, K_i – розмір страхової премії у розрахунку на 1 га, *грн*.

$$I_i = \frac{P_i \times 100}{T_i} \quad (3.5)$$

де I_i – потенційний розмір ліміту відповідальності страховиків в i -тій адміністративній області, *млн грн*, T_i – страховий тариф в i -тій адміністративній області, %.

Відповідно до формул (3.6) та (3.7) оцінюються аналогічні показники у галузевому вимірі

$$P_j = S_j \times \frac{R_p}{100} \times K_j \quad (3.6)$$

де P_j – потенційний розмір страхової премії у розрізі страхування j -тої сільськогосподарської культури, *млн грн*, S_j – посівна площа j -тої сільськогосподарської культури, *тис. га*, K_j – розмір премії у розрахунку на 1 га при страхуванні j -тої сільськогосподарської культури, *грн*.

$$I_j = \frac{P_j \times 100}{T_j} \quad (3.7)$$

де I_j – потенційний розмір ліміту відповідальності у розрізі j -тої сільськогосподарської культури, *млн грн*, T_j – страховий тариф у розрізі j -тої сільськогосподарської культури, %.

Порівняння фактичних даних з потенційно можливими показниками розвитку аграрного страхування свідчать про досить низький рівень

використання інструментів страхового захисту в протидії існуючим ризикам (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Оцінка територіального потенціалу розвитку аграрного страхування у розрізі областей України за 2016 р.*

Адміністративна одиниця	Оцінка потенціалу розвитку за умов 50 % покриття страхуванням посівних площ, страхових сум та страхових премій						Відношення застрахованих до посівних площ, (%)
	Застрахована площа (тис. га)		Страхова сума (млн грн)		Страхові премії (млн грн)		
	фактичні дані	потенційний рівень страхового покриття	фактичні дані	потенційний рівень страхової відповідальності	фактичні дані	потенційний рівень вартості страхування	
Вінницька	35,6	821,10	370,36	8777,30	8,37	193,10	2,17
Волинська	1,4	276,10	14,76	2954,50	0,49	97,50	0,25
Дніпропетровська	39,8	960,10	383,51	10303,00	11,28	272,00	2,07
Донецька	4,6	494,80	14,96	1838,60	0,59	63,80	0,46
Житомирська	19,3	440,80	137,96	3141,20	4,68	106,80	2,19
Закарпатська	0,1	95,10	1,58	1675,20	0,05	52,10	0,05
Запорізька	17,3	815,10	112,23	5270,00	1,12	52,70	1,06
Івано-Франківська	8,1	185,70	101,62	2319,20	2,63	60,30	2,18
Київська	13,6	582,00	102,99	4342,90	2,13	91,20	1,17
Кіровоградська	20,6	846,30	45,54	3211,50	2,18	89,60	1,22
Луганська	15,0	393,10	129,44	5669,40	5,30	138,90	1,89
Львівська	16,0	331,00	108,17	2257,60	3,60	74,50	2,42
Миколаївська	39,0	766,70	250,15	8111,90	11,06	217,40	2,54
Одеська	34,2	923,10	557,88	16200,00	3,60	97,20	1,85
Полтавська	70,6	859,80	466,23	5670,80	11,17	136,10	4,11
Рівненська	3,8	273,90	31,74	3541,70	1,18	85,00	0,69
Сумська	41,5	561,20	180,63	3319,00	6,85	92,60	3,70
Тернопільська	28,6	406,10	271,14	3800,00	6,42	91,20	3,52
Харківська	25,3	880,20	81,53	3355,80	3,01	104,70	1,44
Херсонська	55,7	675,70	314,88	5747,60	15,02	182,20	4,12
Хмельницька	115,2	576,60	1453,79	7215,40	37,48	187,60	9,99
Черкаська	14,2	597,50	67,13	3765,00	2,09	88,10	1,19
Чернівецька	16,1	152,90	374,48	3572,00	9,41	89,30	5,27
Чернігівська	40,0	598,10	236,15	3592,30	6,25	93,40	3,34
Всього	675,6	13513,00	5808,85	119651,90	156,00	2757,30	2,5

*Примітка: статистичні дані щодо Автономної республіки Крим не враховані у зв'язку з їх відсутністю.

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатку М1.

Проведені розрахунки дають підстави констатувати про досить рівномірний розподіл потенціалу між областями України. Водночас, найбільш можливий потенціал розвитку сконцентровано у Вінницькій (821,10 тис. га), Дніпропетровській (960,10 тис. га), Запорізькій (815,10 тис. га), Кіровоградській (846,30 тис. га), Миколаївській (766,70 тис. га), Одеській (923,10 тис. га);

Полтавській (859,80 тис. га), Харківській (880,20 тис. га) та Херсонській (675,70 тис. га) областях. Найнижчий потенціал розвитку зафіксовано в Закарпатській (95,10 тис. га), Івано-Франківській (185,70 тис. га) та Чернівецькій областях (152,90 тис. га). Розрахункові дані потенціалу (10-50 %) застрахованих площ, страхових сум та страхових премій у розрізі областей України відображено у додатку М1.

Сукупний територіальний потенціал застрахованих площ оцінюється в розмірі 13513,00 тис. га, що складає 50 % від загальної посівної площі у 2016 р. Розмір ліміту страхової відповідальності за умови покриття 50 % страхового поля визначено у сумі 119651,90 млн грн, а розмір страхової премії – 2757,30 млн грн. Середній показник використання територіального потенціалу аграрного страхування за посівними площами становив у 2016 р. лише 2,50 %.

Оцінювання територіального потенціалу ринку аграрного страхування необхідне для формування відповідного інституціонального та інфраструктурного забезпечення процесу страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції. Розширення страхового покриття у розрізі областей України сприятиме активізації посилення взаємодії учасників страхового процесу на національному, регіональному та місцевому рівнях. Таку тенденцію варто розглядати обґрунтованою, особливо за умов економічної децентралізації та підвищення ролі сільських громад щодо управління і нейтралізації сільськогосподарських ризиків.

Реалізація територіального потенціалу розвитку аграрного страхування перебуває у тісному взаємозв'язку з галузевими можливостями розширення страхового захисту аграріїв. Проведений аналіз фактичних показників застрахованих площ, сформованих лімітів відповідальності страховика (страхових сум) і сплачених страхових премій у 2016 р. у розрізі сільськогосподарських культур свідчить про низький рівень використання існуючого потенціалу аграрного страхування щодо розподілу ризиків і відповідальності між учасниками страхового процесу. Розвиток страхування в рослинництві засвідчує, що загальна застрахована площа у 2016 р. становила 675,6 тис. га, що склало лише 2,5 % від посівних площ сільськогосподарських культур, залучених до процесу аграрного страхування. Найвний потенціал застрахованих площ становить: озимої пшениці – 8,00 %; ярої пшениці – 2,55 %; ріпаку – 3,16 %; цукрового буряку – 4,83 %; льону – 4,12 % та квасолі – 2,78 %, решта сільськогосподарських культур застраховані у розмірі менше 2 % від наявного потенціалу. Для оцінювання потенціалу страхування у межах від 10 до 50 % покриття посівних площ було взято 10 основних сільськогосподарських культур (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Оцінювання потенціалу розвитку страхування в рослинництві

Сільськогосподарська культура	Умовні позначення	Фактичні дані за 2016 р.	Відношення застрахованих до посівних площ, 2016 р. (%)	Розрахунковий потенціал розвитку страхування сільськогосподарських культур за умов 50 % покриття посівних площ
Пшениця озима	Q	481,1	8,00	3006,50
	S	2796,6		17500,00
	P	100,7		630,00
Пшениця яра	Q	4,8	2,55	94,00
	S	90,8		1772,50
	P	2,1		41,30
Ячмінь озимий	Q	7,8	0,78	503,00
	S	30,3		1972,80
	P	0,9		58,00
Ячмінь ярий	Q	2,3	0,13	930,50
	S	31,9		8900,00
	P	0,5		213,60
Жито озиме	Q	1,7	1,19	72,00
	S	8,4		350,90
	P	0,3		12,00
Кукурудза	Q	34,5	0,80	2143,00
	S	525,0		26170,00
	P	4,2		261,70
Соняшник	Q	72,1	1,19	3036,50
	S	1098,0		42088,10
	P	19,3		812,30
Ріпак	Q	27,5	3,16	434,50
	S	187,9		2976,40
	P	5,6		88,40
Цукрові буряки	Q	14,1	4,83	146,00
	S	357,4		2956,10
	P	5,8		60,60
Гречка	Q	2,1	1,36	77,00
	S	32,2		1162,70
	P	1,2		43,60
Разом	Q	648,00	-	10443,00
	S	5158,50		105849,50
	P	140,60		2221,50

*Примітка: Q – застрахована площа, тис. га; S – страхова сума, млн грн; P – страхова премія, млн грн.

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатку М2.

Використання існуючого потенціалу аграрного страхування на рівні 10 % забезпечить страхове покриття для сільськогосподарських культур на площі 2088,60 тис. га; за умов 15 % – 3132,90 тис. га; 25 % – 5221,50 тис. га; 40 % –

8354,40 тис. га та 50 % – 10443,00 тис. га. Забезпечення 50 % страхового покриття посівних площ зумовлює необхідність зростання ліміту відповідальності страховиків більше ніж у 20 разів (з 5158,50 млн грн до 105849,50 млн грн).

Розрахункові показники розвитку потенціалу (10-50 %) у розрізі сільськогосподарських культур відображено у додатках М2. Представлені розрахунки свідчать про необхідність наукового та практичного обґрунтування варіантів подальшої реалізації потенціалу страхових відносин в аграрній сфері.

Нарощування обсягів страхування сільськогосподарських культур відповідно до існуючого потенціалу можливе за умов підвищення організаційної, інфраструктурної, маркетингової, технологічної та фінансово-економічної спроможності суб'єктів ринку аграрного страхування. На сучасному етапі діяльності вітчизняних страховиків спостерігається доволі низький рівень диверсифікації портфелю страхових договорів. Виробники аграрної продукції страхуються переважно від окремих ризиків, що не забезпечує належний рівень їх страхового захисту. Постає необхідність у формуванні пропозицій не лише класичних страхових продуктів (які є досить вартісними для багатьох аграріїв), але й індексних, які широко використовуються в багатьох країнах світу з метою розширення можливостей майнового захисту.

Результати оцінювання територіального та галузевого потенціалів розвитку ринку аграрного страхування свідчать про те, що вони відрізняються між собою й залежать від обсягу посівних і застрахованих площ, а також кількості культур залучених до процесу страхування. Співвідношення територіального і галузевого рівнів розвитку аграрного страхування за показниками застрахованих площ, страхових сум та страхових премій становить 87,23 %, 107,93% і 112,74 % відповідно. Найбільший потенціал розвитку вітчизняного ринку аграрного страхування сконцентровано на галузевому рівні, оскільки дозволяє максимально розширювати страхове поле за рахунок покриття страхуванням найрізноманітніших сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень.

Поступова реалізація територіального і галузевого потенціалів потребує формування та використання фінансово-економічних ресурсів страховальників і страховиків, спрямованих на забезпечення еквівалентності й збалансованості майнових інтересів учасників страхового процесу. Ключовою умовою забезпечення реалізації існуючого потенціалу страхового ринку є збільшення витрат аграріїв на страхування. Аналіз даних таблиці 3.19 засвідчує, що витрати на виробництво сільськогосподарської продукції на 1 га впродовж 2011-2016 рр. поступово зростали. Зокрема, у розрахунку на 1 га середні витрати на виробництво зернових культур зросли у 2,7 рази (з 17662 грн до 35249,3 грн), технічних культур в 2,5 рази (з 26446,4 грн до 67208,9 грн).

Таблиця 3.19

**Аналіз витрат на виробництво та страхування
сільськогосподарської продукції за 2012-2016 рр.**

Рік	Озима пшениця	Ячмінь озимий	Озиме жито	Кукурудза	Соя	Соняшник	Ріпак	Цукрові буряки
Витрати на виробництво с.-г. продукції з 1 га, грн								
2012	4417,2	3915,5	2303,9	7026	5234,6	4112,4	4783,5	12315,9
2013	3907,9	3219,5	2699,5	6076,7	5110,7	4196,8	5649,8	13482,8
2014	4884,3	3915	3127	7040,9	6184,1	4727,8	6806,8	18059,4
2015	6869,7	5662,8	4333,1	10015,3	9249,7	7821,4	10699,3	25276,4
2016	9299,9	7184,1	5730,3	13035	11695,5	10041,9	14029,6	31441,9
Витрати на страхування 1 га с.-г. продукції, грн								
2012	168,7	92,8	113	242,3	306	94,3	109,4	818
2013	161,7	154,4	205,4	192,1	121,2	20	82,3	335,8
2014	105,4	87,3	153,3	116,1	297,5	43,1	39,3	322,1
2015	148,7	130	195,1	108,2	87	209,2	148,1	65,8
2016	209,4	114,5	166,7	122,1	641,8	267,5	203,4	415
Питома вага страхової премії у витратах на виробництво с.-г. продукції з 1 га, %								
2012	3,82	2,37	4,9	4,45	5,85	2,29	2,29	6,64
2013	4,14	4,8	7,61	3,16	2,37	0,48	1,46	2,49
2014	2,16	2,23	4,9	1,65	4,81	0,91	0,58	1,78
2015	2,16	2,3	4,5	1,08	0,94	2,67	1,38	0,26
2016	2,25	1,59	2,91	0,94	5,49	2,66	1,45	1,32

Джерело: розраховано за даними [212-223, 211, 224, 225].

Водночас, середні витрати виробників сільськогосподарської продукції на страхування 1 га зернових культур практично не змінилися, а технічних культур – зросли лише на 15 %. Виявлена тенденція свідчить, що за досліджуваний період економічна доцільність страхування для аграріїв полягає у щорічному використанні даного інструменту, але рівень його використання є недостатнім щодо протидії потенційним ризикам. Забезпечення поступального розвитку страхових відносин на постійній основі потребує оптимізації витрат аграріїв на страхування, але за умов формування достатнього обсягу власного капіталу та технічних резервів страховиків для гарантування страхового захисту виробникам сільськогосподарської продукції.

Нарощування обсягів аграрного страхування потребує підвищення інституціональної спроможності страхових компаній. Саме завдяки її функціонуванню відбуваються процеси розподілу ризиків і відповідальності, страхувальники за відповідну плату отримують страховий захист. Загалом, досліджуючи професійну діяльність страхових компаній в Україні, необхідно констатувати про те, що на фоні скорочення їх загальної кількості протягом 2012-2016 рр. на 23 %, спостерігається збільшення акумульованих сум страхових премій на 164,55 % та страхових виплат – на 166,13 %. Це безумовно свідчить про зростання ділової та інвестиційної активності учасників страхового процесу.

Водночас, сегмент аграрного страхування у структурі майнових видів страхування посідає поки що незначні позиції. Питома вага страхових премій і виплат з аграрного страхування в загальній структурі майнових видів страхування за досліджуваний період становила менше 1 % (табл. 3.20).

Таблиця 3.20

**Відображення тенденцій розвитку аграрного страхування
у сегменті майнових видів страхування**

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
<i>Майнові види страхування</i>					
Страхові компанії, од.	352	345	325	312	271
Страхові премії, млн грн	19698,7	26185,1	24607,5	27549,4	32414,2
Страхові виплати, млн грн	5068,8	4502,6	4826,2	7608,9	8421,2
<i>Аграрне страхування</i>					
Страхові компанії, од.	14	8	10	12	11
Страхові премії, млн грн	130,5	135,4	72,8	77,7	156
Страхові виплати, млн грн	53,5	13,1	5,5	10	10
<i>Питома вага аграрного страхування у структурі майнових видів страхування</i>					
Страхові компанії, %	3,98	2,32	3,08	3,85	4,06
Страхові премії, %	0,66	0,52	0,31	0,28	0,48
Страхові виплати, %	1,06	0,29	0,11	0,13	0,12

Джерело: розраховано на основі даних [87-91].

Представлені дані свідчать про невикористаний потенціал багатьох страхових компаній у сенсі надання відповідних послуг виробникам аграрної продукції. Низький рівень інвестиційної привабливості аграрного страхування для вітчизняних страхових компаній пов'язаний з важкопрогнозованістю сільськогосподарських ризиків та високою ймовірністю їх реалізації, необхідністю концентрації значних страхових резервів для забезпечення платоспроможності й ліквідності страховиків. Поряд з певними ризиками для страхових компаній існують також і широкі можливості для розвитку страхового бізнесу в аграрній сфері. Дослідження основних показників ділової активності (активи, власний капітал, гарантійний фонд та страхові резерви) TOP-50 страхових компаній України дають підстави стверджувати про їхню економічну спроможність надавати послуги зі страхування сільськогосподарської продукції (додаток Н).

Доказовою базою для розрахунку потенціалу розвитку страхування сільськогосподарських культур стали фактичні показники: застрахованих площ, акумульованих платежів, страхових сум та сформованого капіталу у розрізі страхових компаній, які надавали послуги аграріям у 2016 р. За допомогою формул 3.8 -3.10 здійснено оцінювання можливого потенціалу страхування земель сільськогосподарського призначення, страхових премій та ліміту відповідальності страховиків.

$$S_k = \frac{S_k^f}{\sum_{k=1}^n S_k^f} \times \left(\sum_{j=1}^m S_j \times \frac{R_p}{100} \right), \quad (3.8)$$

де S_k – потенційний об’єм застрахованих площ k -тою страховою компанією, тис. га;

S_k^f – фактично застрахована площа k -тою страховою компанією, тис. га;

S_j – посівна площа j -тої с.-г. культури, тис. га; тис. грн.;

R_p – рівень використання страхового потенціалу, %;

n – кількість страхових компаній, од.;

m – кількість застрахованих культур, од.

$$K_k = \frac{K_k^f}{\sum_{k=1}^n K_k^f} \times \left(\sum_{j=1}^m S_j \times \frac{R_p}{100} \times K_j \right), \quad (3.9)$$

де K_k – потенційна сума акумульованих страхових премій у k -тої страхової компанії, млн грн,

K_k^f – фактична сума страхових премій у k -тої страхової компанії, млн грн.;

K_j – розмір премії у розрахунку на 1 га, грн.

$$I_k = \frac{I_k^f}{\sum_{k=1}^n I_k^f} \times \left(\sum_{j=1}^m S_j \times \frac{R_p}{100} \times K_j \right), \quad (3.10)$$

де I_k – потенційний розмір ліміту відповідальності у k -тої страхової компанії, млн грн,

I_k^f – фактичний ліміт відповідальності у k -тої страхової компанії, млн грн.

Підвищення економічного інтересу до взаємодії учасників страхового ринку можливе за наявності створення сприятливого інвестиційного середовища та зростання ділової активності основних суб’єктів аграрного страхування. Учасниками інвестиційного процесу на страховому ринку можуть виступати безпосередньо страхові компанії, які створюють умови (формують статутний капітал, утворюють гарантійний фонд та страхові резерви) для здійснення страхової діяльності, аграрії (інвестують кошти у власний страховий захист) та держава, яка через механізм субсидування сприяє розвитку аграрного страхування. Важливо зазначити, що реалізація потенціалу аграрного страхування можлива лише за умов нарощування спроможності страхових компаній щодо прийняття та обслуговування договорів страхування сільськогосподарської продукції. Відповідно до територіального та галузевого рівнів розраховано потенціал розвитку аграрного страхування у розрізі страхових компаній (додаток М3).

Серед страхових компаній, що надавали відповідні послуги у 2016 р. слід відзначити ПрАТ “АСК “ІНГО Україна”, ПрАТ “УАСК “АСКА”, ПАТ “СК “Універсальна” та ПрАТ “СК “PZU Україна”. Їх питома вага у загальній застрахованій площі становить більше 88 %. Водночас, постає необхідність в оцінюванні потенційних можливостей решти страхових компаній та їх участі у страховому процесі (табл. 3.21). Збільшення кількості страхових компаній, задіяних у наданні відповідних послуг, сприятиме розширенню страхового покриття сільськогосподарських посівів.

Досягнення страховими компаніями 50 % покриття страхуванням посівних площ, на нашу думку, є оптимальним варіантом з позиції організаційних та соціально-економічних можливостей суб'єктів ринку. Таке твердження базується на міжнародній практиці використання механізму страхування протидії сільськогосподарським ризикам, особливо варто відзначити досвід Польщі. Законодавством даної країни фермери зобов'язані покривати страхуванням не менше 50 % польових культур та худоби [236, с. 31].

Розрахунок розміру інституціонального потенціалу у розрізі страхових компаній за умов 50 % покриття посівних площ засвідчує про необхідність їх подальшого розширення. Здійснення подальшого збільшення страхового поля потребує суттєвої докапіталізації тих страхових компаній, які залучені до процесу надання послуг виробникам сільськогосподарської продукції, а також інших страховиків, що спеціалізуються на майнових видах страхування. Процес моделювання параметрів капіталізації компаній на ринку страхових послуг відображено в параграфі 4.8 даного дослідження.

Дослідження територіального, галузевого та інституціонального потенціалів розвитку ринку аграрного страхування в Україні дають підстави констатувати про наступне: по-перше, використання сільськогосподарських земель як засобу виробництва аграрної продукції з подальшим виготовленням продуктів харчування пов'язано з ймовірними проявами найрізноманітніших ризиків, що генерує потребу у реалізації страхових відносин у суспільстві; по-друге, масштаби потенціалу ринку аграрного страхування залежать від площі земель сільськогосподарського призначення, обсягу виробленої продукції у рослинництві та тваринництві, чисельності сільськогосподарських підприємств (потенційних страхувальників) і наявності страхових компаній, здатних забезпечити належний рівень майнового захисту страхувальників.

Таблиця 3.21

**Оцінка інституціонального потенціалу страхування
сільськогосподарських культур у розрізі страхових компаній**

Страхова компанія	Умовні позначення*	Фактичні дані за 2016 р.	Питома вага участі страхових компаній у загальних показниках (Q, S, P) розвитку аграрного страхування у 2016 р. (%)	Розрахункові дані потенціалу у розрізі страхових компаній за умов 50 % покриття посівних площ
ПрАТ “УАСК АСКА”	Q	143,19	21,20	2213,47
	S	1783,48	30,70	32498,71
	P	48,69	31,22	693,50
ПрАТ “СК АХА Страхування”	Q	26,22	3,88	405,32
	S	217,8	3,75	3968,77
	P	5,20	3,38	75,06
ПрАТ “СК “БРОКБІЗНЕС”	Q	12,44	1,84	192,30
	S	115,57	1,99	2105,93
	P	2,73	1,75	38,88
ПрАТ СК “Здорово”	Q	16,48	2,44	254,75
	S	152,52	2,63	2779,23
	P	5,36	3,44	76,34
ПрАТ “АСК “ІНГО Україна”	Q	206,67	30,59	3194,76
	S	1338,70	23,05	24393,90
	P	22,27	14,28	317,19
ПАТ “СК “Країна”	Q	15,73	2,33	243,16
	S	154,51	2,66	2815,49
	P	6,33	4,06	90,16
ПАТ “СК “Оранта січ”	Q	1,46	0,22	22,57
	S	7,86	0,14	143,23
	P	0,004	0,00	0,06
ПрАТ “СК “PZU Україна”	Q	112,62	16,67	1740,91
	S	1022,46	17,60	18631,35
	P	31,16	19,98	443,82
ПрАТ “СК “ТАС”	Q	3,86	0,57	59,67
	S	17,92	0,31	326,54
	P	0,76	0,49	8,66
ПАТ “СК “Універсальна”	Q	134,84	19,96	2084,40
	S	990,87	17,06	18055,71
	P	33,05	21,19	376,59
ПрАТ “Українська пожежно-страхова компанія”	Q	2,05	0,30	31,69
	S	7,16	0,12	130,47
	P	0,34	0,22	3,87
Разом	Q	675,56	100	10443,00
	S	5808,86	100	105849,32
	P	155,97	100	2221,50

*Примітка: Q – застрахована площа, тис. га; S – страхова сума, млн грн;
P – страхова премія, млн грн.

Джерело: розраховано за даними, зведеними у Додатку МЗ.

В авторській інтерпретації потенціал ринку аграрного страхування розглядається як сукупність взаємодоповнюючих організаційно-технологічних, освітньо-комунікаційних, морально-етичних і фінансово-економічних передумов для забезпечення еквівалентності страхових інтересів учасників страхового процесу у короткостроковій та середньостроковій перспективах. Використання існуючого потенціалу розвитку аграрного страхування залежить від рівня узгодженості страхових інтересів і міри збалансованості фінансово-економічних можливостей суб'єктів страхового ринку. Для потенційних страхувальників визначальними умовами участі у страховому процесі є довіра до страхування як інструменту нейтралізації можливих ризиків і наявний платоспроможний попит на страхові продукти.

Отже, ключовими мотиваціями страхових компаній на ринку аграрного страхування є наявність значної кількості страхувальників, зацікавлених і фінансово спроможних оплатити вартість страхування та сформувати достатній об'єм капіталу необхідного для виконання страховиками взятих на себе зобов'язань за договорами страхування. Практична реалізація потенціалу розвитку аграрного страхування лежить у площині інституціалізації та модернізації страхового ринку удосконалення управління бізнес-процесами, посилення ролі некомерційних інститутів у страховому захисті, забезпечення капіталізації страхових компаній тощо. Даним питанням присвячено останню главу монографічного дослідження.

ГЛАВА 4

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПОДАЛЬШОГО СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

4.1. Інституціалізація та модернізація ринку аграрного страхування

Відтворення сучасної моделі взаємовідносин на ринку аграрного страхування потребує поступової інституціалізації даного процесу. Реалізація окресленого стратегічного завдання зумовлює необхідність відтворення справжньої ролі страхування у сільській місцевості, що передбачає не лише розширення страхового покриття потенційних ризиків, а також обґрунтування системи цілеспрямованих заходів “правил гри”, орієнтованої на інституціональну модернізацію учасників ринку аграрного страхування. Це потребує вжиття заходів формального і неформального характеру, тобто забезпечення прозорості, демократичної взаємодії інститутів страхового ринку, а також інституцій для регламентування базових норм, правил, стандартів і обмежень економічних суб’єктів у соціумі. Від спроможності забезпечення інституціональних змін на ринку страхових послуг багато в чому залежить його здатність відігравати незамінну роль у нейтралізації сільськогосподарських ризиків в аграрній сфері.

Наявність різних, часто протилежних страхових інтересів між суб’єктами аграрного страхування зумовлює потребу у формалізації процесу розподілу (перерозподілу) ризиків і відповідальності у просторі та часі. Відтак, інституціалізацію страхового ринку варто інтерпретувати з позиції об’єктивного організаційно-технологічного та суспільно-економічного супроводу багатогранної взаємодії формальних, неформальних, структурних, інфраструктурних, державних та недержавних інституцій, спрямованих на формування відповідної культури надання та споживання страхових послуг. Варто відзначити, що завдяки інституціалізації страхового ринку посилюється ділова активність його учасників, з’являються нові суб’єкти і об’єкти страхових правовідносин, налагоджуються комунікаційні зв’язки між ними, створюються якісні передумови для страхування сільськогосподарських ризиків.

Реалізація існуючого потенціалу аграрного страхування можлива лише за умов підвищення інституціональної спроможності структурних та інфраструктурних елементів страхового ринку, що сприятиме підвищенню його ділової та інвестиційної привабливості для потенційних учасників. Наукова необхідність такої аргументації зумовлена декількома причинами: по-перше, взаємодія різних суб'єктів страхового ринку потребує чіткої інтерпретації “правил гри” щодо визначення прав та неухильного дотримання обов'язків усіма учасниками страхового процесу; по-друге, реалізація спільних соціально-економічних інтересів страховиків і страхувальників в рамках діючих договорів аграрного страхування; по-третє, забезпечення координації дій державних і недержавних інституцій, групових та індивідуальних інтересів, орієнтованих на посилення страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції; по-четверте, прискорення адаптаційних можливостей (використання інноваційних страхових продуктів, розширення покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків тощо) національного ринку аграрного страхування до його інтеграції у загальноєвропейський страховий простір.

Інституціональні зміни варто розглядати в якості об'єктивної трансформації, спрямованої на забезпечення оптимальних форм і механізмів взаємодії учасників страхового ринку. Вважаємо за доцільне виділити три етапи інституціонального становлення ринку аграрного страхування (рис. 4.1). Представлена періодизація, зумовлена певними особливостями (нормативно-правового забезпечення, коливанням попиту і пропозицій на страхові послуги тощо) функціонування страхових відносин в аграрній сфері.

Перший етап (1993-2000 рр.) безпосередньо пов'язаний із формуванням інститутів майнового страхування, заснованих на комерційних засадах. Другий етап (2001-2018 рр.) характеризується виокремленням сільськогосподарського страхування з інших майнових видів страхування та поступовим інфраструктурним забезпеченням ринку відповідних послуг. Для третього етапу (2019-2024 рр.) властивий постіндустріальний розвиток аграрного страхування, який передбачає функціонування діючих та організацію нових професійних страхових інститутів, спрямованих на створення прозорого та конкурентоспроможного ринку аграрного страхування в Україні.

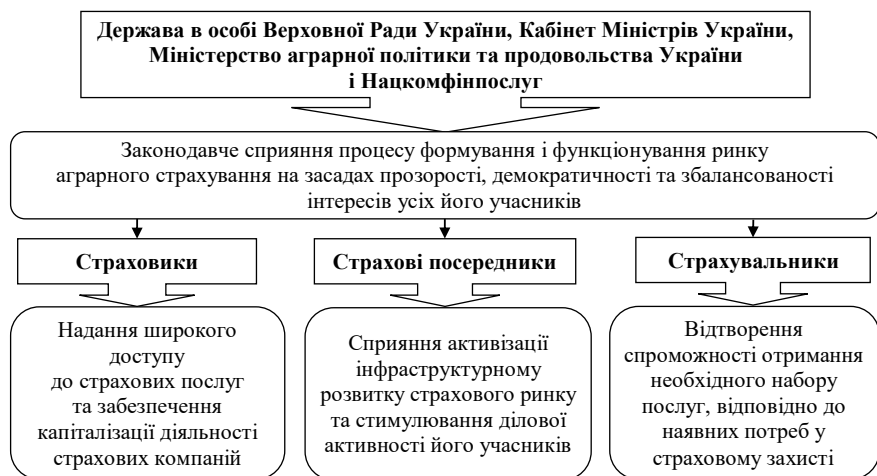

Рис. 4.1. Періодизація інституціональних змін на ринку аграрного страхування
Джерело: власні дослідження.

Еволюція національного ринку аграрного страхування від свого зародження і дотепер пройшла досить тривалий шлях розвитку. Структурні та інфраструктурні зміни, що відбулися за останні більш ніж 20 років на страховому ринку, свідчать про здобуття необхідного досвіду проведення аграрного страхування на комерційних засадах. Впродовж зазначеного періоду підготовлено кадровий потенціал для даного сегменту майнового страхування, відбувається активна інтеграція українських страхових компаній в закордонні, що дозволяє застосовувати міжнародні стандарти (страхові програми, правила тощо) у наданні страхових послуг виробникам сільськогосподарської продукції. Проте залишається низка невирішених питань нормативно-правового,

соціально-економічного та морально-етичного характеру. Наразі ринок потребує розширення та удосконалення законодавчої бази з аграрного страхування, зростання платоспроможного попиту серед потенційних страхувальників, підвищення сервісу і якості надання страховими компаніями відповідних послуг, широкого використання можливостей страхового посередництва щодо встановлення довірчих взаємовідносин між суб'єктами ринку та застосування моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. Вочевидь, окреслені питання зумовлені необхідністю подальшого посилення інституціональної спроможності страхового ринку в інтересах всіх його стейкхолдерів (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Ключові стейкхолдери інституціональної спроможності учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Функціонування сучасної моделі страхового ринку потребує нормативно-правового забезпечення, спрямованого на відтворення здатності його суб'єктів до реалізації наявних майнових інтересів завдяки дії механізму укладання (переукладання) договорів аграрного страхування. Варто зазначити, що правове поле, згідно з яким здійснюється страхування сільськогосподарської продукції в Україні, є достатньо сформованим. Водночас, постає необхідність внесення певних змін та доповнень до чинного законодавства.

Вважаємо доцільним на законодавчому рівні сприяти розширенню кола учасників аграрного страхування. Йдеться про потребу у залучені до діючих 58 суб'єктів страхових відносин (страхові компанії, виробники

сільськогосподарської продукції (потенційні страхувальники)) товариств взаємного страхування, перестраховиків та державних органів влади (в разі її участі у програмах державно-приватного партнерства). Такі зміни до законодавства дозволять поєднати комерційні та державні інтереси з приводу розподілу сільськогосподарських ризиків і відповідальності між усіма учасниками страхового процесу.

Вагомим кроком на шляху законодавчого забезпечення розвитку аграрного страхування в Україні стало прийняття у 2012 р. Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”, № 4391-VI, яким регламентовано принципи, умови і порядок здійснення даного виду страхування [197]. Суттєвою новацією даного Закону можна вважати започаткування діяльності Аграрного страхового пулу, який відповідно до ст. 16 є єдиним об’єднанням страховиків для здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Цим Законом передбачено порядок здійснення державної підтримки товаровиробникам у вигляді надання субсидій на покриття частини їх витрат на страхування. Проте необхідно наголосити на невиконанні певних статей (ст. 25 і 26) зазначеного Закону.

Варто зазначити, насамперед, про відсутність державної підтримки (субсидій) страхування сільськогосподарської продукції протягом 2013-2017 рр. Відповідно до приписів чинного Закону прийнято низку нормативно-правих актів [195-197], якими регламентовано механізм реалізації умов страхування майбутнього урожаю, а також інші аспекти, пов’язані з укладанням (переукладанням) договорів аграрного страхування. Але і досі проблема субсидування страхових премій залишається не вирішеною. Постає необхідність у посиленні відповідальності органів державної влади та управління за виконання даного Закону та інших нормативно-правових актів для забезпечення процесу щорічного виділення державних субсидій на компенсацію частини страхових платежів товаровиробникам аграрної продукції.

Визначальними ознаками інституціональної спроможності учасників ринку аграрного страхування слід вважати: а) для страхових компаній – здатність генерувати процес надання широкого спектру високоякісних послуг, тим самим підвищуючи поступову капіталізацію від страхової діяльності; б) для потенційних страхувальників – можливість формувати платоспроможний попит для отримання необхідного асортименту послуг, відповідно до наявних потреб у страховому захисті; в) для страхових посередників – професійно відстоювати майнові інтереси страховиків і страхувальників у процесі підготовки, укладання, дії та виконання умов договору аграрного страхування, що сприятиме зростанню ділової активності учасників страхового процесу. Поєднання можливостей

різних суб'єктів ринку має забезпечити досягнення бажаного синергетичного ефекту від розподілу ризиків і відповідальності у просторі та часі. Звідси постає потреба у виборі варіанту стратегії подальшого розвитку національного ринку аграрного страхування.

У теорії та практиці страхових відносин можна виокремити дві ключові стратегії: “Інерційний посткризовий розвиток страхового ринку” та “Модернізація страхового ринку”. Перший сценарій розвитку ґрунтується на свідомій відмові від радикальних змін та інновацій і передбачає переважно тактичне маневрування між групами інтересів. Другий сценарій передбачає кардинальну зміну пріоритетів, формування коаліції прихильників глибокої модернізації інституціональних механізмів, які відповідають за якість страхової системи та державного регулювання нею [183, с. 93].

Вважаємо, що для активізації страхових відносин в аграрній сфері доцільним є використання стратегії модернізації страхового ринку. Реалізація даної стратегії орієнтована на: а) функціонування інституціонального середовища, здатного забезпечити суттєве підвищення соціально-економічної активності суб'єктів ринку щодо їх готовності несення спільної відповідальності за прояви ймовірних ризиків; б) зростання конкуренції між компаніями за потенційних страхувальників на страховому ринку; в) налагодження взаємодії між страховими компаніями, посередниками (прямими та непрямими) та виробниками сільськогосподарської продукції; г) підвищення якості інститутів страхового ринку для забезпечення достатнього рівня їхньої самодостатності та відповідальності за прийняті управлінські рішення. Стратегічні орієнтири інституціональної модернізації передбачають виокремлення двох груп взаємопов'язаних заходів (відтворення сприятливого страхового середовища в аграрній сфері та взаємодію державних і недержавних інституцій), спрямованих на досягнення поступової реалізації існуючого потенціалу розвитку ринку аграрного страхування (рис. 4.3).

Процес відтворення сприятливого страхового середовища в аграрній сфері варто розпочати з організації взаємодії різних інститутів страхового ринку на засадах толерантного ставлення один до одного та прозорості страхових відносин. В основу інституціоналізації страхового ринку необхідно закласти систему цінностей морально-етичного та соціально-економічного характеру, дотримання яких дозволить максимально використовувати можливості страхування у протидії сільськогосподарським ризикам. Прояв толерантності слід інтерпретувати у якості важливого меседжу, спрямованого на встановлення довіри, взаємоповаги та демократичності між усіма учасниками страхового процесу.

Рис. 4.3. Стратегічні орієнтири модернізації ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

В умовах зростання інформаційних і комунікаційних можливостей актуалізується питання забезпечення прозорості страхового ринку. Взагалі поняття прозорості пов'язується з рівнем відкритості компанії, яка досягається шляхом розкриття інформації про структуру організації, ризик-менеджмент організації та її результати [375, с. 51]. Потенційним страхувальникам прозорість страховика необхідна для отримання об'єктивної неупередженої та своєчасної інформації про якість надання страхового обслуговування і стан виконання взятих зобов'язань за договорами аграрного страхування. Згідно з чинним законодавством України, кожна страхова компанія зобов'язана створити власний веб-сайт, на якому регулярно повинна розміщуватись публічна інформація щодо фінансової звітності, власників, топ-менеджмент тощо.

Водночас, питання прозорості зумовлює інтерес не лише для потенційних страхувальників, а й страхових компаній. Це пов'язано з тим, що страховики, надаючи послуги зі страхування сільськогосподарських ризиків, наражаються на певну асиметрію інформації, що спричиняє появу морального

ризикі (*Moral hazard*). Небезпека для компаній від настання зазначеного ризику пов'язана з діями страхувальників, які змінюють виробничу діяльність вже після укладання страхового договору, тим самим свідомо провокують настання страхових подій. Відтак, подолання страховиком асиметрії інформації можливе завдяки диверсифікації послуг на ринку аграрного страхування.

Донині вітчизняні страхові компанії у переважній більшості використовують виключно класичні страхові продукти (страхування від одного ризику або комбіноване страхування), які не спроможні задовольнити повноцінний попит страхувальників у захисті їх майнових інтересів. Світовий досвід (наприклад, США, Канади, Іспанії та ін. країн) засвідчує, що ефективна взаємодія між суб'єктами ринку аграрного страхування можлива за умов використання різноманітних страхових програм, орієнтованих на покриття сільськогосподарських ризиків. Диверсифікацію страхових послуг варто здійснювати за такими трьома напрямками:

– по-перше, за об'єктами страхування. Для вітчизняного ринку страхування аграрної продукції характерною ознакою є акцентування уваги виключно на страхуванні в галузі рослинництва. Водночас, страхування в тваринництві наразі здійснюється у мінімально можливих обсягах, особливо після скасування у 2012 р. обов'язкової форми страхування. Такий стан свідчить про доцільність освоєння страховиками даного сегменту ринку та забезпечення збалансованого страхового покриття у рослинництві та тваринництві;

– по-друге, за видами страхування. Активізація подальшого розвитку страхових відносин в аграрній сфері вимагає від страхових компаній суттєвого розширення і позиціонування достатнього спектру послуг потенційним страхувальникам. Йдеться, насамперед, про необхідність розробки й використання класичних та індексних страхових програм, а також надання страхового покриття на очікуваний дохід (прибуток) виробників сільськогосподарської продукції. Крім видової диверсифікації варто застосовувати наявний асортимент доступних інструментів трансферу страхових ризиків, а саме: мікрострахування і співстрахування. Потреба у впровадженні таких заходів пояснюється необхідністю забезпечення доступності до страхування товаровиробників, зважаючи на їх соціально-економічне становище;

– по-третє, за підгалузями страхування. Повноцінна система страхового захисту формується не лише з майнових, а й з особистих видів страхування. Дане питання набуває своєї актуальності у контексті формування сучасної соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Виникає потреба у створенні сприятливих умов для розвитку довгострокових видів страхування, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та медичним обслуговуванням виробників сільськогосподарської продукції.

Отже, процес диверсифікації страхових послуг варто розглядати у якості невід'ємного елемента стратегії інституціональної модернізації ринку аграрного страхування. Від рівня збалансованості пропозицій страхових послуг за ціною, лімітом відповідальності та умовами виплат страхових відшкодувань багато в чому залежить формування попиту товаровиробників на аграрне страхування. Звідси можна стверджувати про необхідність здійснення страховими компаніями політики диверсифікації послуг на шляху розширення страхового покриття, акумуляції премій і, відповідно, посилення захисту майнових інтересів страхувальників.

Процес інституціоналізації страхових відносин має спрямовуватися на формування сучасної інфраструктури захисту прав споживачів страхових послуг. Потреба у дослідженні даного питання зумовлена певною недосконалістю взаємодії суб'єктів аграрного страхування, а саме: відсутністю своєчасної та достовірної інформації про переваги та недоліки страхових продуктів; недобросовісною рекламою страховиків; реалізацією страхових послуг неналежної якості; невикористанням наявних механізмів досудового врегулювання конфліктних ситуацій; відсутністю в органах державної влади (Міністерства аграрної політики та продовольства України, Нацкомфінпослуг тощо) достатніх інституціональних повноважень щодо впливу на порушників (страхові компанії) прав споживачів страхових послуг тощо.

Формування інфраструктури захисту майнових інтересів страхувальників передбачає процес узгодження взаємовідносин між ключовими суб'єктами страхового ринку від оцінювання ймовірності настання ризику та прийняття його на страхування до закінчення терміну дії договору страхування, а також виплати відшкодування у разі страхової події. Варто зазначити, що у певних Директивах ЄС приділено увагу питанням захисту прав споживачів страхових послуг, зокрема: 93/13/ЄС – про несправедливі умови в споживчих договорах; 97/7/ЄС – про захист споживачів у зв'язку з контрактами, що укладаються на відстані; 2002/65/ЄС – про дистанційний маркетинг споживачів фінансових послуг [306]. Гарантування належного рівня інфраструктурного захисту майнових інтересів страхувальників потребує єдності суб'єктів ринку в питаннях здійснення андеррайтингових заходів, цінової політики та неухильного виконання взятих зобов'язань учасниками договору аграрного страхування.

Досвід закордонних країн (наприклад, Данії, Німеччини, Польщі та ін.) щодо захисту прав споживачів страхових послуг свідчить про широке використання професійних здібностей страхового омбудсмена у якості незалежного арбітра у взаємовідносинах між суб'єктами страхового ринку. Вважаємо, що даний інститут повинен функціонувати в структурі Агентства з аграрного страхування при Міністерстві аграрної політики та продовольства. Функції страхового омбудсмена

варто урегулювати на законодавчому рівні та спрямовувати на вирішення спірних питань, що виникають з приводу настання страхових випадків та здійснення відшкодувань, передбачених умовами дії договору аграрного страхування. Отже, у такий спосіб страховики і страхувальники можуть звільнитися від необхідності позиватися до судових органів.

Вважаємо за доцільне створення у складі асоціації фермерів України брокерської компанії. Діяльність даного інституту має зосередитися на здійсненні об'єктивного, неупередженого інформування потенційних страхувальників щодо вибору страховиків для оптимального покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків. Крім інформаційно-консультативних послуг, брокери, в межах властивих їм функцій, повинні забезпечувати супровід процесу підготовки, укладання та дії договору аграрного страхування. Використання професійних брокерських послуг потенційними страхувальниками має сприяти надійності та безпечності їх страхового захисту.

Однією з ключових умов здійснення інституціональної модернізації слід вважати забезпечення актуарної збалансованості між учасниками ринку аграрного страхування. Адже завдяки досягненню цінового паритету на страхові послуги вирішуються два ключових завдання: 1) потенційні страхувальники підтверджують платоспроможну готовність здійснювати трансфер (передачу) ризиків за допомогою страхування; 2) страхові компанії вирішують питання синхронізації страхового портфелю шляхом визначення оптимального співвідношення між рівнем ризику та очікуваним доходом від страхової діяльності.

Процес модернізації страхового ринку передбачає консолідацію дій державних і недержавних інституцій, спрямованих на створення та функціонування сприятливого для його учасників страхового середовища в аграрній сфері. Роль держави у даному процесі варто розглядати з позиції формування мотиваційних стимулів подальшого розвитку страхових відносин, обмеження монополізму та сприяння конкуренції на ринку аграрного страхування. До ключових стимулів, здатних генерувати ділову та інвестиційну активність суб'єктів страхового процесу слід віднести:

По-перше. Вважаємо за доцільне створення при Міністерстві аграрної політики та продовольства спеціалізованого державного органу щодо координації дій учасників ринку аграрного страхування та їх інфраструктурного забезпечення. Таким органом має стати Агентство з аграрного страхування. Делегованими функціями даного агентства повинні бути: а) забезпечення сприятливих умов для співпраці всіх учасників аграрного страхування; б) розробка методичних рекомендацій щодо здійснення бізнес-процесів страховими компаніями; в) обґрунтування форм державного субсидування,

необхідного для розвитку страхування сільськогосподарських ризиків; г) розрахунок сум субсидій заради оптимального поєднання участі держави (муніципальних органів влади) та страхувальників щодо фінансування потреб у страховому захисті останніх; г) формування єдиної інформаційної бази даних щодо оперативної фіксації збитків, пов'язаних з проявом природно-кліматичних, антропогенних, екологічних та інших ризиків у сільському господарстві; д) здійснення аналізу тенденцій розвитку та прогнозування потреби аграрного страхування.

По-друге. Одним із стримуючих факторів розвитку страхових відносин в аграрній сфері є відсутність напрацьованої за останні 5-10 років інформаційної бази щодо наслідків прояву різноманітних ризиків у сільському господарстві. Тому постає завдання у створенні національної аналітичної мережі моніторингу надзвичайних подій у сільському господарстві. Співучасниками формування такої мережі повинні стати Міністерство аграрної політики і продовольства України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Український гідрометеорологічний центр, спеціалізовані компанії, що здійснюють супутникове спостереження за станом посівів. Доступність зазначених статистичних даних страховим компаніям дозволить їм сформувати необхідну інформаційну базу для оцінювання ймовірності ризиків у сільському господарстві, здійснення актуарних розрахунків та вибору оптимальних форм і видів страхового захисту.

По-третє. Для ринку аграрного страхування питання організаційної структури набуває особливої актуальності з огляду на значну територіальну віддаленість між суб'єктами та об'єктами аграрного страхування. Вирішення даного питання має здійснюватися шляхом створення міжрайонних представництв страхових компаній для надання страхових послуг у новостворених територіальних громадах. Дієвість функціонування організаційної структури страхового ринку повинна визначатися здатністю компаній до розширення страхового покриття, а, відтак, і підвищення рівня страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції.

По-четверте. Вагомим стимулом подальшого розвитку страхових відносин в аграрній сфері може стати прийняття на законодавчому рівні рішення щодо участі держави у покритті частини катастрофічних збитків страхувальників, якщо їх розмір у разі настання страхової події перевищує 70 % страхової суми. Для страхових компаній така законодавча норма означатиме підвищення їх мотивації до прийняття сільськогосподарських ризиків на страхування. Водночас, страхувальники отримують додаткові гарантії виплат страхових відшкодувань, спричинених проявами масштабних ризиків.

По-н'яте. Започаткування діяльності Агентства з аграрного страхування при Міністерстві аграрної політики та продовольства України має сфокусувати увагу на виборі стратегії взаємної співпраці між урядовими, неурядовими та комерційними інституціями страхового ринку. Ключовим орієнтиром подальшого їх співробітництва слід визначити процес реалізації існуючого потенціалу розвитку аграрного страхування в країні, виходячи з досвіду організації сільськогосподарського страхування в закордонних країнах світу. Досягнення очікуваних результатів можливе завдяки: відновленню довіри землекористувачів до страхування у якості незамінного інструмента нейтралізації сільськогосподарських ризиків; формуванню прозорого конкурентоспроможного середовища, прийняттого для здійснення страхування та перестраховання ризиків в аграрній сфері, а також врахуванню майнових інтересів всіх учасників страхування з особливим акцентуванням уваги на захист прав споживачів (страхувальників).

Таким чином, еволюція інституціональних змін на ринку аграрного страхування свідчить про необхідність здійснення його модернізації у напрямі удосконалення організаційно-правових, соціально-економічних та морально-етичних аспектів взаємовідносин між суб'єктами страхового процесу. Зазначені трансформації спрямовані на підвищення інституціональної спроможності учасників страхового ринку заради відтворення консолідованої відповідальності за ризики у сільському господарстві. Вагомим аргументом у реалізації окреслених завдань є удосконалення управління бізнес-процесами, які спрямовані на досягнення середньо- та довгострокових цілей діяльності страхових компаній.

4.2. Удосконалення управління бізнес-процесами страхових компаній

Страхові компанії відіграють провідну роль у процесі організації системи взаємодії інституцій ринку аграрного страхування. Для реалізації основоположних функцій страхування (ризикової, заощаджувальної, розподільчої, захисної, стабілізуючої та ін.) страховим компаніям необхідна значна концентрація матеріально-технічних, організаційних та фінансово-економічних ресурсів, спрямованих на формування дієвої системи страхового захисту аграріїв. Багатогранність страхових інтересів учасників ринку аграрного страхування зумовлює необхідність розробки та реалізації сучасних бізнес-процесів страховика, орієнтованих на розвиток страхового підприємництва у сільській місцевості.

Один із основоположників теорії бізнес-процесів німецький дослідник А. Шеєр дане поняття пов'язав з набором повторюваних дій (функцій), що перетворюють вхідний матеріал і/або інформацію в кінцевий продукт (послугу) у відповідності із заздалегідь встановленими правилами [373, с. 157]. Вагомий внесок у формування теорії організації бізнес-процесів зробили також М. Портер та В. Міллар, характеризуючи їх як “ланцюг створення вартості”. Водночас вони зазначали, що бізнес-процеси – це “комплекс видів діяльності, пов'язаних з точками “входу” і “виходу”, які використовують організаційні ресурси з метою створення цінності товарів/послуг для споживача” [367, с. 152]. Бізнес-процеси у науковій літературі асоціюються з об'єктивно існуючою сукупністю взаємопов'язаних цільових одиниць управлінської діяльності (залежно від масштабів аналізу – комплексів робіт, задач), що мають чітко визначений вхід та вихід і відбуваються в межах інформаційних зв'язків, закріплених існуючою організаційною структурою [126, с. 124].

У процесі організації та функціонування страхового ринку бізнес-процеси розглядаються як “сукупність пов'язаних між собою послідовних дій менеджменту, який реалізує конкретну ціль страхової компанії” [151, с. 33]. Основний зміст бізнес-процесів страховика полягає у його зорієнтованості на задоволення потреби клієнта в страховому захисті, оскільки споживач перш за все зацікавлений у кінцевій якості одержаної послуги, а не у виконанні тих завдань, що мають місце протягом процесу її створення та реалізації [297, с. 59]. Сучасне уявлення про організацію та впровадження бізнес-процесів у діяльності страховика ґрунтується на єдності матеріально-технічних, фінансово-економічних, інтелектуальних, трудових та ін. ресурсів, необхідних для задоволення майнових інтересів учасників страхового процесу.

Мобільність та ефективність перебування страховика на ринку аграрного страхування багато в чому визначається якістю сформованих та застосовуваних бізнес-процесів для встановлення взаємовигідних та тривалих взаємовідносин з потенційними страхувальниками з метою укладання та дії договорів сільськогосподарського страхування. Бізнес-процеси страховика охоплюють практично всі сфери його діяльності, починаючи зі створення юридичної особи (страховика) для надання страхових послуг та закінчуючи оцінюванням результатів фінансово-економічної діяльності страхової компанії за певний проміжок часу. Основні бізнес-процеси, що формуються і реалізуються на ринку аграрного страхування відображено на рис. 4.4.

Рис. 4.4. Сукупність взаємопов'язаних бізнес-процесів страховика на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Сучасні пріоритети розвитку ринку аграрного страхування стосуються забезпечення процесно-орієнтованої діяльності страхової компанії, тобто формування і використання необхідних бізнес-процесів страховика, реалізація яких максимально задовольнить майнові інтереси учасників страхового процесу. У науковій літературі процесно-орієнтована організація розглядається як така, що має систему управління, крос-функціональну типологію та забезпечує менеджмент діяльності ресурсами в процесах [373, с. 49]. Основи процесного підходу сформульовано професором Є. Демінгом у концепції безперервного удосконалення якості. Даний підхід в корпоративному управлінні отримав назву “міжфункціональної взаємодії” [58]. У своїх роботах американський дослідник представив базовий управлінський цикл PDCA (“P” plan; “D” – do; “C” – check; “A” – action, що у перекладі з англійської мови означає планування – виконання – перевірка – коригування), який може бути адаптований для різноманітних управлінських методик [210 с. 89].

Трансформація від структурно-функціональної до процесно-орієнтованої моделі управління страхової компанії зумовлена потребою в організації таких бізнес-процесів, що будуть генерувати максимальну цінність й корисність для всіх

суб'єктів ринку аграрного страхування. Необхідність розмежування категоріальних понять цінностей і корисності у системі координат аграрного страхування зумовлена потребою у чіткому відображенні ролі та місці страховика і страхувальника при розподілі в просторі та часі сільськогосподарських ризиків. Основні ознаки цінностей і корисності, що формуються під впливом страхових відносин в аграрній сфері відображено на рис. 4.5.

Рис. 4.5. Розмежування понять цінностей та корисності у процесно-орієнтованому управлінні діяльності страхової компанії на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Для методологічної упорядкованості взаємовідносин між суб'єктами ринку аграрного страхування постає необхідність у формуванні сукупності бізнес-процесів, які за своєю синергетичною спроможністю забезпечать умови для розвитку сприятливого страхового середовища в аграрній сфері. Система бізнес-процесів страхової компанії включає певні взаємопов'язані елементи. Вся сукупність бізнес-процесів, що генерується учасниками страхового ринку зображена у відповідній моделі (рис. 4.6).

Рис. 4.6. Модель управління бізнес-процесами на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Особливістю представлених бізнес-процесів є те, що вони в своїй сукупності формують основу діяльності страхової компанії. Ключовим завданням страховика у реалізації даної моделі є збалансування наявних бізнес-процесів для підвищення ефективності страхового бізнесу та забезпечення конкурентних переваг не лише у короткостроковому, а й у довгостроковому періодах. За своїм функціональним призначенням бізнес-процеси акумулюють фінансово-економічні, технологічні та інформаційні ресурси суб'єктів ринку заради забезпечення еквівалентного розподілу ризиків і відповідальності між усіма учасниками страхового процесу.

Специфіка сільськогосподарського виробництва пов'язана з таким явищем як ризик. Ймовірність негативного впливу ризиків на виробництво та переробку аграрної продукції надзвичайно висока. Це пов'язано передусім з проявом різноманітних природно-кліматичних явищ. Окрім того, страхувальники стикаються з такими ризиками, як коливання цін, зміни врожайності, непослідовність державної політики тощо. Ймовірність прояву зазначених ризиків зумовлює потребу у застосуванні андеррайтингових заходів.

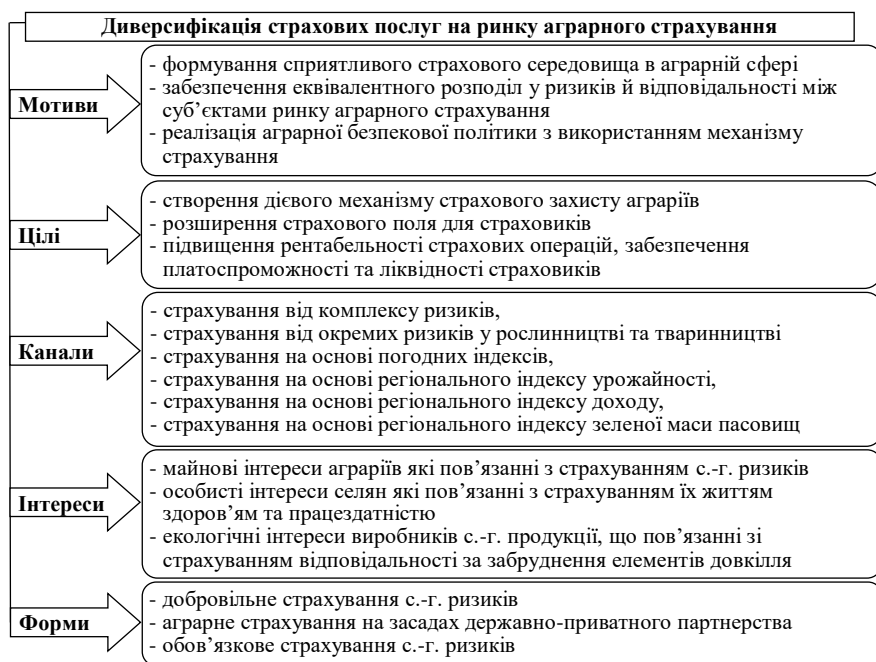
Відповідно до Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” № 4391-VI від 09. 02. 2012 р., зміст поняття андеррайтинг розглядається як процес аналізу запропонованих до страхування ризиків, прийняття рішень про страхування певного ризику та визначення тарифної ставки, адекватної ризику, франшизи та

інших умов договору [197]. У науковій літературі андеррайтинг розглядається як “комплексна робота, яка проводиться страховиком щодо приймання на страхування ризиків, включаючи їх оцінку, визначення можливості страхування, вибір оптимального покриття, перевірку відповідності ризиків і клієнтів цілям та завданням своєї компанії з точки зору її фінансової стабільності” [258 с. 382].

Застосування страховиком андеррайтингових заходів зумовлено необхідністю своєчасного вибору оптимальної моделі покриття потенційних сільськогосподарських ризиків страхуванням. Інструментом реалізації майнових і особистих інтересів учасників ринку аграрного страхування виступає страхова послуга. Відповідно до ідентифікованих ризиків та оцінки ймовірності їх негативного впливу на процес сільськогосподарського виробництва, а також, зважаючи на пріоритети у страховому захисті, страховик на узгоджених зі страхувальником умовах (обсяг страхового покриття, страховий тариф, термін страхування тощо) пропонує йому спектр страхових продуктів.

Пріоритетним завданням страхових компаній при формуванні бізнес-процесів є забезпечення диверсифікації страхових послуг виходячи з діапазону страхових інтересів і потреб аграріїв у страховому захисті. Огляд наукових джерел засвідчує, що існують різні підходи до визначення сутності поняття диверсифікація. Ряд дослідників пов’язують диверсифікацію з набором стратегій, тому вона входить до стратегічного рівня управління підприємством, фірмою, організацією і трактується як стратегія проникнення у нові сфери діяльності, раніше не характерні для них. Представниками такого погляду є: І. Ансофф, С. Каташев, С. Попов, А. Постанов та ін. [8, с. 185]. Такі дослідники, як: Г. Амстронг, Ф. Котлер, Н. Куденко, Р. Фатхутдинов, Х. Хергшген та ін. розглядають диверсифікацію як одну з форм маркетингових стратегій, тобто пов’язують диверсифікацію з певною стратегією щодо розробки випуску продукції для нових ринків. Досить поширеною вважається наукова позиція З. Боді, П. Верчено, Р. Мертовна та ін., згідно з якою диверсифікація трактується як один з методів управління ризиком [112, с. 12]. Поділяємо точку зору В. Ткачука, який стверджує, що суть поняття диверсифікації стосується “урізноманітнення напрямів функціонування підприємств як у сфері сільського господарства, так і у позасільськогосподарській сфері, включаючи послуги і, навіть, нетрадиційні для сільськогосподарських підприємств види діяльності, які можна організовувати та розвивати на сільських територіях” [260, с. 24-25]. Відтак, не зважаючи на певні розбіжності у трактуванні сутності даного поняття, існує спільне розуміння того, що диверсифікація створює додаткові умови і можливості для реалізації підприємницької діяльності щодо освоєння нових ринків збуту, мінімізації ризиків та формування конкурентних переваг на страховому ринку.

Розвиток диверсифікаційних процесів на ринку аграрного страхування зумовлений потребою у збалансуванні попиту та пропозиції, дотримання принципів альтернативності та варіантності забезпечення належної якості надання страхових послуг. Основна ідея диверсифікації страхових послуг полягає у формуванні можливостей страховика мобільно реагувати на існуючі та потенційні ризики, що мають місце у процесі життєдіяльності сільських територій. Йдеться про необхідність, поряд із наданням послуг з майнових видів страхування, залучати потенційних страхувальників до довгострокового страхування, пов'язаного з життям, здоров'ям, працездатністю, медичним та пенсійним забезпеченням. За умов визначення стратегічних орієнтирів диверсифікації страхових послуг постає необхідність у обґрунтуванні її основних мотивів, цілей, а також конкретизації каналів, видів і форм взаємодії суб'єктів ринку аграрного страхування (рис. 4.7).

Рис. 4.7. Стратегічні орієнтири диверсифікації страхових послуг на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Диверсифікований спектр страхових послуг страховика надає йому потенційні можливості укладання і переукладання договорів зі страхування, відповідно до потреб у майновому захисті страхувальників. Підставою для оформлення договорів страхування є узгодження параметричних характеристик страхової угоди (страхова сума, страховий тариф, франшиза, система страхового відшкодування тощо), що забезпечує баланс страхових інтересів між ключовими суб'єктами страхового ринку. Укладаючи договір страхування, страхувальник, насамперед розраховує на надійний страховий захист у разі настання страхової події, а страховик – на резервування певної суми фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виплат страхових відшкодувань за договорами страхування, а також забезпечення прийняттого рівня рентабельності страхової діяльності.

Одним із інноваційних підходів у забезпеченні ділової активності страховика на страховому ринку можна вважати аутсорсинг. У науковій літературі економічна сутність аутсорсингу характеризується як система відносин, що виникають при делегуванні компанією-замовником, на основі довгострокових договорів, деяких видів діяльності своїх підрозділів спеціалізованим професійним фірмам [258, с. 97]. Дж. Хейвуд зміст поняття аутсорсингу розглядає як “переведення внутрішнього підрозділу (або підрозділів) підприємства та всіх пов'язаних з ним активів в організацію постачальника послуг, який пропонує надати деяку послугу впродовж визначеного часу за обумовленою ціною” [287, с. 40].

Сучасні умови ведення страхового бізнесу вимагають від страховиків прийняття оперативних управлінських рішень щодо підвищення їх ділової та інвестиційної активності, задля цього використовується різноманітний фінансовий інструментарій, у т. ч. й аутсорсинг. Взагалі, діяльність аутсорсингових компаній сфокусована на посиленні ринкових позицій страховика у страховому середовищі, зокрема: підвищенні якості надання страхових послуг; зростанні конкурентоспроможності; оптимізації бізнес-процесів; зниженні витрат; концентрації на профільному бізнесі; інвестиційній привабливості. Формування аутсорсингових послуг на ринку аграрного страхування має низку своїх особливостей, оскільки необхідно за допомогою інструментів страхової політики (мікрострахування, страхування та перестрахування) своєчасно і ефективно протидіяти можливим проявам сільськогосподарським ризикам та створювати необхідні умови страховикам для надання страхувальникам страхового захисту, а також безперечно підвищувати їх фінансові гарантії платоспроможності й безпечності у сфері надання послуг з аграрного страхування (рис. 4.8).

Рис. 4.8. Системоформуючі бізнес-процеси страхової компанії, які можуть бути передані в аутсорсинг

Джерело: власні дослідження.

Серед системоформуючих бізнес-процесів на ринку аграрного страхування вагоме місце займають питання бюджетування операційної та фінансової діяльності страховика. Процес бюджетування надає можливість страховику відтворити послідовний ланцюжок управлінських дій, спрямованих на інтеграцію різних управлінських підсистем у єдиний контур бюджетного управління. Мета бюджетотворення полягає у розробці та реалізації оперативного, тактичного й стратегічного планування розвитку страхової компанії.

Процес бюджетування передбачає формування таких видів бюджетів, як: статутний фонд; надходження страхових премій; компенсаційні винагороди (активізаційний бюджет); страхові виплати; перестраховання; страхові резерви; адміністративні витрати; маркетинг та реклама; навчання й розвиток персоналу; центри фінансової відповідальності (центри доходів, витрат, інвестицій, прибутків тощо). Формування й використання зазначених бюджетів здійснюється з метою структуризації та упорядкування грошових потоків страховика. Пріоритетним завданням бюджетного процесу страхової компанії є

інституційний розподіл пріоритетних грошових потоків (формування статутного фонду страховика, надходження від реалізації страхових продуктів, утворення страхових резервів, фінансове забезпечення функціонування діяльності страхової компанії тощо) у просторі й часі, відповідно до чинного законодавства України та логіки формування і використання фінансово-економічних ресурсів страховика.

Формування бізнес-процесів у страховій компанії передбачає необхідність здійснення цільового управління її доходами, витратами і рентабельністю, а також забезпечення платоспроможності й ліквідності страховика. Управління фінансово-економічними ресурсами страхової компанії зумовлює потребу у генеруванні такого обсягу доходів, який повинен перевищувати страхові (виплати страхових сум і страхових відшкодувань за договорами аграрного страхування і перестраховування; відрахування до страхових резервних фондів та технічних резервів, крім резерву незароблених премій; обслуговування процесу страхування і перестраховування) та нестрахові (адміністративні витрати на введення страхової справи) витрати страховика. У процесі здійснення операційної і фінансової діяльності постає питання щодо синхронізації руху фінансових потоків страхової компанії, спрямованих на :

- формування фонду страхових резервів за рахунок страхових премій (внесків, платежів) і розподіл цього фонду між страхувальниками у вигляді страхових відшкодувань;
- розподіл коштів у вигляді перестраховальної премії від прямого страховика до перестраховика та від перестраховика до страховика – у формі комісійної винагороди, фінансування частки збитку за страховими випадками;
- використання власних фінансових ресурсів як джерела фінансування збитків і поповнення їх за рахунок прибутку та інших надходжень.

Діяльність страховика на ринку аграрного страхування нерозривно пов'язана з недопущенням збитковості та забезпеченням рентабельності страхових операцій. Оцінюючи рівень рентабельності послуг з аграрного страхування, необхідно констатувати про те, що підвищення ефективності проведення страхових операцій можливе лише за умов: суттєвого збільшення відношення застрахованих до посівних площ, зростання суми акумульованих страхових платежів за договорами аграрного страхування, диверсифікації страхових послуг на майнові й особисті види страхування, а також оптимізації структури управління трансакційними витратами страховика.

Загалом, трансакційні витрати страховика в науковій літературі розглядаються як сукупність витрат, пов'язаних з виконанням взятих на себе зобов'язань (вплата страхових відшкодувань), а також витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу, управлінські витрати та загальногосподарські витрати [85, с. 51]. Природа трансакційних витрат на ринку

аграрного страхування зумовлена актом економічної взаємодії між суб'єктами страхового процесу. Трансакційні витрати в аграрному страхуванні виникають при здійсненні андеррайтингових заходів щодо страхового покриття у рослинництві й тваринництві; розробці та впровадженні страхових продуктів на ринку з відповідним маркетинговим забезпечення; підготовці, укладанні та веденні договорів аграрного страхування, а також сервісного обслуговування страхувальників; впровадженні інституціональних, інфраструктурних, інформаційних та комунікаційних зв'язків. Найбільшу питому вагу трансакційних витрат у структурі загальних витрат страховика, безумовно, займають виплати страхових відшкодувань (до 80 %). Специфікою даної групи витрат страховика є те, що вони мають виключно ймовірний характер і залежать від прояву сільськогосподарських ризиків.

Управління трансакційними витратами здійснюється через тарифну політику страховика. Брутто-ставка (страховий тариф) повинна бути інструментом компромісу між готовністю страхувальника заплатити за страховий захист та здатністю страховика надати еквівалентну страхову послугу. Зниження трансакційних витрат в аграрному страхуванні можливе за умов сумлінного виконання договору страхування усіма суб'єктами страхового процесу, дотримання економічно-обґрунтованих страхових тарифів, своєчасного перестраховування аграрних ризиків тощо.

Процес управління доходами та витратами передбачає необхідність формування страхового портфеля страховика. Як зазначає О. Гаманкова, “вся поточна та перспективна діяльність страхової компанії ґрунтується на страховому портфелі, структура якого зрештою визначає подальшу долю страхової компанії як підприємства” [43]. Н. Ткаченко розглядає поняття страховий портфель, як: “структурне співвідношення надходжень страхових премій, фактичної кількості діючих договорів страхування та загальної суми відповідальності страхової компанії за об'єктами страхового захисту відповідно до видів та форм страхування, які провадяться окремим страховиком” [258, с. 108].

Методологія розвитку страхових відносин в аграрній сфері вимагає від страховика забезпечення необхідного паритету між прийнятими зобов'язаннями та здатністю виконувати їх з урахуванням ймовірності прояву сільськогосподарських ризиків. Завдяки укладанню договорів аграрного страхування здійснюється певний розподіл ризиків між суб'єктами страхування. Приймаючи ризики на страхування, страховик повинен володіти достатньою фінансово-економічною спроможністю за рахунок власних джерел покриття (сформований статутний капітал, технічні резерви страховика тощо) та дієвої системи перестраховування сільськогосподарських ризиків. Страхувальники, здійснюючи передачу ризиків на страхування, зацікавлені у наявності гарантій від страховика в отриманні належного рівня майнового захисту у разі настанні страхової події (рис. 4.9).

Рис. 4.9. Ключові ризики у процесі розподілу відповідальності між суб'єктами ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Дієвість використання потенційних можливостей аграрного страхування багато в чому залежить від спроможності нейтралізувати обопільні ризики суб'єктів страхового процесу. Звідси постає необхідність у формуванні збалансованості страхового портфеля, тобто досягнення оптимального співвідношення між ризиком та доходом для страховика і, водночас, забезпечення прийнятної рівня рентабельності страхових операцій за умов виконання взятих зобов'язань за договорами страхування.

Поміж існуючих агресивної та консервативної моделей для аграрного сегменту страхового ринку диверсифікована модель управління страховим портфелем страховика є найбільш прийнятною. Така позиція ґрунтується на високій ризикованості аграрного страхування з позиції потенційної ймовірності виплат страхових відшкодувань за страховими подіями, що потенційно загрожує скороченням доходності і прибутковості страховика. Вітчизняні страхові компанії, які надають послуги страхувальникам, зазвичай диверсифікують свою діяльність у напрямі позиціонування на ринку страхових продуктів інших видів майнового страхування для нейтралізації фінансових ризиків та поступового збалансування страхового портфеля страховика.

У разі недостатнього обсягу капіталізації фінансових ресурсів страховика для виконання взятих на себе зобов'язань за договорами аграрного страхування він передає певну частину ризиків у перестраховування для гарантування виплат страхових відшкодувань страхувальникам у разі настання страхової події. Завдяки перестраховуванню забезпечується фінансова стабільність страхової компанії, оскільки дозволяє розподіляти ризик між багатьма страховиками як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Основними міжнародними компаніями, які надають послуги з перестраховування аграрних ризиків в Україні є: *Munich Re* (Німеччина), *Partner Re* (Швейцарія), *Swiss Re* (Швейцарія), *SCOR* (Франція/Швейцарія) *Hannover Re* (Німеччина) та ін. [295].

Забезпечення майнових інтересів учасників страхового процесу можливо через механізм урегулювання майнових претензій. Основними принципами процесу урегулювання претензій є: правомірність вимог щодо покриття збитків, адекватне і своєчасне їх відшкодування, оперативне здійснення фінансових розрахунків, своєчасна виплата страхового відшкодування.

У разі виникнення страхової події страхувальник звертається до страховика з відповідною заявою. Протягом встановленого терміну страховиком здійснюються такі заходи: перевіряється чинність договору страхування; проводиться ідентифікація полів, які оглядаються; перевіряється площа кожного поля; встановлюється достовірність наведених страхувальником даних про настання страхової події та величин збитку; перевіряється зв'язок ушкоджень або загиблих рослин із впливом застрахованих ризиків. Після підтвердження факту настання страхової події та визначення суми збитку страховик відшкодовує втрати страхувальнику у межах реально заподіяних збитків, але не більше страхової суми.

Отже, представлена сукупність бізнес-процесів формує філософію, теорію та методологію страхових відносин в аграрній сфері. Використання страховиком бізнес-процесів створює можливості органічного поєднання і переплетіння страхових інтересів учасників ринку аграрного страхування. Одним із найдієвіших інструментів впливу страховиків на потенційних страхувальників виступає ціна на страхові послуги. Тому для компаній винятково важливим є формування і використання різноманітних цінових стратегій на ринку аграрного страхування.

4.3. Урізноманітнення цінових стратегій на ринку аграрного страхування

Діяльність страхових компаній нерозривно пов'язана з політикою формування цінових стратегій, орієнтованих на розширення меж страхового бізнесу, залучення потенційних страхувальників та досягнення бажаних соціально-економічних ефектів у середньо- та довгостроковій перспективі. В системі маркетингового планування цінова стратегія відіграє ключову роль, адже вона зрівноважує попит і пропозицію на страхові послуги, задовольняє майнові інтереси учасників страхового ринку. Процес формування цінових стратегій базується на управлінських рішеннях щодо економічного обґрунтування розміру тарифів на послуги аграрного страхування.

Розробка та реалізація взаємопов'язаних стратегій на страховому ринку зумовлена необхідністю відтворення конкурентних позицій страхових компаній щодо їх соціально-економічної та інституціональної спроможності забезпечувати баланс інтересів для всіх учасників страхового процесу. У Національній стратегії розвитку страхового ринку на 2012-2021 рр. зазначається, що її метою є відродження первинної ролі страхування як суспільно-корисної функції захисту майнових інтересів громадян, суб'єктів економічної діяльності та держави на основі розбудови конкурентоспроможного, відкритого, платоспроможного, оснащеного найсучаснішою інфраструктурою, технологіями страхового ринку з привабливим і широким асортиментом якісних страхових послуг та інструментів, гарантованим рівнем захисту прав споживачів та сучасними методами регулювання і нагляду із залученням інституцій саморегулювання [246, с. 6]. Функціонування ринку аграрного страхування потребує дослідження можливостей використання різних варіантів розвитку стратегій в залежності від рівня платоспроможного попиту на страхові послуги, їх асортименту, готовності виробників сільськогосподарської продукції інвестувати власні кошти у страховий захист, а також рівня капіталізації самих страхових компаній тощо.

Безперечно, що реалізація будь-якої стратегії має бути максимально орієнтована на досягнення визначених цілей, які формуються виходячи із реального стану та потенційних можливостей розвитку ринку аграрного страхування на перспективу. Забезпечення зрівноваженої цінової та збутової політики страховиків потребує здійснення стратегічного управління їх операційною і фінансовою діяльністю з метою розширення страхового покриття сільськогосподарських ризиків. Загалом, стратегічне управління страховою компанією передбачає "...аналіз і оцінку внутрішнього середовища організації,

аналіз і оцінку зовнішнього оточення, визначення існуючих недоліків та сильних сторін компанії, а також прогнозування розвитку внутрішнього та зовнішнього середовищ, визначення конкретних цілей організації, розроблення стратегії досягнення визначених цілей, створення системи довгострокових, тактичних, оперативних та організаційних планів, реалізація обраної стратегії розвитку, контроль за виконанням планів та оцінку обраної стратегії” [279, с. 49].

Для обґрунтування можливих варіантів цінової та збутової стратегій на ринку аграрного страхування постає необхідність в оцінюванні фактичного стану його розвитку та виявлення тенденцій на майбутнє. Методичним інструментарієм такого оцінювання може стати *SWOT*-аналіз. У науковій літературі даний метод дослідження розглядається як один із найуспішніших системних технологій комплексної оцінки впливу внутрішнього і зовнішнього безпечових середовищ, сильних і слабких сторін [51, с. 105]. Варто зазначити, що назва *SWOT* походить від слів *Strengths* (сильні сторони), *Weaknesses* (слабкі сторони), *Opportunities* (можливості), *Threats* (загрози). Він був запропонований професором Гарвардського університету К. Ендрюсом.

Використання *SWOT*-аналізу дозволяє оцінити найхарактерніші позитивні та негативні ознаки, що властиві для сучасного стану ринку аграрного страхування, а також конкретизувати стратегічні орієнтири його розвитку на середньострокову перспективу. За допомогою *SWOT*-аналізу обґрунтовано сильні і слабкі сторони функціонування аграрного сегменту страхового ринку, виявлено наявні можливості розвитку страхових відносин в сільській місцевості, а також оцінено загрози та сформульовано пропозиції щодо їх усунення шляхом підсилення слабких сторін страхового процесу. Емпіричною базою для проведення *SWOT*-аналізу та визначення рівня впливу того чи іншого фактора на формування ринку аграрного страхування слугували дані експертного оцінювання за допомогою методу експертних оцінок Дельфі [52].

Методика здійснення *SWOT*-аналізу передбачає встановлення певних етапів дослідження. На першому етапі за результатами анкетного опитування визначається рейтинг факторів, які на думку експертів мають позитивний (та/негативний) вплив на стан функціонування ринку аграрного страхування. Сукупність виявлених факторів відображено в табл. 4.1.

Процес відбору факторів здійснювався для дослідження об’єктивного ставлення респондентів до подальшого функціонування страхового ринку. Розробка того чи іншого фактора базувалася на необхідності формування системного уявлення про їх вплив на цілісність механізму аграрного страхування. Кожен з представлених факторів свідчить про готовність до страхової відповідальності суб’єктів ринку.

Таблиця 4.1

**Рейтинг факторів, які впливають на функціонування ринку
аграрного страхування**

1.	Забезпечення еквівалентного розподілу ризиків і відповідальності	11.	Розвиток сучасної інфраструктури страхового ринку
2.	Впровадження інноваційних страхових продуктів	12.	Підвищення якості управління бізнес - процесами страховика
3.	Формування попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування	13.	Здійснення державної підтримки щодо страхування сільськогосподарської продукції
4.	Збалансування страхових інтересів суб'єктів страхового ринку	14.	Зростання платоспроможного попиту на страхові послуги
5.	Недосконалість нормативно-правового забезпечення	15.	Розширення асортименту страхових послуг
6.	Недостатній рівень платоспроможності потенційних страхувальників	16.	Активізація маркетингової політики страховика
7.	Низький рівень розвитку аграрного страхування в Україні	17.	Висока ймовірність прояву сільськогосподарських ризиків
8.	Відсутність налагодженого механізму перестрахування	18.	Необхідність до капіталізації страховиків
9.	Недостатність інформації про переваги наявних страхових послуг у виробників аграрної продукції	19.	Недовіра до страхування як інструмента захисту майнових інтересів аграріїв
10.	Збільшення обсягів страхового покриття сільськогосподарських ризиків	20.	Відсутність висококваліфікованих спеціалістів з аграрного страхування

Джерело: встановлено за результатами експертного опитування.

На другому етапі здійснюється оцінювання ступеня значимості параметрів, яке експерти проводять шляхом присвоєння їм рангового номера. Якщо експерт визнає кілька факторів рівнозначними, то їм присвоюється однаковий ранговий номер. Відповідно до результатів експертного опитування складається зведена матриця балів (табл. 4.2).

На третьому етапі за даними матриці балів використовуючи функцію $RANK.AVG$ формується скорегована матриця рангів (табл. 4.3). Представлені в матрицях (балів і рангів) показники можуть бути використані для здійснення певних розрахунків, що характеризують результати експертного опитування.

Для перевірки адекватності ранжування оцінки факторів скористаємося формулою:

$$\sum x_{ij} = \frac{(1+n)n}{2} \quad (4.1)$$

де: x_{ij} – контрольна сума розрахованих рангів у розрізі кожного з експертів;
 n – кількість факторів.

Таблиця 4.2

Матриця балів оцінки факторів

Фактор (послідовність згідно табл. 4.1)	Експерти											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	100	100	80	85	90	90	100	70	80	100	90	85
2	80	70	75	85	70	100	60	80	90	75	80	90
3	85	60	50	65	65	80	50	55	60	65	70	70
4	60	50	55	60	50	40	60	50	55	50	65	65
5	70	75	60	65	80	75	85	60	80	90	75	60
6	90	90	85	80	100	95	90	85	70	70	85	90
7	85	90	95	70	70	65	50	50	55	65	70	65
8	60	60	80	65	50	55	40	65	65	55	50	60
9	55	60	50	40	45	65	55	55	45	60	55	65
10	85	85	80	70	75	75	65	80	70	85	75	70
11	80	70	75	75	60	60	65	70	80	80	65	65
12	40	50	35	35	30	25	30	45	50	35	45	50
13	100	90	95	80	80	85	75	80	85	70	80	85
14	100	100	85	90	90	80	85	70	75	85	70	80
15	30	35	35	45	40	50	55	45	35	25	40	35
16	90	90	95	80	85	85	75	70	70	90	85	90
17	45	40	45	35	50	55	45	35	35	35	45	40
18	70	70	75	80	80	75	70	65	60	60	65	75
19	40	45	50	40	45	30	30	35	45	45	35	40
20	65	65	70	70	50	55	50	45	60	60	55	50

Джерело: складено на основі результатів експертного опитування.

Використовуючи формулу (4.1) проведемо розрахунок:

$$\sum x_{ij} = \frac{(1+20)20}{2} = 210$$

На четвертому етапі здійснюється оцінювання середнього ступеня узгодженості думок всіх експертів. Для цього доцільно використати коефіцієнт конкордації для випадку, коли є пов'язані ранги (однакові значення рангів в оцінках одного експерта). Коефіцієнт конкордації перебуває в діапазоні від $0 \leq W \leq 1$. Зростання значення коефіцієнта конкордації свідчить про збільшення ступеня узгодженості думок експертів. Розраховується коефіцієнт конкордації згідно методики Кендалла за формулою:

$$W = \frac{d^2}{\frac{1}{12}m^2(n^3 - n) - m \sum T_i} \tag{4.2}$$

за наявності зв'язаних рангів (T_i) використовується формула:

$$T_i = \frac{1}{12} \sum (t_i^3 - t_i) \tag{4.3}$$

де: d^2 – сума квадратів відхилення всіх оцінок рангів кожного коефіцієнта від середнього значення;

m – кількість експертів;

T_i – (сума сум всіх зв'язаних рангів по кожному експерту)/12;

L_i – число зв'язок (видів повторювальних елементів) в оцінках i -го експерта;

t_i – кількість елементів в 1-й зв'язці для i -го експерта (кількість повторювальних елементів).

Використовуючи формули 4.2 і 4.3 розрахуємо коефіцієнт конкордації

$$W = \frac{76914}{\frac{1}{12}12^2(20^3 - 20) - 12 \times 94} = 0,81$$

Даний коефіцієнт $W=0,81$ свідчить про наявність достатньо високого ступеня узгодженості думок експертів.

Таблиця 4.3

Узагальнююча матриця рангів факторів, які впливають на стан ринку аграрного страхування

Фактор	Експерти												Сума рангів	d	d ²
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
1	19,0	19,5	14,0	18,5	18,5	18,0	20,0	14,5	17,0	20,0	20,0	16,5	215,5	89,5	8010
2	11,5	11,0	11,0	18,5	11,5	20,0	10,5	18,0	20,0	14,0	16,5	19,0	181,5	55,5	3080
3	14,0	7,0	5,0	8,0	10,0	14,5	6,0	8,5	9,0	10,5	12,0	12,5	117,0	-9,0	81
4	6,5	4,5	7,0	6,0	6,5	3,0	10,5	6,5	6,5	5,0	9,0	9,5	80,5	-45,5	2070
5	9,5	13,0	8,0	8,0	15,0	12,0	17,5	10,0	17,0	18,5	14,5	6,5	149,5	23,5	552
6	16,5	16,5	16,5	15,5	20,0	19,0	19,0	20,0	13,0	12,5	18,5	19,0	206,0	80,0	6400
7	14,0	16,5	19,0	11,0	11,5	9,5	6,0	6,5	6,5	10,5	12,0	9,5	132,5	6,5	42
8	6,5	7,0	14,0	8,0	6,5	6,0	3,0	11,5	11,0	6,0	5,0	6,5	91,0	-35,0	1225
9	5,0	7,0	5,0	3,5	3,5	9,5	8,5	8,5	3,5	8,0	6,5	9,5	78,0	-48,0	2304
10	14,0	14,0	14,0	11,0	13,0	12,0	12,5	18,0	13,0	16,5	14,5	12,5	165,0	39,0	1521
11	11,5	11,0	11,0	13,0	9,0	8,0	12,5	14,5	17,0	15,0	9,0	9,5	141,0	15,0	225
12	2,5	4,5	1,5	1,5	1,0	1,0	1,5	4,0	5,0	2,5	3,5	4,5	33,0	-93,0	8649
13	19,0	16,5	19,0	15,5	15,0	16,5	15,5	18,0	19,0	12,5	16,5	16,5	199,5	73,5	5402
14	19,0	19,5	16,5	20,0	18,5	14,5	17,5	14,5	15,0	16,5	12,0	15,0	198,5	72,5	5256
15	1,0	1,0	1,5	5,0	2,0	4,0	8,5	4,0	1,5	1,0	2,0	1,0	32,5	-93,5	8742
16	16,5	16,5	19,0	15,5	17,0	16,5	15,5	14,5	13,0	18,5	18,5	19,0	200,0	74,0	5476
17	4,0	2,0	3,0	1,5	6,5	6,0	4,0	1,5	1,5	2,5	3,5	2,5	38,5	-87,5	7656
18	9,5	11,0	11,0	15,5	15,0	12,0	14,0	11,5	9,0	8,0	9,0	14,0	139,5	13,5	182
19	2,5	3,0	5,0	3,5	3,5	2,0	1,5	1,5	3,5	4,0	1,0	2,5	33,5	-92,5	8556
20	8,0	9,0	9,0	11,0	6,5	6,0	6,0	4,0	9,0	8,0	6,5	4,5	87,5	-38,5	1482
Разом	210	210	210	210	210	210	210	210	210	210	210	210	2520,0	-	76914

Джерело: власні дослідження.

На п'ятому етапі здійснюється оцінка значущості коефіцієнта конкордації. Для цього використаємо критерій узгодженості Пірсона. Використання даного критерію дозволить перевірити статистичну істотність (значущість) коефіцієнта конкордації для визначення рівня випадковості узгодження позицій респондентів:

$$x^2 = \frac{d^2}{\frac{1}{12}mn(n+1) + \frac{1}{n-1} \sum T_i} \quad (4.4)$$

Використання формули (4.4) дозволяє обчислити критерій Пірсона:

$$x^2 = \frac{76914}{\frac{1}{12}12 \times 20(20+1) + \frac{1}{20-1} \times 94} = 185,31$$

Розрахований x^2 порівняємо з табличним значенням для числа ступенів свободи $K=n-1=20-1=19$ і при заданому рівні значущості $\alpha = 0,01$. Зважаючи на те, що x^2 розрахунковий $185,31 \geq$ табличного (36,19087), то $W = 0,81$ варто розглядати як величину не випадкову. Отже, отримані результати мають сенс і можуть використовуватися у подальших дослідженнях.

На шостому етапі відповідно до сформованих матриць балів та рангів факторів, проведемо *SWOT*-аналіз стану функціонування ринку аграрного страхування. Здійснення такого аналізу дозволяє виявити сильні і слабкі сторони, обґрунтувати можливості та акцентувати увагу на існуючих загрозах, а також встановити вагу та рівень впливу того чи іншого фактора на функціонування страхових відносин в аграрній сфері. Проведені розрахунки на підставі експертних оцінок засвідчують, що діапазон впливу досліджуваних факторів коливається у межах від 3 до 6,8 %, зокрема, сильний вплив оцінюється від 6,0 до 6,8 %, середній вплив – 4,2 до 5,8 %, слабкий вплив – 3,0 до 4,1 % (табл. 4.4).

Результати проведеного *SWOT*-аналізу засвідчують, що найвагоміший вплив на стан розвитку ринку аграрного страхування спричиняють такі фактори, як: забезпечення еквівалентного розподілу ризиків і відповідальності (6,8 %), здійснення державної підтримки щодо страхування сільськогосподарської продукції (6,4 %); підвищення платоспроможного попиту аграріїв на страховий захист (6,4 %); активізація маркетингової політики страховика (6,4 %); впровадження інноваційних страхових продуктів (6,0 %) тощо. Серед слабких сторін та потенційних загроз функціонування даного сегменту страхового ринку виокремлювались такі фактори: недостатній рівень платоспроможності потенційних страхувальників (6,5 %); низький рівень розвитку аграрного страхування в Україні (5,3 %); необхідність до капіталізації страховиків (5,3 %). До факторів, що не мали суттєвого впливу на формування страхових відносин в аграрній сфері віднесено: недостатність інформації про переваги наявних послуг у потенційних страхувальників (4,1 %); недовіру до страхування як інструмента захисту майнових інтересів виробників сільськогосподарської продукції (3,0 %); рівень якості управління бізнес процесами страховика (3,0 %).

Таблиця 4.4

**Оцінювання факторів впливу на розвиток
ринку аграрного страхування за результати SWOT- аналізу**

Фактор впливу		Сума балів факторів	вага λ впливу	% впливу
Сильні сторони	Забезпечення еквівалентного розподілу ризиків і відповідальності	1070	0,07	6,8
	Впровадження інноваційних страхових продуктів	955	0,06	6,0
	Формування попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування	775	0,05	4,9
	Збалансування страхових інтересів суб'єктів страхового ринку	660	0,04	4,2
Слабкі сторони	Недосконалість нормативно-правового забезпечення	875	0,06	5,5
	Недостатній рівень платоспроможності потенційних страховальників	1030	0,07	6,5
	Низький рівень розвитку аграрного страхування в Україні	830	0,05	5,3
	Відсутність налагодженого механізму перестраховування	705	0,04	4,5
	Недостатність інформації про переваги наявних страхових послуг у виробників сільськогосподарської продукції	650	0,04	4,1
Можливості	Збільшення обсягів страхового покриття сільськогосподарських ризиків	915	0,06	5,8
	Розвиток сучасної інфраструктури страхового ринку	845	0,05	5,3
	Підвищення якості управління бізнес-процесами страховика	470	0,03	3,0
	Здійснення державної підтримки щодо страхування сільськогосподарської продукції	1005	0,06	6,4
	Зростання платоспроможного попиту на страхові послуги	1010	0,06	6,4
	Розширення асортименту страхових послуг	470	0,03	3,0
	Активізація маркетингової політики страховика	1005	0,06	6,4
Загрози	Висока ймовірність прояву сільськогосподарських ризиків	505	0,03	3,2
	Необхідність до капіталізації страховиків	845	0,05	5,3
	Недовіра до страхування як інструмента захисту майнових інтересів аграріїв	480	0,03	3,0
	Відсутність висококваліфікованих спеціалістів з аграрного страхування	695	0,04	4,4
Разом		15795	1,00	100,00

Джерело: власні розрахунки.

Використовуючи наявні сильні сторони і виявленні можливості розвитку вітчизняного ринку аграрного страхування, варто нейтралізувати слабкі сторони та існуючі загрози функціонування страхового ринку. Відтак, за рахунок збільшення обсягів страхового покриття сільськогосподарських ризиків зростатиме загальний рівень розвитку аграрного страхування в країні. У разі забезпечення еквівалентного розподілу ризиків і відповідальності між суб'єктами страхового ринку створюються необхідні умови для локалізації негативних наслідків прояву сільськогосподарських ризиків. За умов досягнення збалансування страхових інтересів суб'єктів страхового ринку зростатиме довіра до страхування як інструмента захисту майнових інтересів страховальників. Використовуючи результати SWOT-аналізу, варто акцентувати увагу на можливих варіантах розвитку цінової стратегій на ринку аграрного страхування.

Розробку цінової стратегії страхової компанії варто розглядати як ключовий інструмент взаємодії суб'єктів страхового ринку з приводу захисту їх наявних фінансово-економічних інтересів. Погоджуємося з думкою О. Козьменко про те, що “вдало сформована цінова стратегія – одна зі складових комерційного успіху страхової компанії, забезпечення її конкурентоспроможності” [293, с. 175]. Проте слід зважати на необхідність формування цін на послуги аграрного страхування, виходячи з потреб узгодження певних цінностей страховиків і страхувальників від участі у розподілі сільськогосподарських ризиків.

Досягнення ціннісних орієнтирів цінової стратегії для страхових компаній полягає у розширенні страхового поля завдяки збільшенню кількості укладених договорів аграрного страхування, що відповідно забезпечує зростання сум акумульованих страхових премій, а також мінімізацію ризиків, пов'язаних із страховою і фінансово-економічною діяльністю страховика. Ключовою економічною цінністю участі у страховому процесі для страхувальників виступає своєчасність, повнота та якість страхового захисту під час дії страхового договору. У формалізованому вигляді загальна економічна цінність страховика і страхувальника від участі у страховому процесі набуває такого вигляду:

$$ЗЕЦ_{\text{страховика}} = f(Ц_{\text{П}} + Ц_{\text{В.К.}} + Ц_{\text{С.Р.}} - Ц_{\text{С.В.}} - Ц_{\text{А.В.}}) \quad (4.5)$$

$$ЗЕЦ_{\text{страхувальника}} = f(Ц_{\text{СЗ}} + Ц_{\text{СП}} + Ц_{\text{С.С.О.}} - \text{НПР}) \rightarrow \max \quad (4.6)$$

де: ЗЕЦ – загальна економічна цінність;

ЦСЗ – цінність страхового захисту;

ЦСП – цінність сплати страхових послуг;

ЦС.С.О. – цінність сервісного страхового обслуговування;

НПР – негативна подія, пов'язана з невиконанням страховиком своїх зобов'язань за страховим договором;

ЦП – цінність формування прибутку страховиком;

ЦВ.К. – цінність формування власного капіталу страховиком;

ЦС.Р. – цінність нагромадження страхових резервів страховиком;

ЦС.В. – цінність виплати страхових відшкодувань за фактом настання страхових подій;

ЦА.В. – цінність здійснення адміністративних витрат страховиком.

Вважаємо, що взаємна реалізація економічних цінностей учасників страхового процесу можлива завдяки формуванню та використанню різноманітних цінових стратегій на страховому ринку (табл. 4.5). Вибір тієї чи іншої цінової стратегії страховика залежить від багатьох факторів, основними з яких є: рівень інноваційності страхового продукту; наявність платоспроможного попиту на страхові послуги серед потенційних страхувальників; стан конкуренції на страховому ринку. За умов досить пасивного прояву інтересу товаровиробників до інвестування власних фінансових ресурсів у страховий захист, страховикам необхідно їх мотивувати до укладання договорів страхування, використовуючи різноманітні цінові стратегії.

Таблиця 4.5

Види цінових стратегій на ринку аграрного страхування

Вид стратегії	Маркетингова мета	Порівняння переваг і недоліків від застосування цінових стратегій на ринку аграрного страхування	
		Переваги	Недоліки
Стратегія максимально можливих тарифів	Максимізація прибутку страховика	Створює можливості для отримання страховиком додаткових сум платежів у короткостроковому періоді	Знижує доступність потенційних страхувальників до захисту їх майнових інтересів
Стратегія оптимізації співвідношення між ціною та якістю страхових продуктів	Забезпечення відповідності між ціновими та якісними характеристиками страхових продуктів	Сприяє збалансованості страхових інтересів у часі та просторі учасників страхового процесу	Не виявлено
Стратегія диверсифікації страхових тарифів	Створення сприятливих умов для заохочення аграріїв до страхового процесу	Надає можливості страховикам здійснювати гнучке ціноутворення щодо вартості послуг з аграрного страхування	Широка диверсифікація страхових тарифів може загрожувати збалансованості страхового портфеля страховика

Джерело: власні дослідження.

Кожна з представлених цінових стратегій страхової компанії має свої переваги й певні недоліки в залежності від поточної кон'юнктури страхового ринку. Використовуючи різні види стратегій, страхові компанії моделюють свої дії щодо потенційних страхувальників, вибору сегмента (класичні та індексні види аграрного страхування) ринку, на якому буде сконцентрована основна увага у наданні страхових послуг, планування доходів, витрат та прибутків страховика. В основі цінової стратегії мають бути закладені умови реалізації фінансово-економічних інтересів страхувальників, суть яких полягає в одержанні належного рівня страхового захисту та забезпеченні можливості розвитку бізнесу страховою компанією.

Результати *SWOT*-аналізу ринку аграрного страхування в Україні свідчать про спроможність подолання проблем існуючих загроз за рахунок використання потенційних можливостей розвитку страхових відносин в аграрній сфері. З цією метою відображено взаємозалежні фактори впливу на стан розвитку страхування сільськогосподарської продукції (сильні сторони, можливості, слабкі сторони, загрози), які у поєднанні з різними ціновими стратегіями й забезпечать очікуваний результат щодо поступального збалансування фінансово-економічних інтересів між суб'єктами страхового процесу (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Цінові стратегії та очікуваний результат від їх використання на ринку аграрного страхування

Фактори, що визначають сильні сторони та можливості розвитку ринку аграрного страхування	Вид цінової стратегії	Фактори, що визначають слабкі сторони розвитку ринку аграрного страхування
Впровадження інноваційних страхових продуктів	Максимально можливих тарифів	Висока ймовірність прояву сільськогосподарських ризиків
Очікуваний результат: нейтралізація с.-г. ризиків, використовуючи інструменти страхування та перестраховання		
Підвищення якості управління бізнес-процесами страховика	Оптимізація між ціною та якісними характеристиками страхових продуктів	Низький рівень розвитку аграрного страхування в Україні
Формування попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування		
Здійснення державної підтримки щодо страхування с.-г. продукції		Відсутність налагодженого механізму перестраховання
Збільшення обсягів страхового покриття с.-г. ризиків		Низький рівень капіталізації страховиків
Очікуваний результат: – широке використання аграрного страхування як інструмента протидії потенційним ризикам; – здійснення первинного та вторинного розподілу ризиків між суб'єктами страхового ринку; – підвищення фінансово-економічної спроможності страхових компаній щодо виконання ними своїх зобов'язань за договорами аграрного страхування		
Розширення асортименту страхових послуг	Диверсифікація страхових тарифів	Низький рівень платоспроможності потенційних страховальників
Очікуваний результат: розширення страхового покриття та надання максимального спектру страхових послуг аграріям незалежно від їх фінансово-економічного стану		

Джерело: власні дослідження.

Дослідження видів цінових стратегій засвічує, що їх вибір залежить, насамперед, від маркетингової мети, яку визначає страховик на коротко- та середньострокову перспективу. Застосування стратегії максимально можливих тарифів спрямовано на збільшення прибутку страховика, однак дієвість використання даної стратегії є досить обмеженою із-за неготовності переважної більшості потенційних страхувальників отримувати страховий захист за завищеними тарифами. За умов розробки і реалізації інноваційних страхових продуктів, здатних максимально широко задовольнити попит аграріїв у страховому захисті, страховики використовують підвищенні тарифні ставки. Передусім це стосується комплексного страхового покриття від багатьох ризиків (пожежі, вимерзання, засухи, повені тощо), а також послуги страхування доходів

(*Revenue Insurance*) виробників аграрної продукції у зв'язку з їх можливими щорічними коливаннями під впливом найрізноманітніших загроз природного та фінансово-економічного характеру.

Одним із пріоритетів маркетингової політики страховика є забезпечення відповідності між ціновими та якісними характеристиками страхових продуктів. Використання даної цінової стратегії варто розглядати як один з оптимальних варіантів поєднання страхових інтересів суб'єктів ринку. Формуючи остаточну ціну послуги страховик повинен надавати якісні страхові послуги з відповідним сервісним обслуговуванням (здійснення андеррайтингових заходів, передстрахове обстеження стану посівних площ на предмет виявлення потенційних ризиків, у разі настання страхового випадку страховик самостійно здійснює і узгоджує зі страхувальником необхідний пакет документів для виплат тощо). Реалізація стратегії оптимізації між ціною та якістю страхових продуктів має базуватися на управлінні бізнес-процесами страховика, формуванні попиту і пропозиції на страхові послуги, розширенні асортименту страхових послуг, забезпеченні еквівалентного розділу ризиків і відповідальності, а також збільшенні обсягів страхового покриття сільськогосподарських ризиків, що в свою чергу, має генерувати процес підвищення загального рівня розвитку аграрного страхування в Україні.

Диверсифікація страхових тарифів використовується страховиком як інструмент мотивування страхувальників до укладання договорів аграрного страхування. Зважаючи на різні фінансово-економічні можливості участі виробників аграрної продукції у покритті сільськогосподарських ризиків постає необхідність у застосуванні різноманітних підходів до ціноутворення на страхові послуги. Проте необхідно зазначити, що широка диверсифікація страхових тарифів може негативно позначитися на якості страхового портфеля страховика. У рамках реалізації даної стратегії перед страховиком постає два взаємозв'язані завдання: по-перше, вартість страхових послуг має бути доступною для широкого кола потенційних страхувальників; по-друге, сума отриманих платежів має бути достатньою для здійснення майбутніх страхових виплат.

Отже, серед маркетингових стратегій впливу на суб'єкти аграрного страхування особлива роль належить політиці ціноутворення, оскільки завдяки її реалізації формується пропозиція та задовольняється попит на страхові послуги. Результати проведеного *SWOT*-аналізу ринку аграрного страхування в Україні дають підстави констатувати, що стримуючими факторами його розвитку виступають: низький рівень платоспроможності аграріїв; висока ймовірність прояву сільськогосподарських ризиків та недостатня капіталізація страховиків. Очевидно, що одним із інструментів вирішення окреслених проблем є використання цінових стратегій, які дозволяють за рахунок раціонального використання наявних можливостей розвитку ринку аграрного страхування нейтралізувати потенційні загрози.

Вважаємо, що для збалансування майнових інтересів учасників ринку аграрного страхування найприйнятнішою є стратегія оптимізації співвідношення

між ціною та якістю страхових послуг, оскільки страхувальники отримують відповідний страховий захист, виходячи з фактичного обсягу сервісного обслуговування, а страховик – за рахунок підвищення якості надання послуг, акумулює додаткові платежі від страхової діяльності. Одним із прийнятних варіантів реалізації спільних страхових інтересів є функціонування товариств взаємного страхування та страхових кооперативів в аграрній сфері. Даному питанню присвячено наступний параграф монографічного дослідження.

4.4. Посилення ролі некомерційних інститутів у страховому захисті

Урізноманітнення організаційно-правових форм діяльності страховиків на ринку аграрного страхування зумовлено об'єктивною потребою виробників сільськогосподарської продукції у надійному та постійному страховому захисті. Вектор тяжіння розвитку світової індустрії аграрного страхування спрямований на створення та активне функціонування товариств взаємного страхування і страхових кооперативів. Діяльність переважної більшості страхових компаній орієнтована на максимізацію прибутків, що певною мірою нівелює справжню роль страхування у суспільстві.

Розвиток страхових відносин в аграрній сфері варто розглядати з позиції поступального процесу виконання соціальної функції, тобто розподілу ризиків і відповідальності між зацікавленими суб'єктами підприємницької діяльності та забезпечення відшкодування збитків, спричинених настанням страхових подій. Вагомим критерієм ефективності страхування слід вважати рівень задоволення страхувальників у страховому захисті. Практика закордонних країн свідчить, що якість страхових послуг багато в чому залежить від ефективного функціонування двох основних організаційних форм страхової системи комерційної та взаємної (некомерційної) [255, с. 119].

На вітчизняному ринку майнового страхування майже всі страхові компанії здійснюють свою діяльність виключно на комерційних засадах, тим самим скорочуються можливості суб'єктів ринку щодо збалансування їх страхових інтересів. Високі тарифи на послуги аграрного страхування, відсутність індивідуального підходу до потреб страхувальників, наявність сутєвих обмежень (зокрема, вибірковість ризиків та клієнтів, висока франшиза тощо) у процесі укладання та дії договорів страхування. Сформульовані аргументи дають підстави констатувати про доцільність функціонування комерційних і некомерційних інституцій на страховому ринку.

Згідно зі ст. 14 Закону України “Про страхування”, фізичні та юридичні особи з метою страхового захисту своїх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку та на умовах, визначених законодавством України [201]. Процес формування капіталу страхового кооперативу здійснюється завдяки добровільній акумуляції платежів його суб’єктів та спрямування їх на страхові відшкодування у разі настання такої потреби (страхового випадку). Діяльність страхових компаній, заснованих на комерційних засадах, передбачає необхідність узгодження майнових інтересів страховиків і страхувальників, які час від часу суперечать один одному стосовно ризиків, що приймають на себе суб’єкти страхового процесу. Учасники товариств взаємного страхування та страхових кооперативів виступають страховиками і страхувальниками в одній особі. Всі члени товариства рівні у своїх правах щодо формування і використання коштів фонду, проте не можуть його використовувати одноосібно.

Відповідно до консультативних висновків Європейської Комісії метою діяльності цих товариств є не отримання прибутку на вкладені кошти, а надання якісних і доступних за ціною страхових послуг. У такий спосіб зазначені інституції будують свою діяльність на некомерційній основі, тобто відсутності акцій, субсидіарній солідарності, незалежності та демократичності управління [320]. Функціонування товариств взаємного страхування пов’язано з необхідністю диверсифікації можливостей потенційних страхувальників в отриманні страхового захисту та прийнятті безпосередньої участі щодо формування та використання наявних ресурсів страхового кооперативу.

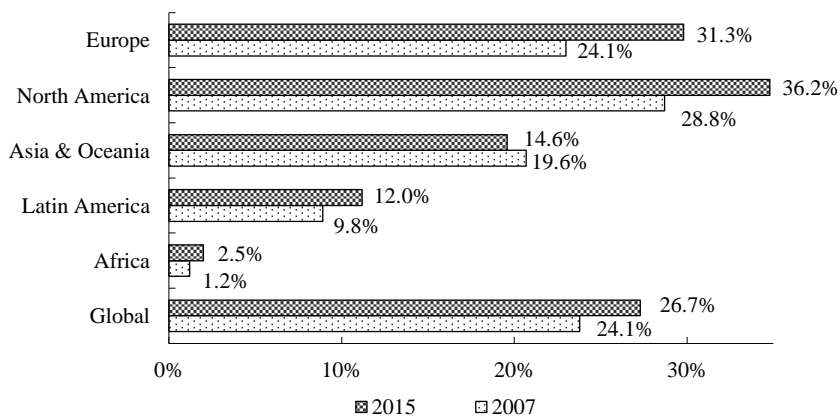
Світова інфраструктура аграрного страхування орієнтована на створення та активне функціонування товариств взаємного страхування і страхових кооперативів. Сучасні дослідження у сфері некомерційного страхування показують, що страхові послуги на кооперативних засадах надаються у 73 країнах світу. У 2015 р. взаємні та кооперативні страхові компанії світу зібрали 1,21 трлн дол. США, що складає 26,7 % загального світового об’єму страхових премій. Валові активи даних фінансових інституцій складають 7,9 трлн дол. США [334].

Кооперативний сектор страхування сприяв працевлаштуванню близько 1,12 млн осіб по всьому світу. За даними експертів 988 млн страхувальників отримують страхові послуги на кооперативних засадах [334]. Такі тенденції віддзеркалюють зростаючу роль страхування у суспільстві. Адже його ключове призначення полягає у реалізації важливої соціальної функції, спрямованої на пом’якшення негативних наслідків впливу ризиків завдяки дії механізму відшкодування збитків, викликаного настанням страхових випадків.

Традиції надання страхових послуг на кооперативних засадах найбільш поширені в Австрії, Великобританії, Іспанії, Італії, Канаді, Нідерландах, Німеччині, США, Фінляндії, Франції, Швейцарії та Японії. Привабливими для

них є аграрне та медичне страхування. Варто зазначити, що найвідомішими страховими кооперативами у світі вважаються “*Mobiliar*” (Швейцарський фонд страхування майна), “*Hallesche Krankenversicherung auf Gegenseitigkeit*” (кооператив з медичного страхування – Німеччина), страховий кооператив “*Kartaus e ltingen*” (агросстрахування – Швейцарія) [128, с. 77]. У Японії досить поширена діяльність кооперативів, які спеціалізуються на наданні страхових послуг фермерам.

За період 2007-2015 рр. питома вага взаємного страхування в загальній структурі світового ринку страхування зросла з 24,1 % до 26,7 % або на 2,6 п.п. (рис. 4.10). Суттєве зростання відбувалося в країнах Європи на 7,2 п.п. і в країнах Північної та Південної Америки на 7,4 п.п. і 2,2 п.п. відповідно. Лише в країнах Азії та Океанії спостерігалось незначне скорочення досліджуваного показника на 5,0 п.п. Глобальні тенденції розвитку взаємного і кооперативного страхування доцільно розглядати у вигляді загальносвітового вектора сучасної трансформації страхових відносин щодо забезпечення максимальної збалансованості майнових інтересів суб'єктів ринку.

Рис. 4.10. Ринкові сегменти взаємного страхування в загальній структурі світового ринку страхування, 2007-2015 рр.

Джерело: побудовано за даними [334].

Товариства взаємного страхування та страхові кооперативи виступають активними учасниками страхового процесу майже в усіх країнах, економіка яких вважається ринковою. Аналіз табл. 4.7 засвідчує, що на 10 найрозвинутіших країн світу припадає 82,7 % глобального ринку взаємного страхування. Найвагомішого рівня розвитку взаємного та кооперативного страхування в 2015 р. досягли такі країни: Франція (49,7 %), Німеччина (47,0 %), Японія (39,1 %) та США (37,7 %).

Таблиця 4.7

**Питома вага ринку взаємного страхування на 10 найрозвинутіших
страхових ринках світу**

№ п/п	Країна	Питома вага ринку взаємного страхування, %			Темп росту за 2015-2013 рр., %	Питома вага світового ринку, %
		2013 р.	2014 р.	2015 р.		
1	США	36,7	37,4	37,7	102,7	29,0
2	Японія	43,1	40,7	39,1	90,7	9,5
3	Китай	0,3	0,3	0,2	66,7	8,5
4	Великобританія	7,6	8,0	8,5	111,8	7,1
5	Франція	49,1	49,6	49,7	101,2	5,9
6	Німеччина	45,5	46,2	47,0	103,3	4,7
7	Італія	23,7	24,2	22,1	93,2	3,6
8	Корея	10,2	10,4	10,1	99,0	3,4
9	Канада	19,5	18,4	18,2	93,3	2,5
10	Тайвань	–	–	–	102,7	2,1
Всього						76,1

Джерело: розраховано за даними [334].

Дослідження тенденцій формування сегменту взаємного страхування в структурі світового страхового ринку дає підстави для констатації певних узагальнень: по-перше, поряд з діяльністю комерційних страхових компаній спостерігається всезростаюча потреба потенційних страхувальників у використанні більш м'яких і доступних форм страхового захисту, пов'язаних з процесом трансферу ризиків між суб'єктами страхового ринку; по-друге, страхова діяльність, що заснована на кооперативних засадах дозволяє добровільно організуватися юридичним та фізичним особам заради отримання належного рівня страхового захисту на взаємовигідних умовах; по-третє, функціонування різних організаційно-правових форм діяльності страховиків сприяє підвищенню конкуренції та привабливості страхового ринку в цілому. Для України міжнародний досвід в організації та функціонуванні товариств взаємного страхування і страхових кооперативів є особливо цінним з огляду на урізноманітнення існуючих варіантів страхового захисту в аграрній сфері.

Реалізація потенційних можливостей страхової кооперації зумовлює необхідність конкретизації методології взаємовідносин між учасниками товариств взаємного страхування. Діяльність некомерційних страхових установ слід розглядати у вигляді процесу забезпечення розподілу сільськогосподарських ризиків між їх учасниками (членами). Результативна ознака такого розподілу ризиків через механізм страхування відображається в гарантіях надійності та своєчасності страхового захисту. Відповідно до логіки страхового процесу сформульовано пріоритетні завдання та специфічні особливості функціонування страхових кооперативів і товариств взаємного страхування (рис. 4.11).

Рис. 4.11. Пріоритети страхових кооперативів і товариств взаємного страхування в аграрній сфері

Джерело: власні дослідження.

Найвагомішою перевагою функціонування страхових відносин на кооперативних засадах в аграрній сфері, з поміж інших організаційно-правових форм страхової діяльності є дотримання принципу взаємодопомоги. Реалізація даного принципу надає право кожному учаснику товариства на отримання страхового відшкодування (незалежно від суми страхового платежу) у разі настання страхової події, але за умов виконання ними усіх зобов'язань перед кооперативним об'єднанням (сплата страхових платежів). Важливо також акцентувати увагу на інші існуючі переваги для страховальників від участі в некомерційних страхових установах.

До таких переваг належать: висока надійність страхового захисту, зважаючи на те, що страховальники і страховики виступають в одній особі;

наявність широкого спектру страхових послуг, що найбільше відповідають очікуванням страхувальників; доступ кожного учасника (члена) до управління страховим товариством; спроможність максимально враховувати наявні потреби (у страховому захисті) учасників товариства, оскільки умови та правила страхування розробляються і затверджуються самими потенційними страхувальниками. Поряд з існуючими перевагами у діяльності товариств взаємного страхування варто зазначити про наявні недоліки, а саме: низький рівень інфраструктурного та інституціонального забезпечення діяльності товариств взаємного страхування; недостатня популяризація страхової кооперації та недовикористання сучасних інформаційно-комунікаційних можливостей щодо розвитку страхових відносин в аграрній сфері; недосконалість методик оцінювання ймовірності настання страхових подій та життєвих заходів, спрямованих на їх попередження.

Подолання окреслених проблем залежить від реалізації системних рішень, орієнтованих на вмотивування потенційних страхувальників до добровільного об'єднання у страхові кооперативи. Істотними аргументами такого поєднання майнових інтересів є: фаховий аналіз ризикових ситуацій та оцінювання ймовірності настання страхових подій; розробка та впровадження послуг, які в найбільшій мірі спроможні задовольнити страхові потреби усіх учасників кооперативу; прозоре та демократичне управління доходами і витратами товариства взаємного страхування тощо.

Діяльність некомерційних страхових установ базується на чіткому механізмі формування й використання фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення балансу інтересів членів страхового кооперативу (рис. 4.12). Доходи страхових кооперативів утворюються завдяки наявності таких джерел: вступні внески, що сплачуються усіма учасниками кооперативу протягом всього його функціонування на страховому ринку для формування неподільного фонду; пайовий внесок кожного учасника кооперативу, розмір якого визначається пропорційно до участі у страхуванні; страхові премії, які приймаються у формі обов'язкових страхових платежів учасників кооперативу; надходження від іншої діяльності (розміщення вільних коштів кооперативу на депозитних рахунках банку; виручка від здачі в оренду майна та від надання послуг іншим юридичним і фізичним особам). Урізноманітнення і збалансування структури доходів дає підстави для здійснення відповідних витрат страхових інститутів некомерційного типу.

Витратна частина бюджету страхових кооперативів спрямовується на: виплату страхового відшкодування; введення справ кооперативу; здійснення превентивних заходів, а також формування фондів і резервів кооперативу у відповідності з його уставними документами і діючим законодавством. Погоджуємося з думкою О. Скидана про доцільність створення Державного та регіонального фондів кредитних гарантій для сільськогосподарських кооперативів [234]. Формування таких фондів слід розглядати з позиції забезпечення платоспроможності товариств взаємного страхування, зважаючи на ймовірні виплати відшкодувань за фактом настання страхових подій.

Рис. 4.12. Формування та використання ресурсної бази страхових кооперативів

Джерело: власні дослідження.

Прозорість функціонування товариств взаємного страхування й страхових кооперативів залежить від менеджменту формування та використання необхідних ресурсів, що забезпечують відповідну динаміку процесу страхової та перестрахової діяльності. Розуміння потенційними страховальниками об'єктивної потреби у майновому захисті стимулює їх об'єднуватись у страхові кооперативи на засадах взаємоповаги та довіри, економічної доцільності й відповідальності, демократичності та справедливості у розподілі майнових і фінансових ресурсів між усіма членами страхового кооперативу. Соціально-економічна доцільність функціонування кооперативів в аграрній сфері залежатиме від їх здатності задовольняти страхові інтереси своїх учасників, а також забезпечувати необхідні умови для циклічності й синхронності всіх етапів виробництва, переробки, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції.

Вагомою підставою для створення і функціонування товариств взаємного страхування та страхових кооперативів в аграрній сфері є розпочаті процеси децентралізації влади та місцевого самоврядування. Відповідно до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [194] впродовж 2015-2017 рр. створено 698 об'єднаних територіальних громад, в яких проживає понад 6 млн осіб [271]. Такі форми взаємодії створюють нові можливості для мешканців сільських територій щодо отримання ними доступних і якісних послуг, зокрема у сфері ідентифікації, оцінювання та нейтралізації ймовірних ризиків.

Поділяємо наукову позицію В. Зіновчука про необхідність "поступового залучення в кооперативному русі сільських громад, яких в Україні нараховується близько 26 тис." [76, с. 5]. Процес делегування певних функцій від центральних до місцевих органів влади надає останнім додаткові повноваження і, водночас, підвищується їх відповідальність, у тому числі, за вирішення наявних соціально-економічних потреб певних територій. Розширення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування варто використовувати також на формування і функціонування добровільних страхових об'єднань заради спільної протидії ризикам в аграрній сфері.

Відтак, діяльність страхових товариств некомерційного типу доцільно організувати на базі окремих новостворених об'єднаних територіальних громадах в межах регіону (району та/або області). Усвідомлення виробниками сільськогосподарської продукції необхідності мінімізації негативних проявів ризиків для запобігання спричинення ймовірних збитків повинно мотивувати їх до добровільного об'єднання заради використання можливостей страхового захисту в сільській місцевості. Ключовим пріоритетом діяльності обслуговуючих страхових кооперативів є забезпечення максимальної спроможності до диверсифікації послуг, пов'язаних з реалізацією наявних страхових інтересів їх суб'єктів.

Співучасниками товариств взаємного страхування мають право виступати домашні господарства населення; приватні підприємства; підприємства колективної форми власності; господарські товариства, а також особи, що не здійснюють підприємницьку діяльність у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, але проживають у сільській місцевості. Варто наголосити, що правом на вступ до страхового кооперативу володіють всі зацікавлені фізичні та юридичні особи незалежно від форми їхньої власності та спеціалізації, але основним мотивом такого об'єднання є прагнення до формування спільної відповідальності за ризики в аграрній сфері. Підприємства колективної власності, що представлені переважно у формі обслуговуючих кооперативів отримують страховий захист двома способами: по-перше, сільськогосподарські кооперативи, забезпечуючи багатофункціональність обслуговуючої діяльності за умов отримання відповідної ліцензії надають страхові послуги своїм членам; по-друге, за рішенням загальних зборів учасників сільськогосподарського кооперативу приймається ухвала щодо їх вступу до спеціалізованого страхового кооперативу (згідно з Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію" ст. 6 п. 2 передбачено можливість фізичним і юридичним особам бути членами кількох обслуговуючих кооперативів, різних за видами діяльності) [198].

Дієвість функціонування товариств взаємного страхування та страхових кооперативів в аграрній сфері багато у чому визначається спектром послуг, що надаються їх засновникам. Дотримуючись принципу максимальної наближеності до майнових та особистих інтересів страхувальників, послуги повинні диверсифікуватися: за об'єктами страхування, обсягами страхового покриття, періодом страхування тощо. Найбільш поширеними страховими послугами в діяльності товариств взаємного страхування слід вважати: мікрострахування, індексне страхування та страхування тварин.

Повнота страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції залежить від раціонального поєднання страхового покриття в галузях рослинництва та тваринництва. Зважаючи на різні соціально-економічні можливості та потреби учасників кооперативу в страховому процесі постає необхідність використання поряд з традиційними послугами страхування, ще й мікрострахування. Поєднання зазначених страхових інструментів, сприятиме

додатковому залученню потенційних страхувальників, в залежності від їх платоспроможного попиту на страхові послуги.

Мікростраховання здебільшого орієнтовано на домашні та фермерські господарства сімейного типу, що здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції, тим самим зумовлюючи потребу в страховому захисті. Голова інноваційного фонду мікростраховання ILD К. Черчил зазначає, що даний інструмент страхового захисту використовується переважно громадянами з незначними доходами щодо покриття їхніх ризиків в обмін на регулярні відшкодування, які пропорційні ймовірності та ціні обслуговування цих ризиків [317, с. 403]. Поняття страхування та мікростраховання є схожими за своєю соціально-економічною сутністю, проте існують певні особливості щодо: умов надання страхових послуг учасникам товариства, розміру платежів та суми відшкодування, що виплачуються у разі настання страхової події.

У світовому контексті мікростраховання набуло свого розвитку в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, де загальна кількість мікростраховиків об'єднана у 222 організації [346, с. 132]. Наявні мікрострахові продукти поділяються на сім категорій: 1) страхування життя; 2) страхування від нещасного випадку; 3) страхування майна (тварин); 4) рента (страхування вкладів на дожиття); 5) страхування здоров'я (від втрати працездатності); 6) комбіновані страхові пакети; 7) страхування врожаю (від негоди) [317]. За оцінкою міжнародних експертів зі страхування у світі існує 122 сільськогосподарських мікрострахових продуктів [370, с. 28]. Розподіл аграрних ризиків через механізм мікростраховання ґрунтується на таких засадах: надання страхового захисту домашнім та фермерським господарствам; встановлення мінімально можливих тарифів на страхові послуги; градація діапазону страхових сум у межах від 50 тис. грн до 1 млн грн; спрощена система отримання страхового відшкодування за фактом настання страхової події та низький рівень рентабельності страхової діяльності.

Поряд з класичними видами послуг для товариств взаємного страхування все актуальніше постають питання щодо широкого використання індексних страхових продуктів. Основними аргументами на користь індексного страхування є його доступність, відкритість, зрозумілість в інтерпретації факту настання страхової події та оперативність здійснення розрахунку і виплати страхового відшкодування. В аграрному страхуванні індекс прийнято розглядати у якості певного критерію, за допомогою якого визначається розмір страхової виплати. Привабливість індексного страхування для учасників товариств взаємного страхування зумовлена можливістю отримання страхового відшкодування у разі коливання індексів погоди, урожайності та вегетації.

Водночас, одним із основних стримуючих факторів розвитку індексного страхування в аграрній сфері слід вважати відсутність нормативно-правового регулювання даного виду страхування. Вважаємо за доцільне внести доповнення до Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” [197]. Зокрема, у

розділі 3 даного акту слід визнати індексне страхування як один із доступних інструментів мінімізації ймовірних ризиків в аграрній сфері, а також розмежувати порядок визначення ключових параметрів страхової угоди за даним видом страхування. Впровадження у законодавче поле України правових норм взаємовідносин між суб'єктами індексного страхування дозволить розширити можливості виробників сільськогосподарської продукції щодо їх вибору альтернативних варіантів посилення страхового захисту.

Збалансування майнових інтересів членів товариств взаємного страхування потребує розширення страхового покриття не лише у галузі рослинництва, а й тваринництва. Це пов'язано з необхідністю локалізації ризиків виробників сільськогосподарської продукції щодо раптової загибелі чи вимушеного забою тварин внаслідок інфекційних хвороб та інших небезпечних подій природного, екологічного та техногенного характеру. Згідно з чинним законодавством на страхування приймаються сільськогосподарські тварини, птиця, кролі, хутрові звірі, бджолосім'я, водні біоресурси і тваринницька продукція.

Потреба в активізації розвитку даного сегменту ринку аграрного страхування на кооперативних засадах пов'язано з низьким рівнем зацікавленості класичних страхових компаній у наданні відповідних послуг. Зокрема, впродовж 2017 р. було укладено лише 23 договори: 13 – ВРХ, 9 – страхування свиней та 1 – страхування свійської птиці. Загальний ліміт відповідальності становить 316 млн грн, а сума сплачених платежів – 2,4 млн грн [212]. Однією з основних причин низького рівня покриття страхуванням ризиків в галузі тваринництва слід вважати те, що діючі страхові тарифи (до 1 %) не забезпечують покриття ризиків виробництва тваринної продукції, а відтак, страховики не мають комерційного інтересу до даного виду страхування. Вважаємо, що саме кооперативна форма страхування має стати поштовхом відновлення процесу страхування тварин. Це, насамперед, пов'язано з тим, що товариства взаємного страхування використовують індивідуальний підхід до майнових потреб кожного з потенційних страхувальників.

Зважаючи на реалії формування страхових відносин в аграрній сфері вважаємо за необхідне сформулювати авторське бачення перспектив поступового забезпечення процесу страхування сільськогосподарських ризиків на кооперативних засадах:

- по-перше, завдяки добровільному об'єднанню і самоорганізації потенційних страхувальників створюються необхідні умови для реалізації справжньої ролі страхування у суспільстві, тобто взаємодопомоги. Поєднання страхувальників і страховиків в одній особі, дозволяє їм захистити свої майнові інтереси від агресивного ринкового середовища. Учасники товариства взаємного страхування самостійно визначають ліміти відповідальності, розмір страхових тарифів та умови виплат страхових відшкодувань, що є однією з ключових переваг для страхувальників у порівнянні з діяльністю класичних страхових компаній;

- по-друге, важливим кроком щодо подальшої організації товариств взаємного страхування є нормативно-правове регулювання їх діяльності на страховому ринку. Йдеться, передусім, про необхідність внесення змін і доповнень до Господарського та Податкового Кодексів України, а також Законів України “Про страхування”, “Про сільськогосподарську кооперацію”, “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” та інших, стосовно імплементації основних форм і положень діяльності некомерційних страхових установ у вітчизняному правовому полі. Законодавчі нововведення мають закріпити суб’єктність зазначених установ з визначенням їх прав і обов’язків, конкретизувати джерела формування доходів та здійснення витрат з метою забезпечення надійності і платоспроможності у середньо- та довгостроковій перспективі. Діяльність товариств взаємного страхування і страхових кооперативів варто розглядати з позиції підвищення прозорості, демократичності, недопущення монополізації та розширення можливостей виробників сільськогосподарської продукції у виборі альтернативних варіантів страхового захисту;

- по-третє, з розвитком страхової кооперації в сільській місцевості економічні інтереси страхувальників не обмежуються лише потребою у нейтралізації майнових ризиків. Соціальна значимість товариств взаємного страхування відображається у спроможності надавати страхові послуги, які спрямовані на захист його учасників, пов’язаних з їх життям, здоров’ям, працездатністю. Використання диверсифікованого підходу до страхового захисту підвищує у страхувальників зацікавленість щодо функціонування даної інституції з огляду на формування соціально безпечних умов життєдіяльності та використання можливостей здійснення активної підприємницької діяльності в сільській місцевості.

Отже, представлена аргументація доцільності функціонування товариств взаємного страхування та страхових кооперативів дає підстави констатувати про необхідність урізноманітнення організаційно-правових форм взаємодії учасників страхового процесу. Завдяки високій самоорганізації потенційних страхувальників реалізуються їх страхові інтереси, здійснюється вагомий вклад у створення сприятливих та безпечних умов для виробництва і переробки сільськогосподарської продукції. Процес удосконалення розподілу ризиків і відповідальності між учасниками ринку аграрного страхування потребує широкого використання державно-приватного партнерства у якості впровадження інноваційної форми посилення страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції.

4.5. Зростаюча місія державно-приватного партнерства на страховому ринку

Здійснення раціонального розподілу ризиків і відповідальності між учасниками аграрного страхування потребує застосування новітніх форм такої взаємодії з широким використанням можливостей державно-приватного партнерства (ДПП). Багаторічний досвід країн північної Америки (США, Канади) та Європи (Австрії, Іспанії, Німеччини, Швейцарії та ін.) засвідчує дієвість механізму співпраці між державним та приватним секторами національних економік щодо аграрного страхування. Унікальність даної форми співпраці полягає у потенційних можливостях координації дій уповноважених виконавчих органів влади (центрального та місцевого самоврядування) зі страховими компаніями та потенційними страхувальниками з приводу нейтралізації негативного впливу ризиків на виробництво сільськогосподарської продукції.

Формат державно-приватного партнерства (*PPP – Public- Private Partnership*) на ринку аграрного страхування використовується за умов прояву ініціативи держави, місцевих органів влади та/або об'єднаних територіальних громад щодо їх співучасті з приватним сектором у сегменті аграрного страхування. У світовій практиці застосовуються різноманітні механізми державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції у вигляді: а) субсидування страхових премій, страхових виплат та перестраховування; б) фінансування розробки страхових продуктів, а також освітніх та інформаційних заходів, навчання, сертифікація та оплата послуг експертів з урегулювання збитків; в) компенсація адміністративних витрат страховим компаніям. В Україні донині використовувався лише єдиний з перелічених механізмів державної підтримки – це субсидування страхових премій.

Логіка дій суб'єктів партнерських відносин за умов субсидування премій полягає у наступному: держава через механізм субсидування частини вартості страхових послуг бере участь у стабілізації доходів аграріїв на випадок настання страхових подій, тим самим забезпечуючи достатній рівень страхового захисту. Наявність додаткового фінансового ресурсу стимулює споживачів послуг до укладання відповідних договорів тим самим створюючи умови для акумуляції платежів і формування технічних резервів для гарантування відшкодувань, передбачених угодами аграрного страхування. Взаємодія страховиків у системі приватно-державного партнерства створює їм можливості для перестраховування сільськогосподарських ризиків, що, безумовно, сприяє підвищенню їх надійності та платоспроможності з огляду на забезпечення належного рівня страхового захисту виробникам аграрної продукції.

На світовому ринку аграрного страхування використовується низка моделей регулювання державно-приватного партнерства (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Порівняльна характеристика існуючих підходів до функціонування державно-приватного партнерства на ринках аграрного страхування різних країн світу

Країна	Ключові характеристики системи аграрного страхування	
	Переваги	Недоліки
США	Активна участь державних інституцій у процесі страхування сільськогосподарської продукції; надання державних субсидій для сплати частки страхових премій; створення можливостей зниження вартості страхування для потенційних страхувальників та забезпечення масового характеру страхування; високий рівень захищеності аграріїв незалежно від виду ризиків	Високі адміністративні витрати держави
Канада, Ізраїль	Фінансово-економічна захищеність товаровиробників при настанні катастрофічних ризиків; безперервний плановий розвиток аграрного страхування в країні	
Іспанія	Ефективна взаємодія страховиків, страхувальників та держави в сфері аграрного страхування; захищеність виробників аграрної продукції у разі настання катастрофічних ризиків	Зниження ролі приватного сектору у зв'язку з адмініструванням та здійснення через пул усіх процесів з аграрного страхування
Австрія, Швейцарія	Висока самоорганізація та належна якість впровадження системи страхування через механізм створення єдиної спеціалізованої на аграрному страхуванні страхової компанії	Відсутність конкуренції у сфері надання послуг з аграрного страхування
Італія	Державні субсидії спрямовуються на дві групи об'єктів страхування: страхування с.-г. культур та страхування тварин	
Польща	Страхування сільськогосподарської продукції здійснюється в обов'язковій та добровільній формах	Обов'язкова форма страхування дещо стримує розвиток добровільної форми та знижується мотивація до страхування
Україна	Виділені державні субсидії у 2006-2008 рр. та 2012 р. сприяли активізації процесу аграрного страхування	Призупинення дії положень частини 2 ст. 5 і частини 1 ст. 26 Закону України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою "

Джерело: власні дослідження.

Кожна з представлених моделей має свої переваги та недоліки і залежить від природно-кліматичних, соціально-економічних, фінансових умов організації процесу сільськогосподарського виробництва. Вибір тієї чи іншої моделі залежить від обраної стратегії нейтралізації ризиків в аграрній сфері. Успіх швидкого зростання сегменту аграрного страхування залежить, передусім, від законодавчої узгодженості у галузі сільського господарства та спроможності страхових компаній позиціонувати послуги на ринку відповідної якості, а також розглядати потенційних страхувальників у якості ділових партнерів для забезпечення взаємовигідної співпраці [170, с. 137].

Соціально-економічні відносини, що формуються на засадах державно-приватного партнерства мають певні базові характеристики, основними з яких є: по-перше, симбіоз учасників ДПП обов'язково підкріплюється офіційним документом; по-друге, присутність обох сторін ДПП – державних структур та приватного бізнесу; по-третє, проекти ДПП мають економічну і соціальну спрямованість; по-четверте, держава не просто приєднується до приватного бізнесу в проектах, а створює для розвитку форм ДПП необхідні умови, які сприяють реалізації суспільно значущих благ [170, с. 50]. Законом України “Про державно-приватне партнерство” передбачено солідарну відповідальність за зобов'язаннями, передбаченими договором, що укладається в рамках приватно-державного партнерства [192]. Наявність такої солідарної відповідальності між суб'єктами страхового ринку створює потенційні можливості його розвитку, завдяки участі держави у якості суб'єкта страхових правовідносин і гаранта виконання своїх обов'язків за укладеними договорами аграрного страхування.

Для північноамериканського ринку аграрного страхування в рамках реалізації державно-приватного партнерства властива активна участь урядових інституцій у фінансуванні страхових потреб фермерів, що сприяє посиленню їх майнового захисту за різними програмами страхування (MPCI, GRP, RIP, NTSP, NISA тощо). В країнах ЄС використовується диверсифікований підхід до політики державної підтримки у сфері аграрного страхування. Наприклад, в Іспанії субсидується частка платежів за страхові послуги, в Австрії та Швейцарії функціонують спеціалізовані страхові компанії, що надають послуги у даному сегменті страхування. Аграрне страхування у Польщі здійснюється в обов'язковій і добровільній формах за умов, що їхні фермери зобов'язані застрахувати не менше 50 % культур та худоби [236, с. 31].

В Україні процес взаємодії держави з приватним сектором у сфері аграрного страхування перебуває на етапі свого нормативно-правового, інституціонального та фінансово-економічного становлення. Звідси постає необхідність у координації дій та чіткій реалізації основоположних функцій, властивих усім суб'єктам, які задіяні у страховому процесі (рис. 5.7). Модель державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування формується завдяки взаємодії законодавчої та виконавчих органів влади (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та обласних

Рад), об'єднання страховиків “Аграрний страховий пул”, страхових компаній, які володіють ліцензією на здійснення аграрного страхування, страхових посередників та страхувальників (домашні господарства населення, підприємства різних форм власності господарські товариства). Реалізацію основоположних функцій усіма учасниками державно-приватного партнерства на ринку аграрного страхування варто розглядати в якості необхідної умови для забезпечення оптимізації процесу захисту страхових інтересів виробників сільськогосподарської продукції.

Рис. 4.13. Взаємозв'язок ключових функцій учасників державно-приватного партнерства на ринку аграрного страхування

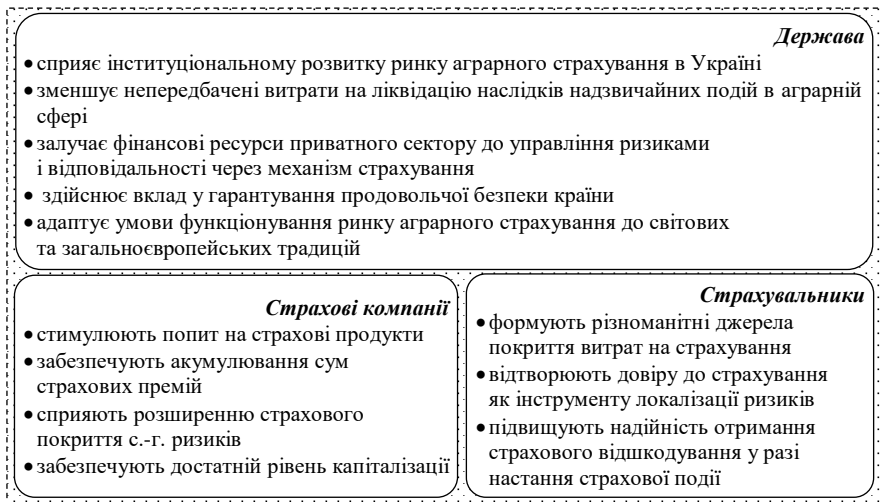
Джерело: власні дослідження.

Одна з основних відмінностей у функціонуванні ринків аграрного страхування між Україною та іншими країнами світу (наприклад, США, Канада, Іспанія, Швеція, Японія) полягає у спектрі наявних послуг, що позиціонуються потенційним страхувальникам. Міжнародні страхові компанії у своїй маркетинговій діяльності у переважній більшості орієнтовані на диверсифікацію послуг відповідно до фінансово-економічної спроможності власників страхових

полосів та рівня їх державної підтримки. Сучасні вимоги до страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції полягають у використанні поряд з класичними, індексних страхових продуктів.

За останнє десятиліття у світі, особливо на північноамериканському ринку аграрного страхування, всезростаючим попитом серед потенційних страхувальників користуються послуги зі страхування доходу товаровиробників. Проте даний вид послуг є дорогим, що потребує концентрації фінансових ресурсів державного та приватного секторів. Для національного ринку аграрного страхування застосування моделі державно-приватного партнерства спроможне забезпечити суттєве розширення спектру використання страхових послуг і тим самим сприяти його активному розвитку.

В результаті узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду в організації взаємодії уповноважених органів влади з безпосередніми учасниками ринку аграрного страхування, варто виокремити переваги від формування страхових відносин на засадах державно-приватного партнерства (рис. 4.14).

Рис. 4.14. Ключові переваги державно-приватного сектора для учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Акцентування уваги на існуючих перевагах від впровадження даної моделі дозволить опрацювати оптимальний варіант взаємодії між державою та приватним сектором на ринку аграрного страхування. Завдяки акумуляції фінансово-економічних ресурсів з різних джерел (державних та приватних) на потреби страхового захисту, підвищується ділова та інвестиційна привабливість усіх учасників страхового ринку.

Функціонування моделі державно-приватного партнерства варто розглядати у вигляді поступального процесу нагромадження грошових ресурсів та їх розподілу заради формування сучасної моделі відтворення ринку аграрного страхування в Україні. Від спроможності виконувати належні функції та певні обов'язки усіма учасниками страхового процесу залежить дієвість використання державно-приватного партнерства у сфері страхування сільськогосподарської продукції. Основні етапи імплементації партнерства між державою та суб'єктами страхового бізнесу в аграрній сфері варто сфокусувати на реалізацію наступних заходів:

1. Формування правового поля моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. Вважаємо за доцільне внесення доповнень до ст. 5 Закону України “Про страхування” щодо розширення існуючих форм страхування. Поряд з добровільною формою необхідно визнати можливість здійснення страхування на засадах державно-приватного партнерства. Актуальність даної пропозиції для аграрного страхування зумовлена тим, що з прийняттям Закону України у 2012 р. “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”, обов'язкова форма страхування сільськогосподарських ризиків була скасована.

У Законі України “Про державно-приватне партнерство” від 01.07.2010 р. № 2004 – VI доцільно внести доповнення до ст. 4 відносно визнання страхування такою сферою діяльності, в якій може застосовуватись державно-приватне партнерство. Законом України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” ст. 25 ч. 1 передбачено, що державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхових платежів (страхових премій), фактично сплачених ними за договорами страхування [197]. Однак, варто зауважити, що використання лише одного з доступних механізмів взаємодії у системі координат: держава, страховик або страхувальник, дещо звужує їх можливості розширення страхового покриття потенційних ризиків. На законодавчому рівні слід передбачити поряд з використанням механізму державного субсидування премій також субсидування витрат, розробку інноваційних страхових продуктів, інвестування ресурсів в освітні та комунікаційні проекти аграрного страхування.

2. Визначення основних критеріїв, умов та правил взаємодії між суб'єктами державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. У зв'язку зі значною кількістю страховиків, що володіють ліцензією на здійснення аграрного страхування, об'єктивно постає потреба у дотриманні ними певних критеріїв для участі у державно-приватному партнерстві. Такими критеріями слід вважати: по-перше, достатність розгалуженої мережі філій (представництв) страхових компаній в сільській місцевості заради їх максимальної наближеності до об'єктів страхування; по-друге, сформованість кадрового забезпечення (страховими менеджерами,

маркетологами, андеррайтерами, актуаріями тощо) для здійснення професійної діяльності страховими компаніями; по-третє, наявність досвіду аграрного страхування не менше 1 року; по-четверте, спроможність страхових компаній розробляти та реалізовувати інноваційні страхові продукти, здатні задовольняти везростаючий попит на страховий захист виробників сільськогосподарської продукції; по-п'яте, репутація страхових компаній відносно дотримання ними взятих зобов'язань за договорами майнового страхування.

Виконання контрольної функції за відповідністю страхових компаній вищеназаним критеріям доцільно делегувати Агентству з аграрного страхування при Міністерстві аграрної політики та продовольства України.

Використання моделі державно-приватного партнерства передбачає чітке визначення першочергових об'єктів покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків. Серед таких об'єктів варто виокремити ті зернові та технічні культури, що формують продовольчу безпеку нашої країни та забезпечують реалізацію експортного потенціалу на світових ринках сільськогосподарської продукції. Крім галузі рослинництва постає необхідність поширення державного партнерства у сфері аграрного страхування і на галузь тваринництва.

Реалізація потенційних можливостей страхових відносин в аграрній сфері потребує обґрунтування спектру послуг щодо їх позиціонування на страховому ринку в системі координат державно-приватного партнерства. Зважаючи на синергію можливостей держави, страхових компаній, перестраховиків та страхувальників з'являються додаткові аргументи (урізноманітнення джерел фінансування, спільна відповідальність за застраховані ризики тощо) щодо розширення покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків, використовуючи відповідні страхові програми, а саме: комбіноване страхування урожаю (*Kombined harvest insurance insurance*); мультиризикове страхування урожаю (*Multi-peril crop insurance*); страхування доходу (*Revenue insurance*) та страхування прибутку (*Income insurance*). Широке використання вищеназаних страхових послуг безумовно сприятиме активізації процесу страхування сільськогосподарської продукції, що є основним пріоритетом функціонування моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування.

3. Здійснення розподілу повноважень між державним та приватним секторами. У зв'язку з посиленням децентралізації в Україні з'являються нові можливості участі державних органів влади (завдяки виділенню грошових коштів з державного та місцевих бюджетів) у ресурсному забезпеченні процесу функціонування державно-приватного партнерства. Урізноманітнення джерел державної підтримки страхування аграрної продукції зумовлює необхідність внесення доповнень до ст. 25 ч. 1 Закону України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" щодо можливості надання грошових коштів з бюджетів об'єднаних територіальних громад. Спроможність раціонально поєднувати наявні ресурси всіх учасників страхового процесу потребує використання доступних механізмів партнерства між державою

та страховим бізнесом. Джерела, форми та отримувачі державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції відображено на рис. 4.15.

Рис. 4.15. Джерела, форми та одержувачі державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції

Джерело: власні дослідження.

4. Мотивування суб'єктів до активізації їхньої страхової діяльності в межах партнерських взаємовідносин між державними органами влади та страховим бізнесом. Використання різних форм державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції повинно стати вагомим стимулом для страховиків і страховальників щодо активізації їхньої співпраці на ринку аграрного страхування. Надходження платежів від страховальників та субсидій (у разі наявності державної підтримки) страховим компаніям стимулює їхню діяльність до впровадження інноваційних страхових технологій (розробка нових та удосконалення існуючих продуктів, посилення комунікаційних зв'язків із громадськістю, оптимізація бізнес-процесів страховика тощо), підвищенню

якості страхового обслуговування, гарантування надійності і безпечності страхової діяльності у середньо- та довгостроковій перспективі. Для потенційних страхувальників наявність державної підтримки – це, передусім, доступність до страхових послуг і розширення можливостей захисту їх майнових інтересів під час виробництва сільськогосподарської продукції.

Таким чином, з метою оновлення форм подальшого розвитку страхових відносин все більшою мірою актуалізується необхідність використання державно-приватного партнерства на ринку аграрного страхування. Завдяки формуванню синергетичної спроможності державного та приватного секторів щодо локалізації потенційних ризиків за допомогою аграрного страхування створюються необхідні умови для протидії непередбаченим збиткам товаровиробників у разі настання страхових подій. Сформульовані пропозиції організаційно-правового характеру спрямовані на організацію і функціонування моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. Варто наголосити, що вжиття заходів щодо удосконалення механізму страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою потребує обов'язкового врахування, крім соціально-економічних аспектів, також і морально-етичних питань стосовно формування соціальної відповідальності учасників страхових відносин в аграрній сфері.

4.6. Актуалізація соціальних та морально-етичних аспектів страхових відносин

Функціонування сучасної моделі аграрного страхування передбачає необхідність врахування багатограних інтересів його учасників. Подолання об'єктивних протиріч (організаційного, соціально-економічного та фінансового характеру) та пошук бажаного компромісу між суб'єктами страхового ринку можливі лише за умов послідовного і систематичного дотримання морально-етичних засад усіма суб'єктами страхового процесу. Актуальність дослідження даного питання зумовлено потребою у відображенні процесу формування соціальної відповідальності в якості одного з головних чинників забезпечення взаємовигідних, довгострокових страхових відносин в аграрній сфері.

Роль соціально значущої політики на страховому ринку має постійну тенденцію до зростання. Це пояснюється тим, що страхування, починаючи від античних часів і донині, розглядається універсальним інструментом протидії потенційним ризикам, забезпечуючи відшкодування збитків, спричинених у результаті настання страхових подій. Вагомість соціальної складової у взаємовідносинах між учасниками аграрного страхування полягає в їх

спроможності об'єднуватися заради несення спільної відповідальності за ризики розподілені у часі та просторі.

У міжнародній практиці значимість корпоративної соціальної відповідальності постійно підвищується та трансформується в одну з ключових стратегій успіху в ринковому середовищі. Правові засади її реалізації відображено в Декларації прав людини (1948 р.), Пакті ООН про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Європейській соціальній хартії (1996 р.), Глобальному договорі ООН (2000 р.), в якому сформульовано основні принципи соціально відповідальної поведінки суб'єктів підприємницької діяльності. Згідно Міжнародного стандарту ISO:2010 “Керівництво з соціальної відповідальності” зазначається, що “соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності (продукти, послуги, процеси) на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору та етичну поведінку, яка допомагає сталому розвитку, здоров'ю та добробуту суспільства, зважає на очікування зацікавлених сторін, не суперечить відповідному законодавству та міжнародним нормам поведінки, поширена в усій організації та практикується у її відносинах (діяльність організації в рамках сфери свого впливу)” [343]. Дане визначення свідчить про всезростаючу необхідність соціальної відповідальності для забезпечення всебічних прав людини, неухильного дотримання і виконання вимог законодавства, формування прозорості, відкритості й толерантності між суб'єктами підприємницької діяльності.

Інтеграцію України у правовому полі до загальносвітових тенденцій з окресленого питання можна вважати Указ Президента України “Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні” від 26.06.2016 р. № 68/2016 [199] та прийняття Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 р. У даній Стратегії необхідність розвитку соціальної відповідальності зумовлена наявністю таких чинників: низьким рівнем корпоративної культури; правовим нігілізмом і деформацією правової свідомості; закритості більшості українських суб'єктів господарювання для широкої громадськості тощо [145]. Подолання негативного впливу зазначених чинників на підприємницьке середовище можливе за умов підвищення індивідуальної та суспільної свідомості щодо знаходження оптимального балансу економічних, соціальних, гуманітарних потреб та інтересів сучасного соціуму.

Страхові відносини в аграрній сфері слід розглядати інтегрованим елементом у загально-економічний простір. Потреба у формуванні системи соціальної відповідальності суб'єктів страхового ринку зумовлена необхідністю дотримання ними морально-етичних норм поведінки, поступового формування феномену страхової культури та відстоювання загально ціннісних підходів щодо участі у страховому процесі (рис. 4.16). Використання у професійній діяльності учасниками страхового ринку базисних установок соціальної відповідальності сприятиме зростанню взаємодовіри та відтворенню сприятливого страхового середовища в аграрній сфері.

Рис. 4.16. Базові установки соціальної відповідальності для учасників ринку аграрного страхування

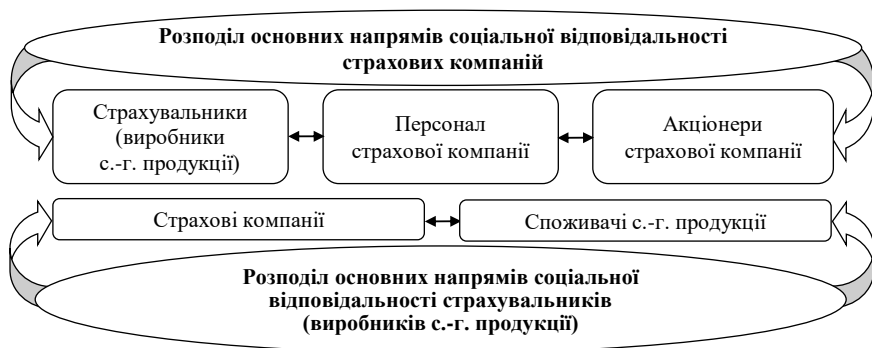
Джерело: власні дослідження.

Соціальну відповідальність учасників ринку аграрного страхування варто інтерпретувати у вигляді складної багаторівневої категорії. Послідовність економічних відносин на страховому ринку дає підстави виокремити три рівня соціальної відповідальності. Перший рівень зумовлений прийняттям рішення

про підприємницьку діяльність в аграрній сфері, коли товаровиробники визначаються з доступними інструментами мінімізації ймовірних сільськогосподарських ризиків (самострахування, мікрострахування, страхування). Другий рівень пов'язаний з наданням страховими компаніями відповідного сервісу обслуговування ризиків, що приймаються на страхування з подальшою передачею їх часток у перестрахування (у разі виникнення такої необхідності). Третій рівень зумовлений процесом відшкодування збитків страхувальникам страховими компаніями за умов, передбачених діючими договорами аграрного страхування.

Відображення трьохрівневого механізму соціальної відповідальності в аграрній сфері потребує її подальшої конкретизації у розрізі основних суб'єктів страхового процесу (рис. 4.17). Варто сфокусувати увагу на можливостях виконання професійних зобов'язань, зокрема страховими компаніями, страхувальниками та посередниками. Специфіка діяльності страховиків передбачає їхню відповідальність перед:

- страхувальниками, що пов'язано з проведенням комплексу андеррайтингових заходів, здійсненням актуарних розрахунків, реалізацією страхових послуг, забезпеченням процесу урегулювання збитків тощо;
- персоналом, у зв'язку з необхідністю створення належних умов праці та мотивування до професійної самореалізації в колективі;
- акціонерами, що зумовлено необхідністю забезпечення сумарної капіталізації страховика.

Рис.4.17. Розподіл основних напрямів соціальної відповідальності між учасниками страхового ринку

Джерело: власні дослідження.

Для власників страхових полюсів соціальна відповідальність перед страховими компаніями та споживачами сільськогосподарської продукції проявляється у кількох аспектах. Укладаючи договір аграрного страхування, страхувальники зобов'язані, по-перше, надавати страховику повну і

неупереджену інформацію про технології, що застосовуються під час вирощування аграрної продукції та іншу інформацію, що має вплив на об'єкт страхування; по-друге, здійснювати своєчасну оплату страхових платежів, відповідно до сформованого ліміту відповідальності страховика; по-третє, гарантувати споживачам екологічну безпечність та якісність сільськогосподарської продукції (через механізм страхування відповідальності). Крім продавців і покупців страхових послуг система соціальної відповідальності розповсюджується і на страхових посередників. Їхня роль полягає у сприянні розвитку сучасного інфраструктурного середовища страхового ринку шляхом стимулювання процесу укладання (переукладання) договорів страхування.

Результати проведеного експертного опитування серед спеціалістів страхових компаній дозволили виявити пріоритетність видів їхньої професійної діяльності з позиції соціальної відповідальності перед страхувальниками. У відсотковому співвідношенні відповіді респондентів поділені наступним чином: акумулювання страхових платежів та їх трансформація у резерви страхової компанії (15,79 %); виконання страховиком своїх обов'язків перед страхувальниками за договорами страхування (15,60 %); забезпечення кадрового потенціалу для розвитку страхової компанії (12,95 %); підвищення професійної компетенції страховиків у наданні страхових послуг (12,78 %); урегулювання збитків страховика за фактом настання страхових подій (12,41 %); удосконалення сервісу та якості страхового обслуговування (11,28 %); налагодження максимальної сумлінності (довіри) між суб'єктами страхового процесу (10,34 %); проведення освітньої та роз'яснювальної діяльності серед потенційних страхувальників щодо переваг страхового захисту і підвищення страхової культури серед учасників страхового ринку (8,83 %). Отримані результати дають підстави стверджувати про те, що страховики усвідомлюють власну соціальну відповідальність перед страхувальниками, що є безумовно вагомим аргументом подальшого розвитку страхових відносин в аграрній сфері.

Однак, формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного страхування варто розглядати не лише з позиції вжиття конкретних дій на певному відрізку часу, а й як безперервний цілеспрямований процес удосконалення професійних та морально-етичних якостей учасників страхового ринку заради забезпечення їх взаємовигідної співпраці на майбутнє. Досягнення прийнятого рівня соціальної відповідальності потребує реалізації взаємопов'язаних заходів усіх зацікавлених державних та недержавних інституцій у функціонуванні найдіяного механізму страхування сільськогосподарської продукції. Для цього необхідно імплементувати наступні заходи:

1). Дотримання чинного законодавства у сфері аграрного страхування.

Один із фундаментальних принципів соціальної відповідальності, свідчить про необхідність безперечного виконання чинних норм законодавства. Суспільна вагомість взаємодії учасників страхового ринку у правовому полі сприяє вирішенню наступних завдань: а) підвищенню довіри до страхування серед потенційних страхувальників; б) активізації процесу купівлі продажу страхових

послуг; в) виконання взаємних зобов'язань, передбачених умовами договорів аграрного страхування; г) недопущення шахрайства на страховому ринку.

Акцентуючи увагу на питаннях соціальної відповідальності страховиків та страхувальників важливо відобразити роль держави у даному процесі. Основні пріоритети державних інституцій полягають у створенні сприятливих умов розвитку страхування, конкуренції між страховими компаніями та недопущення монополізму. Варто наголосити увагу на виконанні положень Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” [197], де передбачено надання з державного бюджету коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу. Проте впродовж 2013-2017 рр. дане положення зазначеного Закону України не виконується.

Позиціонування держави у сфері формування соціальної відповідальності перед учасниками страхового ринку має сприяти урізноманітненню організаційно-правових форм аграрного страхування. Поряд з діяльністю акціонерних страхових компаній мають активно функціонувати товариства взаємного страхування та страхові кооперативи. Такі заходи можуть спрямовуватися на демонополізацію страхового ринку та диверсифікацію можливостей потенційних страхувальників в отриманні ними страхового захисту.

Здійснення контрольних функцій держави через Уповноважений орган Національної комісії, що забезпечує регулювання ринків фінансових послуг має надавати об'єктивну інформацію про стан дотримання страховими компаніями чинного законодавства у частині формування статутного і гарантійного фондів, технічних та ін. страхових резервів. Потреба у реалізації даної функції державного регулятора у контексті соціальної відповідальності зумовлена необхідністю контролю за виконанням страховими компаніями своїх професійних обов'язків перед страхувальниками за своєчасне відшкодування збитків у разі настання страхових подій. Формування соціально відповідальної моделі взаємовідносин в аграрній сфері передбачає сприяння держави у налагодженні довірчих ділових стосунків між представникам страхового бізнесу, потенційними страхувальниками та міжнародними організаціями, що займаються впровадженням інноваційних проектів у сфері страхування сільськогосподарської продукції.

2). Підвищення рівня страхової культури учасників ринку аграрного страхування. Визначальною умовою формування соціально відповідального страхового співтовариства в аграрній сфері є дотримання морально-етичних та культурних цінностей його учасників. Відображення повноти змісту поняття “страхова культура” потребує його констатації з позиції комунікаційної, соціально-економічної, правової, освітньо-інформаційної, ділової та професійної етики, управління сільськогосподарськими ризиками, раціонального землекористування (рис. 4.18). Зазначений підхід дозволить виявити всі значущі чинники, що забезпечують у своїй взаємодії можливість підвищення культури поведінки суб'єктів, задіяних у страховому процесі.

Страховики	Складові елементи культури поведінки	Страхувальники
Дотримання чинного законодавства в наданні послуг у сфері аграрного страхування	Правові	Отримання страхових послуг відповідно до діючого законодавства з аграрного страхування
Володіння фаховими знаннями та професійним досвідом щодо розробки і реалізації страхових послуг	Освітньо-інформаційні	Здобуття необхідного масиву знань та не упередженої інформації про можливі варіанти страхового захисту
Відстоювання моральних принципів поведінки у взаємовідносинах між учасниками страхового ринку	Ділової та професійної етики	Вміння використовувати моральні устої та принципи для захисту власних страхових інтересів
Прийняття ризиків на страхування та обслуговування їх у межах сформованих лімітів відповідальності	Управління с.-г. ризиками	Забезпечення трансферу ризиків на страхування, тим самим уникаючи непередбачених витрат
Організування сучасних комунікаційних каналів зв'язку для просування послуг на страховому ринку	Комунікаційні	Використання комунікаційних можливостей для остаточного прийняття рішення про страхування
Контроль за дотриманням якості посівних матеріалів та агротехнологій вирощування с.-г. продукції	Раціонального землекористування	Надання страховику повної та об'єктивної інформації щодо технологічного процесу виробництва с.-г. продукції
Формування і використання страхових резервів та капіталізація прибутків	Соціально-економічні	Здійснення оплати за страхові послуги та отримання відшкодування у разі настання страхової події

Рис. 4.18. Складові елементи формування культури поведінки на ринку аграрного страхування

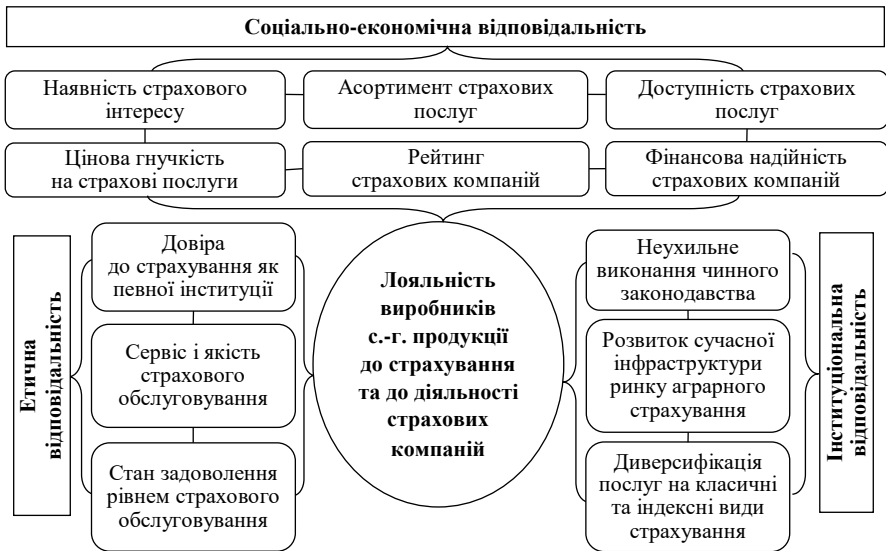
Джерело: власні дослідження.

Багатогранність прояву елементів культури поведінки дає підстави стверджувати про необхідність їх дотримання страховиками і страхувальниками з огляду на поступове відтворення соціально відповідального середовища на страховому ринку. Першочерговими заходами, спрямованими на зростання культури учасників страхового процесу є безперечно їх освітня підготовка. Погоджуємося з думкою Р. Пікус про те, що система підготовки кадрів для страхового бізнесу повинна ґрунтуватися на таких принципах: безперервності навчання кадрів, сертифікації та уніфікованої системи оцінки професійних знань [181, с. 9]. Вважаємо, що у Вищих навчальних закладах аграрного спрямування III та IV рівнів акредитації поряд з викладанням загально прийнятих страхових дисциплін (страхування, страхові послуги, страховий менеджмент та ін.) доцільно впроваджувати окремі курси з аграрного страхування.

Усвідомлення ролі культури поведінки в сучасному страховому просторі дає підстави для формування авторського визначення даного поняття. Страхування культуру слід інтерпретувати у якості визначальної детермінанти, що створює можливості інтегрування і реалізації найширших потреб та інтересів учасників ринку аграрного страхування. Відтак, відображення поняття “страхова культура” у даній редакції підкреслює наукову значимість і практичну її цінність у формуванні страхових відносин в аграрній сфері на засадах соціальної відповідальності.

3). **Формування лояльного ставлення виробників сільськогосподарської продукції до страхування та страхових компаній.** За умов поступового розширення попиту на страхові послуги, зростає роль програм лояльності компаній, спрямованих на підвищення ділової активності суб’єктів страхового процесу (використання системи бонус-малтус для здешевлення вартості страхування, розширення обсягу відповідальності страховика за умов незмінності розміру страхового платежу тощо). Для страхових компаній дія таких програм дозволяє збільшити страхове покриття сільськогосподарських ризиків, а страхувальники отримують додаткові можливості реалізації наявних страхових інтересів.

Водночас, лояльність потенційних страхувальників до страховиків може формуватися завдяки впровадженню соціальної відповідальності. Відповідно до піраміди корпоративної соціальної відповідальності, запропонованої А. Керолла, виокремлено такі її рівні: економічна, правова, етична та дискреційна [316]. Проте, враховуючи специфіку страхових відносин в аграрній сфері, постає необхідність здійснення певних коректив. Так, відображаючи основні фактори можливої лояльності страхувальників, згрупуємо їх за трьома ознаками (рис. 4.19).

Рис. 4.19. Фактори, що сприяють підвищенню лояльності страхувальників у системі координат соціальної відповідальності страховиків

Джерело: власні дослідження.

Соціально-економічну відповідальність страхових компаній варто розглядати пріоритетною в ієрархії багатогранних страхових відносин в аграрній сфері. Це пов'язано з тим, що завдяки наявності вищезазначених факторів стає можливим здійснення між ними взаємовигідного процесу розподілу ризиків і відповідальності у просторі та часі. Ключовими факторами лояльності виробників сільськогосподарської продукції до аграрного страхування слід визнати: доступність страхових послуг (за ціною, широтою вибору варіантів страхового покриття, терміном страхування тощо), наявність цінової гнучкості на відповідні послуги та фінансову надійність страхових компаній в якості основи для здійснення страхових відшкодувань у разі настання страхової події.

Всезростаючу роль у формуванні прозорих, взаємовигідних та довірчих страхових відносин на ринку аграрного страхування набувають питання морально-етичного характеру. Посилення відповідальності у даному напрямі сприяє зростанню довіри до страхування потенційних страхувальників, що слід розглядати визначальним аргументом подальшого функціонування страхового ринку. Дотримання страховими компаніями морально-етичних принципів у своїй професійній діяльності безумовно сприяє удосконаленню сервісу і якості страхового обслуговування та, відповідно, виступає вагомим мотивуючим

фактором підвищення лояльності до страхування виробників сільськогосподарської продукції.

Інституціональну відповідальність страхових компаній варто розглядати з позиції функціонування сприятливого страхового середовища, в якому взаємодіють різні інститути, забезпечуючи власні страхові інтереси. Вагомими стимулами для зростання лояльного відношення страхувальників до страхування в системі координат даного напрямку відповідальності є неухильне виконання ними чинного законодавства, розвиток сучасного інфраструктурного забезпечення ринку аграрного страхування та здійснення широкої диверсифікації спектру страхових послуг, відповідно до наявного і потенційного попиту на страхові послуги страхувальників. Відтак, завдяки стратегії інституціональної відповідальності, страхові компанії забезпечують на ринку власний імідж та репутацію, формують конкурентні переваги на майбутнє.

Вважаємо, що переважна більшість страхових компаній питання здобуття лояльності потенційних страхувальників розглядають виключно у контексті можливих варіантів здешевлення вартості страхових послуг, що повною мірою не відповідає дійсності. До питання лояльності варто підходити з позиції єдності трьох складових: соціально-економічної, етичної та інституціональної. Саме такий підхід надасть можливість виробникам сільськогосподарської продукції оцінити переваги і недоліки тієї чи іншої страхової компанії та обрати оптимальний варіант страхового захисту.

Отже, подальше функціонування ринку аграрного страхування в Україні має базуватися на спільній соціальній відповідальності учасників страхового процесу. Усвідомлення та послідовне виконання усіма суб'єктами страхового ринку своїх обов'язків сприятиме дотриманню чинного законодавства у сфері аграрного страхування, підвищенню страхової культури й формуванню лояльного ставлення виробників сільськогосподарської продукції до страхування в цілому та страхових компаній, зокрема. Раціональне поєднання морально-етичних та соціально-економічних чинників у професійній діяльності страховиків дозволить їм здійснювати урізноманітнення джерел капіталізації як основи для подальшого покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків.

4.7. Диверсифікація джерел капіталізації страхового бізнесу

Сучасні реалії та перспективи розвитку вітчизняного ринку аграрного страхування зумовлюють необхідність його капіталізації. Такі судження ґрунтуються на потребі підвищення фінансово-економічної спроможності страхових компаній щодо надання високоякісних послуг страхувальникам, а також мотивування виробників сільськогосподарської продукції до інвестування коштів у власний страховий захист. Відтворення паралельності розвитку цих двох взаємопов'язаних процесів формує основу для забезпечення ефективного функціонування механізму протидії сільськогосподарським ризикам з широким використанням можливостей страхування.

Ключовим інститутом страхового ринку, безумовно, виступає страхова компанія. Саме завдяки її функціонуванню відбуваються процеси розподілу ризиків і відповідальності. Водночас, страхувальники за відповідну плату отримують страховий захист. Потреба у нагромадженні капіталу базується на необхідності здійснення страхової та перестрахової діяльності, у рамках якої страхові компанії несуть фінансово-економічну відповідальність за прийнятими зобов'язаннями.

Термін “капіталізація страхових компаній” досить широко використовується в європейській та американській науковій літературі. Зокрема, професор Оксфордського університету С. Гаррігтон, визначає страховий капітал як один із головних елементів страхової діяльності, що служить для забезпечення взятих на себе зобов'язань і захисту страхувальників від ризиків [340, с. 49]. Загальноприйнятим є твердження, що страховий капітал розглядається як міра достатності та адекватності обсягу капіталу і ризику, який несе в собі страховик у формі страхових зобов'язань [103]. Дослідження структури капіталу страхової компанії варто здійснювати з позиції його формування, розподілу та використання (табл. 4.9).

Основними джерелами утворення ресурсної бази страховика виступають статутний фонд, технічні резерви, цільове фінансування (за його наявності) та поточні зобов'язання, що тимчасово перебувають в його розпорядженні. Здійснення розподілу та використання страхового капіталу дозволяє страховику впроваджувати страхову та перестрахову діяльність, виконувати взяті на себе зобов'язання за діючими договорами страхування, підтримувати прийнятний рівень фінансової стійкості та забезпечувати збільшення ринкової вартості страхового бізнесу.

Таблиця 4.9

**Процес формування, використання та розподілу капіталу
страхової компанії**

Джерела формування капіталу	Елементи капіталу	Напрями використання
<i>Формування капіталу</i>		
Внески засновників для організації та функціонування страхової діяльності	Статутний фонд	Забезпечення страхової діяльності
Страхові премії	Технічні резерви	Здійснення виплат страхових відшкодувань відповідно до прийнятих зобов'язань страховика за діючими договорами страхування
Субсидії з державного та місцевих бюджетів	Цільове фінансування	Часткове фінансування витрат, пов'язаних зі страхуванням
Кредитування короткострокових фінансових інвестицій	Кредити банків, кредиторська заборгованість, доходи майбутніх періодів	Поповнення страхових резервів та здійснення поточної операційної та фінансової діяльності
<i>Розподіл капіталу</i>		
Сформовані страхові резерви страховиків	Виплата страхових відшкодувань за фактом настання страхових подій	
Передача частини страхових премій перестраховальнику	Спільна відповідальність страховика і перестраховальника відповідно до взятих зобов'язань	
<i>Використання капіталу</i>		
Доходи страховика від фінансової та іншої не страхової діяльності	Здійснення поточної операційної та фінансової діяльності страховика, а також фінансування надзвичайних подій	
Використання суми нерозподіленого прибутку страховика	Резервний капітал (вільні резерви)	Покриття надзвичайних витрат, пов'язаних з операційною та фінансовою діяльністю страховика
Генерування емісійного доходу від розміщення акцій, дооцінка вартості необоротних активів тощо	Додатковий капітал	

Джерело: власні дослідження.

Урізноманітнення джерел капіталізації страхових компаній слід розглядати у якості безперервного процесу нарощування ринкової вартості страховиків. Завдяки цілеспрямованій діяльності у заданому напрямі підвищується їх конкурентоспроможність, фінансово-економічна надійність та привабливість серед потенційних страхувальників. Результати моделювання даного процесу відображено у наступному параграфі монографії.

4.8. Моделювання параметрів капіталізації страхових компаній

Прийняття на страхування сільськогосподарських ризиків потребує від страхових компаній наявності сформованого капіталу (власного та залученого) для виконання ними взятих на себе зобов'язань за договорами аграрного страхування. Для оцінювання необхідності капіталізації страхових компаній у 2016 р. обрано вісім з одинадцяти страховиків, які найактивніше позиціонували свої послуги на ринку аграрного страхування (ПрАТ “УАСК АСКА”, ПрАТ СК “АХА Страхування”, ПрАТ СК “БРОКБІЗНЕС”, ПрАТ СК “Здорово”, ПрАТ АСК “ІНГО Україна”, ПАТ СК “Країна”, ПрАТ СК “PZU Україна” та ПАТ СК “Універсальна”). Вирішення поставленого завдання здійснювалось на основі функції Коба-Дугласа. Вихідними показниками для такого розрахунку були фактичні дані за 2016 р. щодо: застрахованих площ, сформованого капіталу та страхових сум (табл. 4.10).

Алгоритм використання функції Коба-Дугласа передбачає здійснення розрахунків у певній послідовності. На початковому етапі необхідно побудувати виробничу функцію статечного виду:

$$y = a_0 K^{a_1} L^{a_2} \quad (4.7)$$

де: y – застрахована площа, тис. га;

K – рівень капіталізації страховиків, млн грн;

L – ліміт відповідальності (страхова сума) страховиків;

a_2, a_1, a_0^1 та a_0 – параметри моделі.

Використання даної функції дозволяє оцінити вплив окремих факторів на спроможність страхових компаній приймати сільськогосподарські ризики на страхування. Розширення об'єму застрахованих площ надає можливість страховикам за допомогою механізму залучення страхових премій забезпечувати збільшення капіталізації страхових компаній. Варто зазначити, що за умов зростання сум акумульованих страхових платежів відповідно збільшується ліміт відповідальності страховика, що зумовлює необхідність їх у додатковій капіталізації. Для вирішення поставленого завдання обидві частини рівняння виробничої функції (4.7) прологарифмуємо:

$$\ln(Y) = \ln(a_0) + a_1 \ln(K) + a_2 \ln(L) \quad (4.8)$$

Таблиця 4.10

**Моделювання рівня капіталізації страхових компаній
за виробничою функцією Коба-Дугласа**

Показник	Страхові компанії України, що надавали послуги у сфері аграрного страхування у 2016 р.									
	ПрАТ «УАСК АСКА»	ПрАТ СК АХА «Страховання»	ПрАТ СК «БРОКБІЗНЕС»	ПрАТ СК «Здорово»	ПрАТ АСК «ІНГО Україна»	ПАТ СК «Крайна»	ПрАТ СК «PZU Україна»	ПАТ СК «Універсалія»	Разом	
<i>Фактичні показники розвитку ринку аграрного страхування</i>										
Y_f	143,19	26,22	12,44	16,48	206,67	15,73	112,62	134,84	668,19	
S_f	1783,48	217,80	115,57	152,52	1338,70	154,51	1022,46	990,87	5775,91	
K_f	355,81	658,15	191,48	55,20	818,78	136,08	271,91	298,88	2786,29	
<i>Проміжні дані</i>										
Y'	4,96	3,27	2,52	2,80	5,33	2,76	4,72	4,90	-	
K'	5,87	6,49	5,25	4,01	6,71	4,91	5,61	5,70	-	
L'	7,49	5,38	4,75	5,02	7,20	5,04	6,93	6,90	-	
<i>Розрахункові дані</i>										
$Y_{\text{розрах.}}$	199,75	28,02	13,12	14,84	166,82	16,70	112,93	110,77	82,87	
$(Y_i - Y_{\text{ст}})^2$	13660,14	3008,64	4864,22	4627,74	7047,29	4377,69	903,65	778,47	39267,85	
$(y_i - y_{\text{ст}})^2$	3198,50	3,23	0,47	2,69	1588,28	0,95	0,09	579,38	5373,59	
<i>Параметри моделі</i>										
$a_2=0,9684; a_1= 0,1172; a_0^1= - 2,641; a_0= 0,0713$										
<i>Перевірка моделі на адекватність за умов 95% ймовірності</i>										
$F_{\text{розрах.}} = 18,269 \geq F_{\text{табл.}} = 4,459$										
<i>Показники розвитку ринку аграрного страхування у межах 10%-50 % його потенціалу</i>										
10 %	Y_p	579,15	106,05	50,32	66,66	835,91	63,62	455,51	545,38	2702,60
	S_p	7389,20	902,37	478,82	631,91	6546,42	640,16	4236,19	4105,31	23930,38
	K_p	380,63	1104,75	336,44	216,55	4006,70	233,40	589,33	884,70	7752,50
15 %	Y_p	868,73	159,08	75,47	99,98	1253,86	95,43	683,26	818,07	4053,90
	S_p	11083,80	1353,56	718,23	947,87	8319,62	960,23	6354,29	6157,96	35895,57
	K_p	383,50	1156,49	353,02	235,04	4451,80	244,66	626,00	983,00	8433,51
25 %	Y_p	1447,89	265,13	125,79	166,64	2089,77	159,06	1138,77	1363,45	6756,50
	S_p	18473,00	2255,94	1197,06	1579,78	13866,04	1600,39	10590,5	10263,3	59825,95
	K_p	387,59	1230,05	376,96	261,69	5002,02	260,77	678,32	3105,27	11302,67
40 %	Y_p	2316,62	424,20	201,26	266,62	3343,64	254,49	1822,04	2181,53	10810,40
	S_p	29556,80	3609,50	1915,29	2527,64	22185,66	2560,62	16944,7	16421,2	95721,52
	K_p	391,89	1307,26	402,00	289,57	5620,24	277,59	733,28	3481,24	12503,07
50 %	Y_p	2895,77	530,25	251,58	333,28	4179,55	318,11	2277,55	2726,91	13513,00
	S_p	36946,00	4511,90	2394,10	3159,60	27732,10	3200,80	21181,0	20526,5	119651,90
	K_p	394,13	1347,50	415,11	304,12	5941,05	286,36	761,90	3679,95	13130,12
Різниця між потенційною та фактичною капіталізацією страховиків										
$K_p - K_f$	38,32	689,35	223,63	248,92	5122,27	150,28	489,99	3381,07	10343,83	

Примітка: Y_f – фактична застрахована площа, тис. га; S_f – фактична страхова сума, млн грн; K_f – фактична сума капіталізації страховиків, млн грн; Y_p – потенціал застрахованих площ, тис. га; S_p – потенціал страхових сум, млн грн; K_p – потенціал капіталізації страховиків.

Джерело: власні дослідження.

Проведемо відповідні заміни: $\ln(Y)=Y^1$; $\ln(a_0)=a_0^1$; $\ln(L)=L^1$.

У результаті отримуємо лінійну функцію:

$$y^1 = a_0^1 + a_1 K^1 + a_2 L^1 \quad (4.9)$$

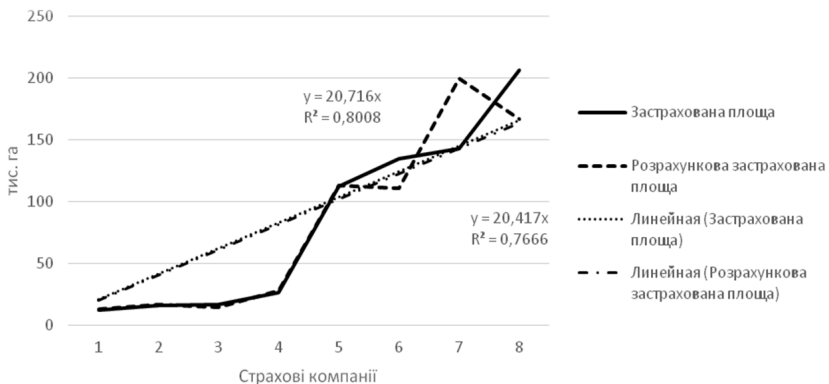
Необхідною умовою здійснення подальших розрахунків є визначення невідомих параметрів моделі, а також перевірка її на адекватність. Використовуючи заміну змінних визначимо Y^1 , K^1 та L^1 . Отримані дані дозволяють за допомогою вбудованої функції *Excel* визначити такі значення параметрів:

$$a_2=0,9684; a_1=0,1172; a_0^1=-2,641; a_0=0,0713$$

Отже, лінійна функція набуває вигляду:

$$Y = 0,0713 \times K^{0,1172} L^{0,9684}$$

Наявність статистичних даних про параметри моделі (a_2 , a_1 , a_0^1 та a_0) дозволяє визначити розрахункове значення ($Y_{\text{розрах.}}$) застрахованих площ. У разі адекватності побудованої функції Коба-Дугласа $Y_{\text{розрах.}}$ повинно бути наближене до фактичних показників застрахованих площ у розрізі страхових компаній. За допомогою графічного відображення (рис. 4.20) можна стверджувати, що досліджувані показники збігаються, але для остаточної перевірки адекватності функції доцільно використати критерій Фішера.

Рис. 4.20. Порівняння фактичних і розрахункових показників застрахованих площ у розрізі страхових компаній

Джерело: власні дослідження.

Зокрема, за допомогою даного критерію здійснюється перевірка моделі на адекватність, тобто її відповідність встановленим межам статистичних характеристик. Застосування критерію Фішера дозволяє порівнювати певну розрахункову величину ($F_{\text{розрах.}}$) з табличним значенням ($F_{\text{табл.}}$), що засвідчує про адекватність (або неадекватність) представленої моделі та рівень обґрунтованості її використання у подальших дослідженнях. Статистична величина $F_{\text{розрах.}}$ визначається за наступною формулою:

$$F_{\text{розрах.}} = \frac{\sum (Y_{i \text{ розрах.}} - Y_{\text{серед. розрах.}})^2}{m} \times \frac{n - m - 1}{\sum (Y_i - Y_{\text{серед.}})^2} \quad (4.10)$$

де: $F_{\text{розрах.}}$ – критерій Фішера;

$Y_{\text{розрах.}}$ – розрахункові значення застрахованих площ у розрізі страхових компаній;

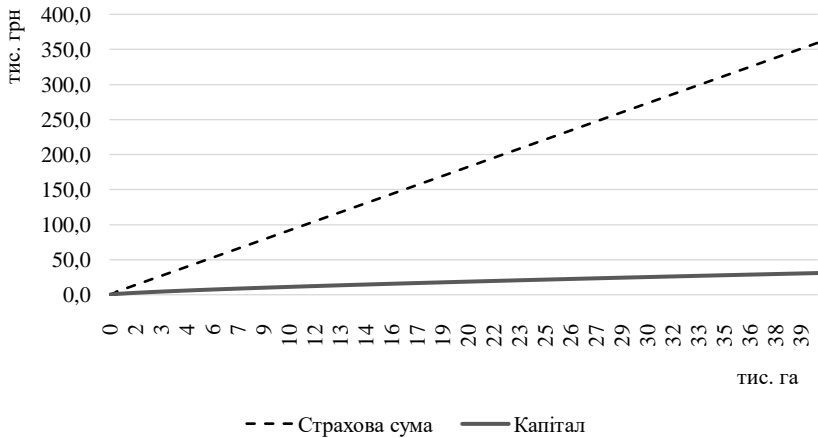
$Y_{\text{серед.}}$ – середнє значення застрахованих площ у розрізі страхових компаній;

m – кількість факторів, задіяних у моделі;

n – кількість страхових компаній, що надавали послуги у 2016 р.

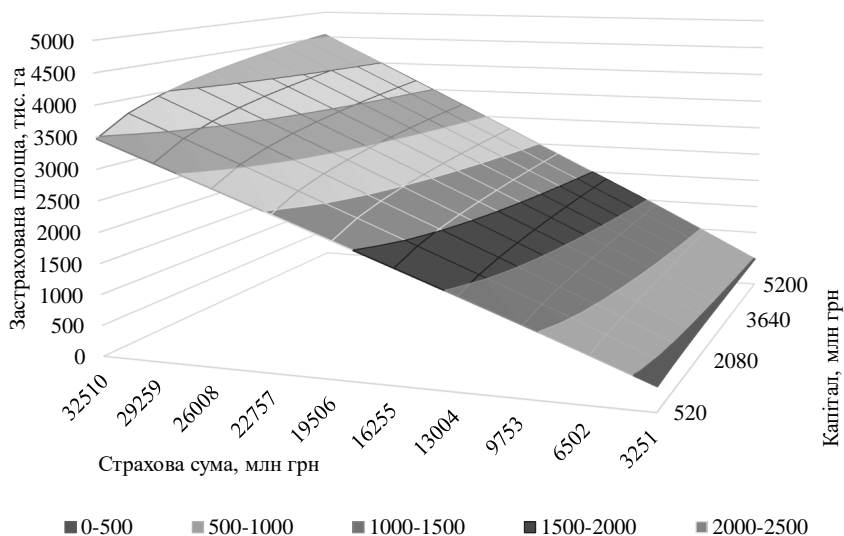
Для визначення табличного значення критерію Фішера використовувалася вбудована функція Excel F.ОБР. Проведені розрахунки свідчать, що розрахункова величина $F_{\text{розрах.}}$ становила 18,269, водночас табличне значення $F_{\text{табл.}}$ – 4,459. Перевищення розрахункового значення над табличним надає підстави констатувати про те, що з ймовірністю 95 % досліджувана функція відповідає вихідним даним, отже є адекватною і може бути основою для оцінювання подальшого процесу капіталізації страхових компаній.

На основі виробничої функції Коба-Дугласа проведено оцінювання потреби (або її відсутності) сум капіталізації страхових компаній. Результати проведених розрахунків свідчать, що за умов нарощування масштабів застрахованих площ відбувається збільшення лімітів відповідальності (страхові суми) страховиків та, відповідно, зростає рівень їх капіталізації, забезпечуючи тим самим поступальний розвиток страхового ринку. Зокрема, для покриття страхуванням 13513,20 тис. га (50 % від загальної посівної площі в Україні у 2016 р.) ліміт відповідальності восьми досліджуваних страхових компаній становитиме 119651,90 млн грн, а капіталізація дорівнюватиме 13130,12 млн грн. Графічне відображення нарощування показників страхових сум та капіталізації компаній показано на рис. 4.21.

Рис. 4.21. Зміна показників нарощування страхових сум та сум капіталізації за умов збільшення обсягів застрахованих площ
Джерело: власні дослідження.

Процес моделювання рівня капіталізації страхових компаній потребує акцентування уваги на деяких аспектах. По-перше, за умов реалізації 50 % покриття страхуванням посівних площ, застраховані площі і страхові суми збільшаться більше ніж у 20 разів (з 668,19 тис. га до 13513,00 тис. га та з 5775,19 млн грн до 119 651,90 р. млн грн, відповідно). По-друге, досягнення окреслених параметрів розвитку страхового ринку дозволить збільшити капіталізацію страхових компаній лише у 4,7 рази (з 2786,29 млн грн до 13130,12 млн грн). По-третє, реалізація потенціалу аграрного страхування, пов'язана із збільшенням страхових сум, які зростають значно швидшими темпами, ніж капітал страхових компаній. Зокрема, порівнюючи темпи зростання потенційно можливих страхових сум і капіталу з фактичними даними за 2016 р., слід зазначити, що за умов 10 % покриття страхуванням посівних площ ліміт відповідальності збільшиться у 4,31 рази, а за умов покриття 15 %, 25 %, 40 % та 50 % – у 6,21; 10,36; 16,57 % та 20,72 рази, відповідно. Водночас, зростання показника капіталізації варто очікувати лише у межах від 2,78 рази до 4,71 рази. Використання параметрів a_2 , a_1 , a_0^1 та a_0 виробничої функції Коба-Дугласа дозволяє побудувати відповідну матрицю та змоделювати 3D графік з метою об'єктивного відображення показників застрахованих площ, страхових сум та сум капіталізації на основі аналізу відповідних показників досліджуваних страхових компаній (рис. 4.22).

Рис. 4.22. Трьохвимірний графік залежності між застрахованою площею, страховою сумою та капіталізацією досліджуваних страхових компаній

Джерело: власні дослідження.

Відтак, представлений 3D графік свідчить, що за умов розширення страхового покриття та відповідного збільшення ліміту відповідальності постає необхідність у додатковій докапіталізації страхових компаній як певної гарантії їх надійності, безпечності та прогнозованості щодо своєчасного виконання зобов'язань за договорами аграрного страхування. Різниця у темпах нарощування базових показників функціонування ринку аграрного страхування зумовлена тим, що фактично сформована страхова сума восьми страхових компаній у 2016 р. у 2,07 рази перевищує суму їх капіталізації. Звідси постає необхідність у диверсифікації каналів надходження фінансових ресурсів з метою мінімізації ризиків страхової діяльності, особливо за умов потенційної реалізації існуючого потенціалу аграрного страхування в Україні.

Серед можливих джерел капіталізації страхових компаній варто зосередити увагу на такі:

1) для вітчизняного ринку майнових видів страхування актуальними постають питання нарощення обсягу статутного капіталу страховиків. Динаміка даного показника за 2012-2016 рр. не зазнавала суттєвих змін і перебувала у межах від 12,8 до 13,1 млрд грн, проте, варто зазначити, що за досліджуваний період спостерігалось значне скорочення кількості страхових компаній на 81

(з 325 до 271) [87-91]. Наведені дані свідчать про об'єктивний процес укрупнення страховиків, що слід розглядати у позитивному ракурсі їх подальших можливостей захисту майнових інтересів страхувальників. Активізації процесу формування капіталу страхових компаній можуть сприяти законодавчі зміни до ст. 30 Закону України “Про страхування” щодо поступового збільшення обсягів мінімального розміру статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика з 1 до 5 млн євро протягом наступних 5 років;

2) рівень розвитку страхових відносин багато в чому визначається спроможністю страховиків забезпечувати зростання технічних резервів. За 2012-2016 рр. їх обсяг збільшився на 40,7 % (з 8842,9 млн грн до 12445,8 млн грн). Таке збільшення суми технічних резервів стало можливим завдяки зростанню акумульованих страхових платежів за досліджуваний період на 64,5 % (з 19698,7 млн грн до 32414,2 млн грн). Подальше нарощування обсягів технічних резервів страховиків можливе за рахунок двох факторів: а) збільшення обсягів страхування сільськогосподарських ризиків, а також надання страхових послуг, які відносяться до майнових видів страхування; б) розширення асортименту послуг, який би максимально враховував інтереси та можливості потенційних страхувальників; в) використання ресурсних можливостей тих страхових компаній (у 2016 р. – 260 од.), які не залучені до процесу аграрного страхування;

3) зростання ділової активності та інвестиційної привабливості учасників страхового ринку можливе за умов відновлення механізму субсидування частки страхових платежів аграріям із загальнодержавного і місцевих бюджетів, особливо за умов посилення процесів децентралізації і самоврядування в країні. Варто наголосити на необхідності реалізації положень Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” від 09.02.2012 р., яким передбачено механізм субсидування витрат аграріїв на страхові послуги. За рахунок використання державних (місцевих) субсидій потенційні страхувальники отримують додаткові можливості для страхового захисту, а акумульовані платежі трансформуються у капітал страхових компаній;

4) недостатній рівень капіталізації як окремих страхових компаній, так і ринку майнового страхування загалом, зумовлює необхідність дослідження можливостей використання такого інструмента, як перестраховання. Взагалі, розвиток перестрахових послуг в Україні доцільно розглядати як об'єктивний процес інституціалізації страхового ринку та забезпечення сприятливих умов реалізації страхових інтересів між учасниками страхування. Зважаючи на те, що переважна більшість вітчизняних страхових компаній потребує суттєвої докапіталізації з метою розширення власних можливостей щодо прийняття ризиків на страхування, постає необхідність відтворення сучасної системи

перестраховання як певної гарантії фінансово-економічної безпеки страховиків. Вважаємо за необхідне відзначити, що завдяки перестрахованню забезпечується вирівнювання обсягу відповідальності за діючими договорами страхування у відповідності до розміру їх власного утримання (тобто частки страхової суми, яку страховик залишає на свою відповідальність), тим самим мінімізуючи ризики платоспроможності і ліквідності страхових компаній.

Дослідження ринку перестрахових послуг в Україні за 2016 р. у сегменті аграрного страхування засвідчує, що всі страхові компанії використовували трансфер ризиків (перестраховання) з метою їх урівноваження у просторі та часі між ключовими суб'єктами та об'єктами страхування і перестраховання (табл. 4.11). Передусім перестраховання потребують ті страхові компанії, що не володіють достатніми обсягами сформованого капіталу, зокрема рівень перестраховання за досліджуваний період перебував у межах від 9,31 % (ПрАТ СК “Здорово”) до 65,86 % (ПрАТ СК “PZU Україна”) лімітів відповідальності визначених відповідно до умов договорів страхування. Відтак, перестрахованню властива функція захисту фінансово-економічних інтересів страховиків та страхувальників у разі настання страхових подій.

Таблиця 4.11

Показники використання системи перестраховання на ринку аграрного страхування у 2016 р.

Показник	Страхові компанії України, які надають послуги з аграрного страхування							
	ПрАТ “УАСК АСКА”	ПрАТ СК “АХА Страхування”	ПрАТ СК “БРОКБІЗНЕС”	ПрАТ СК “Здорово”	ПрАТ АСК “ІНГО Україна”	ПАТ СК “Крайна”	ПрАТ СК “PZU Україна”	ПАТ СК “Універсальна”
Рівень перестраховання, %	62,29	52,16	14,19	9,31	49,52	56,78	65,86	32,04
Ліміт відповідальності, переданий у перестраховання, млн грн	1110,93	113,60	16,40	14,20	662,92	87,73	673,39	317,47

Джерело: розраховано за даними [91].

Акцентуючи увагу на перевагах розподілу та перерозподілу ризиків між страховиками, варто зазначити на існуючому недоліку використання даного інструмента. За умов проведення трансферу ризиків здійснюється також і передача певної суми платежів перестраховій компанії, що зумовлено необхідністю збалансування портфелю страхових зобов'язань страховика

відповідно до рівня його капіталізації. Використання механізму цедування (передачі ризиків на перестраховання) надає додаткові можливості щодо розподілу ризиків і відповідальності між страховими та перестраховими компаніями з метою підвищення безпечності функціонування страхової системи загалом.

Важливим етапом формування дієвої системи перестраховання сільськогосподарських ризиків слід вважати об'єднання страховиків у вигляді страхового пулу. З 2012 р. в Україні функціонує Аграрний страховий пул, який забезпечує співпрацю страховиків, страхувальників та держави з метою розширення масштабів страхового покриття та нейтралізації ризиків страховиків, пов'язаних із здійсненням їх професійної діяльності. Зважаючи на недостатню капіталізацію вітчизняних страхових компаній, головним пріоритетом діяльності пулу слід визначити процес координації механізму солідарної відповідальності за ризики, прийняті на страхування (перестраховання) та здійснення виплат страхових відшкодувань у разі настання страхових подій.

Таким чином, реалізація існуючого потенціалу аграрного страхування потребує здійснення подальшої капіталізації вітчизняних страхових компаній з огляду на забезпечення їхньої інституціональної спроможності виконувати взяті зобов'язання за договорами страхування. Оцінювання потреби у капіталі страхових компаній за виробничою функцією Коба-Дугласа засвідчує, що за умов розширення застрахованих площ зростатиме відповідно і страхова сума, а збільшення розміру капіталу відбуватиметься повільнішими темпами, ніж інші параметри моделі. Виявлена закономірність зумовлює потребу у диверсифікації існуючих джерел капіталізації за рахунок збільшення розміру власного капіталу страховика, розширення спектру страхових послуг (тобто поєднуючи послуги щодо страхування сільськогосподарських ризиків з іншими видами майнового страхування), використання можливості перестраховання тощо. У заключному параграфі монографії здійснено прогнозування ключових параметрів подальшого функціонування ринку аграрного страхування у сенсі сприяння сталому розвитку сільських територій.

4.9. Прогнозування ключових індикаторів розвитку ринку аграрного страхування

Подальше функціонування ринку аграрного страхування в Україні потребує виявлення тенденцій зміни його основних індикаторів на майбутнє. Йдеться про оцінювання середньострокових перспектив і можливостей щодо розширення обсягу застрахованих площ, акумуляції премій та лімітів відповідальності страхових компаній. Потреба здійснення прогнозування зумовлена необхідністю виявлення очікуваних тенденцій розвитку страхових відносин в аграрній сфері, особливо з огляду на стратегічне бачення ролі сільськогосподарської продукції за умов забезпечення всезростаючого попиту на продукти харчання у глобальному вимірі.

Визначальним оціночним критерієм формування ринку аграрного страхування слід вважати показник застрахованих площ. Звідси постає необхідність у проведенні окремого аналітичного дослідження, спрямованого на прогнозування зазначеного показника з врахуванням двох альтернативних варіантів можливого розвитку подій: по-перше, держава (та/або органи місцевого самоврядування) субсидує 50 % страхового платежу за договорами сільськогосподарського страхування; по-друге, страхові відносини здійснюються виключно на комерційних засадах. Базою для проведення даного дослідження виступають дані з 24 областей України, а період спостереження становить 5 років (2012-2016 рр.).

На першому етапі проводимо виявлення факторів, що можуть впливати на застраховані площі й поділяємо їх на п'ять груп: 1) природно-кліматичні умови; 2) метеосередовище; 3) виробничі потужності; 4) виробничі результати та 5) фактори страхового ринку. На другому етапі виокремлюємо конкретні фактори (показники) та джерела отримання інформації (додаток П). На третьому етапі формуємо аналітичну базу дослідження з застосуванням інструментів "MS Excel" й здійснюємо регресійний аналіз (показників результативної ознаки Y_1 та факторних ознак X_1 - X_{14}) у розрізі областей України. На підставі проведеного аналізу сформовано кореляційну карту, яка дозволила виявити ключові фактори впливу на застраховану площу: страхова сума ($r=0,80$); страхова премія ($r=0,71$); посівна площа під урожай ($r=0,40$); продукція сільського господарства у постійних цінах ($r=0,62$); витрати на виробництво продукції рослинництва ($r=0,54$) (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Кореляційна залежність факторів, що впливають на рівень застрахованих площ

Показник	Стовпці	Стовпці													
		Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃
Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Y	1,00													
Страхова сума, тис. грн	X ₁	0,81	1,00												
Страхова премія, тис. грн	X ₂	0,73	0,86	1,00											
Бал ґрунтів за Медведевим	X ₃	0,02	0,03	-0,03	1,00										
Гідротермічний коефіцієнт	X ₄	0,27	0,21	0,24	-0,61	1,00									
Посівна площа під урожай	X ₅	0,51	0,39	0,29	0,12	0,13	1,00								
Урожайність зернових і зернобобових культур	X ₆	0,14	0,21	0,08	-0,08	0,30	0,08	1,00							
Продукція с.-г. у постійних цінах, рослинництво	X ₇	0,62	0,50	0,44	0,05	0,37	0,77	0,34	1,00						
Продуктивність праці у рослинництві	X ₈	0,24	0,19	0,16	-0,22	0,47	0,13	0,54	0,48	1,00					
Чистий прибуток (збиток) у рослинництві, тис. грн	X ₉	0,29	0,32	0,21	0,05	0,23	0,50	0,46	0,59	0,24	1,00				
Рівень рентабельності операційної діяльності	X ₁₀	0,21	0,18	0,09	0,11	0,17	0,39	0,43	0,42	0,34	0,73	1,00			
Витрати на виробництво продукції рослинництва	X ₁₁	0,54	0,49	0,40	0,01	0,42	0,65	0,43	0,82	0,40	0,76	0,55	1,00		
Метеорологічні небезпечні явища	X ₁₂	0,02	0,09	0,03	-0,03	0,11	0,20	0,14	0,24	0,17	0,34	0,26	0,40	1,00	
Кредити в с.-г.	X ₁₃	0,00	0,03	-0,01	-0,08	0,13	0,13	0,17	0,27	-0,02	0,24	0,03	0,34	0,26	1,00

Джерело: власні дослідження.

На четвертому етапі здійснюємо кореляційний аналіз найбільш значущих факторів (X₁, X₂, X₅, X₇ та X₁₁) і розраховуємо відповідний коефіцієнт детермінації (R²=0,712). Даний коефіцієнт свідчить про значний вплив на застраховану площу досліджуваних факторів. З економічної точки зору представлений коефіцієнт свідчить про те, що на 71,2 % варіації застрахованої площі залежать від вищеназваних факторів.

На п'ятому етапі проводимо багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз. Для цього побудуємо модель залежності між обсягом застрахованих площ та п'ятьма виокремленими факторами. За результатами проведених розрахунків отримано рівняння множинної регресії:

$$Y = -0,65 + X_1 \times 8,05 + X_2 \times 4,05 + X_3 \times 0,007 + X_4 \times 0,003 - X_5 \times 6,28, \quad (4.11)$$

де: обсяг застрахованих площ, тис. га (Y); страхова сума, тис. грн (X₁); страхова премія, тис. грн (X₂), посівна площа під урожай, тис. га (X₃); продукція сільського господарства у постійних цінах, тис. грн (X₄); витрати на виробництво продукції рослинництва, тис. грн (X₅).

Економічна інтерпретація параметрів моделі полягає у наступному: збільшення X_1, X_2, X_3, X_4 на 1 одиницю виміру забезпечує збільшення Y у середньому на 8,05; 4,05; 0,007 та 0,003 відповідно, а X_5 на 1 одиницю виміру призводить до зменшення Y у середньому на 6,28.

На шостому етапі проводимо перевірку загальної якості рівняння множинної регресії. Оцінювання значущості даного рівняння здійснюється на відповідність гіпотези про рівність нулю коефіцієнта детермінації, розрахованого за даними генеральної сукупності, тобто R^2 або $b_1=b_2=\dots=b_m=0$. Для її перевірки використовується F – критерій Фішера. Варто відзначити, що фактичне (яке і спостерігається) значення F – критерію обчислюється через коефіцієнт детермінації R^2 , розрахований за даними безпосереднього спостереження.

Згідно даних таблиць розподілу Фішера-Снедекора визначається критичне значення F -критерію ($F_{кр}$). Для вирішення даного завдання обирається рівень значущості α (зазвичай його значення дорівнює 0,05) з двома числами ступенів свободи $k_1 = M$ і $k_2 = N_{m-1}$, F -статистика та критерій Фішера.

$$R^2 = 1 - \frac{S_e^2}{\sum (y_i - \bar{y})^2} = 0,724654821 \quad (4.12)$$

Здійснюємо перевірку гіпотези щодо загальної її значимості при одночасній рівності нулю всіх коефіцієнтів регресії за умов пояснюючих коефіцієнтів: $H_0: R^2=0; \beta_1=\beta_2=\dots=\beta_m=0$. $H_1: R^2 \neq 0$. Перевірка даної гіпотези здійснюється за допомогою F -статистика розподілу Фішера (правостороння перевірка). Якщо $F < F_{кр} = F_{\alpha; n-m-1}$, тоді немає підстав для відхилення гіпотези H_0 .

$$F = \frac{R^2 n - m - 1}{1 - R^2 m} = 2,6919 \quad (4.13)$$

Табличне значення при ступенях свободи $k_1=5$ та $k_2= n-m-1=120-5-1=114$, $F_{кр} (5; 114) = 2,29$. Зважаючи на фактичне значення $F > F_{кр}$ можна зробити висновок про те, що коефіцієнт детермінації статистично значущий, а рівняння регресії статистично надійне.

На сьомому етапі проводимо оцінювання значимості додаткового включення фактора (приватний F -критерій). Необхідність такої оцінки пов'язана з тим, що не кожен фактор, який увійшов у модель, може істотно збільшити частку варіації результативної ознаки. Це може бути зумовлено особливостями вводу певних факторів до моделі. Мірою оцінки значущості щодо поліпшення якості моделі після включення до неї фактору x_j , служить приватний F -критерій – F_{x_j} :

$$F_{x_j} = \frac{R^2 - R^2(x_1 \dots x_n)}{1 - R^2} (n - m - 1), \quad (4.14)$$

де: m – число оцінюваних параметрів.

У чисельнику відображено приріст частки варіації y за рахунок додатково включеного в модель фактора x_j . Проведені розрахунки засвідчують, що значення F_{x_j} більше ніж $F_{кр.}$, тому додаткове введення фактора x_j в модель статистично виправдано. Приватний F-критерій оцінює значимість коефіцієнтів “чистої” регресії (b_i). Варто наголосити про існування взаємозв'язку між приватним F-критерієм – F_{x_j} і t-критерієм, що використовується для оцінювання значущості коефіцієнта регресії при j – факторі:

$$t(b_j = 0) = \sqrt{F_{x_j}} \quad (4.15)$$

$$F_{x1} = \frac{-746,997 - 0,255}{1 - 746,997} (120 - 6 - 1) = -113,897$$

$$R^2(x_5, x_n) = \sum \beta_j r_j = 0,1254 \times 0,7306 + 0,06104 \times 0,4928 + 0,2875 \times 0,6077 - 0,07991 \times 0,5121 = 0,255$$

$$F_{кр} (k1 = 4; k2 = 114) = 2,45$$

Порівняння між спостережуваним значенням приватного F-критерію з критичним засвідчує, що $F_{x1 \dots x5} < 2,45$. Відповідно фактори $x_1 \dots x_5$ не доцільно включати до моделі після введення факторів x_j . Статистичний опис досліджуваних процесів подається у такій послідовності:

$$F_{x2} = \frac{-746,997 - 0,631}{1 - 746,997} (120 - 6 - 1) = -113,956$$

$$R^2(x_5, x_n) = \sum \beta_j r_j = 0,577 \times 0,8101 + 0,06104 \times 0,4928 + 0,2875 \times 0,6077 - 0,07991 \times 0,5121 = 0,643$$

$$F_{x3} = \frac{-746,997 - 0,693}{1 - 746,997} (120 - 6 - 1) = -113,953$$

$$R^2(x_5, x_n) = \sum \beta_j r_j = 0,577 \times 0,8101 + 0,1254 \times 0,7306 + 0,2875 \times 0,6077 - 0,07991 \times 0,5121 = 0,693$$

$$F_{x4} = \frac{-746,997 - 0,548}{1 - 746,997} (120 - 6 - 1) = -113,931$$

$$R^2(x_5, x_n) = \sum \beta_j r_j = 0,577 \times 0,8101 + 0,1254 \times 0,7306 + 0,06104 \times 0,4928 - 0,07991 \times 0,5121 = 0,554$$

$$F_{x5} = \frac{-746,997 - 0,764}{1 - 746,997} (120 - 6 - 1) = -113,964$$

$$R^2(x_5, x_n) = \sum \beta_j r_j = 0,577 \times 0,8101 + 0,1254 \times 0,7306 + 0,06104 \times 0,4928 + 0,2875 \times 0,6077 = 0,773$$

Таким чином, статистична значущість рівняння (4.14) перевірена за допомогою коефіцієнта детермінації та критерію Фішера. У процесі дослідження встановлено, що 72,42 % загальної варіації (Y) змінюється під впливом дії факторів X_j . Звідси можна стверджувати про те, що параметри моделі статистично значущі.

Виходячи з проведених розрахунків і отриманих значень факторних ознак x_1, x_2, x_3, x_4 та x_5 здійснюємо, порівняння фактичних застрахованих площ до розрахункових. Потреба у здійсненні такого співставлення зумовлена подальшим прогнозуванням ключових параметрів розвитку ринку аграрного страхування в Україні. Графічне відображення даного процесу подано на рис. 4.23.

Рис. 4.23. Співставлення застрахованих та розрахункових площ
Джерело: власні дослідження.

На восьмому етапі проводимо прогнозування застрахованих площ у розрізі областей України на 2019-2023 рр. за умов наявності державної підтримки відповідно до вимог ст. 25 Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” від 09.02.2012 р. №4391-VI. Вважаємо за доцільне сформулювати гіпотезу про ймовірне державне субсидування 50 % вартості страхових платежів (премій) товаровиробникам за умов, якщо вони вдвічі збільшать застраховані площі у порівнянні з попереднім роком. Сумарне значення страхових платежів (50 % сплачують товаровиробники, решта платежу компенсується за рахунок державних субсидій), підставляємо у рівняння (4.14) та розраховуємо застраховану площу на прогнозний період з урахуванням можливої урядової підтримки. Для здійснення альтернативного варіанту прогнозу застрахованих площ у розрізі кожної області України без державного субсидування використано метод Монте-Карло (додаток Р).

$$S = \mu S \Delta t + \sigma S e \sqrt{\Delta t} \quad (4.16)$$

де S – страхова площа;

μ – коефіцієнт зростання (спадання) прогнозованої величини;

σ – стандартне відхилення;

e – стандартна нормально розподілена величина;

Δt – період часу.

Результати імітаційного прогнозування застрахованих площ у територіальному розрізі засвідчують про наявність позитивних тенденцій у напрямі розширення страхування сільськогосподарської продукції. Водночас, варто розглянути різні сценарії можливого розвитку подій на ринку аграрного страхування. У разі відсутності державних субсидій обсяг застрахованих площ у 2023 р. прогнозується на рівні 1106,33 тис. га, що на 68,4 % більше, ніж у 2017 р., але використання державної підтримки на рівні 50 % компенсації вартості страхового платежу дозволить забезпечити зростання страхового покриття посівних площ більше ніж у 5 разів (3411,60 тис. га). Фактичні та прогнозні (без державної підтримки і з державною підтримкою) показники співвідношення застрахованих до посівних площ відображено на рис. 4.24.

Рис. 4.24. Прогнозні сценарії співвідношення застрахованих площ до посівних на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Прогнози дані свідчать про те, що за умов наявності державної підтримки, рівень співвідношення застрахованих площ до посівних у 2023 р. може становити майже 12,4% від існуючого потенціалу розвитку ринку аграрного страхування. Відповідно до прогнозних показників обсягу застрахованих площ у розрізі областей здійснено розрахунок майбутніх премій та страхових сум на період 2019-2023 рр. (додаток Р).

Прогнозування здійснювалось у такій послідовності:

по-перше, було сформовано часові динамічні ряди у розрізі областей України (глибина вибірки 140 спостережень);

по-друге, була встановлена лінійна залежність між страховими преміями та застрахованою площею

$$Y = 32698,5 + X \times 4954,2;$$

по-третє, використовуючи підстановки у рівняння прогнозних значень застрахованих площ (2019-2023 рр.) без підтримки та з державною підтримкою по областях, було отримано прогнозні значення страхових премій;

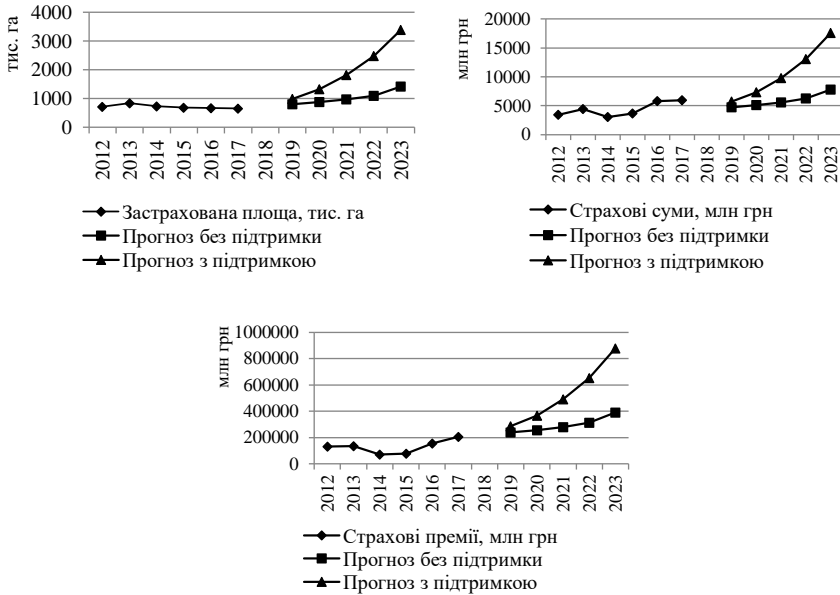
по-четверте, побудовано лінійну залежність між страховими сумами та застрахованою площею

$$Y = 1046,7 + X \times 144,4;$$

по-п'яте, за допомогою підстановки у рівняння прогнозних значень застрахованих площ (2019-2023 рр.) без підтримки та з державною підтримкою у розрізі областей отримуємо прогнозні значення страхових сум.

У разі відсутності державної підтримки очікуваний розмір страхових премій та лімітів відповідальності за досліджуваний період коливатиметься у діапазоні від 130,03 млн грн, до 220,58 млн грн та від 4382,88 млн грн до 7488,50 млн грн, відповідно. Наведені прогнозні дані свідчать про низький рівень страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції. За умов використання механізму державної підтримки зазначені показники збільшаться у середньому в 2,5 та 3 рази (рис. 4.25).

Результати імітаційного моделювання ключових параметрів розвитку ринку аграрного страхування засвідчують вагомість і доцільність використання можливостей державної підтримки у посиленні страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції. Взаємодія між страховими компаніями, потенційними страхувальниками та державою в особі центральних та місцевих органів повинна спрямовуватися на забезпечення прозорих, економічно обґрунтованих заходів з мінімізації ризиків в аграрій сфері. На сучасному етапі розвитку страхових відносин у сільській місцевості не вистачає певної аргументації і достатньої мотивації суб'єктів страхового ринку щодо застосування потенційних можливостей страхування у протидії існуючим ризикам.

Рис. 4.25. Візуалізація фактичних та прогнозних показників застрахованих площ, страхових сум та премій на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Вважаємо за доцільне розробити “дорожню карту” розвитку ринку аграрного страхування в Україні з конкретизацією пріоритетних заходів та очікуваних результатів на період 2019-2024 рр. Запровадження такої карти передбачає забезпечення узгодженості та цілеспрямованості дій страхових компаній, потенційних страхувальників та держави у сфері розподілу (перерозподілу) сільськогосподарських ризиків і відповідальності, використовуючи механізм страхування (табл. 4.13). Дієвість запропонованих заходів можлива лише за умов формування їх синергетичної єдності на шляху відтворення сприятливого страхового середовища в аграрній сфері.

У середньостроковій перспективі варто очікувати активізації процесу взаємодії ключових стейкхолдерів страхового ринку. Такі твердження базуються передусім на усвідомленні необхідності еквівалентного розподілу ризиків й відповідальності між усіма зацікавленими суб'єктами страхування. Об'єктивний процес зростання попиту на продукцію сільського господарства та висока ризикогенність виробництва аграрної продукції мотивує товаровиробників до посилення власного страхового захисту. Водночас, у страхових компаніях з'являються додаткові можливості щодо розширення даного сегменту майнового страхування.

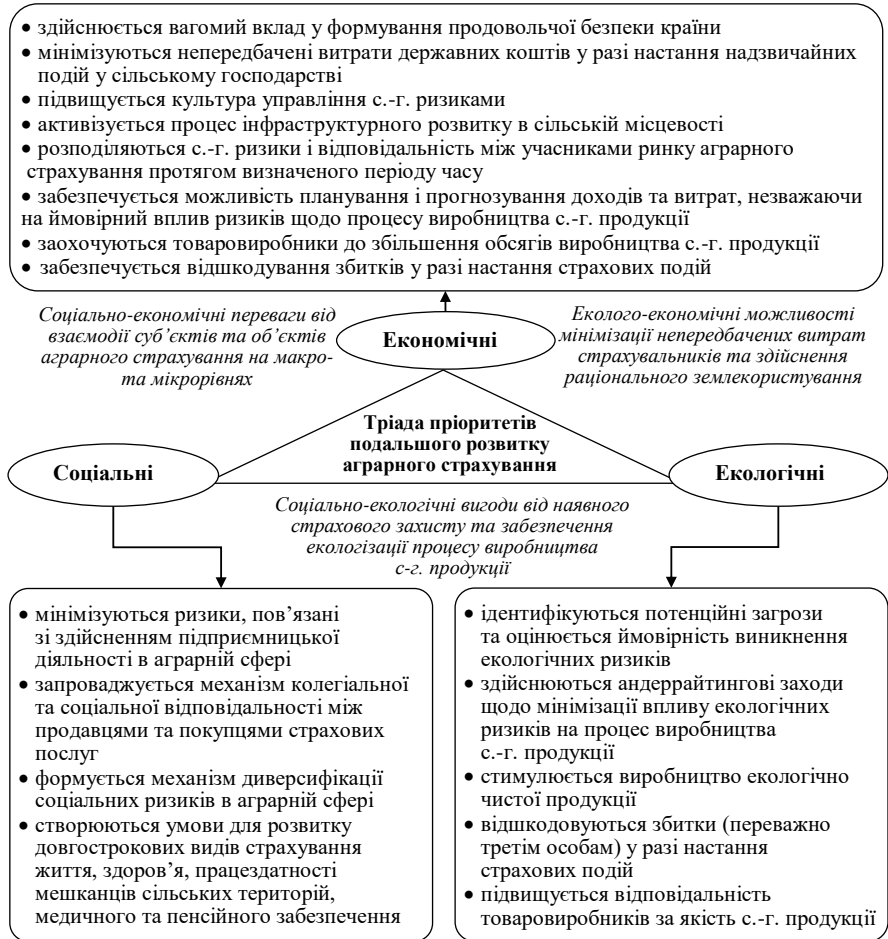
Таблиця 4.13

“Дорожня карта” трансформації взаємовідносин стейкхолдерів ринку аграрного страхування на 2019-2023 рр.

№	Пріоритетні заходи	Очікувані результати
Страхові компанії		
1.	Ставлення до аграрного страхування з позиції необхідності своєчасної та ефективної протидії с.-г. ризикам	Освоєння нових та розширення існуючих ринків збуту страхових послуг, посилення конкуренції між страховими компаніями
2.	Здійснення диверсифікації послуг за різними критеріями: галузей с.-г., видів, об'єктів і періоду страхування	Наявність вибору у потенційних страхувальників щодо обрання оптимального варіанту покриття страхуванням с.-г. ризиків
3.	Удосконалення маркетингових, інформаційних та комунікаційних технологій для взаємодії учасників страхового процесу	Доступність інформації, необхідної для прийняття зваженого рішення виробниками с.-г. продукції про доцільність страхування та вибору відповідного страховика
4.	Забезпечення актуарної збалансованості на страховому ринку	Урівноваження страхових інтересів учасників страхового процесу
5.	Удосконалення процесу ідентифікації ризиків, оцінювання збитків та своєчасна виплата страхових відшкодувань у разі настання страхових подій	Підвищення довіри страхувальників до страховиків та їх активізація у напрямі укладання (переукладання) договорів аграрного страхування
Страхувальники (виробники с.-г. продукції)		
1.	Підвищення освітньої та інформаційної обізнаності у сфері використання страхових послуг	
2.	Усвідомлення економічної доцільності інвестування ресурсів у страховий захист	
3.	Спроможність оптимального вибору страхового покриття з позиції вартості страхування, ліміту відповідальності страховика та термінів страхування	
4.	Зростання платоспроможного попиту виробників с.-г. продукції на страхові послуги	
5.	Широкое використання можливостей страхування у якості інструмента нейтралізації ризиків в аграрній сфері	
Держава (та/або місцеві органи самоврядування)		
1.	Створення умов для реалізації існуючого потенціалу розвитку аграрного страхування в Україні	Розширення страхового покриття с.-г. ризиків, посилення страхового захисту страхувальників, підвищення капіталізації страхових компаній
2.	Ініціювання процесу посилення соціальної відповідальності для учасників страхового процесу	Виконання суб'єктами страхового ринку чинного законодавства у сфері страхування, а також положень, передбачених діючими договорами аграрного страхування
3.	Конкретизація положень на законодавчому рівні щодо порядку надання державної підтримки за умов страхування с.-г. продукції	Усвідомлення і використання механізму субсидування для покриття витрат на страхування виробниками аграрної продукції
4.	Впровадження державно-приватного партнерства на ринку аграрного страхування	Формування колегіальної відповідальності за розподіл ризиків з використанням механізму страхування
5.	Запровадження повноцінного ринку землі в Україні	Сприяння активізації використання аграрного страхування у протидії с.-г. ризиків

Джерело: власні дослідження.

Дієвість представлених трансформацій має сприяти розв'язанню соціальних, економічних та екологічних проблем, що гостро постають перед виробниками сільськогосподарської продукції. Різноманітність форм і видів страхового захисту дозволяє потенційним страхувальникам обирати страхове покриття відповідно до їх об'єктивних потреб у страховому захисті. Сучасні тенденції розвитку ринку аграрного страхування мають орієнтуватися на формування страховиками адекватної пропозиції потенційним страхувальникам щодо сприяння у забезпеченні сталого розвитку сільських територій (рис. 4.26).

Рис. 4.26. Роль аграрного страхування у забезпеченні сталого розвитку сільських територій

Джерело: власні дослідження.

Тріада пріоритетів подальшого розвитку аграрного страхування сфокусована на відтворення спроможності страхових компаній надавати якісні послуги відповідно до наявних економічних, соціальних та екологічних інтересів страховальників. Економічний вектор аграрного страхування варто розглядати з двох позицій: макро- та мікроекономіки. Макроекономічний аспект зумовлений тим, що за умов страхування сільськогосподарської продукції здійснюється вагомий вклад у формування продовольчої безпеки країни, мінімізуються непередбачені витрати державних коштів у разі настання надзвичайних подій в аграрній сфері, підвищується загальна культура управління ризиками, активізується процес інфраструктурного розвитку в сільській місцевості. Оцінюючи роль аграрного страхування з позицій економічних інтересів окремих товаровиробників (на мікроекономічному рівні), варто зазначити про те, що завдяки використанню даного інструменту з'являється можливість планування і прогнозування доходів та витрат і, незважаючи на ймовірний вплив ризиків на процес виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечується відшкодування збитків у разі настання страхової події тощо.

Соціальний аспект аграрного страхування полягає в урізноманітненні можливостей потенційних страхувальників в отриманні покриття не лише майнових ризиків, а й ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям та працездатністю мешканців сільських територій, а також їх медичного обслуговування. За умов формування довгострокових видів страхування, створюється спектр послуг, спрямований на підвищення соціального захисту громадян. Крім цього, вони отримують можливість вибору накопичувальних видів страхування, зокрема, страхування життя на визначений термін (від 3 років і більше), пенсійне страхування тощо.

Сучасні екологічні загрози для функціонування аграрної сфери зумовлюють потребу в розвитку даного виду страхових послуг. Завдяки використанню системи страхування екологічних ризиків здійснюється: ідентифікація і оцінювання потенційних загроз, пов'язаних з проявами екологічних ризиків; стимулювання виробництва екологічно чистої продукції та раціонального природокористування в аграрній сфері; відшкодування збитків (переважно третім особам) у разі настання страхових подій. Отже, формування страховиками комплексної пропозиції покриття страхуванням економічних, соціальних та екологічних ризиків доцільно розглядати у якості вагомого внеску в мінімізацію наслідків прояву різноманітних небезпек життєдіяльності оточуючого середовища та поступового забезпечення збалансованого розвитку сільських територій.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що функціонування ринку аграрного страхування варто розглядати у якості невід'ємної інфраструктурної складової в процесі забезпечення сприятливих соціально-економічних умов для виробництва сільськогосподарської продукції. Прогнозні показники застрахованих площ, страхових сум та страхових премій у розрізі областей України засвідчують те, що аграрне страхування у

середньостроковій перспективі може стати дієвим інструментом стабілізації доходів товаровиробників, особливо за умов настання страхових подій. Звісно, наявність державних субсидій на покриття частини вартості страхових платежів страхувальників є вагомим аргументом здійснення страхування сільськогосподарської продукції. Водночас наявність (або відсутність) такої державної підтримки не варто розглядати визначальним фактором розвитку аграрного страхування, зважаючи на спроможність самих суб'єктів ринку здійснювати розподіл ризиків і відповідальності, використовуючи механізм страхування. Стратегічними орієнтирами подальшого функціонування страхових відносин в сільській місцевості слід вважати реалізацію учасниками ринку аграрного страхування положень “дорожньої карти” на 2019-2024 рр. Реалізація потенційних можливостей аграрного страхування спрямована не лише на вирішення економічних, а й соціальних та екологічних інтересів виробників сільськогосподарської продукції.

ПІСЛЯМОВА

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що у підприємницькому середовищі страхування вважається вагомим та іманентним інструментом протидії різноманітним ризикам природного та антропогенного характеру. В еволюційному контексті наука про страхування віддзеркалює його роль у протистоянні негативним викликам розвитку людської цивілізації. Систематизація наукових концепцій, що використовуються у страхуванні, формує методологічне підґрунтя для відтворення страхових відносин у суспільстві.

Ринкова трансформація аграрного сектору економіки потребує його сучасного інфраструктурного забезпечення, невід'ємним елементом якого виступає страхування. Процес формування взаємовідносин між суб'єктами страхування пов'язаний з функціонуванням страхового ринку, навколо якого переплітаються соціально-економічні інтереси його учасників з приводу купівлі-продажу відповідних послуг. Визначальним меседжем запропонованої у дослідженні парадигми становлення ринку аграрного страхування є теоретико-методологічне обґрунтування процесу нейтралізації ризикогенності виробництва сільськогосподарської продукції, що передбачає здійснення розподілу (перерозподілу) ризиків і відповідальності між усіма зацікавленими учасниками страхових відносин.

Об'єктивна необхідність відтворення страхових відносин в аграрній сфері ґрунтується на певних чинниках макро- та мікрорівнів. Передусім, визначальною умовою подальшої активізації ринку аграрного страхування є підтримання належної продовольчої безпеки на національному рівні. Натомість, для потенційних страхувальників економічна доцільність їх участі у страховому процесі пов'язана з можливостями уникнення непередбачуваних витрат, спричинених настанням страхової події. Водночас, успішність розвитку аграрного страхування залежить від реалізації інклюзивного задоволення потреб життєдіяльності мешканців сільських територій.

Складовими інституціонального середовища ринку аграрного страхування є структурні та інфраструктурні суб'єкти державного та недержавного організаційно-правового статусу. Взаємодія інституцій страхового ринку пов'язана з необхідністю активізації їх ділової та інвестиційної діяльності у страховому процесі. При цьому важливо, щоб зазначенні учасники страхового ринку підвищували власну спроможність до поєднання спільних соціально-економічних інтересів на середньо- та довгострокову перспективу.

Необхідність подолання невизначеності, спричиненої ймовірними проявами різноманітних ризиків сільськогосподарського виробництва, вимагає реалізації існуючого потенціалу аграрного страхування. З позиції методології управління, ризики доцільно поділяти на такі, що підлягають страхуванню, і такі, що йому не підлягають. Такий розподіл дозволяє виокремити спектр подій, на які поширюється страховий захист відповідно до договірних зобов'язань

учасників страхового процесу. Враховуючи різні соціально-економічні можливості участі потенційних страхувальників у страховому процесі, варто акцентувати доцільність урізноманітнення вибору варіантів страхового захисту, зокрема, інструментів самострахування та мікрострахування.

Процес дослідження ринку аграрного страхування включає теоретико-методологічні положення, що узагальнюють наукові знання про послідовність та ієрархічність формування і функціонування страхових відносин. Їх сутність базується на основоположних принципах аграрного страхування: актуарної збалансованості, добровільності, доступності та субсидарності. Цілеспрямованість принципів, завдань і функцій учасників ринку аграрного страхування має забезпечувати реалізацію їх майнових потреб від участі у страховому процесі. Одним із ключових завдань подальшого становлення ринку аграрного страхування є забезпечення інституціональних трансформацій, орієнтованих на відновлення взаємодовіри, формування консолідованої відповідальності між учасниками страхового процесу та створення сприятливого страхового середовища в аграрній сфері.

Вирішення соціально-економічних протиріч між учасниками страхового процесу залежить від спроможності поєднання їх страхових інтересів. Насамперед, це стосується узгодження питань, пов'язаних з наявністю та доступністю широкого асортименту страхових послуг, ціною політикою, можливостями оперативного вирішення спірних питань, що виникають між суб'єктами ринку. Ідентифікація та специфікація релевантного понятійного апарату аграрного страхування вказує на необхідність використання системного підходу до дослідження понять “страховий інтерес” та “страховий захист”. Це зумовлено логічною послідовністю формування взаємовідносин стейкхолдерів страхового ринку, які поділяють спільну відповідальність за ймовірність подолання сільськогосподарських ризиків.

Розвиток ринку аграрного страхування повинен здійснюватись з використанням концепції маркетингу. Вона має реалізовуватись у певній послідовності, що передбачає ґрунтовні дослідження попиту та відповідної пропозиції на страхові послуги. Визначальна роль у стратегічній та поточній діяльності страхових компаній належить цінovій політиці, орієнтованій на просування і позиціонування належної кількості та якості класичних й індексних продуктів. Подальша активізація страхових відносин в аграрній сфері потребує широкого використання комунікаційних технологій (реклама, стимулювання збуту, паблік рилейшинз тощо) та урізноманітнення каналів збуту відповідних послуг для підвищення ділової зацікавленості потенційних страхувальників у страховому захисті. Ефективна збутово-розподільча та комунікаційна політика страхових компаній суттєво підвищує результативність маркетингових заходів, спрямованих на використання реклами страхових послуг, застосування сучасних технологій обміну інформації.

Досліджуючи стан ринку аграрного страхування в Україні за період 2006-2016 рр. з позиції сформованих лімітів відповідальності, акумульованих

страхових платежів та застрахованих площ встановлено, що найбільш активно здійснювалось страхування у 2007, 2010-2013 та 2016 рр. Цьому сприяло: виділення з державного бюджету субсидій на компенсацію вартості страхових платежів у 2006-2008 рр. та 2012 р.; функціонування програми форвардної закупівлі зерна у 2013 р. Проте, варто відзначити низький рівень розвитку аграрного страхування за 2012-2016 рр., про що свідчить показник співвідношення застрахованих площ до посівних (2,5 – 3,1 %). Позитивні зміни спостерігалися протягом 2014-2016 рр. щодо нарощення сум акумульованих страхових платежів від 72,8 до 156 млн грн та рівня виплат відшкодування у межах з 7,6 до 44,6 %.

Галузевий аналіз ринку аграрного страхування засвідчує, що за період 2012-2016 рр. найактивніше приймалися на страхування озимі зернові, зокрема, пшениця, ячмінь та жито. У 2013 р. та 2016 р. страхуванням було покрито 519,8 та 490,6 тис. га сільськогосподарських угідь, при цьому, на пшеницю серед озимих припадало 92,2 % і 98,1 %, відповідно. Особливістю функціонування ринку аграрного страхування в Україні є те, що серед 271 діючих страхових компаній лише 4 (ПрАТ “УАСК “Аска”, ПрАТ “СК Брокбізнес”, ПрАТ “АСК ІНГО “Україна”, ПрАТ “СК “PZU Україна”) надавали послуги на постійній основі. Це пов'язано з високою ризикогенністю даного виду страхування, низьким рівнем платоспроможного попиту на відповідні послуги серед потенційних страхувальників та відсутністю державної підтримки аграрного страхування.

Використання кореляційно-регресійного аналізу дозволило виявити причинно-наслідкові зв'язки на ринку аграрного страхування. Результати кореляційної залежності між розміром застрахованих площ (y), економічними показниками діяльності сільськогосподарських підприємств (x_1) та показниками розвитку страхового ринку (x_2) свідчать про існування зв'язку між такими параметрами: прибуток на 1 підприємство ($r = 0,466$); прибуток на 1 га ($r = 0,438$); страхова сума на 1 договір ($r = 0,730$) та страхова премія ($r = 0,659$). Звідси можна стверджувати, що подальший розвиток аграрного страхування в Україні залежатиме від наявності у товаровиробників достатнього обсягу вільних обігових коштів, частина з яких може спрямовуватися на страхування, а відтак, і зростатиме ліміт відповідальності страхових компаній.

На підставі проведеного експертного оцінювання заінтересованості суб'єктів страхового процесу можна констатувати однаковість їх позицій відносно доцільності організації процесу нейтралізації сільськогосподарських ризиків за допомогою страхування. Зокрема, 59,6 % респондентів (потенційних страхувальників) пов'язують зростання довіри до страхування зі зниженням вартості страхових послуг; 41,2 % – з наявністю державного субсидування сільгоспвиробникам частини вартості страхових послуг; 11,2 % – з підвищенням правових гарантій захисту майнових інтересів страхувальників. Серед опитаних страховиків 85,0 % зацікавлені у наданні страхових послуг у сфері аграрного страхування; 23,8 % – висловили подібну точку зору, але на засадах державно-

приватного партнерства; 32,5 % – вважають за доцільне впровадження обов'язкової форми аграрного страхування.

За результатами групування бізнес-процесів на чотири блоки (організаційний, фінансовий, маркетинговий та інформаційний) та із застосуванням кореляційно-регресивного та матричного аналізу, ідентифіковано пріоритетність наявних страхових інтересів для учасників ринку аграрного страхування. Зокрема, ключовими аргументами страхових компаній у питаннях прийняття ризиків на страхування є спроможність акумулювання страхових платежів і формування резервів як основи гарантування їх безпеки на страховому ринку (28,278) та забезпечення просування і позиціонування страхових продуктів (23,457). Водночас, для страхувальників такими аргументами слід вважати: виконання страховиком своїх обов'язків за договором страхування (19,995) та розробку і реалізацію страхових продуктів відповідно до обраного сегменту ринку аграрного страхування (17,893). Використання даних методів оцінювання бізнес-процесів забезпечить реалізацію стратегічних і тактичних заходів, спрямованих на формування клієнтоорієнтованої діяльності страхових компаній.

Суттєвою проблемою сучасного етапу формування аграрного страхування в Україні є невикористання наявного потенціалу його розвитку у територіальному, галузевому та інституціональному вимірах. За таких умов оптимальним у середньо- та довгостроковій перспективі слід вважати страхове покриття посівних площ на рівні 50 %. Для цього загальну суму акумульованих премій необхідно збільшити в середньому у 20 разів, а ліміт відповідальності страховиків (розмір страхової суми) – майже у 25 разів.

Забезпечення подальшої реалізації існуючого потенціалу ринку аграрного страхування можливе лише за умов його модернізації. Системне впровадження даного процесу передбачає відтворення сприятливого страхового середовища в аграрній сфері та взаємодію державних і недержавних інституцій страхового ринку. Крім цього, доцільним є започаткування діяльності Агентства з аграрного страхування при Міністерстві аграрної політики та продовольства України, а також створення мережі моніторингу надзвичайних подій у сільському господарстві.

Визначальна роль у формуванні сучасної моделі ринку аграрного страхування належить інноваційним подходам до управління бізнес-процесами страхових компаній. Передусім, постає необхідність у здійсненні розмежування понять цінностей та корисності у процесно-орієнтованому управлінні діяльністю страхової компанії на ринку аграрного страхування. Варто акцентувати увагу на необхідності спрямування бізнес-процесів: по-перше, на диверсифікацію послуг для розширення спектру покриття сільськогосподарських ризиків; по-друге, на використання аутсорсингу для підвищення якості надання страхових послуг, зростання конкурентоспроможності компаній та здійснення оптимізації їх доходів і витрат; по-третє, на управління ризиками у процесі розподілу

відповідальності між суб'єктами ринку аграрного страхування, як основи для збалансування їх інтересів у страховому процесі.

Подальша активізація ринку аграрного страхування можлива за умов посилення ролі некомерційних інститутів у страховому захисті сільськогосподарських товаровиробників. Йдеться, насамперед, про професійну діяльність товариств взаємного страхування та страхових кооперативів. Вони повинні функціонувати поряд з класичними страховими компаніями на конкурентних засадах, забезпечуючи доступ до відповідних послуг потенційних страхувальників. Основними перевагами діяльності некомерційних страхових установ слід визнати гнучкий підхід до ціноутворення на страхові послуги та ширші можливості (у порівнянні з класичними страховими компаніями) щодо покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків. При цьому забезпечується прозорість формування і використання фінансових ресурсів зазначених інститутів, оскільки страховики і страхувальники поєднуються в одній особі.

Вагомим стимулом для подальшого функціонування ринку аграрного страхування має стати впровадження державно-приватного партнерства. Завдяки акумуляції фінансово-економічних ресурсів з різних джерел (державних та приватних) на потреби страхового захисту, зростатиме ділова та інвестиційна привабливість усіх учасників страхового ринку в аграрній сфері. Основними етапами імплементації партнерства між державою та суб'єктами страхового бізнесу слід визнати формування законодавчого поля для реалізації моделі державно-приватного партнерства у сегменті аграрного страхування, обґрунтування основних критеріїв, умов і правил взаємодії між суб'єктами страхування за участю держави та здійснення розподілу повноважень між державним та приватним секторами.

Формування ефективної діяльності страхових компаній та виконання ними своїх зобов'язань за укладеними договорами аграрного страхування потребує їх капіталізації. Використовуючи виробничу функцію Коба-Дугласа, здійснено моделювання таких параметрів: обсяги застрахованих площ, сформованого капіталу та страхових сум. Дослідження параметрів страхового ринку за 2016 р. (у розрізі восьми страхових компаній) свідчать про непропорційне зростання між обсягами лімітів відповідальності та рівнем капіталізації страховиків, зокрема темпи збільшення страхових сум у 4,4 рази перевищують обсяги нарощування фінансових ресурсів страхових компаній. Результати моделювання підтвердили необхідність урізноманітнення джерел капіталізації страхового ринку за рахунок розширення компаній, які потенційно спроможні надавати послуги у сфері аграрного страхування, та збільшення статутних фондів страховиків, а також їх технічних резервів.

Моделюючи альтернативні підходи подальшого функціонування ринку аграрного страхування в Україні на 2019-2023 рр., встановлено можливість розвитку двох варіантів подій. Перший варіант не передбачає участі державної підтримки аграрного страхування. За таких умов зростання показників

застрахованих площ, страхових сум та премій протягом прогнозного періоду у порівнянні з показниками 2017 р. суттєво не зміняться. Другий варіант враховує наявність використання державної підтримки на рівні 50 % компенсації вартості страхового платежу, що дозволить забезпечити зростання вищезазначених показників відповідно у 5,0 2,5 та 3,0 рази. Таким чином, результати прогнозування дають підстави стверджувати про доцільність використання державної підтримки, спрямованої на розвиток страхування сільськогосподарської продукції у напрямі нейтралізації негативного впливу економічних, соціальних та екологічних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко С. В. Оптимізація норми висіву пшениці озимої. *Агробізнес Сьогодні*. 2016. № 11 (330). URL: <http://www.agro-business.com.ua/agronomiia-siogodni/5908-optimizatsiia-normy-vysivu-pshenytsi-ozymoii.html> (дата звернення: 08.08.2016).
2. Агенція з управління ризиками Державного департаменту сільського господарства США. URL: <http://www3.rma.usda.gov/apps/sob/crop.cfm> (дата звернення: 17.01.2016).
3. Александрова М. М. Економічний та страховий інтерес, їх вплив на страхові відносини. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. № 3 (21), ч. 2. С. 53–59.
4. Александрова М. М. Комплексний страховий захист підприємств, його форми та сучасні принципи. *Вісник ЖДТУ. Сер. Екон. науки*. 2012. № 1 (59). С. 28–30.
5. Алексєрова Ю. В. Принципи страхування сільськогосподарського виробництва та політика страхування. *Науковий вісник ЛНУВМБТ*. 2012. Т. 14, № 4 (54). С. 10–14.
6. Алексєрова Ю. В. Розвиток сільськогосподарського страхування: теорія, методологія, практика : монографія. Вінниця : Діло, 2015. 368 с.
7. Алексуніна В. А. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности. Москва : Маркетинг, 2001. 516 с.
8. Асофф И. Новая корпоративная стратегия. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 416 с.
9. Ахмедова А. Г. Такафул-страхування: сучасний стан та перспективи. *Фінансовий ринок України*. 2011. № 11. С. 32–33.
10. Базилевич В. Д. Страхувальний ринок України: природа та особливості функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.01.01. Київ, 1998. 35 с.
11. Базилевич В. Д. Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2006. № 81/82. С. 9–13.
12. Баранов А. Л. Основи побудови тарифікаційної системи в страхових компаніях. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–12 жовт. 2012 р.). Київ : КНЕУ, 2012. С. 12–14.
13. Баранов А. Л. Тарифна політика в системі управління вартістю страхової компанії. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип. 2. С. 9–19.
14. Баранов А. Л. Управління страховим портфелем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук, Київ, 2009. 24 с.
15. Баркер Дж. Парадигмы мышления. Как увидеть новое и преуспеть в меняющемся мире. Москва : Альпина Паблишер, 2007. 187 с.

16. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седельника. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
17. Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знания. Москва : Логос, 2010. 248 с.
18. Бичіна Ю. С. Інституціональний підхід у дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. № 16. С. 25–32.
19. Божко Л. Ю. Оцінка впливу екстремальних явищ на продуктивність сільськогосподарських культур. Одеса : Екологія, 2013. 240 с.
20. Бокушаева Р., Хадельбах О, Кусайынов Т. Страхование посевов в Казахстане. Анализ возможностей эффективного управления рисками. *Studies on the Agricultural and Food Sector in Transition Economies / Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO)*. 2007. Vol. 37, 93 с.
21. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. Москва : АСТ Москва, 2009. 816 с.
22. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. Москва : Институт новой экономики, 2007. 1472 с.
23. Бондаревская Е. В. Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики. *Педагогика*. 2007. № 6. С. 3–10.
24. Борисова В. А. Концептуальні засади страхування ресурсного потенціалу АПК. *Університетські наукові записки*. 2012. № 2 (82). С. 318–335.
25. Борисова В. А. Розвиток страхового маркетингу в аграрній сфері. URL: <http://www.khntusg.com.ua/files/ikonf2010/sec5.pdf> (дата звернення: 8.11.2010).
26. Борисова В. А. Особливості страхування якості земельних ресурсів. *Фінансові інструменти регіонального розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (10 листоп. 2017 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 168–171.
27. Бородин О. М. Системний підхід у сучасних агроекономічних дослідженнях. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 4. С. 39–48.
28. Бородин О. М., Прокопа І. В. Аграрний розвиток і саморозвиток громадян: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект). *Економіка України*. 2014. № 4 (629). С. 55–72.
29. Васильєв О. В. Проблеми удосконалення інфраструктури страхового ринку. *Вісник Чернігівського держ. технологічного університету*. 2013. № 2 (66). С. 204–208.
30. Васильєв О. В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України : монографія. Харків : ХНАМГ, 2007. 341 с.
31. Васюренко О. В. Ризик як складова економічних процесів. *Фінанси України*. 2005. № 7. С. 68–74.
32. Ватаманюк З. Г., Панчишин С. М., Дорош О. С. Інституціональні засади економічної системи України: теорія і практика : монографія. Львів : Новий світ 2000, 2005. 648 с.
33. Виговська В. В. Теоретичні аспекти визначення сутності страхового ринку. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 4 (4). С. 124–131.

34. Вітлінський В. В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті. Київ : Борисфен, 1996. 336 с.
35. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 480 с.
36. Воблій К. Г. Основы экономии страхования. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 238 с.
37. Воблій К. Г. Основы экономии страхования. Киев, 1915. 412 с. репринтная копия. URL: <http://www.bibliard.ru/vcd-1626-5-1787/goodsinfo.html> (дата доступу: 09.04.2014).
38. Войтович К. В. Взаємозв'язок між розвитком страхового маркетингу, страхового ринку та страхової культури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 1. С. 62–66.
39. Войчак А. В., Шумейко В. М. Дослідження сучасних концепцій маркетингу та маркетингового менеджменту. *Маркетинг в Україні*. 2009. № 4. С. 52–55.
40. Всемирная энциклопедия. Философия / Гл. науч. ред. и сост. А. А. Грищанов. Минск ; Харвест : Современный литератор, 2001. 1312 с.
41. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 572 с.
42. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 283 с.
43. Гаманкова О. О. Фінанси страхових організацій : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2007. 328 с.
44. Геєць В. М. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України. *Економічна теорія*. 2010. № 3. С. 7–19.
45. Герасимова І. Ю. Управління фінансовими ризиками страхових компаній. *Економічний простір* : зб. наук. пр. / ПДАБА. 2016. № 115. С. 112–125.
46. Герасимчук Н. А. Шляхи мінімізації економічних ризиків сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6 (120). С. 75–82.
47. Гласанов С. С., Петруха С. В. Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства в агрострахуванні. *Економіст*. 2014. № 8. С. 17–22.
48. Гонта О. І. Інституціональний підхід до функціонально-цільового узгодження інтересів суб'єктів транснаціоналізації економіки регіонів України. *Вісник Чернігівського держ. технол. ун-ту. Сер. Екон. науки*. 2009. № 38/9.
49. Гомелля В. Б. Очерки экономической теории страхования : монография / под ред. Е. В. Коломина. Москва : Финансы и статистика, 2010. 352 с.
50. Гомелля В. Б. Страховой маркетинг: актуальные вопросы методологии, теории и практики. Москва : Анкил, 2000. 262 с.
51. Горбулін В. П., Качинський В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
52. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрями використання : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2010. 171 с.

53. Гранатуров В. М., Литовченко І. В, Харічков С. К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки : монографія / за наук. ред. В. М. Гранатурова. Одеса : Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. 164 с.
54. Грищенко А. А. Внутрішня структура довіри. *Економічна теорія*. 2010. № 3 С. 20–26.
55. Грищенко О. В. Страховий інтерес як необхідна умова існування страхового правовідношення. *Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Правознавство*. 2002. № 3. С. 15–18.
56. Гудзь О. Є. Страхування агроризиків та напрями розвитку агрострахування в Україні. *Економіка АПК*. 2006. № 8. С. 72–76.
57. Дема Д. І., Віленчук О. М. Аналіз та перспективи розвитку системи страхування природно-кліматичних ризиків в рослинництві. *Вісник ЖНАЕУ*. 2010. № 1. (26), т. 2. С. 286–294.
58. Деминг Э. Выход из кризиса: Новая парадигма управления людьми, системами и процессами : пер. с англ. 5-е изд. Москва : Альпина Паблишер, 2012. 419 с.
59. Дем'яненко М. Я. Вплив фінансових факторів на формування доходності аграрних формувань. *Економічні науки. Сер. Облік і фінанси*. 2009. Вип. 6 (24), ч. 1. С. 33–38.
60. Джалладова І. А. Сучасні аспекти актуарної математики. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2012. Вип. 86. С. 42–58.
61. Директива №2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС про страхове посередництво. Брюссель, 9 грудня 2002 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.09.2014).
62. Дишкант Т. Сочетание объема и качества. *Страховое ревью*. 1998. № 1. С. 23–27.
63. Економічна енциклопедія / за ред. Б. Д. Гаврилишина та ін. Київ : Академія ; Тернопіль : Акад. нар. госп-ва, 2000. Т. 3. 395 с.
64. Енклунд К. Эффективная экономика. Шведская модель : пер. со швед. Москва : Экономика, 1991. 349 с.
65. Ерроу К. Дж. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов. *Thesis*. 1993. Т. 1, вип. 2. С. 53–68.
66. Ефимов С. Л. Деловая практика страхового агента и брокера. Москва : Страховой полис, ЮНИТИ, 1996. 416 с.
67. Еванс Дж., Берман Б. Маркетинг : [пер. с англ.] .Москва : Экономика, 1990. 350 с.
68. Жилкина М. С. Державне регулювання страхового ринку в зарубіжних країнах світу. *Фінансовий бізнес*. 2001. № 1. С. 13–16.
69. Журавка О. С. Діяльність страхових компаній під впливом конкурентного середовища. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 3 (15). С. 225–229.

70. Журавка О. С. Економічний зміст понять, що характеризують страховий ринок та його структуру. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2009. № 3 (6). С. 208–211.
71. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 4-те вид., випр. та допов. Київ : Знання, 2002. 566 с.
72. Загребной І. В. Напрями розвитку страхового маркетингу. *Фінанси, облік і аудит*. 2009. № 14. С. 80–86.
73. Залетов О. М. Страхова політика та стратегія реформування в Україні. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка*. 2015. № 3 (168). С. 31–37.
74. Залетов О. М. Убезпечення життя : монографія. Київ : Бізон, 2006. 688 с.
75. Звіт (проміжний) про науково-дослідну роботу “Науково-методичні засади стратегічного розвитку страхового ринку України” за темою : “Формування страхового ринку України в контексті сталого розвитку” Виконавці: С. В. Козьменко (керівник); С. В. Леонов; Л. Л. Гриценко [та ін.]. Суми : ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”, 2008. 140 с.
76. Зіновчук В. В. Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні. *Вісник ЖНАЕУ*. 2012. № 1, т. 2. С. 3-12.
77. Зіновчук В. В., Ткачук В. І. Роль кооперації у реалізації диверсифікаційних намірів сільськогосподарських товаровиробників. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 2 (2). С. 131–140.
78. Зіновчук В. В. Сільськогосподарська кооперація в Україні: quo vadis? *Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Міжнар. року кооперативів, 5–7 квіт. 2012 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2012. С. 17–25.
79. Зінчук Т. О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки. *Вісник Сумського нац. аграрного університету. Сер. Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 4 (68). С. 132–137.
80. Зоря О. П. Страховий ринок України: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Сумського нац. аграрного університету. Сер. Фінанси і кредит*. 2013. № 1. С. 12–15.
81. Зубец А. Н. Качество страхового продукта. *Страховое ревю*. 2000. № 7. С. 31–33.
82. Зубец А. Н. Маркетинговые исследования страхового рынка. Москва : Центр экономики и маркетинга, 2005. 224 с.
83. Ивашкин Е. И., Иоткин В. В. Страховая система как специфический объект государственного регулирования. *Финансовый менеджмент в страховой компании*. 2006. № 1 (3). С. 4–5.
84. Иеринг Р. Избранные труды. Самара, 2003. 520 с.
85. Іжевський П. Г. Механізм діяльності страхових компаній в контексті теорії трансакційних витрат. *Вісник Хмельницького нац. університету*. 2011. № 6, т. 1. С. 50–54.

86. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
87. Інформація про стан і розвиток страхового ринку в Україні у 2012 р. / Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.ht> (дата звернення: 05.11.2013).
88. Інформація про стан і розвиток страхового ринку в Україні у 2013 р. / Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.ht> (дата звернення: 14. 11.2014).
89. Інформація про стан і розвиток страхового ринку в Україні у 2014 р. / Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.ht> (дата звернення: 21.11.2015).
90. Інформація про стан і розвиток страхового ринку в Україні у 2015 р. / Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.ht> (дата звернення: 15.10.2016).
91. Інформація про стан і розвиток страхового ринку в Україні у 2016 р. / Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.ht> (дата звернення: 27.10.2017).
92. Інформація про стан і розвиток страхового ринку в Україні у 2017 р. / Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.ht> (дата звернення: 20.08.2018).
93. Іншаков О. В., Фролов Д. П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. *Економічна теорія*. 2011. № 1. С. 52–62.
94. Історія страхування / Реверчук С. К., Сива Т. В., Кубів С. І., Вовчак О. Д. ; за ред. С. К. Реверчука. Київ : Знання, 2005. 213 с.
95. Карасева Л. А. Методология структурных уровней в исследовании страховых отношений : монографія. Тверь : Твер. гос. ун-т, 2015. 120с.
96. Кібальник Л. О. Економічні інтереси в системі геоeкономіки. *Сталій розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 39–42.
97. Кінащук Л. Л. Страхування: теорія і практика проведення : монографія. Київ : Атіка, 2004. 111 с.
98. Клапків Ю. М. Принципи функціонування ринку страхових послуг. *Менеджер. Вісник ДонДУУ*. 2017. № 2 (75). С. 46–52.
99. Клапків М. С. Актуарій: професія і посада. Історичні витoki та шляхи становлення. *Україна-Business*. 1997. № 8. С. 226–231.
100. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику. *Фінанси України*. 2001. № 4. С. 14–20.
101. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 570 с.
102. Клейснер О. В. Ринок перестрахування України: теоретико-методологічні доміанти формування та пріоритети розвитку : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
103. Козоріз Г. Г. Капітал і капіталізація страхового ринку України : монографія. Київ : Ун-т банківської справи НБУ, 2010. 327 с.

104. Козьменко О. В. Актуарні розрахунки. Суми : Університетська книга, 2014. 224 с.
105. Козьменко О. В. Страховий і не страховий ринки в епоху глобалізації : монографія. Суми : Університетська книга, 2011. 388 с.
106. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку : монографія. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. 350 с.
107. Козьменко О. В., Росенко В. В. Структуризація інвестиційних ризиків страхових компаній. *Вісник Української академії банківської справи*. 2021. № 2(33). С. 58–62.
108. Козьменко О. В. Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство, динаміка розвитку : монографія. Суми : Ділові перспективи, 2006. 68 с.
109. Коломиец Л. Г. Страхование как самостоятельная экономическая категория. *Экономические науки*. 2008. № 3 (40). С. 53–56.
110. Коломиец Л. Г. Совершенствование инструментов регулирования страховых отношений. *Экономические науки*. 2009. № 10 (59). С. 17–23.
111. Концептуальне обговорення доцільності ухвалення закону України у сфері аграрного страхування / За підтримки Міжнар. фінансової корпорації (IFC, Група Світового Банку). Київ, 2008. 23 с. URL: <http://www.ifc.org/> (дата звернення: 14.11.2010).
112. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні засади : монографія. Київ : ННЦ ІАП, 2007. 488 с.
113. Кравченко В. О., Драчук Ю. З. Теоретичні основи економічних і страхових ризиків. *Економічний вісник*. 2014. № 2. С. 21–28.
114. Кравчук В. Г. Методологічні засади управління конкурентоспроможністю страхових компаній : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08. Суми, 2010. 44 с.
115. Кравчук Г. В. Характеристика страхового продукту, страхової операції та страхової послуги. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2010. Вип. 29. С. 31–40.
116. Кривошлик Т. Д. Формування механізму сільськогосподарського страхування в Україні. *Формування ринкової економіки*. 2012. Спец. вип.: Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації. С. 193–200.
117. Кривуля П. В. Обзор определений категории "риск" и их сравнительное моделирование на основе семантических сетей. *Культура народов Причерноморья*. 2009. № 161. С. 104–111.
118. Кузьмін О. Є. Довіра як економічна категорія. *Вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.2. С. 100–104.
119. Лайко П. А., Пушак С. Д. Страхування природо-кліматичних ризиків у рослинництві : монографія. Київ : ННЦ "ІАЕ". 2009. 318 с.
120. Левин Д., Стефан Д., Кребилиль Т. Статистика для менеджеров с использованием Microsoft Excel. 4-е изд. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2004. 1312 с.

121. Лобова О. М. Перспективи розвитку обов'язкового страхування ризиків аграрного бізнесу. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2011. № 5, вип. 25. С. 294–300.
122. Лобова О. М. Розвиток аграрного страхування в США. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка*. 2012. № 133. С. 49–53.
123. Логвинова И. Л. Страхование защита и методы ее создания. *Финансы и кредит*. 2010. № 6. С. 19–26.
124. Луман Н. Понятие риска. *Thesis*. 1994. Вып. 5. С. 135–160.
125. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського держ. університету. Сер. Економіка*. 2015. Вип. 2 (4), ч. 2. С. 30–34.
126. Мазур І. І. Реструктуризация предприятий и компаний: справочное пособие. Москва : Висш. шк., 2000. 587 с.
127. Мамонова Г. В., Позднякова Л. О. Еволюція теорії страхування. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 197–201.
128. Манжура О. В. Кооперативи у страховому секторі: історичний досвід і перспективи для України. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. Вип. 1 (82). С. 75–84.
129. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2. Москва : Политиздат, 1961. Т. 24. 657 с.
130. Маршалл А. Принципы политической экономии. Москва : Прогресс, 1984. Т. 2. 310 с.
131. Маршалл А. Принципы экономической науки. Москва : Прогресс, 1993. Т. 2. 415 с.
132. Матвієнко Г. А. Організація підтримки розвитку приватного аграрного страхування в Україні на основі досвіду розвинених країн. *Наукові праці ДонНТУ. Сер.: економічна*. 2008. Вип. 33-2. С. 158–162.
133. Матвієнко Г. А. Роль державного регулювання в страхуванні аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2009. № 2. С. 35–39.
134. Медіа-аналіз TV, радіо, друкованих видань, інтернет, ЗМІ, соцмережі. URL: <https://promo.semantrum.net/uk/golovna> (дата звернення: 10.11.2017).
135. Миндрин А. С., Зверев А. В. Экономический механизм страхования урожая сельскохозяйственных культур. Москва : Российская акад. с.-х. наук, 2001. 156 с.
136. Міжнародна практика державного регулювання і ліцензування ринку аграрного страхування / Портал про сільськогосподарське страхування. URL: <http://www.agroinsurance.com> (дата звернення: 21.06.2014).
137. Мних М. В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика : монографія. Київ : Знання, 2006. 284 с.
138. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : у 3-х т. / Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. Львів : Світ, 2006. Т. 2. 568 с.
139. Мочерний С. В. Політекономія : підручник. 2-ге вид., виправ. Київ : Вікар, 2005. 386 с.

140. Навроцький С. А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК. *Вісник Сумського нац. аграрного університету*. 2002. № 1. С. 42–45.
141. Навроцький С. А. Система сільськогосподарського страхування: тенденції та перспективи розвитку. *Економічні науки. Сер. Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (2). С. 458–472
142. Навроцький С. А. Соціально-економічні аспекти страхування в АПК : монографія. Суми : Довкілля, 2004. 316 с.
143. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся та західному регіоні України / редкол. М. О. Зубець (гол. ред.) та ін. Київ : Аграр. наука, 2010. 944 с.
144. Науково-практичний коментар Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” / за ред. А. М. Статівки. Харків : Юрайт, 2013. 432 с.
145. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 р. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_strateg-36e4c.pdf (дата звернення: 2.08.2018).
146. Нейман Дж., Моргенштерна О. Теория игор и экономическое поведение. Москва : Иностр. лит., 1970. 983с.
147. Нечипорук Л. В. Інверсійний тип формування та особливості розвитку страхового ринку України в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2011. 38 с.
148. Нечипорук Л. В. Попит, пропозиція та рівновага на ринку страхових послуг. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 911–916.
149. Нечипорук Л. В. Страховий ринок: закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації : монографія. Харків : Право, 2010. 278 с.
150. Нечипорук Л. В. Теоретико-методологічні основи дослідження інституціоналізації страхового ринку. *Економіка Крима*. 2012. № 2 (39). С. 130–133.
151. Никулина Н. Н., Вавилова И. А. Взаимосвязь функциональных обязанностей страховых агентов и андеррайтеров в бизнес-процессе продаж страховых продуктов. *Страховое дело*. 2010. № 2. С. 32–36.
152. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. Москва : СИН-ТЕГ. 668 с.
153. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / кер. авт. проекту О. В. Козьменко. Суми : Університетська книга, 2012. 315 с
154. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ, 2000. 198 с.
155. Норт Д. Функционирование экономики во времени : Нобелевская лекция, 9 декабря 1993 г. URL: <http://rana-oz.ru/?numid=21&article=981#4#41> (дата звернення: 05.03.2011).
156. Овчинникова М. В. Сучасні освітні парадигми: основні визначення. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: Педагогіка і психологія*. 2010. Вип. 25, ч. 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2010_25_1/ovhinn.pdf (дата звернення: 15.10.2010).

157. Окландер М. А., Нвошинська Л. В., Чукурна О. П. Технологія брендингу страхової компанії. *Економіст*. 2012. № 11. С. 39–42.
158. Олейник А. Н. Институциональная экономика. Москва : ИНФРА-М, 2002. 416 с.
159. Осадець С. С. Страхова культура в Україні. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка*. 2007. № 94-95. С. 8–10.
160. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 р. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2013. 88 с. (С. 19).
161. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 р. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2014. 84 с. (С. 19).
162. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 р. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2015. 84 с. (С. 19).
163. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 р. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2016. 48 с. (С. 12).
164. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2016 р. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2017. 23 с. (С. 11).
165. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції / Шпичак О. М., Саблук П. Т., Ситник В. П. та ін. ; за ред. Шпичака О. М. Київ : ІАЕ, 2001. 237 с.
166. Остапенко О. М. Страховий захист: сутнісний аспект. *Вісник СумДУ. Сер. Економіка*. 2013. № 2. С. 78–84.
167. Остапенко О. М. Удосконалення вітчизняної системи страхування з урахуванням зарубіжного досвіду. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 5 (10). С. 19–30.
168. Офіційний веб-ресурс Державного Комітету Статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 05.07.2016).
169. Пазенти А. Очерки политической экономии капитализма : в 2-х т. Москва : Прогрес, 1976. Т. 1. 840 с.
170. Пакулін С. Л., Ципкін Ю. А., Пакуліна А. А. Розвиток державно-приватного партнерства в регіоні в умовах уповільнення темпів глобалізації економіки. *Траектория науки*. 2017. Т. 3, № 1. С. 49–64.
171. Пантелеймонович А. О. Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення. *Вісн. Львів. комерц. акад.* 2011. Вип. 10. С. 509–520.
172. Пахненко О. М. Управління катастрофічними страховими ризиками при формуванні конвергентної моделі фінансового ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Суми : ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», 2011. 21 с.

173. Пацурія Н. Б. Генезис і сутність страхування: аналіз наукових концепцій. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка*. 2011. № 7. С. 38–42.

174. Пацурія Н. Б. Поняття і види страхових правовідносин в сфері господарювання. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка*. 2010. № 82. С. 94–98.

175. Пацурківський П. С. Юридична категорія “інтерес”. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2003. Вип. 200. Правознавство. URL: http://www.lawreview.chnu.edu.ua/article.php?lang=ua_visnuk=18_article=395_33 (дата звернення: 02.04.2013).

176. Перша Директива Ради 73/239/ЄЕС “Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування, іншого, ніж страхування життя : Конституційний акт Європейського Союзу від 24 липн. 1973 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2014).

177. Петренко К. М. Інституціалізація громадських об’єднань: вітчизняні практики та світовий контекст. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 12. С. 83–90.

178. Підсумки страхового ринку України. *Insurance TOP*. 2017. № 1 (57). С. 43–72.

179. Пікус Р. В. Класифікація фінансових ризиків страхових компаній основа ефективного ризик-менеджменту. *Вісник Київського нац. університету імені Т. Шевченка. Сер. Економіка*. 2006. № 81/82. С. 108–112.

180. Пікус Р. В. Специфіка страхового попиту і пропозиції на сучасному етапі розвитку страхового ринку України. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка*. 2006. № 81/82. С. 38-41.

181. Пікус Р. В., Ігнатюк А. О. Страхова освіта як фактор підвищення страхової культури. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка*. 2012. № 133. С. 8–12.

182. Плиса В. Й. Модель державного регулювання страхового ринку України. *Науковий вісник Нац. лісотехнічного університету*. 2010. Вип. 20.10. С. 209–215.

183. Плиса В. Й. Стратегія посткризового розвитку страхового ринку України. *Фінансовий простір*. 2011. № 3 (3). С. 90–96.

184. Позднякова Л. О. Страховий ринок в умовах транзитної економіки : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. 134 с.

185. Попова С. М. Диверсифікація діяльності підприємств в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.03. Харків, 2004. 20 с.

186. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2012 року : стат. бюл. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2012. 53 с. (1, С. 15–16)

187. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2013 року : стат. бюл. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2013. 53 с. (1, С. 15–16)

188. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2014 року : стат. бюл. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2014. 53 с. (1, С. 15–16)

189. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2015 року : стат. бюл. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2015. 53 с. (1, С. 15–16)

190. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2016 року : стат. бюл. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2016. 53 с. (1, С. 15-16)

191. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформацій : монографія / під заг. ред. Б. М. Данилишина. Київ : Нічлава, 2006. 704 с.

192. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2404-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 25.01.2017).

193. Про державну підтримку сільського господарства : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV. URL: <http://portal.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2017).

194. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157-VII: веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 04. 10. 2017).

195. Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарськими товаровиробниками державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів) на які у 2012 р. надається компенсація вартості страхових платежів (премій) : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.02.2013).

196. Про кооперацію в СРСР : закон СРСР від 26 трав. 1988 р. № 8998-11. URL: <http://www.Iportal.rada.gov.ua/> (дата звернення: 04.11.2012).

197. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 9 лют. 2012 р. № 4391-VI. URL: <http://portal.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.05.2018).

198. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 20 листоп. 2012 р. № 5495-VI: веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр> (дата звернення: 20.02.2018).

199. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.06.2016 р. № 68/2016: веб-сайт URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення: 09.02.2018).

200. Про страхування : декрет Кабінету Міністрів України від 10 трав. 1993 р. № 47-93. (Декрет втратив чинність на підставі Закону № 85/96-ВР від 07.03.96, ВВР, 1996, № 18, ст.78). URL: <http://portal.rada.gov.ua> (дата звернення:07.03.2018).
201. Про страхування : Закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР. URL: <http://portal.rada.gov.ua> (дата звернення 04.08.2018).
202. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : розпорядження №1437-37-р. від 30 груд. 2015 р.: веб-сайт. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2016).
203. Продовольча та сільськогосподарська організація об'єднаних націй: веб-сайт. URL: <http://www.fao.org> (дата звернення: 07.04.2016).
204. Проект єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 рр. Міністерство аграрної політики та продовольства України від 25 жовт. 2015 р. URL: <http://www.minagro.gov.ua> (дата звернення: 25.11.2015).
205. Прокопчук О. Т., Улянич Ю. В., Бечко В. П. Особливості страхування аграрних ризиків у зарубіжних країнах світу. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 3 (153). С. 46–53.
206. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права : монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. 2-ге вид., доопрац. і допов. Київ : Логос, 2014. 592 с.
207. Пушко Р. О. Страхування як один із видів державної підтримки сільського господарства в умовах членства України в СОТ. *Ученые записки Таврического нац. университета им. В. И. Вернадского. Сер. Экономика и управления*. 2012. Т. 25 (64), № 2. С. 112–115.
208. Рейхер В. К. Общественно-исторические типы страхования. Москва : АН ССР, 1947. 282 с.
209. Ремньова Л. М., Лебединська Л. Д. Страхування як фактор фінансової стабільності економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 9 (63). С. 65–74.
210. Ригин В. А. Информатизация в аспекте процессно-ориентированного подхода к управлению предприятием. *Проблемы развития территории*. 2012. Вып. 2 (58). С. 86–91.
211. Ринок агрострахування України у 2014–2016 антирейтингових роках : аналітичне дослідження / IFC, Група Світового банку. *Финансовые услуги*. 2016. № 3/4 (117-118). С. 8–14.
212. Ринок агрострахування України у 2017-му андеррайтинговому році : аналітичне дослідження. Проект “Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії”, Міжнародна фінансова корпорація (IFC, Група Світового банку). Компанія “Агроиншуранс Интернешнл”: веб-сайт. URL: www.agroinsurance.com (дата звернення: 15.11.2017).
213. Розвиток аграрного бізнесу Україні : монографія / за ред. Брюховецького І. М. Суми : Сумський нац. аграр. університет, 2016. 365 с.

214. Розкошна О. А., Гончарова М. Л. Системи реінжинірингу бізнес-процесів. *Академічний огляд*. 2011. № 1 (34). С. 102–106.
215. Романенко І. П. Трансформація маркетингу: соціально-етичний аспект. *Економіка промисловості*. 2010. № 4. С. 226–230.
216. Рослиництво України у 2009 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2010. 124 с.
217. Рослиництво України у 2010 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2011. 99 с.
218. Рослиництво України у 2011 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2012. 108 с.
219. Рослиництво України у 2012 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2013. 180 с.
220. Рослиництво України у 2013 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2014. 180 с.
221. Рослиництво України у 2014 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2015. 180 с.
222. Рослиництво України у 2015 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2016. 180 с.
223. Рослиництво України у 2016 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держ. служба статистики України, 2017. 166 с.
224. Рынок агрострахования Украины в 2012 г. : аналитическое исследование / Консультативная программа IFC в Европе и Центральной Азии. Проект “Развитие агрострахования в Украине”. Компания “Агроиншуранс Интернешнл”: веб-сайт. URL: www.agroinsurance.com (дата звернення: 05.04.2013).
225. Рынок агрострахования Украины в 2013 г. : аналитическое исследование / Консультативная программа IFC в Европе и Центральной Азии. Проект “Развитие агрострахования в Украине”. Компания “Агроиншуранс Интернешнл”: веб-сайт. URL: www.agroinsurance.com (дата звернення: 12.05.2014).
226. Рябоконт Н. П. До питання формування клієнтоорієнтованості як ключової компетенції компанії. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4522&p=2> (дата звернення: 15.02.2016).
227. Саблук П. Т. Наукові агроекономічні дослідження в інтересах активізації росту АПВ в сільських територіях. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 19–23.
228. Саблук П. Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 356 с.
229. Саєнко Ю. І. Соціальні ризики та шанси. *Соціальні ризики*. 2004. Т. 2. С. 12–51.
230. Самойловський А. Л. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.02.03. Київ, 2000. 16 с.

231. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика / пер. с англ. И. В. Розманского и др. Москва, 1997. 800 с.
232. Синергетична парадигма економіки : монографія / Є. І. Ходаківський, І. Г. Грабар, Ю. С. Цал-Цалко та ін. Житомир, 2007. 160 с.
233. Скибінський С. В., Балук Н. Р. Поняття страхової послуги, її специфіка та характеристики. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2007. Вип. 17.8. С. 156–165.
234. Скидан О. В. Інституціоналізація розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_6 (дата звернення: 09.16.2015).
235. Скидан О. В. Інституційні засади формування аграрної політики України : монографія. Житомир : Полісся, 2010. 308 с.
236. Слободянок О. В. Зарубіжний досвід аграрного страхування: рекомендації для України. *Агросвіт*. 2016. № 24. С. 27–33.
237. Слободянок О. В. Страховий ринок у категоріях інституціональних теорій. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 61–64.
238. Слободянок О. В. Фінансовий інструментарій індексного та мультиризикового страхування сільськогосподарської діяльності. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 12-2. С. 133–137.
239. Смирнова Е. А. Мерчандайзинг – ефективная маркетинговая технология продвижения страховых продуктов. *Культура народов Причерноморья*. 2014. № 274. С. 171–176.
240. Смирнова Е. Производственный риск: сущность и управление. *Управление риском*. 2001. № 1. С. 3–5.
241. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов : в 5-ти кн. Москва : Ось-89, 1997. Кн. 2. 255 с.
242. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л. М. Баш, А. В. Боброва, Г. Л. Вечеслова и др. Москва : Цитадель, 2000. 928 с.
243. Сороківська М. В. Управління фінансовими ризиками страхових компаній : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Львів : Львівська комерційна академія Укоопспілки, 2009. 22 с.
244. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її розвитку : нац. доповідь / за ред. Е. М. Лібанової, М. А. Хвесика. Київ, 2014. 776 с.
245. Статистичні дані Eurostat за 2016 р. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/statistics-illustrated> (дата звернення: 04.07.2017).
246. Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012-2021 рр. URL: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257 (дата звернення: 04.07.2017).
247. Страхование: принципы и практика : пер. с англ. / сост. Бланд Д. Москва : Финансы и статистика, 1998. 416 с.

248. Страхове посередництво: теорія та практика : монографія / за ред. О. М. Залетова. Київ : BeeZone, 2004. 416 с.
249. Страхування : підручник / А. Т. Артюх, В. Л. Бабко, Т. В. Бабко та ін.; за наук. ред. С. С. Осадця. [2-ге вид., переробл. і допов.]. Київ : КНЕУ, 2002. 599 с.
250. Страхування : підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус та ін.; за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання, 2008. 1019 с.
251. Супрун Л. В. Поняття перестраховальної діяльності та перестрахової компанії. *Наукові записки*. 2006. Т. 53. Юридичні науки. С. 101–104.
252. Сэнд Г. Принципы мерчандайзинга : пер. с англ. Минск : Гревцов Паблишер, 2007. 256 с.
253. Тарановский Р. В. Интерес и нравственный долг в праве. Варшава : Типография Варшавського ученого округу, 1899. 21 с.
254. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи. Київ, 2010. 384 с.
255. Тимошенко І. В. Некомерційні форми страхування: європейський досвід. *Вісник КНТЕУ*. 2015. № 2. С. 119–132.
256. Тимошенко І. В. Товариства взаємного страхування як форма страхового захисту суб'єктів малого підприємництва: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2010. № 10. С. 51–55.
257. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 304 с.
258. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія. Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2009. 570 с.
259. Ткаченко Н. В. Переваги та ризики використання аутсорсингу в діяльності страхових компаній. *Фінансовий простір*. 2011. № 3 (3). С. 97–103.
260. Ткачук В. І. Диверсифікація аграрного підприємництва : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2011. 268 с.
261. Товариство актуаріїв України: офіційний сайт. URL: <http://actuary.in.ua/ua/about> (дата звернення: 15.11.2017).
262. Тулуш Л. Д., Прокопчук О. Т. Ринок агрострахування в Україні: тенденції та перспективи. *Економіка АПК*. 2018. № 8. С. 55–67.
263. Турбина К. Е. Мировая практика государственного регулирования международного перестрахования. *Страховое право*. 2001. № 1. С. 32–40.
264. Турбина К. Е. Тенденции развития мирового рынка страхования. Москва : Анкил, 2000. 320 с.
265. Уильямсон О. Частная собственность и рынок капитала. *ЭКО*. 1993. № 5. С. 4–11.
266. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, отношенческая контрактация. Санкт-Петербург : Лениздат, 1996. 702 с.
267. Украина к 2023 г. может рассчитывать на 5% мирового рынка пшеницы. ФАО : веб-сайт. URL:

http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/ukraina_k_2023_g_mozhet_rasschityvat_na_5_mirovogo_rynka_pshenitsy__fao/?category=29779 (Last accessed: 02.03.2017).

268. Уркевич В. Ю. Правові питання страхування ризиків сільськогосподарського виробництва. *Вісник Академії митної служби*. 2009. № 2 (3). С. 44–48.

269. Уркевич В. Ю. Актуальные проблемы реформирования аграрного законодательства Украины. *Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы* : материалы междунар. науч.- практ. конф. (г. Кишенев, 28–29 марта 2014 г.). Кишенев, 2014. С. 2010–2012.

270. Уркевич В. Ю. Новели правового регулювання у сфері страхування сільськогосподарської продукції. *Проблеми законності* : акад. зб. наук. пр. / Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого”. 2012. Вип. 120. С. 126–133.

271. Урядовий портал єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 01. 03. 2018).

272. Устенко О. Л. Теория экономического риска : монография. Киев : МАУП, 1997. 164 с.

273. Филонюк А. Ф., Залетов А. Н. Страховая индустрия Украины: стратегия развития : монография. Киев : Бизон, 2008. 448 с.

274. Финансы. Оксфордский толковый словарь: англо-русский / Б. Батлер, Б. Джонсон и др. Москва : Весь мир, 1997. 354 с.

275. Філософський словник / за наук. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. 525 с.

276. Французький Національний інституту демографічних досліджень: веб-сайт. URL: <http://www.ined.fr> (дата звернення: 10.11.2012).

277. Фридман М. Капитализм и свобода / пер. с англ. В. Козловского. Москва : Новое издательство, 2006. 240 с.

278. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию : пер. с англ. Москва : Издательство АСТ, 2004. 730 с.

279. Фурман В. М. Основні напрями організації стратегічного управління в страхових компаніях. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 5. С. 49–60.

280. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.04.01. Київ, 2006. 38с.

281. Фурман В. М. Страховий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх розв'язання. *Фінанси України*. 2004. № 12. С. 131–140.

282. Фурман В. М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 295 с.

283. Фуруботн Э., Рихтер Р. Институты и экономическая теория: достижения новой институциональной экономической теории : пер. с англ. / под ред. В. С. Катякало, Н. П. Дроздовой. Санкт-Петербург : Издат. Дом С. Петерб. гос. ун-та, 2005. 702 с.

284. Хавтур О. В. Фінансові потоки страхових компаній в умовах трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.04.01. Тернопіль : Тернопільська акад. народного госп-ва, 2004. 25 с.
285. Хаммер М. Бизнес в XXI веке: повестка дня : пер. с англ. Москва : Добрая книга, 2005. 336 с.
286. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе : пер. с англ. Санкт-Петербург : Изд-во С.–Петербургского ун-та, 1997. 228 с.
287. Хейвуд Дж. Б. Аутсорсинг: В поисках конкурентных преимуществ. Москва : Вильямс, 2002. 230 с.
288. Храмов В. В. Использование инструментов маркетинга при разработке страхового продукта. *Страховое дело*. 2003. № 9. С. 33–41.
289. Цамутали О. А. Спроба переусвідомлення категорії “страхування”. *Фінансы*. 2009. № 9. С. 63–69.
290. Цвігун Т. В. Теоретичні аспекти визначення сутності: страховий захист. *Ринок цінних паперів України*. 2012. № 3-4. С. 91–96.
291. Цивільний Кодекс України : Кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <http://portal.rada.gov.ua> (дата доступу: 08.15.2014).
292. Чічкало-Кондрацька І. Б. Новий підхід до оцінки резервів відновлення і розвитку виробничого потенціалу підприємства/ *Регіональні перспективи*. 2000. № 1. С. 18–20.
293. «4P» маркетингу страхових компаній : монографія / Козьменко О. В. та ін. ; кер. авт. гол. О. В. Козьменко. Суми : Університетська книга, 2014. 432 с.
294. Шахов В. В. Страхование как самостоятельная экономическая категория. *Вестник финансовой академии*. 1998. № 1. С. 17–24.
295. Шинкаренко Я. В. Індексне страхування – основні положення та міжнародна практика. Портал про сільськогосподарське страхування. 2006-2014. URL: <http://www.agroinsurance.com>. (дата доступу: 0304.2014).
296. Шірінян Л. В. Мікрострахування в Україні: бути чи не бути? : монографія. Черкаси, 2012. 208 с.
297. Шолойко А. С. Роль реінжинірингу бізнес-процесів при формуванні фінансової безпеки страховика. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 21. С. 58–62.
298. Шпикуляк О. Г. Інституціональні аспекти регулювання аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 117–121.
299. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Сценарії оцінки розвитку сільськогосподарського виробництва України в умовах кліматичних змін та екологічних обмежень. *Економіка України*. 2017. № 2 (663). С. 49–60.
300. Шумкова В. І. Аналіз ринку сільськогосподарського страхування в країнах ЄС. *Інтелект XXI*. 2017. № 2. С. 62–68.
301. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). Москва : Прогресс, 1982. 165 с.

302. Энциклопедический словарь / издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Санкт-Петербург : Типо-Литография И. А. Ефрона, 1901. Т. XXXIIIа. С. 479–960.
303. Юлдашев Р. Т. Организационно-экономические основы страхового бизнеса. Москва : Анкил, 2002. 248 с.
304. Якубович В. Система страхування ризиків сільськогосподарського виробництва: базові принципи. URL: <https://forinsurer.com/public/03/07/01/560> (дата доступу: 20.08.2017).
305. Ясенецький В. С. Передумови державного втручання в роботу ринкової інфраструктури. *Держава та регіони. Сер. Економіка і підприємництво*. 2012. № 5 (68). С. 77–81.
306. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (last accessed: 18.11.2017).
307. Agricultural insurance policies in Spain the EU: An analysis of existent and new risk management tools focusing on indirect risk assessment and asymmetric information. Madrid, 2016. 184 p.
308. Agriculture Products, Total Export, Import: веб-сайт. URL: <http://faostat3.fao.org/compare> (last accessed: 11.09.2012).
309. Analysis of the Function and Structure of the Ministry of Agriculture, Natural Resources and Environment (MANRE) of the Republic of Cyprus / Document of The World Bank. Washington, 2014. 204 p.
310. Arnold A., Chairperson D., Clancny R. Principles of Actuarial Science: Society of Actuarial Committee on Actuarial Principles. *Transactions of Society of Actuaries*. 1992. Vol. 44. P. 565–628.
311. Black S. Introduction to Public Relation. London : Modino Press, 1989. 240 p.
312. Bourguignon F. The Growth Elasticity of Poverty Reduction. Explaining Heteogeneity across Countries and Time Periods. *Inequality and Growth: Theory and Policy Implications* / eds. Eicher T., Tyrnovsky S. Cambridge 2003.: MIT Press, 2003. P. 25.
313. Bulut H. US farmers' insurance choices under budget heuristics. *Agricultural Finance Review*. 2018. Vol. 78, Issue 1. P. 152–172. DOI: 10.1108.AFR-02-20107-0009.
314. Caldwell B. Beyond Positivism: Economics Methodology in the Twenty Century. London : Allen and Unwin, 1982. 298 p.
315. Calin HC., Izvoranu AM. Public-Partnership and Its Influence on Agricultural Insurance. *Quality Access to Success*. 2018. Vol. 19. P. 135–138.
316. Carroll A. B. Managing ethically with global stakeholders: A present and future challenge. *Academy of Management Executive*. 2004. Vol. 18 (2). P. 114–120.
317. Churcill K. Insuring the Low-Income Market: Challenges and Solutions for Commercial Insurers. *The Geneva Papers*. 2007. Vol. 32. P. 401–412.
318. Cole SA., Xiong W. Agricultural Insurance and Economic Development. *Annual Review of Economics*. 2017. Vol. 9. P. 235–262. DOI: 10.1146/annurev-economics-080315-015225.

319. Čolović V., Petrović N. Crop Insurance – Risks and Models of Insurance. *Economics of Agriculture*. 2014. No 3. P. 561–573.
320. Consultation Document on «Mutuals in an enlarged Europe». URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/mutuals/index_en.htm (last accessed: 29.08.2011).
321. Cooke E. Defining sales promotion difficult, important. [AMA] *Marketing News*. 1985. New York P. 38.
322. Crop Insurance Handbook / United States Department of Agriculture Risk Management Agency. Washington, 2014. 840 p.
323. Crop Insurance Update Securing America's Farmers / Rain and Hail Insurance Society RHIS. Johnston, 2015. 144 p.
324. Crop Insurance Update Securing America's Farmers / Rain and Hail Insurance Society RHIS. Johnston, 2016. 154 p.
325. Crop Insurance Handbook / United States Department of Agriculture Risk Management Agency. Washington, 2016. 828 p.
326. Danhel J. Uioha kategorie nahodilosti v definici pojisteni. *Pojisteni rozpravy*. 1989. № 1. P. 112.
327. Dugger C. Public Private Partnerships for Agricultural Insurance. World Bank Group. 2016. Washington. P. 19. URL: <https://www.tira.go.tz/sites/dfault/filesPublic%20Private%20Partnerships%20for%20Agricultural%20Insurance.pdf> (last accessed: 18.01.2018).
328. Emerging Guidelines for Underwriting and Portfolio Management. Managerial Decision Making Tools for Named Peril Index Insurance / World Bank Group. Washington : Finance & Markets, 2017. 74 p.
329. Farny D. The Development of European Private Sector Insurance Over the Last 25 Years and the Conclusions that Can Be Drawn for Business Management Theory of Insurance Companies. *Paperson Risk and Insurance. Issues and Practice*. 1999. № 24 (2). P. 145–162.
330. Friedman M., Savage L. The Utility Analysis of Choice Involving Risk. *Journal of Political Economy*. 1948. Vol. 56, No 4. P. 279–304.
331. Fukuyama F. State-building : Governance and World Order in the 21st Century. New York : Cornell University Press, 2004. 137 p.
332. Gabrowski R., Rutkowski A. Marketing w ubezpieczeniach. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*. 1988. № 11. P. 5–16.
333. Glauber J. W. Agricultural Insurance and the World Trade Organization / IFPRI, Discussion PAPER 01473. Washington, 2015. 40 p.
334. Global Mutual Market Share (2015). The global insurance market share as held by mutual and cooperative insurers. URL: <http://www.icmig.org> (last accessed: 01.04.2016).
335. Graber J. A dip into newer P & C opportunities. *18th International Investots's Day Frankfurt* (14 October 2016). Frankfurt, 2016. P. 23.
336. Greek Agricultural Insurance Organization (ELGA). URL: <http://www.ermis.gov.gr> (last accessed: 01.04.2016).

337. Grindle Ed., Merilee S. Getting Good Government: Capacity Building in the Public Sectors of Developing Countries / Harvard Institute for International Development. Harvard : Harvard University Press, 1997. 504 p.
338. Gurel E., Tat M. SWOT Analysis : A Theoretical Review. *The Journal of International Social Research*. Vol. 10. Issue.51 P. 994-1006.
339. Haller M., Belz C., Bieger T. Dienstleistungim Produkt konzeptfur Financial Services – Konsequenzenfur die Versicherung. *Dienstleistung ekompetenz und innovative Geschufts modelle* / Institutur Versicherungswirtschaft. Galle, 2000. P. 268–295.
340. Henri de Castries. Capital Adequacy and Risk Management in Insurance. *The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice*. 2005. Vol. 30, No. 1. P. 47–51.
341. History of insurance. Aviva insurance company: web-site. URL: <http://www.aviva.com/about-us/heritage/history-of-insurance> (last accessed: 13.10.2014).
342. Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development / The World Bank. Washington, 2012. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6058/9780821395516.pdf?sequence=1>. (last accessed: 01.12.2014).
343. ISO / TMDG Social Responsibility Guide [in force 2010-11]. Geneva, 2010. 106 p.
344. Jackowiak Cz. Rozwoj ubezpieczeni spolecznych w Polsce. Wroclaw: Wyd. Naukowe, 1991. 47 s.
345. James C., Musser E. Federal Crop Insurance: A Crucial Public / Private Partnership. *The Thomas Jefferson Institute for Public Policy*. 2018. P. 28. URL: <https://www.thomasjeffersoninst.org/files/3/Crop%20Insurance%202018.pdf> (last accessed: 05.07.2018).
346. Jean-Kwon W. An Analysis of Organizational Market and Socio-cultural Factors Affecting the Supply of Insurance and Other Financial Services by Microfinance Institutions in Developing Economies. *The Geneva Papers*. 2010. Vol. 35. P. 130–160.
347. Jensen N., Barrett C. Agricultural Index Insurance for Development. *Applied Economic Perspectives and Policy*. 2017. Vol. 39, Issue 2. P. 199–219. DOI:101093/aep/ppw022.
348. Jochimsen R. Theorie der infrastruktur. Tubungen, 1966. 99 p.
349. Kaczala M. Crop Insurance as the Instrument for Risk Financing in Polish Farms. *European Financial System 2016* : Proceedings of the 13TH International Scientific Conference (27–28 jun. 2016). Brno, Czech Republic, 2016. P. 286–293.
350. Kowalewski E. Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Bydgoszcz-Toruń : Oficyna Wydawnicza BRANTA, 2006. 788 p.
351. Kramer R. Federal Crop Insurance: 1938–82. *Agri-cultural History*. 1983. Vol. 57. P. 181–200.
352. Krzywiński A. Dynamiczny marketing dla przedsiębiorstw eksportujących. Warszawa : PWE, 1968. 456 s.

353. Kuhn T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962. 264p.
354. Leblois A., Quirion P. Agricultural insurances based on meteorological indices: realizations, methods and research challenges. *Meteorological Applications*. 2013. 22 p. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00656778> (last accessed: 03.11.2013).
355. Machetti I. *Agricultural Insurance in Spain*. Madrid : Agroseguro, 2015. 26 p.
356. Mahul O., Stutley C. *Government Support to Agricultural Insurance Challenges and Options for Developing Countries*. Washington : The World Bank, 2010.
357. Manes A. *Versicherungswesen. Erster Band: Allgemeine Versicherungslehre*, 1924. 231 p.
358. Mapfumo S., Groenendaal H., Dugger C. *Risk Modeling for Appraising Named Peril Index Insurance Products*. 2017 International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. Washington. 2017. 315 p.
359. McCarthy E. J. *Basic Marketing : A Managerial Approach*. Homewood Ill. R.D. Irwin. 1960. 770 p.
360. Morgan P. *The Design and Use of Capacity Development Indicators / Paper prepared for the Policy Branch of CIDA*, 1997. URL: <http://www.oecd.org/development/governance-development/1919953.pdf> (last accessed: 05.06.2014).
361. Muller W. *Theoretical Concepts of Insurance Production. The Geneva Paperson Risk and Insurance*. 1981. Vol. 6, № 21. Essaying the economic the of risk and insurance. P. 63–83.
362. Musser J. *Federal Crop Insurance: A Crucial Public/Private Partnership*. 2018. Philadelphia. P. 28. URL: <https://www.thomasjeffersoninst.org/files/3/Crop%20Insurance%202018.pdf> (last accessed: 10.07.2018).
363. Njegomir V., Pejanović R., Maksimovic G. *Climate Change Risks, Agricultural Production, And the Role of Insurance. Economics of Agriculture*. 2016. № 3. P. 1015–10129. DOI: 10.5937/ekoPolj1603015N.
364. Norton M., van Sprundel G. J., Turvey C. G. *Applying Weather Index Insurance to Agricultural Pest and Disease. International Journal of Pest Management*. 2016. Vol. 62, Issue 3. P 195-204. DOI: 10./09670876.2016.1184773.
365. Ortyński Kazimierz. *Orzchowowski Krzysztof Materiały do stuwania ekonomiki ubezpieczen gospodarczych*. Radom : Wyzsza Szkola Inzynierska, 1979. 46 s.
366. Penc J. *Zarządzania personelem w przedsiębiorstwie / wyd. A. Marzalek*. Warszawa, 2001. 454 s.
367. Porter M., Millar V. *How Information Gives You Competitive Advantage. Harvard Business Review*. 1985. 85. P. 149–160.
368. *Risk Management 166AS/NZS Standard 4360:1999*. URL: <http://www.riskmanagement.com.ua> (last accessed: 08.06.2013).

369. *Risk Management and Agricultural Insurance Schemes in Europe* / M. Bielza Diaz-Caneja, C. G. Conte, F. J. Gallego Pinilla, J. Stroblmair. URL: http://www.ec.europa.eu/.../jrc_reference_report_2009_09 (last accessed: 04.12.2015).
370. Roth J., Michael J., McCord J. *Agricultural Microinsurance Global Practices and Prospects*. First Edition. Milliman, 2008. 49 p.
371. Roth R. The Rating of Crop-Hail Insurance. *Proceedings of the Casualty Actuarial Society*. 1960. Vol. XLVII. P. 108–146. URL: <http://www.casact.org/pubs/proceed/proceed60/60108.pdf> (last accessed: 25.04.2014).
372. Rutkowski A. Badania rynku jako podstawowy element działalności marketingowej ubezpieczyciela. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*. 1985. № 6. S. 22.
373. Scheer A. *Business processes. Basic concepts. Theory. Methods*. Moscow : News–Meta Tehnologia, 1999. 324 p.
374. Sen A. *Development as Freedom*. Oxford : Oxford University Press, 2009. 366 p.
375. Slobodyanyuk O. Transparency as a Prerequisite the for Protection of Insurance Service Consumer Rights. *The Advances Science Journal*. 2016. № 2. P. 50–53.
376. Smith A. *The Wealth of Nations* London : Prometheus Books, 1991. 780 p.
377. Solana M., Making S. *Public-Private Partnerships. Work in Insurance*. International Labour Office. Geneva : ILO, 2015. P. 35. URL: http://www.impactinsurance.org/sites/default/files/mp40_finalv.pdf (last accessed: 05.09.2018).
378. Stein D., Tobacman J. Weather Insurance Saving Accounts. *Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice*. 2016. Vol. 41, Issue 4. P. 677–700. DOI: 10.1057/S441288-016-0024-1.
379. Szubert W. *Ubezpieczenie spoteczne. Zarys systemu*. Warszawa : Wyd. PWN, 1987. 323 s.
380. Tangermann S. Risk Management in Agriculture and the Future of the EU's Common Agricultural Policy. *International Centre for Trade and Sustainable Development Issue Paper*. 2011. № 34. URL: <http://www.ictsd.org/sites/default/files/event/2013/09/risk-management-in-agriculture-and-the-future-of-the-eus-common-agricultural-policy-1.pdf> (last accessed: 11.05.2016).
381. The Development of Agricultural Insurance in China Xiaoxuan (Sherwin) Li, FCAS, FCAS, FIA CAS. *Reinsurance Seminar New York* (21–22 May 2014). New York, 2014. 29 p. URL https://www.casact.org/education/reinsure/2014/handouts/Paper_3229_handout_2138_0.pdf (last accessed: 17.01.2016).
382. Tobelem AI. *Institutional Capacity Analysis and Development System (ICADS): Operation Manual /Principal Intuitional Development Specialist No. 9*. July 14 1992. P. 121.
383. *Ubezpieczenia majatkowe / praca zbiorowa pod redarcja prof. dr. Wiolda Warkallo ; wydanie IV uzupelnione aneksem*. Warszawa : PWE, 1971. 492 s.

384. Ubezpieczenia w Unii Europejskiej / pod. red. J. Monkiewicza. Warszawa : Poltext, 2002. 83 s.
385. Wang M., Ye T, She P. Factors Affecting Farmers' Crop Insurance Participation in China *Crop Insurance Participation in China. Canadian Journal of Agricultural Economics*. 2016. Vol. 64. Issue 3. P. 479-472. DOI: org 10.1111/cjag.12088.
386. Wagner A. Der Staat und das Versicherungswesen : Tübingen 1881. 83 p.
387. Yu J. Effects of subsidized crop insurance on crop choices. *Agricultural economics*. 2018. Vol. 49, issue 4. P. 533–545. DOI:10.1111/agec12434
388. Zarkovic N., Toscan B., Mrksic D., Lisov M. Key Features Crop Insurance in Serbia / *Bulgarian Journal of Agricultural Science*. 2014. Vol. 20, No 2. P. 23–33.

ДОДАТКИ

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у територіальному розрізі за 2012 р.

Адміністративна область	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 договір, 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
АР Крим	9,07	1,16	78334,63	1665,88	1200,41	27	8636,67	2901,28	183,67	61,70	132,35	44,46
Вінницька	52,80	3,27	268577,52	7786,48	118,14	135	5086,70	1989,46	147,47	57,68	2,24	0,88
Волинська	9,36	1,79	50810,53	1576,81	0,00	26	5428,48	1954,25	168,46	60,65	0,00	0,00
Дніпропетровська	37,93	1,99	123315,51	2448,03	6354,00	84	32511,13	1468,04	64,54	29,14	167,52	75,64
Донецька	48,93	3,44	214963,56	5862,53	795,84	58	4393,29	3706,27	119,81	101,08	16,26	13,72
Житомирська	24,87	3,12	92210,08	3152,30	2535,56	76	3707,68	1213,29	126,75	41,48	101,95	33,36
Закарпатська	1,27	0,66	5532,52	214,44	0,07	4	4356,31	1383,13	168,85	53,61	0,06	0,02
Запорізька	31,79	2,00	147096,27	3962,83	4234,49	44	4627,12	3343,10	124,66	90,06	133,20	96,24
Івано-Франківська	4,68	1,31	25201,99	994,73	45,99	22	5385,04	1145,55	212,55	45,22	9,83	2,09
Київська	27,14	2,35	139488,40	3288,73	13,65	82	5139,59	1701,08	121,18	40,11	0,50	0,17
Кіровоградська	42,57	2,58	166500,87	4143,26	1182,25	112	3911,23	1486,61	97,33	36,99	27,77	10,56
Луганська	55,64	5,50	248643,03	5796,98	1253,19	60	4468,78	4144,05	104,19	96,62	22,52	20,89
Львівська	38,48	6,45	116066,99	4197,79	427,91	38	3016,29	3054,39	109,09	110,47	11,12	11,26
Миколаївська	12,24	0,82	31952,14	1084,44	487,11	39	2610,47	819,29	88,60	27,81	39,80	12,49
Одеська	23,42	1,31	49624,21	2478,88	4593,74	70	2118,88	708,92	105,84	35,41	196,15	65,62
Полтавська	84,88	4,96	765448,05	46080,69	12134,36	527	9018,00	1452,46	542,89	87,44	142,96	23,03
Рівненська	15,98	3,02	88765,00	2400,80	0,00	34	5554,76	2610,74	150,24	70,61	0,00	0,00
Сумська	32,77	3,00	104578,32	3733,16	4376,55	111	3191,28	942,15	113,92	33,63	133,55	39,43
Тернопільська	30,25	2,79	131778,77	4452,53	515,16	50	4356,32	2655,58	147,19	89,05	17,03	10,30
Харківська	38,32	2,22	208319,33	9225,37	2209,32	100	5436,31	2083,19	240,75	92,25	57,65	22,09
Херсонська	28,82	2,18	94460,33	2899,69	8170,24	54	3277,60	1749,27	100,61	53,70	283,49	151,30
Хмельницька	22,57	2,03	89154,69	3815,66	1089,22	58	3950,14	1537,15	169,06	65,79	48,26	18,78
Черкаська	21,51	1,78	94330,80	4784,83	0,00	43	4385,44	2193,74	222,45	111,28	0,00	0,00
Чернівецька	1,23	0,40	7701,33	258,37	0,00	9	6261,24	855,70	210,06	28,71	0,00	0,00
Чернігівська	30,82	2,70	119826,44	4170,68	482,28	73	3887,94	1641,46	135,32	57,13	15,65	6,61
Разом	727,54	2,62	3462681,31	130475,89	52219,48	1936	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [224].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у територіальному розрізі за 2013 р.

Адміністративна область	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
АР Крим	25,42	3,37	62455,66	1505,81	1083,53	21	2456,95	2974,08	59,24	71,71	42,63	51,60
Вінницька	69,62	4,29	439107,61	13412,71	197,56	183	6307,20	2399,50	192,66	73,29	2,84	1,08
Волинська	10,99	2,08	74387,13	2613,88	0,00	30	6768,62	2479,57	237,84	87,13	0,00	0,00
Дніпропетровська	65,31	3,37	274384,87	6400,67	1329,93	138	4201,27	1988,30	98,00	46,38	20,36	9,64
Донецька	41,95	2,93	122085,78	2625,81	68,31	55	2910,27	2219,74	62,59	47,74	1,63	1,24
Житомирська	25,26	3,09	104320,65	3780,43	0,00	69	4129,88	1511,89	149,66	54,79	0,00	0,00
Закарпатська	2,17	1,13	20178,71	771,83	737,33	12	9298,94	1681,56	355,68	64,32	339,78	61,44
Запорізька	28,73	1,77	142331,97	4261,58	0,00	45	4954,12	3162,93	148,33	94,70	0,00	0,00
Івано-Франківська	10,31	2,84	40617,80	1479,09	0,00	35	3939,65	1160,51	143,46	42,26	0,00	0,00
Київська	33,64	2,90	229795,14	6804,54	0,00	82	6831,01	2802,38	202,28	82,98	0,00	0,00
Кіровоградська	58,34	3,49	354208,29	10535,82	48,65	134	6071,45	2643,35	180,59	78,63	0,83	0,36
Луганська	23,83	2,31	118823,01	3618,56	28,34	27	4986,28	4400,85	151,85	134,02	1,19	1,05
Львівська	59,87	9,64	140076,95	5031,48	0,00	42	2339,69	3335,17	84,04	119,80	0,00	0,00
Миколаївська	34,21	2,19	132820,75	4408,65	4302,80	68	3882,51	1953,25	128,87	64,83	125,78	63,28
Одеська	8,70	0,47	28831,49	1030,66	58,52	31	3313,96	930,05	118,47	33,25	6,73	1,89
Полтавська	113,86	6,62	701110,39	21160,53	0,00	193	6157,65	3632,70	185,85	109,64	0,00	0,00
Рівненська	8,58	1,59	51054,54	1396,53	0,00	19	5950,41	2687,08	162,77	73,50	0,00	0,00
Сумська	44,63	4,04	216551,11	7380,52	2327,01	93	4852,14	2328,51	165,37	79,36	52,14	25,02
Тернопільська	23,10	2,89	149032,56	5140,06	0,00	73	6451,63	2041,54	222,51	70,41	0,00	0,00
Харківська	33,07	1,88	187397,88	6781,90	0,00	69	5666,70	2715,91	205,08	98,29	0,00	0,00
Херсонська	46,20	3,26	243841,23	7146,62	2321,35	62	5277,95	3932,92	154,69	115,27	50,25	37,44
Хмельницька	29,36	2,58	216281,58	7049,36	49,78	88	7366,54	2457,75	240,10	80,11	1,70	0,57
Черкаська	22,22	1,85	156954,60	4499,66	79,93	42	7063,66	3737,01	202,50	107,13	3,60	1,90
Чернівецька	8,46	2,76	14421,64	662,55	0,00	18	1704,69	801,20	78,32	36,81	0,00	0,00
Чернігівська	41,12	3,54	173840,01	5885,52	449,92	93	4227,63	1869,25	143,13	63,29	10,94	4,84
Разом	868,95	3,07	4394911,35	135384,77	13082,96	1722	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [225].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у територіальному розрізі за 2014 р.

Адміністративна область	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
Вінницька	54,81	3,39	164955,10	7393,11	149,80	105	3009,58	1571,00	134,89	70,41	2,73	1,43
Волинська	11,43	2,15	54077,40	1509,12	0,00	22	4731,18	2458,06	132,03	68,60	0,00	0,00
Дніпропетровська	41,32	2,12	124666,30	3583,61	618,80	78	3017,09	1598,29	86,78	45,97	14,98	7,93
Донецька	49,71	3,74	113953,60	1485,56	33,20	95	2292,37	1199,51	29,88	15,64	0,67	0,35
Житомирська	27,22	3,27	94355,50	2142,71	398,50	52	3466,40	1814,53	78,72	41,21	14,64	7,66
Закарпатська	1,61	0,85	9904,80	459,62	29,00	3	6152,05	3301,60	285,48	153,21	18,01	9,67
Запорізька	34,14	2,10	147835,00	2414,11	0,00	65	4330,26	2274,38	70,71	37,14	0,00	0,00
Івано-Франківська	6,32	1,68	29074,10	873,23	0,00	12	4600,33	2422,84	138,17	72,77	0,00	0,00
Київська	29,51	2,55	144899,60	3794,82	144,73	56	4910,19	2587,49	128,59	67,76	4,90	2,58
Кіровоградська	46,70	2,79	166731,20	3820,91	297,81	89	3570,26	1873,38	124,64	65,40	6,38	3,35
Луганська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	#0,00
Львівська	42,62	6,78	117604,40	2832,13	59,61	81	2759,37	1451,91	66,45	34,96	1,40	0,74
Миколаївська	14,31	0,92	35644,50	2493,90	451,42	27	2490,88	1320,17	174,28	92,37	31,55	16,72
Одеська	25,72	1,39	52861,70	604,63	26,53	49	2055,28	1078,81	23,51	12,34	1,03	0,54
Полтавська	89,33	5,20	740274,70	11640,25	1305,40	170	8286,97	4354,56	130,31	68,47	14,61	7,68
Рівненська	19,41	3,58	80995,10	788,32	0,00	37	4172,85	2189,06	40,61	21,31	0,00	0,00
Сумська	38,10	3,50	106401,40	4117,63	542,72	72	2792,69	1477,80	108,07	57,19	14,24	7,54
Тернопільська	32,61	4,06	132911,80	2891,12	0,00	62	4075,80	2143,74	88,66	46,63	0,00	0,00
Харківська	42,42	2,46	207482,30	3794,60	146,62	81	4891,14	2561,51	151,51	46,85	3,46	1,81
Херсонська	34,21	2,39	86543,80	4016,72	490,81	65	2529,78	1331,44	117,41	61,80	14,35	7,55
Хмельницька	26,60	2,37	91374,70	3917,46	552,72	50	3435,14	1827,49	147,27	78,35	20,78	11,05
Черкаська	28,11	2,34	96417,60	2529,35	70,81	53	3430,01	1819,20	89,98	47,72	2,52	1,34
Чернівецька	1,40	0,46	12017,80	399,74	0,00	3	8584,14	4005,93	285,53	133,25	0,00	0,00
Чернігівська	34,51	3,05	244266,50	3295,43	214,33	65	7078,14	3757,95	95,49	50,70	6,21	3,30
Разом	732,12	2,69	3055248,90	72800,08	5532,81	1392	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у територіальному розрізі за 2015 р.

Адміністративна область	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
Вінницька	63,44	3,87	474593,64	9027,91	800,00	130	7480,98	3650,72	142,31	69,45	12,61	6,15
Волинська	4,59	0,85	11161,36	439,72	0,00	24	2431,67	465,06	95,80	18,32	0,00	0,00
Дніпропетровська	42,78	2,21	436447,65	11357,04	100,00	101	10202,14	4321,26	265,48	112,45	2,34	0,99
Донецька	1,59	0,16	3949,51	110,19	0,00	7	2483,97	564,22	69,30	15,74	0,00	0,00
Житомирська	15,51	1,82	67502,29	1487,83	800,00	28	4352,18	2410,80	95,93	53,14	51,58	28,57
Закарпатська	0,12	0,06	88,06	6,00	0,00	3	733,83	29,35	50,00	2,00	0,00	0,00
Запорізька	34,79	2,14	128217,10	938,58	0,00	79	3685,46	1623,00	26,98	11,88	0,00	0,00
Івано-Франківська	4,41	1,21	45053,67	1295,38	0,00	11	10216,25	4095,79	293,74	117,76	0,00	0,00
Київська	12,56	1,09	127610,30	1547,33	0,00	45	10160,06	2835,78	123,20	34,39	0,00	0,00
Кіровоградська	31,20	1,86	130268,45	3227,31	0,00	59	4175,27	2207,94	103,44	54,70	0,00	0,00
Луганська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0	0,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00
Львівська	6,24	0,98	17251,48	631,04	0,00	24	2764,66	718,81	101,13	26,29	0,00	0,00
Миколаївська	25,56	1,64	95405,02	3444,73	100,00	38	3732,59	2510,66	134,77	90,65	3,91	2,63
Одеська	56,82	3,08	498039,52	5460,03	600,00	74	8765,22	6730,26	96,09	73,78	10,56	8,11
Полтавська	44,15	2,57	242150,27	6014,92	100,00	86	5484,72	2815,70	136,24	69,94	2,27	1,16
Рівненська	3,08	0,56	3099,21	130,37	0,00	13	1006,24	238,40	42,33	10,03	0,00	0,00
Сумська	15,22	1,37	53988,29	2035,20	0,00	26	3547,19	2076,47	133,72	78,28	0,00	0,00
Тернопільська	29,16	3,68	165932,83	5038,81	0,00	74	5690,43	2242,34	172,80	68,09	0,00	0,00
Харківська	61,08	3,49	169117,10	5174,98	200,00	55	2768,78	3074,86	84,72	94,09	3,27	3,64
Херсонська	7,97	0,58	55012,26	1800,66	0,00	16	6902,42	3438,27	225,93	112,54	0,00	0,00
Хмельницька	128,98	11,41	455418,83	11823,50	7000,00	80	3530,93	5692,74	91,67	147,79	54,27	87,50
Черкаська	20,28	1,69	43669,75	1381,71	200,00	33	2153,34	1323,33	68,13	41,87	9,86	6,06
Чернівецька	19,52	6,39	58112,02	1046,15	0,00	14	2977,05	4150,86	53,59	74,73	0,00	0,00
Чернігівська	60,15	5,09	387244,96	4242,80	100,00	42	6437,99	9220,12	70,54	101,02	1,66	2,38
Разом	689,20	2,56	3669333,57	77662,19	10000,00	1062	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування територіальному розрізі за 2016 р.

Адміністративна область	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у повній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, тис. грн	на 1 дог.вір, тис. грн	на 1 га, тис. грн	на 1 дог.вір, тис. грн	на 1 га, тис. грн	на 1 дог.вір, тис. грн
Вінницька	35,56	2,17	370359,93	8371,53	0,00	58	10415,07	6385,52	235,42	144,34	0,00	0,00
Волинська	1,36	0,25	14756,60	494,08	0,00	6	10850,44	2459,43	363,29	82,35	0,00	0,00
Дніпропетровська	39,79	2,07	383512,35	11275,64	0,00	56	9638,41	6848,43	283,38	201,35	0,00	0,00
Донецька	4,64	0,47	14958,92	593,35	0,00	12	3223,91	1246,58	127,88	49,45	0,00	0,00
Житомирська	19,26	2,18	137960,98	4676,16	48,30	48	7163,08	2874,19	242,79	97,42	2,51	1,01
Закарпатська	0,14	0,07	1575,56	54,83	0,00	1	11254,00	1575,56	391,64	54,83	0,00	0,00
Запорізька	17,28	1,06	112231,82	1119,04	0,00	36	6494,90	3117,55	64,76	31,08	0,00	0,00
Івано-Франківська	8,09	2,18	101623,17	2629,30	0,00	14	12561,58	7258,80	325,01	187,81	0,00	0,00
Київська	13,60	1,17	102988,53	2131,23	0,00	23	7572,69	4477,76	156,71	92,66	0,00	0,00
Кіровоградська	20,58	1,22	45536,03	2182,14	0,0	32	2212,64	1423,00	106,03	68,19	0,00	0,00
Луганська	14,89	1,89	129441,57	5301,01	0,00	12	8693,19	10786,80	356,01	441,75	0,00	0,00
Львівська	16,01	2,42	108172,41	3599,53	518,28	14	6756,55	7726,60	224,83	257,11	32,37	37,02
Миколаївська	39,02	2,54	250154,52	11056,85	0,00	22	6410,93	11370,66	283,36	502,58	0,00	0,00
Одеська	34,22	1,85	557875,05	3602,27	727,00	41	16302,60	13606,71	105,27	87,86	21,24	17,73
Полтавська	70,61	4,11	466228,90	11174,82	0,00	72	6602,87	6475,40	158,26	155,21	0,00	0,00
Рівненська	3,80	0,69	31735,36	1179,80	0,00	12	8351,41	2644,61	310,47	98,32	0,00	0,00
Сумська	41,52	3,70	180634,33	6846,61	28,51	34	4430,54	5312,77	164,90	201,37	0,69	0,84
Тернопільська	28,62	3,52	271141,28	6423,99	2626,77	64	9473,84	4236,58	224,46	100,37	91,78	41,04
Харківська	25,32	1,44	81529,59	3009,92	2697,98	22	3219,97	3705,89	118,88	136,81	106,56	122,64
Херсонська	55,73	4,12	314884,25	15018,72	0,00	27	5650,17	11662,38	269,49	556,25	0,00	0,00
Хмельницька	115,24	9,99	1453787,07	37478,85	21962,50	95	12615,30	15303,02	325,22	394,51	190,58	231,18
Черкаська	14,15	1,18	67127,97	2092,83	201,74	22	4744,03	3051,27	147,90	95,13	14,26	9,17
Чернівецька	16,13	5,28	374484,42	9406,84	40363,20	14	23216,64	26748,89	583,19	671,92	2502,37	2883,09
Чернігівська	40,00	3,34	236154,62	6247,28	312,96	50	5903,87	4723,09	156,18	144,34	7,82	6,26
Разом	675,56	2,50	5808855,23	155966,62	69487,23	787	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у галузевому розрізі за 2012 р.

Сільськогосподарська культура	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхові а премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
Пшениця оз.	458,95	8,30	2217787,45	77450,44	30241,26	1015	4832,31	2185,01	168,76	76,31	65,89	29,79
Ячмінь озимий	15,17	2,20	35811,68	1400,58	2462,96	55	2228,85	614,76	92,33	25,47	162,36	44,78
Жито озиме	16,23	5,40	46789,33	1831,45	402,59	91	2882,89	514,17	112,84	20,13	24,81	4,42
Пшениця яра	0,17	0,10	657,21	17,94	0,00	2	3865,94	328,61	105,53	8,97	0,00	0,00
Ячмінь ярий	9,52	0,40	26312,40	521,06	45,41	40	2765,91	657,81	54,73	13,03	4,77	1,14
Жито яре	5,19	1,70	17287,84	265,01	0,00	17	3330,99	1016,93	51,06	15,59	0,00	0,00
Кукурудза	42,45	0,90	277343,81	10275,64	1531,61	125	6533,42	2218,75	242,06	82,21	36,08	12,25
Рис	0,05	0,80	600,00	12,36	0,00	1	12000,00	600,00	247,20	12,36	0,00	0,00
Овес	0,06	0,03	283,20	1,13	0,00	1	4720,00	283,20	18,83	1,13	0,00	0,00
Соя	26,67	1,80	173702,26	8169,67	965,15	93	6513,02	1867,77	306,32	87,85	36,19	10,38
Соняшник	42,47	0,80	167716,62	4006,15	464,99	85	3949,06	1973,14	94,33	47,13	10,95	5,47
Гірчиця	0,10	0,20	334,25	23,46	0,00	1	3342,50	334,25	234,60	23,46	0,00	0,00
Рпшак	89,34	15,80	154171,10	9769,91	14815,21	229	1725,67	673,24	109,36	42,66	165,83	64,70
Цукрові буряки	20,22	4,40	336423,55	16522,72	1290,30	178	16638,16	1890,02	817,15	92,82	63,81	7,25
Овочі	0,75	8,30	9460,61	208,37	0,00	3	12614,15	3153,54	277,83	69,46	0,00	0,00
Разом	727,34	-	3462681,31	130475,89	52219,48	1936	-	-	-	-	-	-

Джерело: розрахована за даними [224].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у галузевому розрізі за 2013 р.

Сільськогосподарська культура	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
Пшениця озима	479,05	7,30	2314261,69	77485,04	6572,60	775	4830,94	2986,14	161,75	99,98	13,72	8,48
Ячмінь озимий	22,35	2,10	94548,81	3458,33	1050,76	75	4230,37	1260,65	154,74	46,11	47,01	14,01
Жито озиме	18,26	6,50	102746,63	3758,05	28,34	60	5626,87	1712,44	205,81	62,63	1,55	0,47
Ячмінь ярий	2,39	0,10	2841,94	128,57	0,00	11	1189,10	258,36	53,79	11,69	0,00	0,00
Кукурудза	176,45	3,60	1238579,49	33913,87	329,71	380	7019,44	3259,42	192,20	89,25	1,87	0,87
Рис	0,40	1,70	3568,79	107,07	0,00	2	8921,98	1784,40	267,68	53,54	0,00	0,00
Соя	0,46	0,04	766,98	60,65	91,94	3	1667,35	255,66	131,85	20,22	199,87	30,65
Соняшник	42,35	0,02	137300,21	844,75	4,00	62	3242,04	2214,52	19,95	13,63	0,09	0,06
Рпак	108,96	10,70	169589,54	8972,65	4268,28	301	1556,44	563,42	82,35	29,81	39,17	14,18
Цукрові буряки	16,56	5,90	245944,45	5573,75	0,00	44	14851,72	5589,65	336,58	126,68	0,00	0,00
Овочі	1,72	2,34	84762,82	1082,04	737,33	9	49280,71	9418,09	629,09	120,23	428,68	81,93
Разом	868,95	-	4394911,35	135384,77	13082,96	1722	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [225].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у галузевому розрізі за 2014 р.

Сільськогосподарська культура	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
Пшениця озима	401,38	6,80	2086843,24	42288,23	2650,61	615	5199,17	3393,24	105,36	68,76	6,60	4,31
Ячмінь озимий	16,12	1,50	30200,15	1396,71	438,23	54	1873,46	559,26	86,64	25,87	27,19	8,12
Жито озиме	10,23	5,7	41800,32	1609,52	14,73	39	4086,05	1071,80	157,33	41,27	1,44	0,38
Пшениця яра	0,81	0,50	950,53	46,64	0,00	3	1173,49	316,84	57,58	15,55	0,00	0,00
Ячмінь ярий	7,03	0,40	14075,42	186,15	0,00	9	2002,19	1563,94	26,48	20,68	0,00	0,00
Кукурудза	105,74	2,20	212230,36	12275,24	118,53	298	2007,10	712,18	116,09	41,19	1,12	0,40
Рис	0,12	1,00	770,42	32,08	0,00	1	6420,17	770,42	267,33	32,08	0,00	0,00
Горих	0,79	0,50	2120,26	62,91	0,00	6	2683,87	353,38	79,63	10,49	0,00	0,00
Соя	7,85	0,90	131086,41	2320,43	38,74	51	16698,91	2570,32	295,60	45,50	4,94	0,76
Сояшник	32,16	0,60	153110,22	1380,64	9,92	46	4760,89	3328,48	42,93	30,01	0,31	0,22
Ріпак	131,11	7,30	144160,24	5146,26	1746,72	231	1099,54	624,07	39,25	22,28	13,32	7,56
Цукрові буряки	18,78	5,70	237901,33	6055,27	515,33	39	12667,80	6100,03	322,43	155,26	27,44	13,21
Разом	732,12	-	3055248,90	72800,08	5532,81	1392	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Додатки Б.4

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у галузевому розрізі за 2015 р.

Сільськогосподарська культура	Застрахована площа, тис. га	Штрома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
Пшениця озима	400,66	6,00	1812156,24	48971,61	7510,12	445	4522,93	4072,26	122,23	110,05	18,74	16,88
Ячмінь озимий	20,39	1,90	76899,54	2171,57	0,00	70	3771,43	1098,56	106,50	31,02	0,00	0,00
Жито озиме	1,31	0,90	4647,37	212,02	150,31	5	3547,61	929,47	161,85	42,40	114,74	30,06
Пшениця яра	0,50	0,30	9639,17	176,40	0,00	1	19278,34	9639,17	352,8	176,4	0,00	0,00
Ячмінь ярий	2,79	0,20	20982,50	463,43	0,00	15	7520,61	1398,83	166,10	30,90	0,00	0,00
Кукурудза	59,44	1,40	482889,06	5288,68	1069,13	75	8123,97	6438,52	88,98	70,52	17,99	14,26
Гречка	0,23	0,20	1888,75	82,16	0,00	1	8211,96	1888,75	357,22	82,16	0,00	0,00
Сорго	0,59	1,20	4189,48	65,67	0,00	3	7100,81	1396,49	111,31	21,89	0,00	0,00
Горюх	1,01	0,60	15219,62	217,52	0,00	5	15068,93	3043,92	215,37	43,504	0,00	0,00
Соя	46,17	2,10	409134,95	3302,28	0,00	20	8861,49	20456,75	71,52	165,114	0,00	0,00
Соняшник	43,38	0,90	591472,11	7462,54	530,22	94	13634,67	6292,26	172,03	79,39	12,22	5,64
Гірчиця	0,09	0,10	426,13	0,16	0,00	2	4734,78	213,07	1,78	0,08	0,00	0,00
Ріпак	86,28	12,70	255409,83	7764,73	740,32	317	2960,24	805,71	89,99	24,49	8,58	2,34
Льон	1,46	2,40	21580,28	111,35	0,00	2	14781,01	10790,14	76,27	55,68	0,00	0,00
Цукрові буряки	24,86	10,50	260173,16	1343,19	0,00	6	10465,53	43362,19	54,03	223,865	0,00	0,00
Овочі	0,04	0,01	2625,38	28,88	0,00	1	65634,50	2625,38	722	28,88	0,00	0,00
Разом	689,20		3969333,57	77662,19	10000,10	1062	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Додатки Б.5

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у галузевому розрізі за 2016 р.

Сільськогосподарська культура	Застрахована площа, тис. га	Питома вага застрахованої площі у посівній, %	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
							на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
Пшениця озима	481,06	8,00	2796562,76	100744,75	6589,44	471	5813,33	5937,50	209,42	213,90	13,70	13,99
Ячмінь озимий	7,78	0,80	30260,44	890,87	0,00	18	3889,52	1681,14	114,51	49,49	0,00	0,00
Жито озиме	1,73	1,20	8435,53	288,37	0,00	9	4876,03	937,28	166,69	32,04	0,00	0,00
Пшениця яра	4,83	2,60	90788,00	2118,89	0,00	6	18796,69	15131,33	438,69	353,15	0,00	0,00
Ячмінь ярий	2,35	0,10	31877,72	539,04	0,00	11	13564,99	2897,97	229,38	49,00	0,00	0,00
Кукурудза	34,53	0,80	524967,27	4216,23	0,00	54	15203,22	9721,62	122,10	78,08	0,00	0,00
Гречка	2,13	1,40	32172,39	1205,51	0,00	8	15104,41	4021,55	565,97	150,69	0,00	0,00
Горюх	0,87	0,40	20694,93	476,12	249,52	5	23787,28	4138,99	547,26	95,22	286,80	49,90
Соя	15,96	0,90	446539,82	10243,24	0,00	17	27978,69	26267,05	641,81	602,54	0,00	0,00
Квасоля	1,00	2,80	24098,36	602,46	0,00	2	24098,36	12049,18	602,46	301,23	0,00	0,00
Соняшник	72,12	1,20	1098008,97	19289,74	0,00	96	15224,75	11437,59	267,47	200,93	0,00	0,00
Ріпак	27,49	3,20	187942,35	5590,73	3145,04	67	6836,75	2805,11	203,37	83,44	114,41	46,94
Льон	2,82	4,10	38654,00	966,35	0,00	6	13707,09	6442,33	342,68	161,06	0,00	0,00
Цукрові буряки	14,07	4,80	357416,39	5839,21	0,00	8	25402,73	44677,05	415,01	729,90	0,00	0,00
Овочі	6,82	1,50	120436,30	2955,11	0,00	9	17659,28	13381,81	433,30	328,35	0,00	0,00
Разом	675,56		5808855,23	155966,62	9984,00	787	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Додаток В.1

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у розрізі страхових компаній України за 2012 р.

Страхова компанія	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
						на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
ПрАТ "УАСК АС"КА"	65,87	233854,39	9475,84	2483,01	146	3550,24	1601,74	143,86	64,90	37,70	17,01
ПрАТ СК "БРОКБІЗНЕС"	46,0	354376,61	10185,29	2047,62	71	7700,49	4991,22	221,32	143,45	44,49	28,84
ТДВ "СТ ЛОМІНАНТ А"	24,40	172617,67	6081,70	1296,22	38	7074,49	4542,57	249,25	160,04	53,12	34,11
ПрАТ АСК "НГО Україна"	75,21	171064,50	7506,73	10713,59	114	2274,49	1500,57	99,81	65,85	142,45	93,98
ПрАТ "УСК "Княжа вісняя іншуранс груп"	7,91	45481,16	1093,67	0,00	25	5749,83	1819,25	138,26	43,75	0,00	0,00
ПАТ НАСК "Оранта"	32,58	62330,55	3649,15	9335,6	120	1913,15	519,42	112,01	30,41	286,54	77,80
ПАТ СК "Оранта січ "	3,14	3675,50	80,17	0,00	11	1170,54	334,14	25,53	7,29	0,00	0,00
ПрАТ СК "РЗУ Україна"	104,12	294766,52	4009,86	1384,01	149	2831,03	1978,30	38,51	26,91	13,29	9,29
ПрАТ СК "ПРОВІДНА"	126,04	664606,11	24005,75	6161,89	366	5272,98	1815,86	190,46	65,59	48,89	16,84
ПрАТ СК "Страхові гарантії"	63,8	398860,06	8142,61	0,00	99	6251,73	4028,89	127,63	82,25	0,00	0,00
ПрАТ СК "ТАС"	13,25	37397,58	1492,36	1033,49	81	2822,46	461,70	112,63	18,42	78,00	12,76
ПрАТ "УАСК"	113,59	793318,54	49765,83	12891,75	648	6984,05	1224,26	438,10	76,80	113,49	19,89
ПАТ СК "Універсалія"	1,47	3308,39	251,96	0,00	5	2250,61	661,68	171,40	50,39	0,00	0,00
ПрАТ СК "UNIQA"	49,94	227023,73	4736,97	4872,30	63	4545,93	3603,55	94,85	75,19	97,56	77,34
Разом	727,34	3462681,31	130475,89	52219,48	1936	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [224].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у розрізі страхових компаній України за 2013 р.

Страхова компанія	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
						на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
ПРАТ "УАСК АСКА"	78,29	131096,16	3927,04	995,61	165	1674,49	794,52	50,16	23,80	12,72	6,03
ПРАТ СК "БРОКБІЗНЕС"	102,61	686063,24	22198,84	3875,95	229	6686,12	2995,91	216,34	96,94	37,77	16,93
ТДВ "СТ.ДОМІНАНТА"	154,07	1049835,53	36992,71	355,41	344	6814,02	3051,85	240,10	107,54	2,31	1,03
ПРАТ АСК "ННГО Україна"	126,62	432568,47	11660,73	4042,31	237	3416,27	1825,18	92,09	49,20	31,92	17,06
ПАТ НАСК "Оранта"	5,77	13142,36	580,13	91,94	31	2277,71	423,95	100,54	18,71	15,93	2,97
ПРАТ СК "РЗУ Україна"	138	401649,03	4998,28	58,52	155	2910,50	2591,28	36,22	32,25	0,42	0,38
ПРАТ СК "Страхові гарантії"	157,40	811820,77	27297,95	3015,57	272	5157,69	2984,64	173,43	100,36	19,16	11,09
ПРАТ "УАСК"	106,19	868735,79	27729,09	647,65	289	8180,96	3006,01	261,13	95,95	6,10	2,24
Разом	868,95	4394911,35	135384,77	13082,96	1722	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [225].

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у розрізі страхових компаній України за 2014 р.

Страхова компанія	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
						на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
ПРАТ "УАСК АСКА"	65,63	167560,17	2111,25	942,72	125	2553,10	1340,48	32,17	16,89	14,36	7,54
ПРАТ СК "АХА Страхування"	124,60	500567,25	11939,23	901,63	263	4017,39	1903,30	95,82	45,40	7,24	3,43
ПРАТ СК "БРОКБІЗНЕС"	131,21	539780,23	18418,41	597,54	224	4113,87	2409,73	140,37	82,23	4,55	2,67
ПРАТ АСК "ННГО Україна"	110,12	437690,14	6260,64	1231,71	173	3974,67	2530,00	56,85	36,19	11,19	7,12
ПАТ СК "Оранта січ"	22,11	62450,41	364,05	0,00	48	2824,53	1301,05	16,47	7,58	0,00	0,00
ПРАТ СК "РЗУ Україна"	58,45	237380,72	2693,62	824,45	131	4061,26	1812,07	46,08	20,56	14,11	6,29
ПРАТ СК "Страхові гарантії"	95,24	406989,36	13832,02	669,55	191	4273,30	2130,83	145,23	72,42	7,03	3,51
ПРАТ "Українська аграрно - страхова компанія"	117,35	534136,24	14924,03	365,21	219	4551,65	2438,98	127,18	68,15	3,11	1,67
ПАТ СК "універсальна"	7,41	168694,38	2256,83	0,00	18	22765,77	9371,91	304,57	125,38	0,00	0,00
Разом	732,12	3055248,90	72800,08	5532,81	1392	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Додаток В.4

Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування у розрізі страхових компаній України за 2015 р.

Страхова компанія	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
						на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
ПрАТ "УАСК АСКА"	9,82	130793,24	5407,91	224,80	18	13319,07	7266,29	550,70	300,44	22,89	12,49
ПрАТ СК "АХА Страхування"	114,81	345741,51	9720,01	538,63	170	3011,42	2033,77	84,66	57,18	4,69	3,17
ПрАТ СК "БРОКБІЗНЕС"	9,73	71269,42	1621,83	744,62	21	7324,71	3393,78	166,68	77,23	76,53	35,46
ПрАТ АСК "ІНГО Україна"	200,35	1024245,71	13221,35	4447,24	163	5112,28	6283,72	65,99	81,11	22,20	27,28
ПАТ СК "Оранга сит"	28,23	108068,8	95,30	0,00	66	3828,15	1637,41	3,38	1,44	0,00	0,00
ПрАТ СК "PZU Україна"	138,31	1180723,35	16265,43	117,35	298	8536,79	3962,16	117,60	54,58	0,85	0,39
ПрАТ СК "Страхові гарантії"	2,41	44863,06	64,86	0,00	3	18615,38	14954,35	26,91	21,62	0,00	0,00
ПрАТ СК "Геком "	67,23	279055,51	4542	3873,15	33	4150,76	8456,23	67,56	137,64	57,61	117,37
ПрАТ "УАСК "	14,02	172579,44	4565,78	54,21	56	12309,52	3081,78	325,66	81,53	3,87	0,97
ПАТ "СК "Універсалія"	2,25	30239,44	78,21	0,00	7	13439,75	4319,92	34,76	11,17	0,00	0,00
ПрАТ "УПСК"	1,13	14419,73	478,84	0,00	5	12760,82	2883,95	423,75	95,77	0,00	0,00
ПрАТ САСК "Фініст"	100,91	567334,36	21600,67	0,00	222	5622,18	2555,56	214,06	97,30	0,00	0,00
Разом	689,20	3969333,57	77662,19	10000,00	1062	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

**Вихідні дані для оцінювання стану розвитку аграрного страхування
у розрізі страхових компаній України за 2016 р.**

Страхова компанія	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. грн	Страхова премія, тис. грн	Страхові виплати, тис. грн	Кількість договорів, шт.	Страхова сума		Страхова премія		Страхові виплати	
						на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 договір, тис. грн
ПрАТ "УАСК АСКА"	143,19	1783484,74	48693,09	59919,46	112	12455,37	15923,97	340,06	434,76	418,46	535,00
ПрАТ СК АХА Страхування"	26,22	217803,03	5274,68	495,72	42	8306,75	5185,79	201,17	125,59	18,91	11,80
ПрАТ СК "БРОКБІЗНЕС"	12,44	115573,20	2726,86	0,00	13	9290,45	8890,25	219,20	209,76	0,00	0,00
ПрАТ СК "Здорово"	16,48	152517,88	5363,20	0,00	9	9254,73	16946,43	325,44	595,91	0,00	0,00
ПрАТ АСК "НГО Україна"	206,67	1338704,93	22265,3	6336,52	193	6477,50	6936,29	107,73	115,36	30,66	32,83
ПАТ СК "Крайна"	15,73	154513,13	6330,02	0,00	41	9822,83	3768,61	402,42	154,39	0,00	0,00
ПАТ СК "Оранга січ"	1,46	7855,06	3,71	0,00	4	5380,18	1963,77	2,54	0,93	0,00	0,00
ПрАТ СК "РЗУ Україна"	112,62	1022455,89	31162,09	2735,53	184	9078,81	5556,83	276,70	169,36	24,29	14,87
ПрАТ "СК "ТАС"	3,86	17921,59	757,24	0,00	20	4642,90	896,08	196,18	37,86	0,00	0,00
ПАТ СК "Універсалія"	134,84	990868,72	33053,31	0,00	165	7348,48	6005,26	245,13	200,32	0,00	0,00
ПрАТ "УПСК"	2,05	7157,06	337,12	0,00	4	3491,25	1789,27	164,45	84,28	0,00	0,00
Разом	675,56	5808855,23	155966,62	69487,23	787	-	-	-	-	-	-

Джерело: розраховано за даними [211].

Вихідні дані для виявлення ступеня кореляційного зв'язку між розміром застрахованих площ, економічними показниками діяльності с.-г. підприємств та показниками рівня розвитку страхового ринку

Адміністративна область	Результативна ознака	Факторні ознаки										
		Питома вага застрахованої площі у посівній, %		Прибуток		Питома вага прибуткових підприємств, %	Відношення розміру площі, з якої зібрано урожай у 2016 р. до 2012 р. (%)	Страхова сума		Страхова премія		Страховий тариф, %
		на 1 га, тис. грн	на 1 га, грн	на 1 га, тис. грн	на 1 га, грн			на 1 дог. тис. грн	на 1 дог. тис. грн			
Вінницька	2,17	9633,89	3069,1	92,03	107,1	10415,07	6385,52	235,42	144,34	2,26		
Волинська	0,25	6106,1	2071,66	80,13	112,64	10850,44	2459,43	363,29	82,35	3,35		
Дніпропетровська	2,07	8720,72	2673,02	90,85	112,13	9638,41	6848,43	283,38	201,35	2,94		
Донецька	0,47	8126,69	2204,58	93,73	72,39	3223,91	1246,58	127,88	49,45	3,97		
Житомирська	2,18	6177,32	2618,94	81,61	119,2	7163,08	2874,19	242,79	97,42	3,39		
Закарпатська	0,07	2609,19	800,91	80,00	101,1	11254	1575,56	391,64	54,83	3,48		
Запорізька	1,06	7454,49	2607,69	93,81	109,59	6494,9	3117,55	64,76	31,08	1,00		
Івано-Франківська	2,18	11164,12	3556,44	80,43	110,23	12561,58	7258,8	325,01	187,81	2,59		
Київська	1,17	11421,79	5641,18	87,36	104,16	7572,69	4477,76	156,71	92,66	2,07		
Кіровоградська	1,22	9849,19	3055,88	95,67	106,91	2212,64	1423	106,03	68,19	4,79		
Луганська	1,89	8410,48	2526,37	96,92	81,34	8693,19	10786,8	356,01	441,75	4,1		
Львівська	2,42	6805,56	1979	78,4	114,58	6756,55	7726,6	224,83	257,11	3,33		
Миколаївська	2,54	8890,75	2706,41	95,32	109,88	6410,93	11370,66	283,36	502,58	4,42		
Одеська	1,85	6730,86	2477,9	95,41	110,84	16302,6	13606,71	105,27	87,86	0,65		
Полтавська	4,11	1898,28	5288,65	92,1	103,97	6602,87	6475,4	158,26	155,21	2,4		
Рівненська	0,69	7904,76	2047,4	80,87	108	8351,41	2644,61	310,47	98,32	3,72		
Сумська	3,70	12229,36	3951,42	88,36	106,34	4350,54	5312,77	164,9	201,37	3,79		
Тернопільська	3,52	8580,69	2888,34	90	104,53	9473,84	4236,58	224,46	100,37	2,37		
Харківська	1,44	9522,69	3174,42	90,89	107,64	3219,97	3705,89	118,88	136,81	3,69		
Херсонська	4,12	9672,11	2935,61	88,71	110,59	5650,17	11662,38	269,49	556,25	4,77		
Хмельницька	9,99	14764,28	3682,08	83,98	107,13	12615,3	15303,02	325,22	394,51	2,58		
Черкаська	1,18	13317,3	5159,48	91,27	104,13	4744,03	3051,27	147,9	95,13	3,12		
Чернівецька	5,28	2343,94	926,83	67,0	101,73	23216,64	26748,89	583,19	671,92	2,51		
Чернівецька	3,34	9957,34	3350,08	85,99	110,76	5903,87	4723,09	156,18	144,34	2,65		
Україна	2,50	9746,03	3205,71	90,09	105,39	8598,58	7381,01	230,87	198,18	2,68		

Джерело: розраховано за даними [21]; 221].

Додаток Д
Показники урожайності озимої пшениці у розрізі адміністративних областей України за 1976-2016 рр.

Адміністративна область	Роки																							
	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Україна	29,9	31,0	33,9	25,0	25,8	26,4	27,8	25,8	27,6	24,8	32,2	36,7	33,7	39,4	40,2	30,3	30,9	38,0	30,7	29,7	23,0	28,3	26,5	22,9
АР Крим	22,2	32,7	31,0	20,7	26,9	26,9	27,3	21,2	27,3	21,3	22,9	28,9	31,8	37,1	36,5	31,0	32,5	27,8	21,8	27,5	16,5	22,3	21,9	20,9
Вінницька	36,8	33,8	38,6	31,9	27,2	28,7	32,2	32,5	30,6	29,1	38,7	43,5	34,2	44,2	43,8	29,9	33,0	42,6	36,1	34,5	29,0	35,5	32,0	24,7
Волинська	27,8	26,8	27,9	22,1	19,5	20,9	25,6	29,5	30,6	25,2	33,3	40,4	26,8	38,6	36,1	31,9	33,5	32,4	28,7	32,7	20,1	23,5	22,1	23,0
Дніпропетровська	29,4	31,2	34,5	22,0	28,7	26,2	28,6	23,8	26,3	18,2	27,6	37,8	34,5	39,9	45,2	32,9	29,8	36,7	31,4	25,9	23,1	29,3	29,4	22,7
Донецька	27,4	31,2	36,4	21,9	26,0	29,0	32,5	30,9	31,6	24,7	31,0	36,1	32,6	39,2	43,4	30,7	33,8	35,6	30,4	27,5	24,7	26,1	25,8	20,9
Житомирська	24,2	20,8	23,5	18,0	20,5	18,5	19,8	22,5	23,9	20,8	24,9	31,7	21,3	32,1	29,1	24,5	29,7	31,3	24,9	27,9	21,7	21,5	22,9	22,9
Закарпатська	27,8	27,2	29,1	24,2	23,8	23,7	28,3	27,6	33,6	24,2	39,5	42,6	43,4	33,8	51,5	46,5	38,7	32,0	34	27,6	28,8	30,4	24,5	24,8
Запорізька	25,7	33,2	33,5	23,4	28,9	27,7	28,9	21,3	31,9	21,8	31,8	34,8	35,9	40,4	42,5	29,2	33,5	31,7	26,5	25,2	18,5	30,9	26,7	25,3
Івано-Франківська	24,7	23,2	24,7	21,8	19,6	21,2	25,4	23,9	26,2	29,2	33,6	35,6	31,0	33,8	35,5	26,0	29,3	37,6	33,2	32,6	16,5	26,6	21,5	20,6
Київська	33,6	35,3	38,6	29,1	25,8	29,4	28,5	30,0	30,8	29,5	37,1	43,9	35,9	44,3	40,7	30,5	34,4	45,8	35,9	34,6	31,9	27,5	35,7	24,1
Кіровоградська	29,3	32,9	36,2	27,7	29,3	29,7	27,2	20,7	26,2	23,1	29,1	33,6	37,2	39,1	43,8	29,3	24,0	40,5	27,9	31,6	23,5	28,2	27,7	24,4
Луганська	25,8	24,3	33,6	16,2	23,9	20,9	19,6	25,7	17,0	26,4	22,5	29,1	30,5	38,3	35,9	31,0	33,3	29,6	24,8	19,4	18,9	22,3	14,2	12,6
Львівська	24,1	25,1	26,7	21,8	18,5	19,1	22,8	25,6	25,4	23,3	31,8	35,8	27,7	33,3	34,0	30,4	31,7	35,4	31,7	31,6	21,1	25,1	22,6	21,7
Миколаївська	28,5	27,9	30,3	23,0	23,4	26,0	23,4	19,1	24,8	21,3	29,9	30,7	38,5	38,7	39,5	29,1	18,7	35,0	23,1	29,3	18,0	25,6	19,6	24,2
Одеська	23,5	32,0	33,7	27,1	22,1	26,6	24,8	18,1	27,1	21,6	28,9	26,7	36,0	33,5	33,8	32,2	19,6	36,3	16,1	27,1	19,0	34,4	24,7	26,9
Полтавська	35,4	30,3	36,1	26,4	24,9	28,7	33,0	27,6	27,4	28,8	36,2	42,7	39,6	46,2	48,6	31,3	29,9	43,6	34,6	30,9	29,3	22,4	33,7	22,8
Рівненська	30,2	26,2	30,1	24,6	23,1	24,5	28,6	30,0	30,6	27,1	33,6	38,5	25,3	36,6	34,5	30,0	32,2	35,5	30,4	32,1	20,5	24,5	22,8	23,8
Сумська	31,5	28,7	31,8	26,7	23,2	24,4	27,9	28,7	33,0	27,5	31,7	37,3	39,7	39,5	38,9	26,8	31,4	39,3	34,6	38,2	20,0	25,0	26,2	20,1
Тернопільська	37,1	31,4	34,7	31,6	23,6	25,3	29,7	30,3	32,0	33,5	41,2	46,0	33,0	37,9	36,4	34,0	37,5	43,7	40,9	37,5	25,3	32,7	33,6	22,0
Харківська	37,2	29,6	34,3	22,0	27,9	23,0	32,0	33,1	23,0	21,1	24,9	34,7	34,7	43,1	45,4	31,3	33,3	41,4	37,1	18,8	27,4	29,3	27,2	20,9
Херсонська	27,6	34,9	33,7	25,1	27,5	29,1	24,3	22,5	30,2	17,7	34,5	29,4	32,7	40,8	37,6	28,6	29,1	34,1	26,5	30,1	16,8	29,6	25,7	23,5
Хмельницька	34,0	29,9	34,0	30,4	23,8	25,1	28,5	29,2	28,2	29,3	36,7	41,5	30,6	38,2	36,4	31,5	35,6	44,4	36,6	32,5	26,7	34,3	30,7	26,8
Черкаська	41,7	38,7	44,2	34,2	30,3	35,4	37,3	30,5	31,4	35,3	40,8	49,5	44,4	48,1	46,6	32,9	33,5	52,4	41,4	37,9	34,1	34,7	37,0	23,7
Чернівецька	38,5	35,9	38,3	34,2	26,9	27,9	30,4	29,2	34,6	34,6	37,5	40,3	37,8	41,4	47,1	30,1	35,3	46,1	42,2	40,3	19,1	32,8	27,6	24,1

Джерело: розраховано за даними [160-164].

продовження Додатку Д

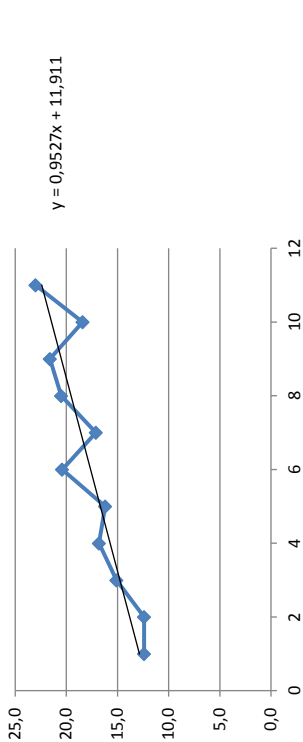
Адміністративна область	Росія																Коефіцієнт % застрахованої площі	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016	2016
Україна	31,0	30,5	14,7	31,7	28,5	25,3	23,4	36,7	30,9	26,8	33,5	28,0	33,9	40,1	38,8	42,1	19,519	22,943
АР Крим	22,9	20,0	15,1	22,6	22,5	25,0	22,8	27,4	23,2	21,1	33,4	15,2	14,5	-	-	-	22,943	115,7613
Вінницька	27,1	31,1	13,5	31,9	29,0	30,2	26,0	42,6	39,9	32,9	44,5	39,0	42,8	51,3	48,0	57,1	23,271	121,5779
Волинська	23,2	28,8	25,3	32,9	28,0	22,9	25,0	30,6	27,6	26	32,3	33,6	36,0	41,1	45,0	42,1	21,564	136,9934
Дніпропетровська	43,0	36,5	8,0	35,8	34,8	28,7	19,6	38,1	29,8	28,5	30,8	16,6	33,5	34,2	34,1	34,6	25,196	102,6106
Донецька	38,1	31,9	10,7	32	31,2	23,6	24,4	36,3	28,6	29,8	33,4	22,7	31,9	38,5	31,5	37,6	21,565	102,0862
Житомирська	22,0	26,7	14,2	27,2	23,1	22,5	23,1	34,1	32,6	25,2	30,1	32,9	30,6	39,3	43,9	44,9	25,126	117,8516
Закарпатська	28,3	30,3	28,7	38,9	32,3	29,5	30	30,7	29,2	21,2	30,1	30,6	32,1	34,4	34,6	34,5	21,578	127,6165
Запорізька	34,8	27,9	9,4	31,00	30,2	28,6	21,8	35,3	28,3	26,1	30,1	17,5	26,1	30,1	31,4	31,6	22,315	88,41578
Івано-Франківська	21,1	27,2	21	30,5	24,1	23,4	25,2	31,7	30,0	24,8	36,9	36,7	34,8	41,9	44,1	47,5	24,739	111,4083
Кіївська	29,7	32,1	22,00	36,2	34,8	27,5	27,3	40,1	36,8	25,1	26,8	43,9	44,1	47,6	47,6	51,0	21,186	117,7496
Кіровоградська	41,9	38,2	7,5	37,7	32,8	30	20,6	38,6	31,0	30,1	34,7	27,9	41,2	43,5	36,8	41,1	24,538	102,2936
Луганська	32,2	25,8	15,4	25	31,6	18,2	21,1	38,1	24,3	23,5	25,3	26,9	23,5	36,3	26,7	35,8	28,179	0
Львівська	21,9	27,1	23,6	29,2	24,4	24,9	25,9	31,4	31,3	25,3	34,9	35,7	36,1	45,4	46,4	46,6	24,296	114,0517
Миколаївська	33,2	28,6	6,00	33,5	22,3	26,2	14,9	30,8	29,5	28,5	30,7	17,3	30,1	33,6	34,2	36,1	26,567	115,1703
Одеська	34,3	31,1	6,4	34,7	24,1	25,2	17,9	33,2	26,4	28,3	31,9	19,4	32,3	34,1	32,1	38,5	24,953	115,2659
Полтавська	33,1	36,2	10,9	32,3	32,6	26,4	28,1	43,1	35,6	26,1	34,0	31,7	45,2	44,0	43,7	45,1	25,602	113,3333
Рівненська	22,9	31,9	19,5	30,9	25,3	22,1	26,6	32,1	30,8	29,0	36,8	36,0	33,0	43,3	43,7	44,3	20,471	120,5925
Сумська	26,9	30,9	13,7	29,7	24,3	19,9	27,1	38,5	34,3	22,0	28,3	35,4	43,5	49,6	44,2	42,3	26,059	119,7379
Тернопільська	18,5	27,4	18,2	28,6	23,6	23	25,4	35,0	35,4	25,1	38,3	37,2	35,0	49,1	48,8	49,2	25,029	126,7511
Харківська	35,9	37,1	12,6	32	36,4	21,9	27,6	46,0	31,0	20,8	36,5	29,0	43,3	48,8	39,3	44,5	27,851	131,7881
Херсонська	30,0	24,1	6,2	29,8	24,5	25,4	18,5	32,8	24,4	24,3	34,7	15,7	20,2	29,4	35,4	35,2	24,909	115,6429
Хмельницька	20,7	29,0	17,3	29,8	22,5	19,7	25,5	35,2	35,1	28,8	41,4	40,1	38,9	52,9	55,8	55,7	26,398	122,4545
Черкаська	37,3	34,9	13,5	36,9	36,0	30,4	28,4	46,9	45,2	35,0	39,8	43,6	51,2	50,4	50,5	52,6	22,098	140,3212
Чернівецька	22,6	27,7	11,5	26,3	24,8	24,9	28,6	32,3	34,6	26,6	38,0	37,2	34,0	47,1	39,0	24,648	128,7409	
Чернігівська	18,7	23,9	15,0	29,6	25,2	22,0	28,1	33,0	33,2	21,7	26,2	35,8	37,0	45,3	37,9	42,2	27,048	138,9757
Коефіцієнт кореляції r - табл.																		
Джерело: розраховано за даними [216-223].																		
-0,289																		
-1,417																		

Додаток Е.1

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності озимої пшениці за 2006-2016 рр.

Роки	Площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна соборність продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, ц, грн	Коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Недобір урожаю у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрапи прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га фактичний	потенційний		
2006	5089,2	25,6	3404779,8	48,05	48,65	25,7	-0,1	-483,47	-23521010,10	669,02	2933513,45	2957034,46	-23521,01
2007	5816,7	23,9	4206604,5	63,88	79,66	27,1	-3,2	-18846,11	-1501280,96	723,19	6867659,40	8368940,36	-1501280,96
2008	6802,1	37,1	8035001,2	63,76	75,26	28,6	8,5	57919,88	4359050,28	1181,25	10957455,11	6598404,82	4359050,28
2009	6518,5	31,2	10820941,0	75,09	79,35	30,0	1,2	7626,64	605174,28	1660,04	5317039,82	4711865,54	605174,28
2010	6137,3	27,1	9476367,1	99,31	108,78	31,5	-4,4	-26850,69	-2920817,79	1544,06	8616012,79	11536830,57	-2920817,79
2011	6499,4	33,9	12448142,0	112,36	132,42	32,9	1,0	6369,41	843437,54	1915,28	16727911,58	15884747,04	843437,54
2012	5533,8	28,0	16269200,1	139,26	155,62	34,4	-6,4	-35222,64	-5481346,77	2939,97	7843558,67	13324905,44	-5481346,77
2013	6524,5	34,1	16664952,1	133,83	136,95	35,8	-1,7	-11156,90	-1527936,77	2554,21	13804430,28	15332367,05	-1527936,77
2014	5898,0	40,2	20234479,2	146,50	187,0	37,3	2,9	17369,61	3248117,07	3430,74	24103146,00	20855028,93	3248117,07
2015	6696,1	38,9	32756536,2	176,60	279,78	38,7	0,2	1339,22	374686,97	4891,88	40120079,78	39745392,8	374686,97
2016	6013,2	42,2	39820697,2	220,9	328,20	40,1	2,1	12357,13	4055608,75	6622,21	43462363,33	39406754,57	4055608,75

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення тренду урожайності озимої пшениці

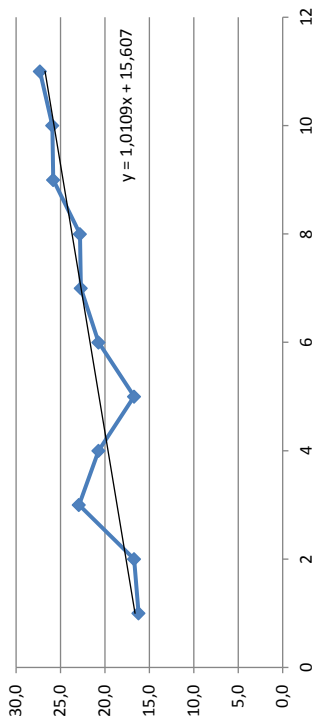
Джерело: власні дослідження.

Додаток Е.2

**Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності жита за 2006-2016 рр.
із застосуванням ліній тренду**

Роки	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Недобір урожаю у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибутков, тис. грн		Втраги прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	372,9	16,2	153851,5	47,05	41,40	16,6	-0,4	-152,89	-6329604,60	412,58	96245,07	102574,68	-6329,60
2007	349,2	16,7	126576,3	63,86	83,77	17,6	-0,9	-321,26	-26912,29	362,48	361940,18	388852,47	-26912,29
2008	465,8	22,9	251186,9	71,14	80,64	18,6	4,3	1988,97	160390,22	539,26	608985,46	448595,25	160390,22
2009	467,4	20,7	388560,3	72,84	61,52	19,6	1,1	495,44	30479,71	831,32	206656,77	176177,06	30479,71
2010	286,4	16,7	342293,8	96,30	79,01	20,7	-4,0	-113,28	-89382,43	1195,16	35601,55	124983,98	-89382,43
2011	283,7	20,7	227643,0	116,89	129,79	21,7	-1,0	-272,352	-35348,57	802,41	534560,46	569909,02	-35348,57
2012	302,8	22,7	384297,5	125,72	132,57	22,7	0,0	9,084	1204,27	1269,15	526930,35	525726,08	1204,27
2013	284,4	22,8	361366,1	128,86	109,09	23,7	-0,9	-250,27	-27302,17	1270,63	346008,37	373310,54	-27302,17
2014	187,1	25,8	314897,2	135,60	128,00	24,7	1,1	207,68	26583,17	1683,04	302981,84	276398,67	26583,17
2015	151,6	25,9	313979,9	167,30	221,64	25,7	0,2	30,32	6720,12	2071,11	556276,26	549556,14	6720,12
2016	144,3	27,3	268099,7	209,90	238,09	26,7	0,6	85,137	20270,27	1857,93	669829,67	649559,40	20270,27

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення тренду урожайності жита

Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності озимого ячменю за 2006-2016 рр.

із застосуванням ліній тренду

Роки	Повітряна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна соборність продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Недобір урожаю, тис. ц	Витрати, грн		Потенційний	Втраги прибутку тис. грн	
									на 1 га, доходу	фактичний			
2006	422,3	23,5	330150,2	43,06	48,30	21,8	1,7	701,02	33859169,40	781,7907	149181,40	115322,23	33859,17
2007	558,6	18,2	283849,6	68,00	76,22	22,8	-4,6	-2591,90	-197554,92	508,1446	491042,55	688597,48	-197554,92
2008	858,9	31,2	927102,2	65,48	83,26	23,8	7,4	6321,504	526328,42	1079,406	1304072,64	777744,21	526328,42
2009	1322,1	27,7	1340597,4	71,27	70,24	24,8	2,9	3781,206	265591,91	1013,991	1231743,82	966151,91	265591,91
2010	1480,7	22,4	1874970,8	90,61	91,16	25,8	-3,4	-5093,61	-464333,31	1266,273	1148594,91	1612928,21	-464333,31
2011	1204,7	27,4	1622992,9	110,00	126,60	26,8	0,6	674,632	85408,41	1347,217	2555918,65	2470510,24	85408,41
2012	701,3	19,6	1277691,7	148,91	154,16	27,8	-8,2	-5778,71	-890846,24	1821,89	841311,50	1732157,74	-890846,24
2013	1084,1	27,1	1931719,0	136,83	140,57	28,8	-1,7	-1886,33	-265161,97	1781,864	2198102,49	2463264,46	-265161,97
2014	1090,7	30,9	2761370,6	143,70	171,10	29,8	1,1	1156,142	197815,90	2531,742	3005149,39	2807333,50	197815,90
2015	1057,3	31,2	3540588,4	181,50	265,14	30,8	0,4	380,628	100919,71	3348,707	5205786,29	5104866,58	100919,71
2016	1006,4	36,1	4950323,9	216,90	300,69	31,8	4,3	4287,264	1289137,41	4918,843	5974056,52	4684919,11	1289137,41

Джерело: розраховано за даними [216-223].

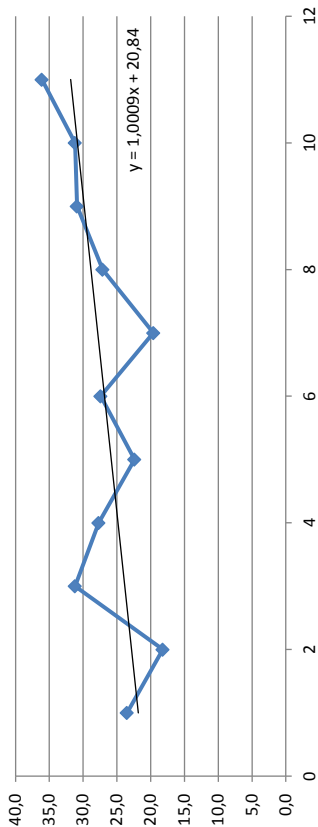

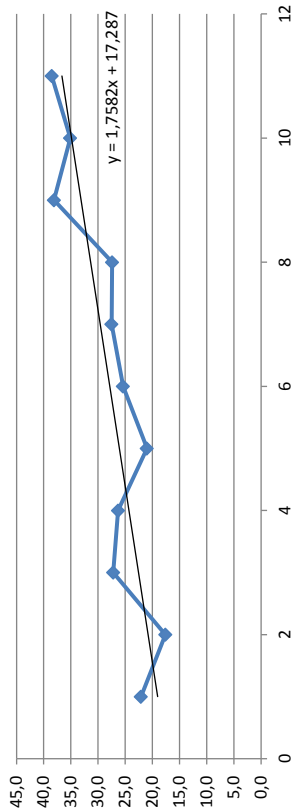
Рис. Графічне відображення тренду урожайності озимого ячменю

Джерело: власні дослідження.

Із застосуванням ліній тренду

Росли	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, ц, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Нелюбір урожаю у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	493,6	22,1	213932,8	55,21	53,50	19,038	3,1	1511,40	80860071,20	433,41	369675,16	288815,09	1511,40
2007	471,1	17,6	218122,1	75,48	86,09	20,796	-3,2	-1505,64	-129620,17	463,01	495681,08	625301,25	-1505,64
2008	314,2	27,2	266521,2	86,26	91,26	22,554	4,6	1459,77	133218,90	848,25	513408,66	380189,76	1459,77
2009	333,9	26,3	316992,4	83,25	89,90	24,312	2,0	663,79	59675,01	949,36	472470,74	412795,73	663,79
2010	313,7	21,0	328810,9	108,87	119,81	26,07	-5,1	-1590,46	-190552,89	1048,17	460461,44	651014,33	-1590,46
2011	281,8	25,4	388935,1	129,89	143,27	27,828	-2,4	-684,21	-98026,82	1380,18	63551,44	734578,27	-684,21
2012	237,9	27,5	397293,9	134,19	150,94	29,586	-2,1	-496,26	-74905,39	1670,00	590193,32	665098,71	-496,26
2013	158,9	27,4	238213,2	146,03	157,15	31,344	-3,9	-626,70	-98486,16	1499,14	445995,90	544482,06	-626,70
2014	163,2	38,1	328018,7	130,30	198,00	33,102	5,0	815,67	161503,37	2009,92	903129,46	741626,09	815,67
2015	170,5	35,1	663817,9	199,20	331,72	34,86	0,2	40,92	13573,98	3893,36	1321377,03	1307803,04	40,92
2016	187,7	38,5	897304,5	243,60	344,53	36,618	1,9	353,25	121705,70	4780,52	1592424,32	1470718,61	353,25

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення тренду урожайності ярої пшениці

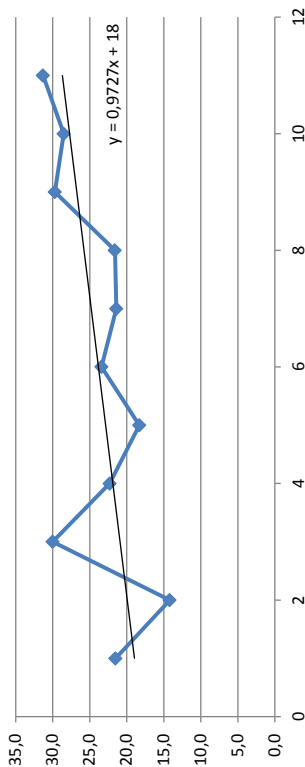
Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності ярого ячменю за 2006-2016 рр. із застосуванням ліній тренду

Роки	Повна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Недобір урожаю у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Витрати прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	4883,2	21,5	1658706,6	47,60	58,70	18,972	2,5	12344,73	724635627,52	339,68	4504135,96	3779500,33	724635,63
2007	4416,7	14,2	1425742,3	75,19	92,73	19,944	-5,7	-25369,5	-232516,03	322,81	4390018,09	6742534,13	-2352516,03
2008	3359,9	30,0	2671396,1	71,96	84,32	20,916	9,1	30521,33	2573558,681	795,08	5827806,94	3254248,26	2573558,68
2009	3799,7	22,3	2821628,8	78,50	73,41	21,888	0,4	1565,476	114921,62	742,59	3398643,49	3283721,86	114921,62
2010	3024,1	18,3	2373118,8	100,71	99,59	22,86	-4,6	-13789,9	-1373335,74	784,74	3138294,38	4511630,12	-1373335,74
2011	2582,4	23,4	1851811,2	121,60	142,02	23,832	-0,4	-1115,6	-158437,06	717,09	6730196,08	6888633,14	-158437,06
2012	2724,0	21,4	2879851,1	139,06	159,84	24,804	-3,4	-9272,5	-1482115,76	1057,21	6437797,92	7919913,68	-1482115,76
2013	2275,3	21,6	2113853,4	151,13	148,95	25,776	-4,2	-9501,65	-1415271,18	929,04	5206514,80	6621785,98	-1415271,18
2014	1950,2	29,7	2762434,6	145,50	171,20	26,748	3,0	5756,99	985596,76	1416,49	7153630,33	6168033,57	985596,76
2015	1767,9	28,5	3374088,6	184,90	267,54	27,72	0,8	1378,962	368927,49	1908,53	10105954,43	9737026,94	368927,49
2016	1860,8	31,3	3827257,9	218,50	301,05	28,692	2,6	4852,966	1460985,53	2056,78	13706809,29	12245823,76	1460985,53

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення тренду урожайності ярого ячменю

Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності вівса за 2006–2016 рр.

із застосуванням ліній тренду

Роки	Повна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Недобр урожай у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Витрати прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	473,6	15,6	96547,2	47,19	41,64	15,2	0,4	169,075	7040291,33	203,86	211095,78	204055,49	7040,29
2007	403,8	15,3	90872,3	61,64	74,80	16,1	-0,8	-325,46	-24344,62	225,04	371252,57	395597,19	-24344,62
2008	455,9	21,2	111024,3	70,45	84,53	17,0	4,2	1928,91	163051,01	243,53	705964,91	542913,90	163051,01
2009	432,6	17,6	181474,0	74,50	63,82	17,8	-0,2	-100,36	-6405,18	419,50	304436,16	310841,34	-6405,18
2010	325,7	14,8	207440,1	89,80	76,29	18,7	-3,9	-1268,60	-96781,61	636,91	160305,16	257086,77	-96781,61
2011	287,9	18,1	110279,6	128,89	156,97	19,6	-1,5	-419,76	-63889,44	383,05	707689,50	773578,94	-65889,44
2012	309,7	20,9	142092,0	137,91	151,63	20,4	0,5	148,35	22493,75	458,81	839368,05	816874,30	22493,75
2013	251,5	19,4	158542,4	133,17	129,72	21,3	-1,9	-473,83	-61464,71	630,39	474374,45	535839,16	-61464,71
2014	247,2	25,1	150729,3	135,80	150,40	22,1	3,0	729,98	109789,23	609,75	782460,59	672671,36	109789,23
2015	212,5	23,2	251036,0	167,80	205,43	23,0	0,2	40,38	8294,24	1181,35	761733,90	753439,66	8294,24
2016	209,3	24,0	191693,5	203,30	280,3	23,9	0,1	26,58	7449,35	915,88	1216058,30	1208608,95	7449,35

Джерело: розраховано за даними [216-223].

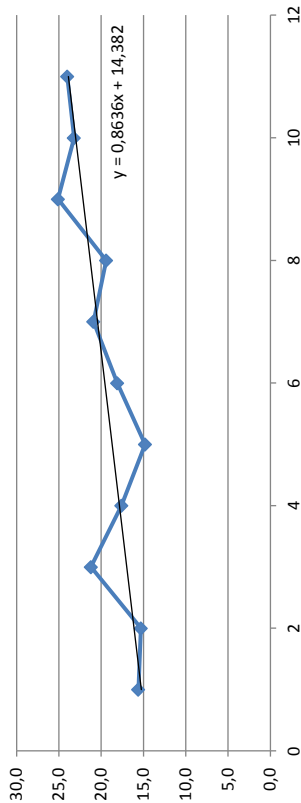

Рис. Графічне відображення змін тренду урожайності вівса

Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності кукурудзи за 2006-2016 рр.

із застосуванням ліній тренду

Ріки	Площа тис. га	Урожай- ність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн.	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхи- лення у центнерах +,- тис. ц	Недобір урожано у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн
									на 1 га, доходу	на 1 га	фактич- ний	потен- ційний	
2006	1776,9	37,4	1343948,7	47,11	52,25	39,5	-2,1	-19563025368	756,345	2128380,44	2324000,69	-195620,25	-9,19104
2007	2087,2	39,0	1904709,6	56,34	83,31	42,1	-3,1	-546693,28	912,567	4876791,05	5423484,33	-546693,28	-11,2101
2008	2516,2	46,9	3580460,2	66,30	73,30	44,8	2,1	390822,98	1422,963	5069656,67	4678833,70	390822,98	7,709062
2009	2148,6	50,2	5918054,2	71,65	87,04	47,4	2,8	520273,35	2754,377	3470055,83	2949782,48	520273,35	14,99323
2010	2708,6	45,1	6871524,3	95,65	124,20	50,1	-5,0	-1666902,23	2536,928	8300481,91	9967384,15	-1666902,23	-20,082
2011	3620,3	64,4	11776793,7	97,72	135,43	52,7	11,7	5740399,96	3252,988	19798347,85	1467947,89	5740399,96	28,99434
2012	4625,4	47,9	20015148,8	127,01	152,10	55,3	-7,4	-5226474,89	4327,225	13683619,19	18910040,8	-5226474,89	-38,1951
2013	4893,1	64,1	22852650,6	118,58	120,41	58,0	6,1	3614018,90	4670,383	14913670,16	11299651,26	3614018,90	24,23293
2014	4691,3	61,6	27147069,6	140,10	176,80	60,6	1,0	826933,57	5786,684	23945315,74	23118882,17	826933,57	3,453425
2015	4122,7	57,1	43566879,4	175,40	298,42	63,2	-6,1	-7554018,26	10567,560	26683029,85	34237048,11	-7554018,26	-28,3102
2016	4285,5	66,0	36759065,8	197,50	350,23	65,9	0,1	184612,01	8577,544	62301088,09	62116426,08	184612,01	0,296323

Джерело: розраховано за даними [2116-223].

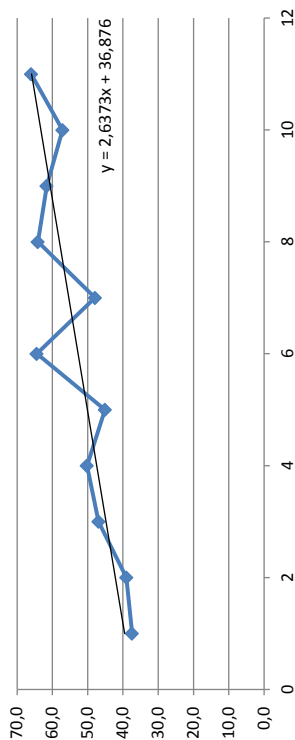

Рис. Графічне відображення тренду урожайності кукурудзи

Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності гречки за 2006-2016 рр. із застосуванням ліній тренду

Роки	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Вихідлення +/-	Недобір урожаю у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибутков, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	397,5	6,4	95457,2	96,31	121,96	6,4	0,0	0,40	48479,10	240,14	214809,04	214760,56	48,48
2007	351,9	7,0	113499,5	121,12	165,69	6,9	0,1	29,21	4839,42	322,53	294644,68	289805,25	4839,42
2008	301,9	8,5	158685,1	143,09	142,17	7,4	1,1	321,52	45711,00	525,62	206144,45	160433,45	45711,00
2009	273,4	7,4	206291,8	15,49	147,32	8,0	-0,6	-151,19	-22273,34	754,54	91760,13	114033,47	-22273,34
2010	224,5	6,7	220062,1	233,52	397,48	8,5	-1,8	-397,59	-158033,87	980,23	377807,44	535841,32	-158033,87
2011	311,2	9,9	306874,3	300,26	477,07	9,0	0,9	283,50	135250,87	986,10	1162921,12	1027670,25	135250,87
2012	300,4	8,7	329785,2	303,14	377,52	9,5	-0,8	-242,42	-91519,46	1097,82	65685,77	748375,23	-91519,46
2013	189,2	10,6	285500,1	270,96	267,34	10,0	0,6	108,79	29083,92	1508,99	250655,62	221571,70	29083,92
2014	140,2	12,2	278708,3	279,40	361,90	10,5	1,7	232,31	84073,50	1987,93	340299,94	256226,44	84073,50
2015	132,8	10,0	345545,4	436,10	889,17	11,1	-1,1	-140,90	-125284,76	2602,00	835272,36	960557,12	-125284,76
2016	154,3	11,5	399071,2	591,30	1330,71	11,6	-0,1	-12,19	-16220,97	2586,33	1962207,16	1978428,12	-16220,96

Джерело: розраховано за даними [216-223].

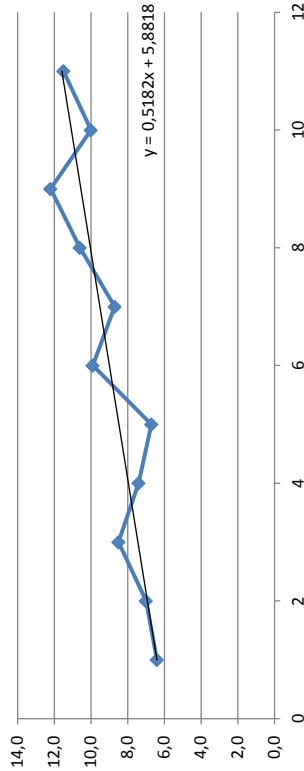

Рис. Графічне відображення тренду урожайності гречки

Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності рису за 2006-2016 рр. із застосуванням лінії тренду

Роки	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення у центнерах +/- тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн	
								на 1 га	доходу	фактичний	потенційний		
2006	21,7	46,0	54510,7	90,40	95,43	51,2	-5,2	-112,28	-1Е+07	2512,01	40747,53	51462,01	-10714,48
2007	21,1	51,1	53003,5	87,91	92,80	51,7	-0,6	-13,25	-1229,67	2512,01	47054,39	48284,06	-1229,67
2008	19,8	50,9	56908,3	155,70	216,63	52,3	-1,4	-27,36	-5927,78	2874,16	161415,75	167343,52	-5927,78
2009	24,6	58,3	66658,8	161,78	261,55	52,8	5,5	134,41	35156,09	2709,71	308450,98	273294,89	35156,09
2010	29,3	50,5	104829,3	183,82	232,43	53,4	-2,9	-84,68	-19681,48	3577,79	239085,75	258767,22	-19681,48
2011	29,7	57,3	112584,6	200,84	225,02	53,9	3,4	99,67	22428,46	3790,73	270356,69	247928,22	22428,46
2012	25,8	62,1	171886,7	194,84	218,71	54,5	7,6	196,13	42895,94	6662,28	178526,09	135630,15	42895,94
2013	24,2	60,0	179727,9	221,88	262,12	55,1	4,9	119,74	31386,67	7426,77	200870,34	169483,67	31386,67
2014	10,2	50,0	91455,6	291,70	459,80	55,6	-5,6	-57,18	-26291,92	8966,24	143042,40	169334,32	-26291,92
2015	11,7	53,4	159316,3	396,60	774,13	56,2	-2,8	-32,29	-24998,21	13616,78	324344,64	349342,85	-24998,21
2016	12,2	53,9	166703,7	428,30	640,43	56,7	-2,8	-34,33	-21986,47	13664,24	254430,26	276416,73	-21986,47

Джерело: розраховано за даними [216-223].

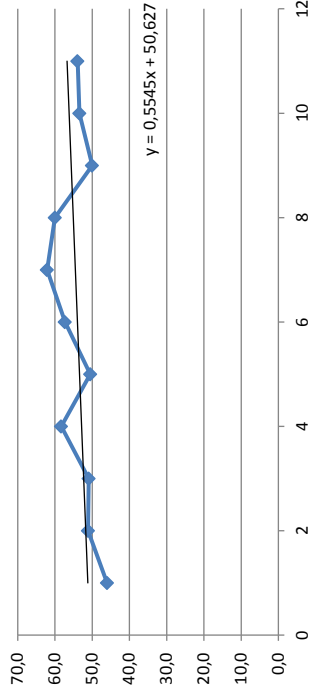

Рис. Графічне відображення змін тренду урожайності рису

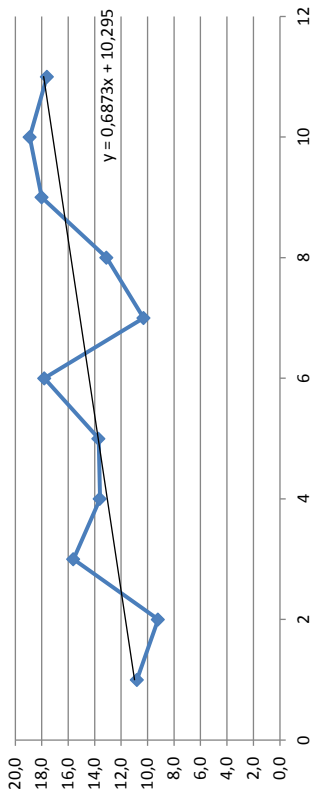
Джерело: власні дослідження.

Додаток Е.10

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності просо за 2006–2016 рр.

Роки	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції, тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +,-	Недобір урожаю у центрах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	135,8	10,8	31732,2	85,10	115,0	11,0	-0,2	-24,04	-2764209,00	233,67	136931,40	139695,61	-24,04
2007	122,0	9,2	28507,6	76,45	103,3	11,7	-2,5	-300,61	-31046,79	233,67	87413,87	118460,67	-300,61
2008	152,7	15,6	42351,3	76,85	87,8	12,4	3,2	496,12	43534,73	277,35	166679,73	123145,00	496,12
2009	119,3	13,6	76593,3	74,38	58,6	13,0	0,6	67,05	3928,26	642,02	18467,80	14539,54	67,05
2010	94,6	13,7	98571,7	93,24	103,5	13,7	0,0	-2,37	-244,75	1041,98	35553,41	35798,16	-2,37
2011	168,9	17,8	86076,1	113,76	151,0	14,4	3,4	572,23	86424,38	509,63	367983,51	281559,13	572,23
2012	191,0	10,3	149316,9	135,67	118,7	15,1	-4,8	-916,61	-108764,82	781,76	84122,92	192887,74	-916,61
2013	97,6	13,1	118750,7	138,56	142,8	15,8	-2,7	-262,15	-37427,67	1216,71	63789,31	101216,98	-262,15
2014	102,7	18,0	108497,2	153,50	216,0	16,5	1,5	156,82	33873,75	1056,45	290800,40	256926,65	156,82
2015	112,2	18,9	174358,2	195,80	333,1	17,2	1,7	195,23	65026,54	1553,99	531964,59	466938,04	195,23
2016	108,5	17,6	254308,7	245,70	320,5	17,8	-0,2	-26,80	-8590,04	2343,86	357775,39	366365,43	-26,80

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення тренду урожайності просо

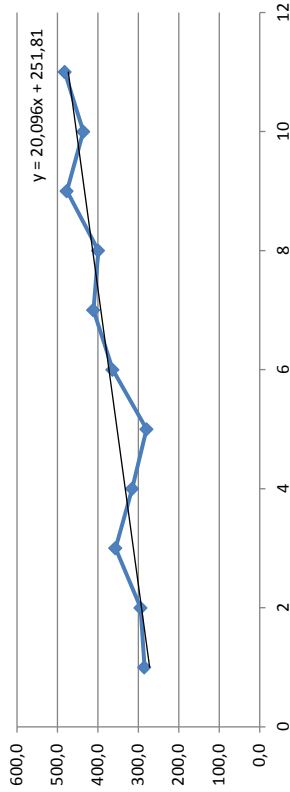
Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності цукрового буряку за 2006-2016 рр.

із застосуванням ліній тренду

Роки	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна соборність продукції, тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, ц, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Нелюбр урожаю у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	815,4	284,7	1662652,7	16,85	18,72	271,9	12,8	10445,27	19553559,28	2039,06	2683090,09	2487554,56	195535,53
2007	609,5	294,2	1282662,2	17,99	16,00	292,0	2,2	1353,09	21649,44	2104,45	1586376,20	1564726,76	21649,44
2008	379,7	356,2	1888010,7	20,92	22,40	312,1	44,1	16756,16	375338,01	4972,37	1141570,04	766232,03	375338,01
2009	322,4	314,9	1041655,8	30,52	41,81	332,2	-17,3	-5564,62	-232656,93	3230,94	3203052,61	3435709,54	-232656,93
2010	500,9	279,5	2100929,1	41,76	48,73	352,3	-72,8	-36440,5	-1775744,35	4194,31	4721346,43	6497090,78	-1775744,35
2011	532,4	363,3	2603930,1	38,04	51,92	372,3	-9,0	-4812,9	-249885,56	4890,93	7438484,07	7688369,63	-249885,56
2012	458,4	410,8	2373052,5	37,15	43,00	392,4	18,4	8420,808	362094,74	5176,82	5724308,46	5362213,72	362094,74
2013	279,8	398,9	1183713,6	38,89	39,96	412,5	-13,6	-3810,88	-152282,60	4230,57	3276310,71	3428593,52	-152282,60
2014	331,0	476,5	2174596,0	42,20	49,70	432,6	43,9	14527,59	722021,223	6569,78	5664162,55	4942141,33	722021,22
2015	237,4	435,8	1672970,6	58,00	79,05	452,7	-16,9	-4012,06	-317153,34	7047,05	650457,03	6822610,37	-317153,34
2016	292,4	481,5	2691810,8	65,30	85,66	472,8	8,7	2546,804	218159,23	9205,92	9568312,00	9150152,77	218159,23

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення змін тренду урожайності цукрового буряку

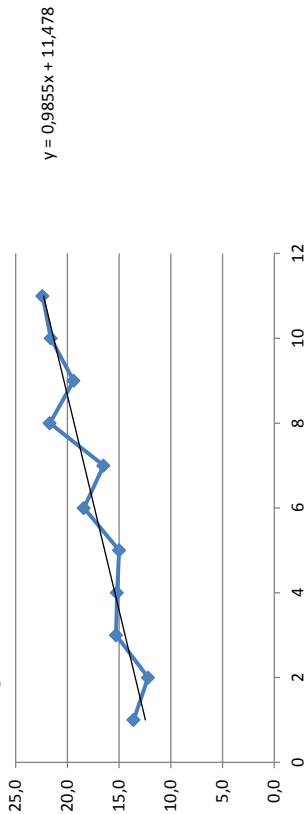
Джерело: власні дослідження.

Додаток Е.12

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності соняшнику за 2006-2016 рр.

Роки	Посівна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, 1 ц, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Недобір урожаю, тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	3963,6	13,6	2146953,5	78,26	94,43	12,5	1,1	4538,322	428553746,5	541,67	2943291,87	4538,322	428553746,5
2007	3603,9	12,2	3167763,4	109,50	192,56	13,4	-1,2	-4468,84	-860519,06	878,98	5298633,80	-4468,84	-860519,06
2008	4305,6	15,3	3367768,4	117,36	138,95	14,4	0,9	3767,40	523480,23	782,18	5785657,34	3767,40	523480,23
2009	4231,9	15,2	6278693,1	134,20	189,75	15,4	-0,2	-888,70	-168630,64	1483,66	5926952,88	-888,70	-168630,64
2010	4572,5	15,0	9115782,6	183,88	302,80	16,4	-1,4	-6378,64	-1931451,44	1993,61	11652912,40	-6378,64	-1931451,44
2011	4739,2	18,4	10320888,1	205,44	322,49	17,4	1,0	4833,98	1558911,50	2177,77	17806526,69	4833,98	1558911,50
2012	5194,1	16,5	16782078,0	246,32	359,09	18,4	-1,9	-9687,00	-3478503,57	3230,99	1399286659	-9687,00	-3478503,57
2013	5051,3	21,7	16142915,5	232,05	298,21	19,4	2,4	11870,56	3539918,21	1195,79	1654483985	11870,56	3539918,21
2014	5256,5	19,4	21814865,4	281,90	384,70	20,3	-0,9	-4914,83	-1890734,14	4150,07	1741534027	-4914,83	-1890734,14
2015	5104,6	21,6	36819711,5	362,20	758,92	21,3	0,3	1429,29	1084715,25	7213,05	4685832199	1429,29	1084715,25
2016	6073,4	22,4	40659020,8	448,30	851,46	22,3	0,1	576,97	491269,43	6694,61	7517713967	576,97	491269,43

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення тренду урожайності соняшнику

Джерело: власні дослідження.

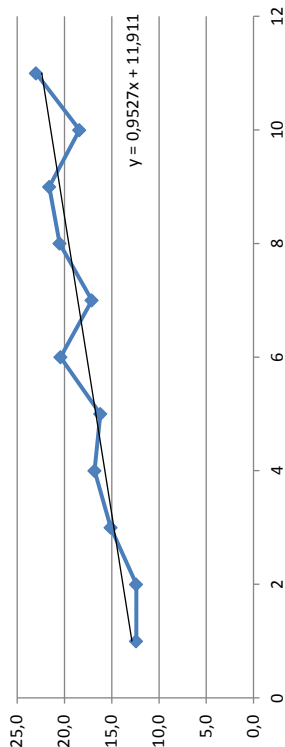

Додаток Е. 13

**Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності сої за 2006-2016 рр.
із застосуванням ліній тренду**

Роки	Площина урожай- ність з 1 га, ц тис. га	Повна совбартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації 1 ц, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхи- лення +,-	Недобір урожаю, тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн
								доходу на 1 га	фактич- ний	потен- ційний		
2006	751,5	493796,1	110,67	106,27	12,9	-0,5	-347,193	-36896200	496491,52	533387,72	-36896,20	
2007	670,7	649236,3	139,80	168,30	13,8	-1,4	-948,37	-159610,6	750460,94	910071,58	-159610,64	
2008	558,5	824488,2	176,41	178,66	14,8	0,3	186,539	33327,058	682214,11	648887,05	33327,06	
2009	644,4	1073171,7	203,29	272,54	15,7	1,1	697,2408	190026,01	1877324,54	1687298,53	190026,01	
2010	1076,0	2297620,7	223,80	260,49	16,7	-0,5	-505,72	-131735,00	2135,34	2243032,59	2374767,59	-131735,00
2011	1134,2	2922852,7	235,24	291,84	17,6	2,8	3150,808	919531,69	2577,02	3829647,83	2910116,14	919531,69
2012	1476,4	5077350,0	278,37	343,48	18,6	-1,5	-2176,21	-747485,8	3439,01	3594297,21	4341783,06	-747485,85
2013	1369,9	5907793,4	296,40	343,22	19,5	1,0	1334,283	457952,47	4312,57	3730836,70	3272884,23	457952,47
2014	1805,8	8450591,4	346,80	466,50	20,5	1,1	2026,108	945179,2	4679,69	9745371,72	8800192,52	945179,20
2015	2158,1	16329622,0	502,70	741,65	21,4	-3,0	-6539,04	-4849681	7566,67	13120587,52	17970268,76	-4849681,24
2016	1859,4	16617000,5	508,50	888,64	22,4	0,6	1149,109	1021144,4	8936,75	21386755,47	20365611,07	1021144,40

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. Графічне відображення тренду урожайності сої

Джерело: власні дослідження.

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності ріпаку за 2006–2016 рр.

із застосуванням ліній тренду

Роки	Повна площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна соборність продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації, ц, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +,-	Недобір урожаю у центнерах тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втрати прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	414,2	15,7	415137,7	98,67	144,48	14,5	1,2	483,37	69837499,87	1002,26	52407,07	454569,57	69837,50
2007	890,7	13,1	995693,1	129,94	179,25	15,7	-2,6	-2330,07	-417665,26	1117,88	1095826,37	1513491,64	-417665,26
2008	1411,8	20,8	3080174,3	142,98	216,34	16,9	3,9	5507,43	1191477,80	2181,74	3272744,99	2081267,19	1191477,80
2009	1059,5	18,5	2916802,2	191,08	236,55	18,1	0,4	442,87	104761,14	2753,00	1719755,21	1614994,08	104761,14
2010	907,4	17,0	2736543,6	231,54	293,10	19,3	-2,3	-2055,26	-602397,00	3015,81	1784758,38	2387155,38	-602397,00
2011	870,0	17,3	3206730,5	315,05	416,19	20,4	-3,1	-2738,76	-1139844,52	3685,90	3057345,19	4197189,71	-1139844,52
2012	566,0	22,0	3819399,6	323,27	392,34	21,6	0,4	208,85	8194,178	6748,06	1066018,08	984076,30	8194,178
2013	1017,4	23,6	5726446,1	283,26	307,70	22,8	0,8	799,68	246060,43	5628,51	1661627,83	1415567,40	246060,43
2014	881,6	25,4	6231532,5	324,20	418,80	24,0	1,4	1236,88	518007,35	7068,435	3146505,13	2628497,78	518007,35
2015	682,4	25,9	7611672,0	413,10	740,71	25,2	0,7	491,33	363931,56	11154,27	5479755,05	5115823,49	363931,56
2016	455,1	25,7	6275467,3	545,90	913,38	26,4	-0,7	-301,73	-275595,33	13789,21	4407489,12	4683084,45	-275595,33

Джерело: розраховано за даними [216-223].

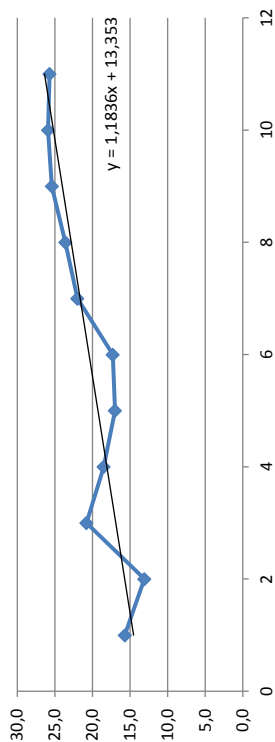

Рис. Графічне відображення змін тренду урожайності ріпаку

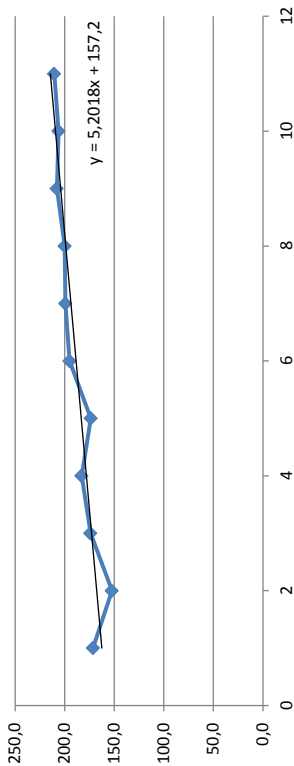
Джерело: власні дослідження.

Додаток Е.15

Вихідні дані для аналізу динаміки змін розрахункового обсягу урожайності овочів за 2006-2016 рр. із застосуванням ліній тренду

Роки	Площа, тис. га	Урожайність з 1 га, ц	Повна собівартість продукції тис. грн	Витрати на 1 ц, грн	Середня ціна реалізації 1 ц, грн	Розрахунковий коефіцієнт на основі рівняння регресії	Відхилення +/-	Недобір урожаю, тис. ц	Витрати, грн		Прибуток, тис. грн		Втраги прибутку тис. грн
									доходу	на 1 га	фактичний	потенційний	
2006	468,6	171,4	519043,5	137,90	156,75	162,401	9,0	4216,93	6,6Е+08	1107,65	1207809,27	1140985,27	661004,00
2007	451,0	152,3	694926,6	180,33	204,41	167,602	-15,3	-6901,20	-1410674,70	1540,86	13345444,39	14756119,09	-1410674,70
2008	457,8	173,9	956257,1	202,18	224,04	172,803	1,1	502,21	112514,37	2088,81	16879885,44	16767371,07	112514,37
2009	450,6	182,8	1213235,5	171,13	185,75	178,004	4,8	2161,08	401420,16	2692,49	14086932,56	13685512,4	401420,16
2010	461,8	173,6	1375945,4	239,72	259,13	183,205	-9,6	-4435,59	-1149394,18	2979,53	1938112,82	20547507,00	-1149394,18
2011	497,7	195,0	1606183,9	203,56	220,75	188,406	6,6	3281,83	724464,81	3227,21	19817934,73	19093469,91	724464,81
2012	494,4	199,2	1759530,9	212,97	207,77	193,607	5,6	2765,18	574521,28	3558,92	18702589,51	18128068,23	574521,28
2013	483,4	199,9	1747132,5	239,64	251,46	198,808	1,1	527,87	132738,89	3614,26	22551864,72	22491258,83	132738,89
2014	463,3	207,8	1896306,7	240,60	274,60	204,009	3,8	1756,37	482299,28	4093,04	24540462,30	24681663,02	482299,28
2015	440,4	206,1	2604108,7	245,60	397,73	209,21	-3,1	-1369,64	-544748,51	5913,05	33496427,48	34041175,99	-544748,51
2016	441,5	210,5	2766173,0	265,00	391,84	214,411	-3,9	-1726,71	-676592,67	6265,40	33649771,28	34326363,95	-676592,67

Джерело: розраховано за даними [216-223].

Рис. 6. Графічне відображення тренду урожайності овочів

Джерело: власні дослідження.

**АНКЕТА КЕРІВНИКА (СПЕЦІАЛІСТА)
СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ**

Опитування здійснюється з метою дослідження суспільної думки фахівців страхової справи щодо перспектив розвитку аграрного страхування в Україні. Результати дослідження будуть використані виключно у наукових цілях.

1. Вкажіть, будь ласка, повну назву Вашої страхової компанії

_____

2. Вкажіть, будь ласка, Вашу посаду:

- керівник; спеціаліст.

3. Чи зацікавлена Ваша страхова компанія у наданні страхових послуг у сфері аграрного страхування?

- так, але за наявністю взаємовигідних умов введення страхового бізнесу;
 так, але за умов впровадження обов'язкової форми страхування;
 так, але на засадах Державно-приватного партнерства;
 так, але за умов підготовки та залучення кваліфікованих спеціалістів;
 ні, даний сегмент ринку не представляє інтересу для страхової компанії.

Ваш варіант відповіді _____

4. Як Ви оцінюєте сучасний рівень розвитку аграрного страхування в Україні?

- високий;
 достатній;
 низький;
 такий, що має тенденцію до розвитку;
 такий, що не має перспектив розвитку.

5. Які на Вашу думку фактори у найбільшій мірі стримують розвиток ринку аграрного страхування в Україні ?

- недосконалість нормативно-правового забезпечення;
 низький рівень платоспроможності аграріїв;
 недостатній рівень сформованості статутного фонду і технічних резервів страховика;
 висока ймовірність настання сільськогосподарських ризиків;
 відсутність налагодженого механізму перестрашування.

Ваш варіант відповіді _____

6. За яких умов Ваша страхова компанія буде зацікавлена у розширенні страхового покриття сільськогосподарських ризиків?

- підвищення платоспроможного попиту аграріїв на страховий захист;
 розвитку сучасної інфраструктури страхового ринку;
 забезпечення рівня рентабельності страхових операцій;

- гарантування еквівалентного розподілу ризиків і відповідальності між суб'єктами страхового ринку;
- функціонування аграрного страхового бюро.

Ваш варіант відповіді _____

7. Спеціалістів якого профілю не вистачає Вашій страховій компанії для надання високопрофесійних страхових послуг в аграрній сфері?

- аварійних комісарів;
- аджастерів;
- актуаріїв;
- андеррайтерів;
- маркетингологів;
- страхових агентів;
- топ-менеджерів з аграрного страхування.

Ваш варіант відповіді _____

8. Які сільськогосподарські ризики Ваша страхова компанія готова прийняти на страхування?

☐ природно-кліматичні;	☐ виробничі;	☐ цінкові;
☐ анротехнічні;	☐ екологічні;	☐ кредитні;
☐ агрохімічні;	☐ фінансові;	☐ інвестиційні.

9. Вплив яких факторів може сприяти зменшенню розміру страхових тарифів на послуги аграрного страхування ?

- розширення страхового поля страховика;
- розширення спектру страхових послуг;
- оптимізація витрат страховика;
- зменшення податкового навантаження на страховика;
- рівень використання і дотримання інноваційних технологій страхувальником.

10. Кількісні та якісні параметри страхового захисту аграріїв залежать від:

- збалансованості страхових інтересів суб'єктів страхового ринку;
- обсягу страхового покриття;
- рівня платоспроможності і ліквідності страховика;
- наявності дієвого механізму перестраховування ;
- дотримання вимог страхового договору усіма учасниками страхового процесу.

Ваш варіант відповіді _____

11. Які види аграрного страхування на Вашу думку потребують першочергового розвитку?

- урожаю сільськогосподарських культур;
- урожаю багаторічних насаджень;
- сільськогосподарських тварин;
- основні фонди виробничого та невиробничого призначення;
- відповідальності аграріїв за якість сільськогосподарської продукції;

- відповідальності аграріїв за забруднення земель сільськогосподарського призначення.

Ваш варіант відповіді _____

12. Які з перерахованих страхових продуктів на Вашу думку можуть користуватися найбільшим попитом у аграріїв?

- страхування від комплексу ризиків;
 страхування від окремих (пойменованих) ризиків;
 страхування на весь цикл виробництва;
 страхування на період перезимівлі;
 страхування на весняно-літній період;
 індексне страхування.

13. Які з перерахованих індексних страхових продуктів на Вашу думку можуть користуватися найбільшим попитом у аграріїв?

- страхування на основі погодних індексів;
 страхування на основі регіонального індексу урожайності;
 страхування на основі регіонального індексу доходу;
 страхування на основі регіонального індексу зеленої маси пасовищ.

14. Які із зазначених маркетингових стратегій є визначальними для подальшого розвитку аграрного страхування ?

- формування конкурентних переваг на страхові продукти;
 збільшення обсягів страхового покриття сільськогосподарських ризиків;
 формування попиту і пропозиції на ринку аграрного страхування;
 відтворення економічної безпеки страховика;
 розвиток інноваційного спрямування страхової діяльності.

15. Які канали реалізації страхових послуг користуються найбільшим попитом?

- продаж страхових полюсів в офісі страхової компанії ;
 продаж страхових полюсів через агентів та брокерів;
 продаж страхових полюсів через аграрну біржу;
 продаж страхових полюсів через всевітню мережу Інтернет.

16. Які на Вашу думку напрями розвитку ринку аграрного страхування є перспективними ?

- впровадження інноваційних страхових продуктів класичними страховими компаніями;
 створення товариств взаємного страхування в аграрній сфері формування єдиного страхового пулу;
 підвищення якості управління бізнес-процесами страховика;
 здійснення державної підтримки щодо страхування сільськогосподарської продукції.

Щиро вдячні за участь в опитуванні!

АНКЕТА КЕРІВНИКА (СПЕЦІАЛІСТА) ГОСПОДАРСТВА

Опитування здійснюється з метою дослідження суспільної думки аграріїв щодо їх ставлення до розвитку сільськогосподарського страхування в Україні.

Просимо Вас дати відповіді на запитання, запропоновані в анкеті.

Результати будуть використані виключно у наукових цілях.

1. Вкажіть, будь ласка, повну назву Вашого підприємства

2. Вкажіть, будь ласка, Вашу посаду

- керівник; спеціаліст

3. Чи користувалися Ви послугами страхування?

- так; ні

Якщо Ні то чому ?

- недостатній обсяг оборотних коштів;
- відсутність достатньої інформації про переваги наявних страхових послуг;
- використовуються інші інструменти протидії ризикам;
- невпевненість у виконанні страховою компанією взятих на себе договірних зобов'язань;
- недовіра до страхування як інструмента захисту майнових інтересів аграріїв.

Ваш варіант відповіді _____

4. Вжиття яких заходів може сприяти зростанню довіри до страхування?

- розвиток сучасної інфраструктури ринку аграрного страхування
- забезпечення аграріїв необхідною і достовірною інформацією про можливі варіанти страхового захисту;
- розширення асортименту страхових послуг;
- підвищення якості страхового обслуговування;
- зниження вартості страхових послуг;
- створення єдиної державної страхової компанії;
- державне субсидування аграріям частини вартості страхових послуг;
- підвищення правових гарантій захисту майнових інтересів аграріїв у страховому процесі.

Ваш варіант відповіді _____

5. Яка форма страхування на Вашу думку є найбільш прийнятною?

- добровільна; обов'язкова;

6. Які з потенційних ризиків, на Вашу думку, потребують страхового захисту у першу чергу?

- природно-кліматичні; виробничі; цінові;
- агротехнічні; екологічні; кредитні;
- агрохімічні; фінансові; інвестиційні.

7. Які страхові послуги, на Вашу думку, користуються найбільшим попитом?

- страхування зернових культур;
- страхування технічних культур;
- страхування овочевих культур;
- страхування багаторічних насаджень;
- страхування сільськогосподарських тварин;
- страхування основних фондів виробничого та невиробничого призначення;
- страхування відповідальності аграріїв за якість с.-г. продукції;
- страхування відповідальності аграріїв за забруднення земель с.-г. призначення.

8. Який варіант страхового захисту, на Вашу думку, є оптимальним з точки зору співвідношення ціни та якості страхового обслуговування?

- страхування від комплексу ризиків;
- страхування від окремих (пойменованих) ризиків;
- страхування на весь цикл виробництва;
- страхування на період перезимівлі;
- страхування на весняно-літній період;
- індексне страхування.

9. На які із зазначених довгострокових видів страхування, на Вашу думку, існує потенційний попит?

- страхування життя, здоров'я та працездатності селян;
- страхування працівників сільського господарства від нещасних випадків;
- страхування капіталізації доходів аграріїв;
- медичне страхування;
- пенсійне страхування.

10. Вжиття яких заходів, на Вашу думку, може сприяти отриманню необхідних знань стосовно аграрного страхування?

- проведення роз'яснювальної роботи з боку страхової компанії;
- проведення науково-практичних семінарів;
- випуск спеціальної методичної літератури;
- формування інформаційних і комунікаційних зв'язків зі страховими компаніями;
- здійснення активної маркетингової політики страхової компанії.

Ваш варіант відповіді _____

11. Яка інформація про страхові компанії необхідна Вам для прийняття позитивного рішення про страхування ?

- умови страхування;
- розмір статутного фонду;
- величина страхових резервів;
- імідж страхової компанії;
- тривалість роботи страхових компаній на страховому ринку.

Ваш варіант відповіді _____

12. Які канали розповсюдження страхових послуг є найпривабливішими з точки зору захисту інтересів аграріїв .

- продаж страхових полюсів в офісі страхової компанії ;
- продаж страхових полюсів через агентів та брокерів;
- продаж страхових полюсів через аграрну біржу;
- продаж страхових полюсів через всевітню мережу Інтернет.

13. Чи вважаєте Ви, що страхування сільськогосподарською продукції з державною підтримкою може стати вагомим стимулом подальшого його розвитку?

- так, при умові виділення державних субсидій на фінансування частки страхових платежів;
- так, при субсидуванні страхових виплат;
- так, при фінансуванні освітніх і інформаційних заходів для виробників сільськогосподарської продукції;
- так, при фінансуванні послуг експертів щодо врегулювання збитків;
- ні, субсидування розвитку аграрного страхування не є доцільним.

Ваш варіант відповіді _____

14. Чи вважаєте Ви за доцільне створення державної страхової компанії з надання послуг аграріям?

- так, але за умов, що 49 % акцій державної страхової компанії має належати аграріям;
- так, але за умов здешевлення до 50 % вартості страхових послуг;
- так, але на засадах взаємного страхування (неприбуткова діяльність державної страхової компанії);
- ні, у створенні державної страхової компанії не має потреби.

Ваш варіант відповіді _____

15. Чи потребуєте Ви послуг страхового брокера який буде захищати Ваші майнові інтереси у взаємовідносинах з страховою компанією?

- так, при гарантуванні відповідальності брокера за посередницькі послуги;
- так, при консультуванні з різноманітних питань страхування;
- так, при введенні переговорів і розміщення на найбільш вигідних умовах ризиків на страхування;
- так, при забезпеченні повного пакету послуг (від розміщення ризику до врегулювання збитків);
- так, при оцінці фінансового стану страхової компанії;
- ні, послуг страхового брокера не потребуємо.

Ваш варіант відповіді _____

16. Чи існує на Вашу думку потреба при підготовці спеціалістів сільського господарства надати їм фахові знання з аграрного страхування

- так; ні

Щиро вдячні за участь у опитуванні!

Методика вибіркової сукупності при безповоротному випадковому відборі для оцінювання рекомендованого мінімального обсягу вибірки у розрізі сільськогосподарських підприємств Житомирської та Вінницьких областей.

Вихідні для розрахунку обсягу вибірки у територіальному вимірі

Область	Застрахована площа, тис. га	Кількість с.-г. підприємств од. (n)	Застрахована площа на 1 підприємство (x) га	Розрахункові дані	
				x2	x2n
Житомирська	19,26	315	61,1	370,9	1175961,15
Вінницька	35,56	479	74,2	5505,64	2637201,56
Разом	54,82	794	135,6	-	3813162,71

1. Визначаємо середнє значення застрахованої площі на 1 с.-г. підприємство

$$\tilde{x}_{\text{вib.}} = \frac{\sum xi}{\sum n} = \frac{54,82 \times 1000}{794} = 69,0 \text{ га}$$

де: x – середнє значення застрахованої площі на 1 с.-г. підприємство;
n – загальна чисельність с.-г. підприємств у досліджуваних областях.

2. Визначаємо дисперсію застрахованої площі

$$\sigma_{\text{вib.}}^2 = \frac{\sum xi^2 n}{\sum n} - \tilde{x}^2 = \frac{3813162,71}{794} - 69,0^2 = 41,5$$

$$\sigma_{\text{вib.}} = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{41,5} = 6,4 \text{ га}$$

3. Розраховуємо середню помилку застрахованої площі

$$M_x = \sqrt{\frac{\sigma_{\text{вib.}}^2}{\sum n} \left(1 - \frac{\sum n}{N}\right)} = \sqrt{\frac{41,5}{794} \left(1 - \frac{794}{1708}\right)} = 0,2 \text{ га}$$

де: M_x – середня помилка застрахованої площі; N – генеральна сукупність вибірки; N – 1708 од.

4. Визначаємо довірчий інтервал для середньої застрахованої площі на 1 с.-г. підприємство

$$\begin{aligned} \tilde{x}_{\text{вib.}} - M_x &\leq \tilde{x}_{\text{вib.}} \leq \tilde{x}_{\text{вib.}} + M_x \\ 69,0 - 0,2 &\leq \tilde{x}_{\text{вib.}} \leq 69,0 + 0,2 \\ 68,8 &\leq \tilde{x} \leq 69,2 \end{aligned}$$

5. За заданим граничним рівнем помилки $\varepsilon_x(\%) = 3\%$ як мінімально допустимим рівнем, встановлюємо граничну помилку для застрахованої площі

$$\varepsilon_x = \frac{\varepsilon_x(\%) \times \tilde{x}_{\text{вib.}}}{100\%} = \frac{3\% \times 69,0}{100\%} = 2,07$$

6. Визначаємо мінімально необхідний обсяг вибірки з рівнем ймовірності 95 % за формулою

$$n = \frac{t^2 \times \sigma_{\text{вib.}}^2 \times N}{t^2 \times \sigma_{\text{вib.}}^2 + \varepsilon_x^2 \times N} = \frac{2^2 \times 41,5 \times 1708}{2^2 \times 41,5 + 2^2 \times 1708} = \frac{70882}{1749,5} = 40 \text{ од.}$$

де: t – нормоване відхилення, яке знайдено за допомогою статистичної таблиці t-розподілу Стюдента для заданого рівня ймовірності $p=0,95=t=2$; N – кількість с.-г. підприємств у центрально-північному регіоні України, N – 1708 од.

Методика вибіркової сукупності при безповоротному випадковому відборі для оцінювання рекомендованого мінімального обсягу вибірки у розрізі тих страхових компаній, які надають послуги у сфері майнових видів страхування.

**Статистичний розподіл семи компаній,
віднесених до групи середнього страхового бізнесу**

№	Інтервал тис. га	Частота кількість (од.)	Середина інтервалу	xп	x ² п
1	1-7	3	4	12	48
2	7-13	1	10	10	100
3	13-19	2	16	32	512
4	19-26	1	22,5	22,5	506,25
Разом	-	7	-	76,5	1166,25

Джерело: власні дослідження.

**Вибіркові показники застрахованих площ
для суб'єктів крупного страхового бізнесу**

Страхова компанія	Застрахована площа, тис. га (x)	X ²
ПрАТ "УПСК АСКА"	143,19	205030
ПрАТ "АСК "ІНГО УКРАЇНА"	206,67	42712
ПрАТ "СК "РЗУ- УКРАЇНА"	112,62	12683
ПАО "СК "Універсальна"	134,84	18182
Разом	597,32	94081

Джерело: власні дослідження.

**Узагальнюючи результати оцінювання
мінімально необхідного рівня вибірки для страхових компаній**

Показник	Формула	Страхові компанії	
		Крупні	Середні та дрібні
Середнє значення застрахованої площі на одну страхову компанію (тис. га)	$\tilde{x}_\sigma = \frac{\sum xi}{\sum n}$	149,33	10,9
Дисперсія застрахованої площі, (тис. га)	$\sigma_{виб.}^2 = \frac{\sum xi^2 n}{\sum n} - \tilde{x}^2$	1220,79	47,79
Середня помилка застрахованої площі, (тис. га)	$M_x = \sqrt{\frac{\sigma_{виб.}^2}{\sum n} (1 - \frac{\sum n}{N})}$	16,76	2,56
Генеральна сукупність вибірки, од.		221	50
Граничний рівень помилки застрахованої площі, (тис. га)	$\varepsilon_x = M_x \times t$	33,40	5,12
Мінімально необхідний обсяг вибірки, од	$n = \frac{t^2 \times \sigma_{виб.}^2 \times N}{t^2 \times \sigma_{виб.}^2 + \varepsilon_x^2 \times N}$	4	8

Статистичний аналіз результатів проведеного анкетування страхових компаній

Бізнес-процес (фактор)	Результати анкетування, кількість балів										Часткові коефіцієнти кореляції (r_{xy})	Можливі коефіцієнти пересіч (a_1)	Середні квадратні відхилення (b_1)	В-коэф. чутливості (B_1)	Коефіцієнти приростності ($r_{xy}^* B_1$)	Середнє значення результату анкетування, балів	
	УАСК "АСКА"	СК АХА "Страховання"	СК "Броквізнес"	СК "Здорово"	АСК "ННТО Україна"	СК "Країна"	СК ПЗУ "Україна"	СК "ТАС"	СК "Універсальна"	УПСК							
X1	10	10	7	6	9	8	9	8	7	8	8	0,3582	230,381	1,287	0,113	0,0404	8,1
X2	6	9	6	5	9	6	7	8	7	8	6	-0,3503	-0,001	1,370	-5,2x10 ⁻⁷	1,83x10 ⁻⁷	6,9
X3	9	6	4	7	6	4	5	6	5	6	5	0,5323	-366,388	1,716	0,240	0,1275	5,5
X4	9	7	5	6	9	6	6	7	8	4	8	0,3118	-623,920	1,636	0,389	0,1213	6,7
X5	9	5	3	3	8	4	4	6	6	6	4	0,1653	330,507	2,011	0,253	0,0419	5,4
X6	8	6	7	8	5	5	4	5	4	5	3	0,7033	779,477	1,636	0,486	0,3417	5,7
X7	8	4	4	6	6	5	5	4	4	6	3	0,6779	0,001	1,449	5,52x10 ⁻⁷	3,74x10 ⁻⁷	5,1
X8	8	4	3	3	5	5	6	4	5	4	7	0,4805	0,001	1,494	5,69x10 ⁻⁷	2,74x10 ⁻⁷	4,7
X9	9	7	8	8	5	6	5	7	6	7	6	0,3603	0,001	1,317	5,02x10 ⁻⁷	1,81x10 ⁻⁷	6,8
X10	4	5	6	9	5	6	5	6	5	9	5	-0,6249	-0,001	0,850	-3,2x10 ⁻⁷	2,02x10 ⁻⁷	5,5
X11	9	7	8	7	6	7	7	3	9	7	9	0,5940	-45,772	1,700	0,029	0,0176	7,0
X12	8	8	7	9	8	9	7	9	7	6	9	0,4274	0,001	0,994	3,79x10 ⁻⁷	1,62x10 ⁻⁷	7,9
X13	10	5	5	7	5	7	5	7	5	7	5	0,7519	735,480	1,636	0,459	0,3448	6,3
X14	9	8	8	7	5	7	5	7	5	7	5	0,8434	0,001	1,418	5,4x10 ⁻⁷	4,56x10 ⁻⁷	6,7
X15	8	5	6	7	6	8	5	6	4	5	5	0,5790	-378,464	1,333	0,192	0,113	6,0
X16	10	9	9	9	9	10	9	7	7	5	8	0,8702	1164,181	1,578	0,700	0,6089	8,4
X17	9	8	8	8	7	9	9	9	8	9	8	0,5128	0,001	0,675	2,57x10 ⁻⁷	1,32x10 ⁻⁷	8,3
X18	8	6	7	6	7	7	7	5	7	6	6	0,7120	0,001	0,843	3,21x10 ⁻⁷	2,29x10 ⁻⁷	6,6
X19	10	10	10	9	9	10	9	8	8	9	5	0,8135	0,001	1,524	5,81x10 ⁻⁷	4,72x10 ⁻⁷	8,9
X20	9	7	8	7	8	8	8	8	7	7	7	0,3523	0,001	0,789	3,01x10 ⁻⁷	1,06x10 ⁻⁷	7,8
Страхова сума на 1 га, грн. (N)	12455,4	8306,75	9290	9254,73	6478	9822,8	9078,8	4643	7348	3491	-	-	-	2624,863	-	-	-

Джерело: власні дослідження.

Ієрархічна структура компонентів бізнес-процесів страхових компаній

Бізнес-процес	Структурні елементи бізнес-процесів	Відносна ефективність компонентів балів	Відносний коефіцієнт значимості (β_i)	Часткові коефіцієнти значимості	Сума коефіцієнтів значимості кожної групи факторів
1. Організаційно-технологічний	1.1. Формування статутного фонду страхової компанії	8,1	0,0404	0,113	0,331
	1.2. Забезпечення кадрового потенціалу для розвитку страхової компанії	6,9	$1,83 \times 10^{-7}$	$-5,2 \times 10^{-7}$	
	1.3. Конкретизація тактичних і стратегічних цілей функціонування страховика на ринку аграрного страхування	5,5	0,1275	0,240	
	1.4. Розробка правил та умов страхування сільськогосподарських ризиків	6,7	0,1213	0,389	
	1.5. Отримання ліцензії щодо надання послуг с.-г. страхування	5,4	0,0419	0,253	
2. Інформаційно-освітня та комунікаційна	2.1. Взаємодія страхових компаній з державними та недержавними інституціями щодо збору і аналізу статистичної інформації необхідної для оцінювання потенційних ризиків в аграрній сфері	5,7	0,3417	0,486	0,342
	2.2. Формування інформаційної бази для прийняття с.-г. ризиків на страхування	5,1	$3,74 \times 10^{-7}$	$5,52 \times 10^{-7}$	
	2.3. Проведення освітньої та роз'яснювальної діяльності серед потенційних страховальників щодо переваг страхового захисту та підвищення страхової культури серед учасників страхового ринку	4,7	$2,74 \times 10^{-7}$	$5,69 \times 10^{-7}$	
	2.4. Підвищення професійної компетентції страховиків у наданні страхових послуг	6,8	$1,81 \times 10^{-7}$	$5,02 \times 10^{-7}$	
	3.1. Розробка і реалізація страхових продуктів, відповідно до обраного сегменту ринку аграрного страхування	7,0	0,0176	0,029	
3.2. Формування цінової і збутової стратегії страховика	7,9	$1,62 \times 10^{-7}$	$3,79 \times 10^{-7}$		
3.3. Забезпечення просування і позиціонування продуктів на страховому ринку	6,3	0,3448	0,459		
3.4. Розвиток П- страхування	6,7	$4,56 \times 10^{-7}$	$5,4 \times 10^{-7}$		
3.5. Удосконалення сервісу і якості страхового обслуговування	6,0	0,113	0,192		
4. Фінансово-інвестиційні	4.1. Акумуляція страхових платежів та їх трансформація у резерви страхової компанії	8,4	0,6089	0,700	0,609
	4.2. Виконання страховиком своїх обов'язків перед страховальниками за договорами страхування	8,3	$1,32 \times 10^{-7}$	$2,57 \times 10^{-7}$	
	4.3. Урегулювання збитків страховика за фактом настання страхових подій	6,6	$2,29 \times 10^{-7}$	$3,21 \times 10^{-7}$	
	4.4. Забезпечення приворотності і рентабельності страхової компанії	8,9	$4,72 \times 10^{-7}$	$5,81 \times 10^{-7}$	
	4.5. Підвищення капіталізації страховика	7,8	$1,06 \times 10^{-7}$	$3,01 \times 10^{-7}$	

Джерело: власні дослідження.

Статистичний аналіз результатів проведеного анкетування потенційних страховальників - фізичних та юридичних осіб

Бізнес-процес (фактор)	УАСК "АСКА"	СК "АХА Страхування"	СК "Броквізес"	СК "Зарово"	АСК "НПО Україна"	СК "Квітня"	СК ПЗУ "Україна"	СК "ТАС"	СК "Універсальна"	УПСК	Часткові коефіцієнти кореляції (гху)	Множинні коефіцієнти регресії (аі)	Середні квадратичні відхилення (бі)	В-коєфіцієнти чутливості (Ві)	Коефіцієнти значимості (гху*Ві)	Середнє значення результату анкетування, балів
X1	9	4	2	3	4	3	4	4	3	4	0,6401	270,406	1,8856	0,318	0,1039	4,0
X2	4	5	3	2	6	4	3	5	5	3	-0,3802	-0,001	1,2472	-4,9 x 10 ⁻⁷	1,86 x 10 ⁻⁷	4,0
X3	4	5	3	2	4	2	3	2	5	2	0,2410	2112,721	1,2293	4,68 x 10 ⁻⁷	1,13 x 10 ⁻⁷	3,2
X4	10	9	4	8	9	8	7	8	8	5	0,5047	0,001	1,8379	5,62 x 10 ⁻⁷	2,84 x 10 ⁻⁷	7,6
X5	4	4	3	2	5	3	5	3	3	2	0,4998	0,001	1,0750	0,064	0,0321	3,4
X6	5	3	2	4	2	3	2	2	4	2	0,7358	0,001	1,1005	0,515	0,1788	2,9
X7	8	2	5	7	5	5	4	3	4	1	0,7868	1,401,292	2,1187	0,047	0,0368	4,4
X8	9	5	7	4	4	9	10	6	7	3	0,7704	122,479	2,4129	0,051	0,0392	6,4
X9	9	4	3	5	5	4	6	3	6	1	0,8761	-1913,869	2,1705	0,031	0,0297	4,6
X10	4	5	6	6	5	6	5	6	5	7	-0,6249	-0,001	0,8498	-3,2 x 10 ⁻⁷	2,02 x 10 ⁻⁷	5,5
X11	7	6	5	4	3	8	7	8	8	4	0,7608	656,056	1,8856	0,430	0,1269	6,0
X12	6	5	5	6	5	7	7	5	6	3	0,7110	0,001	1,1785	4,49 x 10 ⁻⁷	3,19 x 10 ⁻⁷	5,5
X13	5	6	5	4	8	7	5	4	5	2	0,6316	-771,549	1,6633	0,261	0,1149	5,1
X14	8	6	7	6	8	7	6	5	6	4	0,7204	0,001	1,2517	4,77 x 10 ⁻⁷	3,44 x 10 ⁻⁷	6,3
X15	10	5	7	4	6	8	5	4	5	6	0,6938	-364,121	1,8856	6,67 x 10 ⁻⁷	4,63 x 10 ⁻⁷	6,0
X16	9	6	6	4	8	8	7	6	5	5	0,6304	0,001	1,5776	5,14 x 10 ⁻⁷	3,24 x 10 ⁻⁷	6,4
X17	10	7	7	8	8	9	9	5	6	5	0,9143	1991,329	1,7127	0,368	0,3363	7,4
X18	6	2	4	2	2	2	4	2	3	2	0,7485	0,001	1,3703	5,22 x 10 ⁻⁷	3,91 x 10 ⁻⁷	3,1
X19	5	4	4	5	4	6	4	4	5	4	0,5160	0,001	0,7071	2,69 x 10 ⁻⁷	1,39 x 10 ⁻⁷	4,5
X20	8	6	5	5	6	7	8	8	7	3	0,7176	0,001	1,6364	6,43 x 10 ⁻⁷	4,61 x 10 ⁻⁷	6,3
Страхова сума на 1 га, грн. (У)	12455,37	8306,75	9290,45	9254,73	6477,5	9822,83	9078,81	4642,9	7348,48	3491,25	-	-	2624,86	-	-	8016,9

Джерело: власні дослідження

Ієрархічна структура компонентів бізнес-процесів для страхувальників

Бізнес-процес	Структурні елементи бізнес-процесів	Відносна ефективність компонентів, балів	Відносний коефіцієнт значимості (f _i)	Часткові коефіцієнти значимості	Сума коефіцієнтів значимості по кожній групі факторів
1 Організаційно-технологічні	1.1. Формування статутного фонду страхової компанії	4,0	0,1039	0,318	0,314
	1.2. Забезпечення кадрового потенціалу для розвитку страхової компанії	4,0	1,86 x 10 ⁻⁷	4,9 x 10 ⁻⁷	
	1.3. Конкретизація тактичних і стратегічних цілей функціонування страховика на ринку аграрного страхування	3,2	1,13 x 10 ⁻⁷	4,68 x 10 ⁻⁷	
	1.4. Розробка правил та умов страхування сільськогосподарських ризиків	7,6	2,84 x 10 ⁻⁷	5,62 x 10 ⁻⁷	
	1.5. Отримання ліцензії щодо надання послуг с.-г. страхування	3,4	0,0321	0,064	
2 Інформаційно-освітня та комунікаційна	2.1. Взаємодія страхових компаній з державними та недержавними інститутами щодо збору і аналізу статистичної інформації необхідної для оцінювання потенційних ризиків в аграрній сфері	2,9	0,1788	0,515	1,921
	2.2. Формування інформаційної бази для прийняття с.-г. ризиків на страхування	4,4	0,0368	0,047	
	2.3. Проведення освітньої та роз'яснювальної діяльності серед потенційних страхувальників щодо переваг страхового захисту та підвищення страхової культури серед учасників страхового ринку	6,4	0,0392	0,051	
	2.4. Підвищення професійної компетенції страховиків у наданні страхових послуг	4,6	0,0297	0,031	
	2.5. Налагодження максимальної довіри між суб'єктами страхового процесу	5,5	2,02 x 10 ⁻⁷	3,2 x 10 ⁻⁷	
3 Маркетингові	3.1. Розробка і реалізація страхових продуктів, відповідно до обраного сегменту ринку аграрного страхування	5,5	3,19 x 10 ⁻⁷	0,430	0,456
	3.2. Формування цінової і збутової стратегії страховика	5,1	0,1149	4,49 x 10 ⁻⁷	
	3.3. Забезпечення просування і позиціонування продуктів на страховому ринку	6,3	3,44 x 10 ⁻⁷	0,261	
	3.4. Розвиток IT- страхування	6,0	4,63 x 10 ⁻⁷	4,77 x 10 ⁻⁷	
	3.5. Удосконалення сервісу і якості страхового обслуговування	6,4	3,24 x 10 ⁻⁷	6,67 x 10 ⁻⁷	
4. Фінансово-економічні	4.1. Акумуляування страхових платежів та їх трансформація у резерви страхової компанії	7,4	0,3363	5,14 x 10 ⁻⁷	1,131
	4.2. Виконання страховиком своїх обов'язків перед страхувальниками за договорами страхування	3,1	3,91 x 10 ⁻⁷	0,368	
	4.3. Урегулювання збитків страховика за фактом настання страхових подій	4,5	1,39 x 10 ⁻⁷	5,22 x 10 ⁻⁷	
	4.4. Забезпечення прибутковості і рентабельності страхової компанії	6,3	4,61 x 10 ⁻⁷	2,69 x 10 ⁻⁷	
	4.5. Підвищення капіталізації страховика	5,5	3,19 x 10 ⁻⁷	6,43 x 10 ⁻⁷	

Джерело: власні дослідження

Оцінка територіального потенціалу розвитку аграрного страхування у розрізі областей України за 2016 р.*

	Оцінка потенціалу розвитку за умов 10-50 % покриття страхуванням посівних площ, страхових сум та страхових премій														
	Застрахована площа, тис. га					Страхова сума, млн грн					Страхова премія, млн грн				
	10%	15%	25%	40%	50%	10%	15%	25%	40%	50%	10%	15%	25%	40%	50%
Вінницька	164,22	246,33	410,55	656,88	821,10	1755,46	2633,19	4388,65	7021,84	8777,30	38,62	57,93	96,55	154,48	193,10
Волинська	55,22	82,83	138,05	220,88	276,10	590,9	886,35	1477,25	2363,60	2954,50	19,50	29,25	48,75	78,00	97,50
Дніпропетровська	192,02	288,03	480,05	768,08	960,10	2060,6	3090,90	5151,50	8242,40	10303,00	54,40	81,60	136,00	217,60	272,00
Донецька	98,96	148,44	247,40	395,84	494,80	367,72	551,58	919,30	1470,88	1838,60	12,76	19,14	31,90	51,04	63,80
Житомирська	88,16	132,24	220,40	352,64	440,80	628,24	942,36	1570,60	2512,96	3141,20	21,36	32,04	53,40	85,44	106,80
Закарпатська	19,02	28,53	47,55	76,08	95,10	335,04	502,56	837,60	1340,16	1675,20	10,42	15,63	26,05	41,68	52,10
Запорізька	163,02	244,53	407,55	652,08	815,10	1054	1581,00	2635,00	4216,00	5270,00	10,54	15,81	26,35	42,16	52,70
Івано-Франківська	37,14	55,71	92,85	148,56	185,70	463,84	695,76	1159,60	1855,36	2319,20	12,06	18,09	30,15	48,24	60,30
Київська	116,4	174,60	291,00	465,60	582,00	868,58	1302,87	2171,45	3474,32	4342,90	18,24	27,36	45,60	72,96	91,20
Кіровоградська	169,26	253,89	423,15	677,04	846,30	642,3	963,45	1605,75	2569,20	3211,50	17,92	26,88	44,80	71,68	89,60
Луганська	78,62	117,93	196,55	314,48	393,10	1133,88	1700,82	2834,70	4535,52	5669,40	27,78	41,67	69,45	111,12	138,90
Львівська	66,20	99,30	165,50	264,80	331,00	451,52	677,28	1128,80	1806,08	2257,60	14,90	22,35	37,25	59,60	74,50
Миколаївська	153,34	230,01	383,35	613,36	766,70	1622,38	2433,57	4055,95	6489,52	8111,90	43,48	65,22	108,70	173,92	217,40
Одеська	184,62	276,93	461,55	738,48	923,10	3240	4860,00	8100,00	12960,00	16200,00	19,44	29,16	48,60	77,76	97,20
Полтавська	171,96	257,94	429,90	687,84	859,80	1134,16	1701,24	2835,40	4536,64	5670,80	27,22	40,83	68,05	108,88	136,10
Рівненська	54,78	82,17	136,95	219,12	273,90	708,34	1062,51	1770,85	2833,36	3541,70	17,00	25,50	42,50	68,00	85,00
Сумська	112,24	168,36	280,60	448,96	561,20	663,8	995,70	1659,50	2655,20	3319,00	18,52	27,78	46,30	74,08	92,60
Тернопільська	81,22	121,83	203,05	324,88	406,10	760,00	1140,00	1900,00	3040,00	3800,00	18,24	27,36	45,60	72,96	91,20
Харківська	176,04	264,06	440,10	704,16	880,20	671,16	1006,74	1677,90	2684,64	3355,80	20,94	31,41	52,35	83,76	104,70
Херсонська	135,14	202,71	337,85	540,56	675,70	1149,52	1724,28	2873,80	4598,08	5747,60	36,44	54,66	91,10	145,76	182,20
Хмельницька	115,32	172,98	288,30	461,28	576,60	1443,08	2164,62	3607,70	5772,32	7215,40	37,52	56,28	93,80	150,08	187,60
Черкаська	119,5	179,25	298,75	478,00	597,50	753,00	1129,50	1882,50	3012,00	3765,00	17,62	26,43	44,05	70,48	88,10
Чернівецька	30,58	45,87	76,45	122,32	152,90	714,4	1071,60	1786,00	2857,60	3572,00	17,86	26,79	44,65	71,44	89,30
Чернігівська	119,62	179,43	299,05	478,48	598,10	718,46	1077,69	1796,15	2873,84	3592,30	18,68	28,02	46,70	74,72	93,40
Всього	2702,6	4053,90	6756,50	10810,40	13513,00	23930,38	35895,57	59825,95	95721,52	119651,90	551,46	827,19	1378,65	2205,84	2757,50

Джерело: [211].

Оцінювання потенціалу розвитку страхування в рослинництві

Сільсько-господарська культура	Умовні позначення	Фактичні дані за 2016 р.	Розрахунковий потенціал розвитку страхування сільськогосподарських культур				
			10 %	15 %	25 %	40 %	50 %
Пшениця озима	Q	481,1	601,30	901,95	1503,25	2405,20	3006,50
	S	2796,6	3500,00	5250,00	8750,00	14000,00	17500,00
	P	100,7	126,00	189,00	315,00	504,00	630,00
Пшениця яра	Q	4,8	18,80	28,20	47,00	75,20	94,00
	S	90,8	354,50	531,75	886,25	1418,00	1772,50
	P	2,1	8,26	12,39	20,65	33,04	41,30
Ячмінь озимий	Q	7,8	100,60	150,90	251,50	402,40	503,00
	S	30,3	394,56	591,84	986,40	1578,24	1972,80
	P	0,9	11,60	17,40	29,00	46,40	58,00
Ячмінь ярий	Q	2,3	186,10	279,15	465,25	744,40	930,50
	S	31,9	1780,00	2670,00	4450,00	7120,00	8900,00
	P	0,5	42,72	64,08	106,80	170,88	213,60
Жито озиме	Q	1,7	14,40	21,60	36,00	57,60	72,00
	S	8,4	70,18	105,27	175,45	280,72	350,90
	P	0,3	2,40	3,60	6,00	9,60	12,00
Кукурудза	Q	34,5	428,60	642,90	1071,50	1714,40	2143,00
	S	525,0	5234,00	7851,00	13085,00	20936,00	26170,00
	P	4,2	52,34	78,51	130,85	209,36	261,70
Соняшник	Q	72,1	607,30	910,95	1518,25	2429,20	3036,50
	S	1098,0	8417,62	12626,43	21044,05	33670,48	42088,10
	P	19,3	162,46	243,69	406,15	649,84	812,30
Ріпак	Q	27,5	86,90	130,35	217,25	347,60	434,50
	S	187,9	595,28	892,92	1488,20	2381,12	2976,40
	P	5,6	17,68	26,52	44,20	70,72	88,40
Цукрові буряки	Q	14,1	29,20	43,80	73,00	116,80	146,00
	S	357,4	591,22	886,83	1478,05	2364,88	2956,10
	P	5,8	12,12	18,18	30,30	48,48	60,60
Гречка	Q	2,1	15,40	23,10	38,50	61,60	77,00
	S	32,2	232,54	348,81	581,35	930,16	1162,70
	P	1,2	8,72	13,08	21,80	34,88	43,60
Разом	Q	648,00	2088,60	3132,90	5221,50	8354,40	10443,00
	S	5158,50	21169,90	31754,85	52924,75	84679,60	105849,50
	P	140,60	444,30	666,45	1110,75	1777,20	2221,50

*Примітка: Q – застрахована площа, тис. га; S – страхова сума, млн грн;

P – страхова премія, млн грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних [211].

**Оцінка інституціонального потенціалу страхування
сільськогосподарських культур у розрізі страхових компаній***

Страхова компанія	Умовні позначення	Фактичні дані у 2016 р.	Розрахункові дані потенціалу розвитку страхування основних сільськогосподарських культур у розрізі страхових компаній				
			10 %	15 %	25 %	40 %	50 %
ПрАТ “УАСК АСКА”	Q	143,19	442,69	663,98	1106,74	1770,78	2213,47
	S	1783,48	6499,74	9749,61	16249,36	25998,97	32498,71
	P	48,69	138,70	208,05	346,75	554,80	693,50
ПрАТ СК “АХА Страхування”	Q	26,22	81,08	121,58	202,66	324,25	405,32
	S	217,8	793,75	1190,63	1984,38	3175,01	3968,77
	P	5,20	15,01	22,52	37,53	60,05	75,06
ПрАТ СК “БРОКБІЗНЕС”	Q	12,44	38,46	57,68	96,15	153,84	192,30
	S	115,57	421,19	631,78	1052,96	1684,74	2105,93
	P	2,73	7,78	11,67	19,44	31,11	38,88
ПрАТ СК “Здорово”	Q	16,48	50,95	76,42	127,38	203,80	254,75
	S	152,52	555,85	833,77	1389,62	2223,39	2779,23
	P	5,36	15,27	22,90	38,17	61,07	76,34
ПрАТ АСК “ІНГО Україна”	Q	206,67	638,95	958,34	1597,38	2555,81	3194,76
	S	1338,70	4878,78	7318,17	12196,95	19515,12	24393,90
	P	22,27	63,44	95,16	158,60	253,76	317,19
ПАТ СК “Країна”	Q	15,73	48,63	72,94	121,58	194,53	243,16
	S	154,51	563,10	844,65	1407,75	2252,39	2815,49
	P	6,33	18,03	27,05	45,08	72,13	90,16
ПАТ СК “Оранта січ”	Q	1,46	4,51	6,77	11,28	18,06	22,57
	S	7,86	28,65	42,97	71,61	114,58	143,23
	P	0,004	0,01	0,02	0,03	0,05	0,06
ПрАТ СК “PZU Україна”	Q	112,62	348,18	522,22	870,46	1392,73	1740,91
	S	1022,46	3726,27	5589,40	9315,67	14905,08	18631,35
	P	31,16	88,76	133,14	221,91	355,05	443,82
ПрАТ СК “ТАС”	Q	3,86	11,93	17,90	29,83	47,74	59,67
	S	17,92	65,31	97,96	163,27	261,23	326,54
	P	0,76	2,16	3,25	5,41	8,66	
ПАТ СК “Універсальна”	Q	134,84	416,88	625,26	1042,20	1667,52	2084,40
	S	990,87	3611,14	5416,71	9027,86	14444,57	18055,71
	P	33,05	94,15	141,22	235,37	376,59	
ПрАТ “Українська пожежно-страхова компанія”	Q	2,05	6,34	9,51	15,84	25,35	31,69
	S	7,16	26,09	39,14	65,24	104,38	130,47
	P	0,34	0,97	1,45	2,42	3,87	
Разом	Q	675,56	2088,60	3132,60	5221,50	8354,40	10443,00
	S	5808,86	21169,86	31754,80	52924,66	84679,45	105849,32
	P	155,97	444,30	666,45	1110,75	1777,20	2221,50

*Примітка: Q – застрахована площа, тис. га; S – страхова сума, млн грн; P – страхова премія, млн грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних [211].

Показники ділової активності TOP-50 страхових компаній України у 2016р.

№	Страхова компанія	Сума загальних активів, тис. грн	Сума власного капіталу, тис. грн	Розмір гарантійного фонду, тис. грн	Величина сформованих технічних резервів, тис. грн
1	2	3	4	5	6
1	ПАО СК “Кремень”	2814210,7	2010012,9	1993012,9	165170,6
2	ТДВ СК Альянс Україна”	1546330,0	1323583,0	623247,0	97930,0
3	ПрАТ АСК “ІНГО Україна”	1498527,1	612897,9	267103,0	678206,3
4	ПрАТ СК “АХА Страхування”	1432887,0	608453,0	345126,0	657684,0
5	ПрАТ СК ПЗУ Україна”	1207179,0	608386,4	203312,0	597279,0
6	ПрАТ СК “Уніка”	1163545,0	465949,0	248618,0	549443,0
7	ПрАТ “УАСК АСКА”	869841,0	404098,0	-9773,0	554467,0
8	ПрАТ СГ “ТАС”	864825,3	387297,1	245776,3	446931,7
9	ПрАТ СК “Інгострах ”	832585,0	376668,0	230588,0	439043,0
10	ПрАТ СК “Українська страхова група”	805793,5	375357,0	104280,8	440640,9
11	ПрАТ СК “ПРОВІДНА”	802353,0	365892,0	305488,0	285463,0
12	ПрАТ СК “Арсенал Страхування”	726822,0	282097,0	163479,0	416662,0
13	ПрАТ АСК “Омега”	694057,4	267095,0	550087,5	58131,8
14	НАСК “Оранта”	631175,9	247813,6	73813,6	313704,3
15	ПАТ СК “Універсальна”	602933,0	267095,0	46920,0	283432,0
16	ПрАТ “Українська пожежно-страхова компанія”	473021,9	282097,0	142796,0	169852,6
17	ТДВ СК “Захід-Резерв”	466640,0	365892,0	353642,0	23244,0
18	ПрАТ УСК “Княжа вієнна іншуранс груп ”	444787,4	131719,7	24835,8	246109,1
19	ТДВ СК “Мотор -Гарант”	432235,0	375357,0	360560,0	37840,0
20	ПрАТ СК “ПЕРША”	409560,0	122385,0	62160,0	254929,0
21	ПрАТ “Українська транспортна страхова компанія”	379303,0	202597,0	19380,0	129058,0
22	ПрАТ “ПРОСТО-страхування”	345447,0	182780,0	78979,0	118502,0
23	ПрАТ СК “Альфа Страхування”	328708,0	155588,0	47495,0	127290,0
24	ПрАТ СК “ВУСО”	295546,5	163612,7	93810,8	117738,7
25	ПрАТ СК “Колоннейд Україна”	295373,0	182529,0	173290,0	100342,0
26	ТДВ СТДВ “Глобус”	2911202,3	51806,1	-99895,5	217111,3
27	ПАТ СК “Бусін”	263309,4	112385,9	60486,2	89468,6
28	ПрАТ СК “Теком”	258762,0	227867,0	190641,0	29950,0
29	ПрАТ СК “БРОКБІЗНЕС”	251184,0	157611,0	95700,0	62025,0
30	ПрАТ СК “Мега-Гарант”	250789,8	208383,2	12175,6	15185,7
31	ПрАТ СК “Євроінс-Україна”	247433,2	108036,7	8986,0	63939,3
32	ПАТ СК “Країна”	240902,0	122951,0	27171,0	109458,0
33	ТДВ СТ ДОМІНАНТА”	240693,0	174829,0	42690,0	57606,0
34	ТДВ СК “Кредо”	233583,0	112674,0	81165,0	90210,0
35	ПрАТ СК “Дім – Страхування”	217943,6	180531,2	142899,2	21066,7
36	ПрАТ СК “Галицька”	212292,0	174292,0	165792,0	35951,0
37	ПрАТ СК “Саламандра – Україна”	189521,6	137102,0	112102,0	23146,6
38	ТДВ СК “Альфа-Гарант”	185186,0	123395,0	13976,0	56576,0

продовження додатку Н

1	2	3	4	5	6
39	ПрАТ СК “Арма”	175321,0	168159,0	29859,0	5703,0
40	ТДВ СК “ Allianz – Україна”	171213,0	66632,0	3472,0	83340,0
41	ПрАТ СК “ Юнісон – Страхування”	163639,4	141469,9	36179,3	19034,5
42	ТДВ СК “Експрес – Страхування”	160812,5	97336,8	44865,9	58153,0
43	ПрАТ СК “Юнівест”	152173,0	76938,0	43928,0	65640,0
44	ПрАТ “Київський страховий дім”	150950,0	57866,0	37866,0	53658,0
45	ПрАТ Європейський страховий альянс”	149716,0	73044,0	13964,0	62090,0
46	ПрАТ СК “Еталон”	119751,0	78892,0	-5869,0	24845,0
47	ПрАТ СК “ Граве – Україна”	110865,6	71439,6	29903,1	25565,2
48	ТДВ СК “ Київ – Ре”	109223,0	65069,0	27069,0	33328,0
49	ПрАТ СК “ Мегapolis Со”	98500,0	72676,0	22676,0	18801,3
50	ТДВ СК “Віди – Страхування”	90904,0	41524,0	29896,1	39191,3

Джерело: [178].

**Результати імітаційного прогнозування застрахованих площ,
страхових сум та премій у розрізі областей України на 2019-2023 рр.**

Адміністративна область	Застрахована площа, тис га		Страхова премія, тис. грн		Страхова сума, тис. грн	
	без державної підтримки	з державною підтримкою	без державної підтримки	з державною підтримкою	без державної підтримки	з державною підтримкою
1	2	3	4	5	6	7
2019						
Вінницька	26,08	35,51	6175,98	9230,9	208622,84	313400,95
Волинська	0,65	2,90	1465,61	2143,95	47065,78	70331,63
Дніпропетровська	50,20	87,24	8297,31	13647,42	281380,69	464879,78
Донецька	6,51	10,03	2495,51	5296,26	82389,36	178450,17
Житомирська	22,69	21,52	4155,19	4324,90	139313,32	145134,03
Закарпатська	0,93	0,60	1139,17	1208,66	35869,25	38252,81
Запорізька	0,60	20,55	4981,07	4015,08	167639,53	134507,73
Івано-Франківська	9,83	23,91	4015,08	4981,07	134507,73	167639,53
Київська	4,00	15,59	3298,63	4350,82	109934,81	146023,26
Кіровоградська	14,73	37,51	6464,87	7148,59	218531,27	241981,56
Луганська	8,00	11,07	2645,01	4047,92	87516,97	135634,21
Львівська	5,02	21,58	4163,13	5938,97	139585,81	200493,83
Миколаївська	27,01	43,71	4948,25	7360,43	166514,01	249247,43
Одеська	3,20	24,94	4649,19	5612,03	156256,75	189280,49
Полтавська	93,84	110,96	14601,36	17073,67	497598,16	582393,83
Рівненська	12,91	15,77	2910,91	3324,63	96636,7	110826,57
Сумська	40,48	67,72	6893,67	10828,57	233238,38	368198,21
Тернопільська	31,14	53,68	5544,24	8800,55	186955,18	298640,98
Харківська	43,99	70,12	7401,00	11175,24	250638,67	380088,33
Херсонська	45,35	65,27	7597,24	10473,96	257369,42	356035,6
Хмельницька	75,05	132,95	11887,74	20250,75	404525,68	691361,86
Черкаська	23,80	34,26	4484,97	5994,7	150624,19	202405,29
Чернівецька	10,76	19,51	2601,16	3864,13	86012,99	129330,58
Чернігівська	42,68	68,02	7211,94	10871,9	244154,51	369684,47
Всього	599,45	994,88	130028,23	181965,1	4382882,00	6164223,13
2020						
Вінницька	33,88	44,38	7456,49	9626,45	252541,98	326967,6
Волинська	5,00	4,01	1625,95	2290,56	52564,96	75360,01
Дніпропетровська	53,52	120,91	8777,04	18510,9	297834,54	631688,3
Донецька	7,74	13,89	3052,35	6070,28	101487,87	204997,6
Житомирська	24,14	27,47	4534,02	5013,92	152306,57	168766,2
Закарпатська	1,25	8,40	1180,33	1236,27	37281,2	39199,64
Запорізька	8,40	26,51	4875,25	5321,68	164010,1	179321,9
Ів.-Франківська	11,16	33,84	2658,98	5934,03	87995,97	200324,5
Київська	4,03	19,99	3933,46	4692,25	131708,6	157733,7
Кіровоградська	22,53	51,12	7622,47	8430,77	258234,87	285958,2

продовження додатку О

1	2	3	4	5	6	7
Луганська	1,00	12,88	2906,46	4747,77	96484,11	159637,8
Львівська	12,82	28,36	5143,19	6616,01	173200,18	223715,2
Миколаївська	29,40	55,81	5293,87	9108,22	178367,95	309193,5
Одеська	11,00	28,86	5214,7	6221,93	175652,52	210198,9
Полтавська	100,93	148,78	15626,13	22537,32	532745,85	769787,1
Рівненська	14,47	22,71	3137,37	4326,36	104403,94	145184,1
Сумська	43,24	91,20	7291,92	14220,15	246897,62	484523,3
Тернопільська	32,40	73,37	5727,46	11643,96	193239,51	396164,8
Харківська	47,46	98,85	7902,57	15325,16	267841,9	522423
Херсонська	50,47	83,97	8337,46	13175,09	282757,74	448679,5
Хмельницька	85,82	170,62	13442,79	25691,29	457861,39	877962,5
Черкаська	24,99	47,85	4655,71	7957,72	156480,29	269733,1
Чернівецька	12,50	25,23	2852,87	4690,36	94646,04	157668,7
Чернігівська	45,54	92,03	7625,3	14340,04	258331,88	488635,3
Всього	683,71	1330,96	140874,14	227728,49	4754877,58	7733824,22
2021						
Вінницька	38,44	62,13	10021,12	10382,46	340504,13	352897,5
Волинська	3,00	5,46	1835,39	2462,45	59748,58	81255,43
Дніпропетровська	57,41	164,52	9339,49	24811,25	317125,52	847778,9
Донецька	11,69	18,90	3776,74	6977,76	126333,27	236122,5
Житомирська	25,84	38,23	4779,2	6568,15	160715,87	222073,5
Закарпатська	1,71	14,13	1226,56	1268,63	38866,55	40309,72
Запорізька	14,13	36,78	5721,03	6359,43	193018,73	214914,7
Ів.-Франківська	12,72	45,79	2884,2	7660,52	95720,71	259539,8
Київська	9,76	27,78	5059,42	5092,56	170326,73	171463,4
Кіровоградська	27,79	69,88	8178,07	11139,85	277290,76	378874,6
Луганська	3,88	18,41	3705,6	5568,29	123893,32	187780,3
Львівська	17,22	39,15	6701,4	7409,8	226643,81	250940,6
Миколаївська	32,21	77,67	5699,08	12265,08	192265,88	417467,9
Одеська	15,70	41,33	6936,99	7015,93	234724,24	237431,6
Полтавська	109,25	204,26	16827,6	30550,8	573954,08	1044635
Рівненська	16,31	30,59	3402,88	5465,31	113510,48	184248,1
Сумська	46,47	125,06	7758,84	19111,07	262912,12	652273,1
Тернопільська	33,89	100,21	5942,28	15520,88	200607,46	529136
Харківська	51,53	133,91	8490,64	20389,42	288011,49	696117,9
Херсонська	56,48	116,60	9205,32	17888,7	312523,77	610348
Хмельницька	98,44	237,09	15265,99	35293,3	520393,79	1207294
Черкаська	26,37	64,97	4855,89	10431,71	163346,17	354586,5
Чернівецька	14,55	34,98	3147,97	6099,06	104767,69	205984,7
Чернігівська	48,90	126,04	8109,93	19252,63	274953,87	657128,2
Всього	773,70	1833,83	158871,63	294985,04	6509159,02	10040601,99
2022						
Вінницька	42,83	84,32	11452,55	13226,00	389599,53	450425,84
Волинська	5,00	7,47	2125,01	2705,74	69681,79	89600,00
Дніпропетровська	62,92	224,98	10135,6	33543,35	344430,56	1147273,8
Донецька	16,62	25,84	4779,55	8262,24	160727,93	280177,73
Житомирська	28,24	51,96	5126,24	8551,75	172618,66	290107,34
Закарпатська	2,33	17,45	1293,36	1314,44	41157,88	41880,97
Запорізька	17,45	50,03	6286,27	8273,69	212405,59	280570,47

продовження додатку О

1	2	3	4	5	6	7
Ів.-Франківська	14,93	62,71	3202,99	10104,18	106654,54	343352,8
Київська	13,08	37,77	5659,16	6502,79	190896,84	219831,76
Кіровоградська	31,54	95,44	8964,47	14831,88	304263,03	505504,37
Луганська	8,50	24,85	4635,47	6729,69	155786,1	227614,05
Львівська	21,75	53,33	8533,35	8749,64	289476,28	296894,62
Миколаївська	36,18	105,57	6272,62	16295,83	211937,43	555715,37
Одеська	19,96	55,75	7949,12	9099,92	269438,16	308908,6
Полтавська	121,02	278,65	18528,2	41296,1	632281,43	1413179,08
Рівненська	18,91	41,94	3778,69	7105,13	126400,16	240490,85
Сумська	51,04	170,66	8419,73	25697,79	285579,54	878185,43
Тернопільська	36,00	136,89	6246,35	20819,5	211036,27	710869,1
Харківська	57,30	183,34	9323,01	27528,64	316560,13	940980,15
Херсонська	66,99	158,58	10433,72	23952,89	354655,5	818338,48
Хмельницька	116,31	322,40	17846,6	47615,59	608904,04	1629926,12
Черкаська	28,33	88,90	5139,23	13887,2	173064,34	473103,78
Чернівецька	17,44	47,59	3565,68	7920,88	119094,17	268469,79
Чернігівська	53,65	172,06	8795,89	25899,29	298481,14	885096,57
Всього	886,31	2498,44	178492,86	389914,15	6045131,04	13296497,07
2023						
Вінницька	47,20	115,38	14017,73	17713,2	477580,47	604328,6
Волинська	6,00	10,20	2519,34	3288,96	83206,80	109603,3
Дніпропетровська	76,13	307,24	12044	45425,61	409885,4	1554814
Донецька	21,55	35,29	6144,56	11341,35	207545,3	385785,6
Житомирська	34,00	71,07	5958,15	11312,46	201151,66	384794,8
Закарпатська	4,00	20,76	1383,28	1424,26	44241,88	45647,51
Запорізька	20,76	68,42	7641,26	10930,04	258879,21	371678,6
Ів.-Франківська	20,22	85,60	3967,17	13411,07	132864,78	456773,4
Київська	16,39	51,66	7017,4	8509,14	237482,06	288645,9
Кіровоградська	35,27	130,37	10849,62	19878,44	368920,15	678592,4
Луганська	13,11	34,05	5964,91	9513,75	201383,49	323102,4
Львівська	26,27	72,90	11226,69	11576,98	381852,85	393867,3
Миколаївська	45,70	144,40	7647,5	21905,01	259093,47	748100,1
Одеська	24,20	76,42	10375,34	12084,52	352653,35	411275,1
Полтавська	149,25	380,78	22604,81	56048,13	772102,04	1919147
Рівненська	25,15	57,24	4679,58	9314,42	157298,9	316265,6
Сумська	62,01	233,19	10004,01	34729,97	339917,19	1187973
Тернопільська	41,04	186,99	6975,24	28056,58	236035,9	959087,8
Харківська	71,11	250,29	11318,33	37199,98	384996,09	1272690
Херсонська	85,37	216,88	13378,39	32373,88	455652,45	1107163
Хмельницька	159,13	440,94	24032,77	64738,88	821078,18	2217224
Черкаська	33,03	121,38	5818,46	18579,7	196360,44	634047,8
Чернівецька	24,37	65,08	4566,98	10447,05	153437,2	355112,9
Чернігівська	65,03	235,08	10440,26	35002,24	354880	1197311
Всього	1106,33	3411,60	220575,78	524805,62	7488499,26	17923031,18

Джерело: власні дослідження.

Vilenchuk O. Agrarian Insurance in Ukraine: A Paradigm of Formation and Development Strategy

The monograph explores the essence and role of agrarian insurance in overcoming the uncertainty and risk-taking in agriculture. The theoretical and methodological principles of insurance relations in the agrarian sphere are shown. Strategic guidelines for institutionalization and modernization of this segment of insurance services in Ukraine are formulated.

The paradigm of development of functioning of the agrarian insurance market is proposed. The basic principles and conceptual apparatus of agricultural risk insurance are revealed. The emphasis is placed on the need for an actuarial balance of interests of stakeholders in the insurance process. The experience of providing insurance services in the agribusiness of foreign countries is described. The analytical estimation of the tendencies of the development of the internal market of agrarian insurance for the identification of possible trajectories of its growth was conducted. The proposals on improving business process management and increasing the capitalization of insurers to provide the market entities with the ability to expand the insurance coverage of potential risks are substantiated.

For researchers, specialists in agrarian enterprises, managers of insurance companies, representatives of state authorities and all those who are not indifferent to the problems of risk neutralization in rural areas.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Віленчук Олександр Миколайович

**АГРАРНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПАРАДИГМА СТАНОВЛЕННЯ
ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ**

Монографія

Редактор: Л. В. Недільська, Н. О. Куровська

Макетування: Л. В. Недільська

Дизайн обкладинки: О. Л. Федорчук

Підписано до друку 25.09.2018 р.
Формат 60х84/16. Умовн. друк. арк. 22.
Гарнітура Times New Roman.
Зам № . Наклад 300 прим.

Видавець О. О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: (0412) 422-106

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК №3544 від 05.08.2009 р.*

Друк та палітурні роботи ФОП О. О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: (0412) 422-106, e-mail: book_druk@i.ua